

EUROPEISKA UNIONENS DOMSTOL

ÅRSRAPPORT 2017

DEN DÖMANDE VERKSAMHETEN

Översikt över den dömande verksamheten vid Europeiska unionens domstol
och Europeiska unionens tribunal

Luxemburg, 2018

curia.europa.eu

EUROPEISKA UNIONENS DOMSTOL

DOMSTOLEN
2925 LUXEMBURG
LUXEMBURG
TFN. +352 4303-1

TRIBUNALEN
2925 LUXEMBURG
LUXEMBURG
TFN. +352 4303-1

Domstolens webbplats: curia.europa.eu

Printed by Court of Justice of the European Union in Luxembourg

Färdigställd i februari 2018

Varken institutionen eller någon person som agerar för institutionens räkning ansvarar för användningen av ovanstående information.

Luxemburg: Europeiska unionens domstol / Direktoratet för kommunikation –
Enheten för elektroniska publikationer och media /
Europeiska unionens publikationsbyrå

© Europeiska unionen, 2018

Fotografier © Georges Fessy

Fotografier © Gediminas Karbauskis

Kopiering tillåten med angivande av källan.

All användning eller återgivning av fotografier och andra dokument till vilka Europeiska unionen inte innehar upphovsrätten är förbjuden utan upphovsrättsinnehavarens tillåtelse.

Print	ISBN 978-92-829-2840-0	ISSN 2467-0979	doi: 10.2862/410539	QD-AP-18-001-SV-C
PDF	ISBN 978-92-829-2783-0	ISSN 2467-1207	doi: 10.2862/654541	QD-AP-18-001-SV-N
EPUB	ISBN 978-92-829-2801-1	ISSN 2467-1207	doi: 10.2862/029020	QD-AP-18-001-SV-E

TRYCKT PÅ MILJÖVÄNLIGT PAPPER

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<i>Förord Koen Lenaerts, ordförande för Europeiska unionens domstol</i>	8
---	---

KAPITEL I | DOMSTOLEN

A/ DOMSTOLENS UTVECKLING OCH VERKSAMHET ÅR 2017	12
B/ RÄTTSPRAXIS FRÅN DOMSTOLEN ÅR 2017	14
I. Grundläggande rättigheter	14
II. Unionsmedborgarskap	19
III. Institutionella bestämmelser	22
1. EU-institutionernas befogenheter	22
2. Unionens rättsakter	23
2.1. Rättsakternas rättsliga form	23
2.2. Förfaranden för antagande av rättsakter	23
3. Tillgång till handlingar	25
4. Unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar	29
IV. Unionsrätt och nationell rätt	30
V. Unionsrättsliga förfaranden	33
VI. Jordbruk	34
VII. Fri rörlighet	35
1. Fri rörlighet för arbetstagare	35
2. Etableringsfrihet	36
3. Frihet att tillhandahålla tjänster	37
VIII. Gränskontroll, asyl och invandring	39
1. Asylpolitik	39
1.1. Flyktingstatus	40
1.2. Prövning av ansökan om internationellt skydd	41
1.3. Internationellt skydd under en migrationskris	45
2. Immigrationspolitik	48

IX. Civilrättsligt samarbete	49
1. Förordningarna nr 44/2001 och nr 1215/2012 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område	49
2. Förordning nr 1259/2010 om tillämplig lag för äktenskapsskillnad	51
3. Förordning nr 650/2012 om arvsrätt	52
X. Straffrättsligt samarbete	54
XI. Konkurrens	56
1. Artikel 101 FEUF	56
1.1. Moderbolagets ansvar	56
1.2. Vertikala avtal	57
2. Artikel 102 FEUF	58
3. Koncentrationer	60
4. Tillämpningen av konkurrensreglerna	61
5. Statligt stöd	62
XII. Bestämmelser om skatter och avgifter	65
XIII. Tillnärmning av lagstiftning	69
1. Immateriell och industriell äganderätt	69
2. Skydd av personuppgifter	71
3. Telekommunikationer	74
4. Elektronisk handel	75
5. Övergång av företag	75
6. Livsmedel	76
XIV. Ekonomisk och monetär politik	77
XV. Socialpolitik	79
XVI. Konsumentskydd	80
XVII. Miljö	82
1. Miljöansvar	82
2. Handel med utsläppsrätter	83
3. Skyddsområden	83
4. Århuskonventionen	85
XVIII. Gemensam handelspolitik	86

XIX. Internationella avtal	89
XX. Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	92
C/ VERKSAMHETEN VID DOMSTOLENS KANSLI ÅR 2017	98
D/ DOMSTOLENS VERKSAMHETSSTATISTIK	102
E/ DOMSTOLENS SAMMANSÄTTNING	130
1. Förändringar i domstolens sammansättning år 2017	131
2. Protokollär ordning	132
3. Domstolens tidigare ledamöter	134

KAPITEL II | TRIBUNALEN

A/ TRIBUNALENS VERKSAMHET ÅR 2017	140
B/ RÄTTSPRAXIS FRÅN TRIBUNALEN ÅR 2017	142
UTVECKLINGSTRENDER I TRIBUNALENS PRAXIS ÅR 2017	142
I. Processrättsliga frågor	144
1. Unionsdomstolens behörighet	144
2. Begreppet rättsakt mot vilken talan kan väckas	145
3. Part företräds av en advokat som inte kan anses vara en utomstående person	146
II. Institutionell rätt	147
III. Konkurrensregler tillämpliga på företag	150
1. Rättspraxis på området för artiklarna 101 och 102 FEUF	150
2. Rättspraxis på området för koncentrationer	152
IV. Statligt stöd	155
1. Upptagande till prövning	155
2. Det administrativa förfarandet	156
3. Tjänster av allmänt ekonomiskt intresse	157
V. Immaterialrätt	158

1. Överklagandenämndens sammansättning efter återförvisning	158
2. EU-varumärken	159
a. Omfattningen och arten av överklagandenämndernas prövning	159
b. Utomobligatoriskt skadeståndsansvar	161
c. Absoluta registreringshinder	161
d. Relativa registreringshinder	163
3. Formgivningar	165
4. Växtförädlarrätt	167
VI. Gemensam utrikes och säkerhetspolitik – Restriktiva åtgärder	168
1. Ukraina	168
2. Republiken Tunisien	171
VII. Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	172
VIII. Hälsoskydd	173
IX. Tullunionen	174
X. Dumping	176
XI. Tillsyn över finanssektorn	178
XII. Unionsinstitutionernas upphandlingar	180
XIII. Skiljedomsklausul	181
XIV. Tillgång till institutionernas handlingar	182
1. Handlingar i ett ärende gällande missbruk av dominerande ställning	182
2. Handlingar som upprättats av en medlemsstat i samband med ett fördragsbrottsförfarande	183
3. Handlingarna som innehas av kemikaliemyndigheten i ett tillståndsförfarande gällande ett kemiskt ämne	184
4. Handlingar gällande anbudsfrågor avseende samtliga delar som avses med en anbudsinfördan	185
XV. Personal mål	186
XVI. Talan om skadestånd	191
XVII. Överklaganden	195
XVIII. Ansökningar om interimistiska åtgärder	196

C/ VERKSAMHETEN VID TRIBUNALENS KANSLI ÅR 2017	200
I. Inverkan på organisationen med anledning av de nya domarnas tjänstetillträde	201
II. Uppdraget att bistå tribunalen i dess dömande verksamhet	201
III. Uppdraget att bistå tribunalen i dess administrativa verksamhet	205
D/ TRIBUNALENS VERKSAMHETSSTATISTIK	208
E/ TRIBUNALENS SAMMANSÄTTNING	234
1. Förändringar i tribunalens sammansättning år 2017	235
2. Protokollär ordning	236
3. Tribunalens tidigare medlemmar	239

Koen LENAERTS

ordförande för Europeiska unionens domstol

Öppenhet och samarbete har varit nyckelorden under år 2017.

I april 2017 togs initiativet till att bilda "Europeiska unionens domstolsnätverk" (RJUE) under domstolens ledning om en uppföljning av det domarmöte som hade ägt rum en månad tidigare för att högtidlighålla 60-årsjubileet av Romfördragets undertecknande. Vid detta jubileum samlade domstolen ledamöter och ordförandena för medlemsstaternas författningsdomstolar och högsta domstolar och debatterade runt temat "Nätverk för europeiska domstolar: en garanti för en kvalitativ rättskipning". Nätverket, som är aktivt sedan den 3 januari 2018, syftar till att stärka samarbetet mellan EU-domstolen och de nationella domstolarna genom en flerspråkig plattform som gör det möjligt att, på ett säkert sätt, dela en mängd information och dokument som är ägnade att främja ömsesidig kunskap om unionens och medlemsstaternas rättspraxis och fördjupa dialogen mellan EU-domstolen och de nationella domstolarna i mål om förhandsavgörande.

Jag vill i det här sammanhanget rikta ett särskilt tack till domstolens avdelningar för informationsteknik, forskning och dokumentation, kommunikation samt översättning vars engagemang och effektivitet i stor utsträckning har bidragit till det intresse och den entusiasm som initiativet rönt bland de 67 deltagande författningsdomstolarna och högsta domstolarna.

På det institutionella planet har de två första av de tre etapperna i den reform av unionens domstolsstruktur som Europeiska unionens lagstiftande organ antog i december 2015 i stort sett helt genomförts. En sista tillsättning återstår förvisso innan den första etappen för att fördubbla antalet domare i tribunalen till år 2019 kan slutföras, men däremot är reformens andra etapp helt avslutad sedan ytterligare två nya domare tillträdde sina tjänster i juni respektive oktober 2017.

Parallellt härmed – och samtidigt som den betydligt kortare handläggningstiden vid tribunalen visar på de första konkreta resultaten av denna omfattande reform – översände domstolen som svar på en uppmaning från unionslagstiftaren den 14 december 2017 en rapport till Europaparlamentet, rådet och kommissionen i vilken domstolen drar slutsatsen att det i nuläget inte finns anledning att överföra en del av behörigheten att pröva mål om förhandsavgörande till tribunalen. I rapporten aviseras däremot en bredare diskussion angående behörighetsfördelningen mellan domstolen och tribunalen, i synnerhet vad gäller direkt talan, och domstolens behandling av överklaganden.

År 2017 kännetecknas även internt av en omorganisation av institutionens olika administrativa avdelningar. I en situation av budgettåstramningar, som kännetecknas av en konstant ökande arbetsbörda och snabb teknisk utveckling, syftar denna omorganisation till att skapa stora synergieffekter och att få institutionens olika avdelningar att arbeta ännu ett steg närmare den dömande verksamhetens behov. Omorganisationen trädde i kraft den 1 januari 2018 och syftar även till att ge institutionen en ökad öppenhet och ett starkare samarbete med sina olika samarbetspartner, bland annat på nationell nivå.

Rent konkret koncentreras EU-domstolens administrativa struktur runt tre generaldirektorat, i stället för som hittills fyra: Generaldirektoratet för administration, Generaldirektoratet för flerspråkighet – vilket är en nyhet bland de europeiska institutionerna – och ett Generaldirektorat för information. Direktoratet för forskning och dokumentation samt enheten för projekt och samordning på terminologiområdet är däremot direkt underställda domstolens justitiesekreterare.

I statistiskt hänseende präglades det gångna året av en fortsatt hög takt i verksamheten. Det totala antalet mål som anhängiggjordes vid institutionens instanser (1 656) ökade jämfört med år 2016 (1 604). Ökningen av antalet mål gäller framför allt domstolen, vid vilken ett rekordstort antal mål anhängiggjordes det gångna året (739). Antalet avgjorda mål under år 2017 ligger fortfarande på en mycket hög nivå (1 594, jämfört med 1 628 år 2016).

Förevarande rapport ger läsaren en fullständig översikt över institutionens verksamhet och utveckling under år 2017. I likhet med tidigare år ägnas en betydande del åt kortfattade men uttömmande redogörelser för domstolens och tribunalens rent dömande verksamhet. Efter en kortfattad introduktion illustrerar och kompletterar sedan statistiska uppgifter analysen för varje instans.

Jag tar slutligen tillfället i akt att rikta ett varmt tack till mina kollegor samt till hela institutionens personal för deras utomordentliga arbete för institutionen, och härigenom, för det europeiska projektet. I oktober 2017 tilldelades Europeiska unionen "Concordepriset" av stiftelsen Fundación Princesa de Asturias för unionens "unika modell för överstatlig integration" vilken "möjliggjort den längsta fredsperioden i Europa i modern tid" liksom en universell spridning av "värderingar som frihet, mänskliga rättigheter och solidaritet". Låt denna utmärkelse – i en tid som fortfarande är starkt märkt av terrorism, flyktingkriser och kulturell isolering – vara en påminnelse om vikten av att ständigt och outtröttligt bekräfta dessa grundläggande värden och att ägna vårt förbehållslösa engagemang åt att bevara dem.

A handwritten signature in blue ink, reading "K. Lenaerts", with a long horizontal line extending to the right.

KAPITEL I DOMSTOLEN

A/ DOMSTOLENS UTVECKLING OCH VERKSAMHET ÅR 2017

Av ordföranden Koen LENAERTS

I detta första kapitel ges en översikt av verksamheten vid domstolen under år 2017. Inledningsvis görs en redogörelse för institutionens utveckling under det gångna året och av dess verksamhet (A). Därefter finner läsaren den andra delen (B). I den redovisas, såsom varje år, de huvudsakliga utvecklingstendenserna i domstolens praxis, indelade efter rättsområde. I den tredje och fjärde delen ges en detaljerad redovisning av kansliets verksamhet under referensperioden (C) respektive statistiska uppgifter för det gångna verksamhetsåret (D). I den femte delen presenteras domstolens sammansättning under samma period (E).

1.1. Under år 2017 rådde fullständig stabilitet vad gäller domstolens sammansättning, såväl vad gäller domare vid domstolen som dess generaladvokater. Ingen domare eller generaladvokat lämnade nämligen sin tjänst och inget nytt tjänstetillträde skedde heller under året.

1.2. När det gäller institutionens funktionssätt under det gångna året fortlöpte genomförandet av den reform av unionens domstolsstruktur som är resultatet av Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/2422 av den 16 december 2015 om ändring av protokoll nr 3 om stadgan för Europeiska unionens domstol (EUT L 341, 2015, s. 14) och som ska utmytna i en fördubbling av antalet domare vid tribunalen fram till år 2019. En sista tillsättning återstår förvisso innan den första etappen av reformen kan slutföras. Reformens andra etapp är däremot helt avslutad sedan ytterligare två nya domare tillträdde sina tjänster i samband med högtidliga sammankomster som hölls den 8 juni respektive den 4 oktober 2017.

2. I statistiskt hänseende hänvisas läsaren till de kommentarer som i början av del C i detta kapitel av årsrapporten ägnas åt det gångna årets statistiska uppgifter. Nedan vill jag endast ge en kortfattad sammanfattning av de större trender som kan utläsas av uppgifterna.

Den första betydande aspekten rör måltillströmningen till domstolen år 2017. Under året registrerades 739 nya mål vid domstolen, vilket utgör ett nytt rekord i domstolens historia som överskuggar rekordet från år 2015 (713). Detta rekordantal beror framför allt på ökningen av antalet mål om förhandsavgörande (533, eller +13 procent jämfört med det tidigare rekordet från år 2016). Ökningen kan särskilt förklaras av att en rad liknande mål kom in till domstolen (43) gällande tolkningen av förordning (EG) nr 261/2004 om ersättning till flygpassagerare. Samtidigt håller trenden med fler och fler fördragsbrottsmål i sig (41 år 2017, jämfört med 31 år 2016). Antalet överklaganden som framställdes till domstolen år 2017 (141) minskar däremot jämfört med de två föregående åren (206 år 2015 och 168 år 2016).

Det är även intressant att notera hur många mål domstolen avgjorde under det gångna året: med 699 avgjorda mål har domstolen under år 2017 visat prov på en produktivitet som är i stort sett densamma som året före (704). Med beaktande av att de ovannämnda konnexa "målen om ersättning till flygpassagerare" har förenats råder det således jämvikt vad gäller antalet inkomna och avgjorda mål under år 2017 balanserat: (697 anhängiggjorda mål och 699 avgjorda mål).

^{1/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 261/2004 av den 11 februari 2004 om fastställande av gemensamma regler om kompensation och assistans till passagerare vid nekad ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar och om upphävande av förordning (EEG) nr 295/91 (EUT L 46, 2004, s. 1).

Vad slutligen gäller den genomsnittliga handläggningstiden vid domstolen har handläggningstiden för mål om förhandsavgörande förvisso ökat något jämfört med år 2016 (15 månader, vilket utgjorde en historiskt sett låg nivå), men ligger fortfarande under 16 månader (15,7 månader), vilket är mycket bra med tanke på de komplicerade regelverk som nyligen underställts domstolens tolkning. Ökningen är något större vad gäller handläggningstiden för överklaganden (17,1 månader jämfört med 12,9 månader år 2016), vilket framför allt förklaras av att komplicerade konkurrens mål har avgjorts under året. Av dessa gällde 14 överklaganden i ett stort antal mål om karteller mellan tillverkare av sanitetsporslin för badrum.

B/ RÄTTSPRAXIS FRÅN DOMSTOLEN ÅR 2017

I. GRUNDLÄGGANDE RÄTTIGHETER

Domstolen har under år 2017 flera gånger uttalat sig om de grundläggande rättigheterna i unionens rättsordning. Vissa avgöranden behandlas i denna rapport.¹ Yttrandet 1/15 och domarna **G4S Secure Solutions** (C-157/15), **Bougnououi och ADDH** (C-188/15), **Florescu** (C-258/14) och **Jyske Finans** (C-668/15) förtjänar ett särskilt omnämnande under denna rubrik.

I yttrande 1/15 ([EU:C:2017:592](#)) av den 26 juli 2017 uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i frågan huruvida ett internationellt avtal, närmare bestämt det framförhandlade avtalet mellan Kanada och Europeiska unionen om överföring och behandling av PNR-uppgifter, vilket undertecknades år 2014, är förenligt med fördragen. För första gången prövades härvid om ett sådant avtal är förenligt med Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna. Det planerade avtalet gör det möjligt att systematiskt och fortlöpande överföra passageraruppgifter (PNR-uppgifter) avseende samtliga flygpassagerare som reser på flygningar mellan Kanada och Europeiska unionen till den behöriga kanadensiska myndigheten i syfte att använda eller lagra dessa uppgifter eller att senare eventuellt vidareöverföra dem till andra myndigheter och till andra tredje länder, med målet att bekämpa terrorism och allvarlig gränsöverskridande brottslighet.

Med hänsyn till de olika former av behandling som PNR-uppgifter kan bli föremål för enligt det planerade avtalet konstaterade domstolen att de påverkar den grundläggande rätten till respekt för privatlivet, som garanteras i artikel 7 i stadgan, och att de också omfattas av artikel 8 i stadgan, eftersom de utgör behandling av personuppgifter, i den mening som avses i sistnämnda artikel. Vad gäller frågan huruvida dessa inskränkningar eventuellt är motiverade, förklarade domstolen att det mål som eftersträvas med det planerade avtalet, det vill säga att säkerställa allmän säkerhet genom att överföra PNR-uppgifter till Kanada samt användningen av dessa uppgifter i kampen mot terrorism och allvarlig gränsöverskridande brottslighet, är ett mål av allmänt samhällsintresse i unionen, vilket kan motivera ingrepp, även allvarliga sådana, i de grundläggande rättigheter som är stadfästa i artiklarna 7 och 8 i stadgan, under förutsättning att sådana ingrepp begränsas till vad som är absolut nödvändigt.

Vad gäller möjligheten att överföra känsliga uppgifter till Kanada, såsom uppgifter som avslöjar passagerarens ras eller etniska ursprung, politiska åsikter, religiös eller filosofisk övertygelse, medlemskap i fackförening samt uppgifter som rör passagerarens hälsa och sexualliv, konstaterade domstolen att med hänsyn till risken för en behandling som strider mot förbudet mot diskriminering i artikel 21 i stadgan, kräver en överföring av sådana uppgifter en precis och synnerligen underbyggd motivering, vilken grundar sig på andra skäl än skyddet av den allmänna säkerheten mot terrorism och allvarlig gränsöverskridande brottslighet. Domstolen ansåg att en sådan

1/ Följande domar behandlas: dom av den 13 juni 2017, **Florescu m.fl.** (C-258/14, [EU:C:2017:448](#)), under rubrik I "Grundläggande rättigheter", dom av den 10 maj 2017, **Chavez-Vilchez m.fl.** (C-133/15, [EU:C:2017:354](#)), under rubrik II.1 "Unionsmedborgarskap", dom av den 16 februari 2017, C. K. m.fl. (C-578/16 PPU, [EU:C:2017:127](#)); dom av den 7 mars 2017, **X och X** (C-638/16 PPU, [EU:C:2017:173](#)), dom av den 15 mars 2017, **Al Chodor m.fl.** (C-528/15, [EU:C:2017:213](#)), dom av den 25 oktober 2017, **Shiri** (C-201/16, [EU:C:2017:805](#)), dom av den 26 juli 2017, **Jafari** (C-646/16, [EU:C:2017:586](#)), och dom av den 6 september 2017, **Slovakien och Ungern/rådet** (C-643/15 och C-647/15, [EU:C:2017:631](#)), under rubrik VIII.1 "Asylpolitik"; dom av den 7 mars 2017, RPO (C-390/15, [EU:C:2017:174](#)), och dom av den 16 maj 2017, **Berlioz Investment Fund** (C-682/15, [EU:C:2017:373](#)), under rubrik XII "Bestämmelser om skatter och avgifter"; dom av den 29 november 2017, **King** (C-214/16, [EU:C:2017:914](#)), under rubrik XV "Socialpolitik" dom av den 20 december 2017, **Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation** (C-664/15, [EU:C:2017:987](#)), under rubrik XVII.4 "Århuskonventionen", och dom av den 28 mars 2017, **Rosneft** (C-72/15, [EU:C:2017:236](#)), under rubrik XX "Gemensam utrikes och säkerhetspolitik".

motivering saknades i förevarande fall. Domstolen kom fram till att avtalets bestämmelser om överföring av dessa uppgifter samt behandlingen och bevarandet av dessa uppgifter är oförenliga med de grundläggande rättigheterna.

Domstolen ansåg däremot, vad avser andra uppgifter än känsliga uppgifter, att bestämmelserna i det föreslagna avtalet inte överskrider gränserna för vad som är strikt nödvändigt, i den del de tillåter överföring av PNR-uppgifter för alla flygpassagerare som reser till Kanada. Den automatiska behandlingen av PNR-uppgifter syftar nämligen till att identifiera den risk för den allmänna säkerheten som de personer eventuellt skulle utgöra, vilka inte är kända av behöriga myndigheter och vilka på grund av denna risk skulle vara föremål för en fördjupad granskning vid gränsen. Denna behandling underlättar och påskyndar säkerhetskontroller, vilka i enlighet med artikel 13 i Chicagokonventionen,² alla passagerare som vill resa in eller ut ur Kanada måste underkasta sig, eftersom dessa är skyldiga att respektera de villkor för in- och utresa som föreskrivs i gällande kanadensisk lagstiftning. Av samma skäl föreligger det nödvändiga sambandet mellan uppgifterna och det mål som eftersträvas med det planerade avtalet, så länge som flygpassagerarna befinner sig i Kanada eller ska avresa från detta tredjeland, vilket innebär att det planerade avtalet inte går utöver vad som är absolut nödvändigt enbart på grund av den omständigheten att det tillåter lagring och systematisk användning av samtliga flygpassagerares PNR-uppgifter.

Beträffande användningen av PNR-uppgifter under flygpassagerares vistelse i Kanada förklarade domstolen emellertid att, eftersom flygpassagerarna tillåtits att resa in i Kanada efter kontroll av deras PNR-uppgifter, måste en användning av uppgifterna under deras vistelse i landet grunda sig på nya omständigheter, vilka motiverar användningen. Därför krävs det bestämmelser om de materiella och formella villkoren för en sådan användning, bland annat för att skydda de aktuella uppgifterna mot risken för missbruk. Sådana regler måste grunda sig på objektiva kriterier för att definiera under vilka omständigheter och på vilka villkor som de kanadensiska myndigheter som avses i avtalet har rätt att använda uppgifterna. För att säkerställa att dessa villkor uppfylls fullt ut i praktiken, måste användning av lagrade PNR-uppgifter under flygpassagerarnas vistelse i Kanada, i princip, utom i vederbörligen motiverade brådskande fall, vara underkastad förhandskontroll av en domstol eller en oberoende myndighet. Denna domstols eller myndighets beslut ska fattas efter det att de behöriga myndigheterna framställt en motiverad ansökan, vilket kan ske bland annat inom ramen för ett förfarande för förebyggande, avslöjande eller lagföring av brott.

Den fortsatta lagring av PNR-uppgifter för alla flygpassagerare som det planerade avtalet medger efter avresan från Kanada, utgör dessutom inte ett ingrepp som är begränsat till vad som är absolut nödvändigt. Beträffande de flygpassagerare för vilka det inte har fastställts någon risk vid deras ankomst till Kanada och fram till och med deras avresa från detta tredjeland, föreligger det nämligen efter deras återresa inte ens något indirekt samband mellan deras PNR-uppgifter och det mål som eftersträvas med det planerade avtalet, vilket skulle kunna motivera lagringen av dessa uppgifter. Beträffande flygpassagerare för vilka det fastställts att det föreligger objektiva omständigheter som gör det möjligt att anse att de även efter deras avresa från Kanada, skulle kunna utgöra en risk framstår lagringen av deras PNR-uppgifter däremot som tillåten även efter deras vistelse i detta land, och till och med under så lång tid som fem år.

Eftersom de ingrepp som det planerade avtalet medför inte genomgående är begränsade till vad som är absolut nödvändigt och de härvid inte är fullständigt motiverade, ansåg domstolen att det planerade avtalet inte kan ingås i dess nuvarande form.

^{2/} Konventionen angående internationell civil luftfart, som undertecknades i Chicago den 7 december 1944 (*United Nations Treaty Series*, Vol. 15, no 102)

I de mål som gav upphov till domarna **G4S Secure Solutions** (C-157/15, [EU:C:2017:203](#)) och **Bouagnaoui och ADDH** (C-188/15, [EU:C:2017:204](#)), som meddelades den 14 mars 2017 hade domstolen (stora avdelningen) att ta ställning till *förenligheten med direktiv 2000/78³ av en arbetsgivares förbud mot synligt bärande av religiösa symboler på arbetsplatsen*. I dessa domar har nämnda direktiv bland annat tolkats mot bakgrund av artikel 10.1 i stadgan, vilken stadfäster rätten till samvetsfrihet och religionsfrihet.

Det första målet rörde en kvinnlig arbetstagare som hade sagts upp på grund av att hon, trots att det förelåg ett företagsinternt förbud mot att bära synliga politiska, filosofiska och religiösa symboler på arbetsplatsen, vid upprepade tillfällen uttryckt sin vilja att bära muslimsk huvudduk på arbetstid. I det andra fallet målet hade en arbetstagare blivit uppsagd efter det att hennes arbetsgivare, till följd av ett klagomål från en kund som arbetstagaren betjänar, hade bett henne att inte längre bära slöja, i syfte att respektera principen om nödvändig neutralitet gentemot sina kunder.

Domstolen erinrade om att rätten till samvetsfrihet och religionsfrihet, som garanteras i artikel 10.1 i stadgan, motsvarar den rättighet som garanteras i artikel 9 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), och att denna rätt, i enlighet med artikel 52.3 i stadgan, har samma innebörd och räckvidd som sistnämnda rättighet. Med hänsyn till att begreppet religion getts en vid betydelse i Europakonventionen och därefter i stadgan, genom att både konventionen och stadgan inbegriper friheten att utöva sin religion i detta begrepp, ansåg domstolen att detta begrepp, i den mening som avses i artikel 1 i direktiv 2000/78, ska tolkas så, att det omfattar såväl forum internum, det vill säga att ha övertygelser, som forum externum, det vill säga att offentligt utöva sin religiösa tro.

I det första målet angav domstolen att eftersom den aktuella interna ordningsregeln hänvisar till bärandet av synliga symboler för politiska, filosofiska eller religiösa övertygelser och således utan åtskillnad avser varje yttring av sådana övertygelser, måste denna regel därför anses behandla företagets samtliga arbetstagare på ett identiskt sätt genom att generellt och utan åtskillnad ålägga dem neutral klädsel som inte tillåter att sådana symboler bärs. Domstolen förklarade därför, till att börja med, att förbudet mot att bära muslimsk huvudduk, vilket följer av en intern ordningsregel, inte utgör direkt diskriminering på grund av religion eller övertygelse, i den mening som avses i artikel 2.2 a i direktiv 2000/78. Domstolen ansåg däremot att samma interna ordningsregel kan utgöra indirekt diskriminering, i den mening som avses i artikel 2.2 b i ovannämnda direktiv, om det visas att den skyldighet som regeln föreskriver och som framstår som neutral, i praktiken medför att personer tillhörande en viss religion eller personer med vissa övertygelser särskilt missgynnas, såvida inte regeln är objektivt motiverad av ett berättigat mål, såsom arbetsgivarens tillämpning av en policy om politisk, filosofisk och religiös neutralitet i sina kundrelationer, och att medlen för att uppnå detta mål är lämpliga och nödvändiga, vilket det ankommer på den nationella domstolen att kontrollera.

I det andra målet påpekade domstolen vidare att det endast är under mycket begränsade omständigheter som en egenskap som avser bland annat religion kan utgöra ett verkligt och avgörande yrkeskrav. Detta begrepp avser nämligen ett krav som objektivt dikteras av yrkesverksamhetens natur eller villkoren för dess utövande, och det omfattar inte subjektiva överväganden, såsom arbetsgivarens vilja att ta hänsyn till en kunds särskilda önskemål. Domstolen slog följaktligen fast att en arbetsgivares vilja att ta hänsyn till en kunds önskemål om att de tjänster som arbetsgivaren tillhandahåller inte längre ska utföras av en arbetstagare som bär muslimsk huvudduk inte kan anses utgöra ett verkligt och avgörande yrkeskrav, i den mening som avses i direktivet.

^{3/} Rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet (EGT L 303, 2000, s. 16).

I domen **Jyske Finans** (C-668/15, [EU:C:2017:278](#)), som meddelades den 6 april 2017, tog domstolen ställning till *förbudet mot direkt eller indirekt diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung* i artikel 2.2 a och b i direktiv 2000/43.⁴ Målet rörde en person som är född i Bosnien-Hercegovina, men som är bosatt i Danmark, i vilket land han är medborgare sedan år 2000. När han tillsammans med sin danska sambo önskade förvärva en begagnad bil med hjälp av ett lån begärde kreditföretaget ytterligare bevis för hans identitet i form av en kopia av pass eller uppehållstillstånd, eftersom hans körkort anger ett annat födelseland än en medlemsstat i unionen eller i Europeiska frihandelssammanslutningen (Efta). En sådan begäran riktades inte till hans sambo, som är född i Danmark. Han ansåg att kreditföretagets krav var diskriminerande och lämnade därför in ett klagomål till Ligebehandlingsnævnet som beviljade honom en ersättning på grund av indirekt diskriminering. Kreditföretaget, som var sökande i målet vid den hänskjutande domstolen, angav att det måste uppfylla sina skyldigheter enligt lagstiftningen om motverkande av penningtvätt,⁵ varför den motsatte sig slutsatsen att dess praxis är diskriminerande.

Domstolen prövade, för det första, huruvida det aktuella förfaringssättet innebär en särbehandling direkt baserad på etniskt ursprung, varvid den prövade om födelselandet ska anses vara direkt och oupplösligt förbundet med ett visst etniskt ursprung. Domstolen förklarade att etniskt ursprung inte kan fastställas enbart på grundval av ett enda kriterium, utan bör fastställas utifrån en rad omständigheter, varav vissa har en objektiv karaktär och andra en subjektiv, såsom, i synnerhet, gemensam nationalitet, religion, språk och kultur samt gemensamma traditioner och levnadsförhållanden. Domstolen fann följaktligen att den omständigheten att en person är född i ett visst land inte i sig kan ge upphov till en allmän presumtion om att denna person tillhör en viss etnisk grupp, med den följderna att det kan slås fast att dessa två begrepp är direkt och oupplösligt förbundna med varandra. Därför är det inte möjligt att anse att kravet på ytterligare bevis för identiteten i fråga direkt grundas på etniskt ursprung och följaktligen att detta förfaringssätt utgör direkt diskriminering på grund av etniskt ursprung.

Domstolen prövade för det andra huruvida det aktuella förfaringssättet, även om det har utformats neutralt, innebär en särbehandling indirekt baserad på etniskt ursprung, som särskilt missgynnar personer av en viss ras eller ett visst etniskt ursprung jämfört med andra personer. Domstolen angav härvidlag att bedömningen av om det föreligger en mindre förmånlig behandling inte ska ske på ett allmänt och abstrakt sätt, utan specifikt och konkret mot bakgrund av den ifrågavarande mindre förmånliga behandlingen. Domstolen ansåg därför att argumentet, att tillämpningen av det i det nationella målet aktuella kriteriet födelseland med större sannolikhet allmänt skulle beröra personer av "visst etniskt ursprung" i förhållande till "andra personer", inte kunde godtas. Domstolen intog samma ståndpunkt vad avser argumentet att tillämpningen av detta kriterium skulle missgynna personer med etniskt ursprung i ett annat land än en medlemsstat i unionen eller Efta.

Eftersom förfaringssättet i det nationella målet varken direkt eller indirekt har en koppling till den berörda personens etniska ursprung, drog domstolen slutsatsen att artikel 2.2, a och b i direktiv 2000/43 inte hindrar detta.

Domstolen (stora avdelningen) uttalade sig i dom av den 13 juni 2017 i målet **Florescu m.fl.** (C-258/14, [EU:C:2017:448](#)), om tolkningen av 2009 års samförståndsavtal mellan Europeiska gemenskapen och Rumänien. Enligt punkt 5 i samförståndsavtalet krävs för utbetalning av varje del av det stöd som unionen beviljat Rumänien ett tillfredsställande genomförande av strukturella reformer inom offentlig finansiering, samt av *ett antal bestämmelser i unionens primärrätt, särskilt artikel 17 i stadgan om de grundläggande rättigheterna*. Målet vid den nationella domstolen rörde *en rumänsk lagstiftning som föreskriver ett förbud mot kumulering av nettopension från den offentliga sektorn med*

^{4/} Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung (EGT L 180, 2000, s. 22).

^{5/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/60/EG av den 26 oktober 2005 om åtgärder för att förhindra att det finansiella systemet används för penningtvätt och finansiering av terrorism (EUT L 309, 2005, s. 15)

inkomster från verksamhet vid offentliga institutioner om pensionen överstiger ett visst belopp. Sökandena i målet vid den nationella domstolende hade samtidigt haft en anställning som domare eller åklagare och en anställning som universitetslärare. Vid pensioneringen från tjänsten som domare eller åklagare hade de ursprungligen möjlighet att kumulera sin pension med inkomsterna från arbetet som universitetslärare. Sedan den aktuella nationella lagstiftningen antogs är en sådan kumulering inte längre möjlig. Sökandena i det nationella målet gjorde, vid en nationell domstol, gällande att en sådan lagstiftning strider mot unionsrätten, i synnerhet bestämmelserna i fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget) och i stadgan, oberoende av att denna lagstiftning antagits för att efterleva det ovannämnda samförståndsavtalet.

Domstolen påpekade att samförståndsavtalet har sin rättsliga grund i artikel 143 FEUF som ger unionen behörighet att bevilja ömsesidigt bistånd till en medlemsstat som inte har euro som sin valuta och som har svårigheter eller allvarligt hotas av svårigheter beträffande sin betalningsbalans. Domstolen förklarade att eftersom detta samförståndsavtal utgör det konkreta resultatet av ett åtagande mellan unionen och en medlemsstat om ett ekonomiskt program, ska detta avtal betraktas som en rättsakt som beslutats av en unionsinstitution, i den mening som avses i artikel 267 FEUF, och att det således kan underställas domstolen för tolkning. Domstolen påpekade härvid att även om nämnda samförståndsavtal således är bindande, innehåller det inte någon specifik bestämmelse med krav på antagande av en nationell lagstiftning som den här aktuella. Det åligger således de nationella myndigheterna att inom ramen för de kriterier som fastställs i samförståndsavtalet besluta vilka åtgärder som är bäst lämpade för att uppnå de eftersträvade målen.

Domstolen prövade därefter huruvida den aktuella nationella lagstiftningen är förenlig med artikel 6 FEU och med artikel 17 i stadgan, vilken rör rätten till egendom. I detta avseende slog domstolen, för det första, fast att denna lagstiftning syftar till att genomföra de åtaganden som Rumänien gjort i samförståndsavtalet, vilket innebär att stadgan, och särskilt artikel 17 i densamma, är tillämplig i det nationella målet. Domstolen konstaterade emellertid att nämnda lagstiftning är av undantagskaraktär och ska vara begränsad i tiden. Domstolen konstaterade dessutom att nämnda lagstiftning inte undergräver själva principen om rätt till pension, utan begränsar möjligheten att utöva denna rätt under väl fastställda och avgränsade omständigheter. Lagstiftningen respekterar således det väsentliga innehållet i klagandenas rätt till egendom avseende deras pensioner. Domstolen förklarade, för det andra, att denna lagstiftnings mål, som bestod i att minska lönemassan i den offentliga sektorn och att reformera pensionssystemet, i en mycket speciell kontext av global finans- och ekonomisk kris i Rumänien, är ett mål av allmänt samhällsintresse. Vad gäller frågan huruvida den aktuella lagstiftningen är lämplig för sitt ändamål och nödvändig erinrade domstolen slutligen om följande. Med hänsyn till den rådande särskilda ekonomiska situationen har medlemsstaterna ett utrymme för skönsässig bedömning när de antar beslut i ekonomiska angelägenheter. Det är även medlemsstaterna som är bäst skickade att avgöra vilka åtgärder som kan tänkas uppnå det eftersträvade målet. Domstolen fann således att unionsrätten inte utgör hinder för den aktuella nationella lagstiftningen.

II. UNIONSMEDBORGARSKAP

Vad gäller unionsmedborgarskapet förtjänar tre domar att tas upp. Den första domen rör villkoren för att en annan medlemsstat än ursprungsmedlemsstaten ska kunna avvisa en medborgare, medan den andra och den tredje domen rör härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare som är familjemedlem till en unionsmedborgare.

I domen **Petrea** (C-184/16, [EU:C:2017:684](#)), vilken meddelades den 14 september 2017, uttalade sig domstolen om tillämpningen av direktiv 2004/38⁶ i fall när en person som är föremål för ett förbud mot inresa i den berörda medlemsstaten i strid med detta direktiv återvänder till denna medlemsstat. I det aktuella fallet hade den grekiska myndigheten under år 2011 fattat ett beslut om utvisning, åtföljt av ett inreseförbud, gentemot en rumänsk medborgare, med motiveringen att denne utgör ett hot mot allmän ordning och allmän säkerhet. År 2013 återvände han till Grekland och lämnade där in en ansökan om ett bevis om registrering som EUmedborgare, vilken beviljades. Efter att de grekiska myndigheterna upptäckt att han fortfarande var föremål för inreseförbud beslutade de att återkalla intyget och att ålägga honom att på nytt återvända till Rumänien. Detta beslut överklagades av den berörda personen.

Domstolen erinrade härvidlag om att beviljandet av uppehållstillstånd för en medborgare i en medlemsstat inte ska anses som en handling som skapar rättigheter, utan som en handling för att från medlemsstatens sida fastställa ställningen för en medborgare i en annan medlemsstat mot bakgrund av bestämmelserna i unionsrätten. Eftersom ett sådant intyg om registrering endast är av deklarativ karaktär, kan dess utfärdande inte i sig skapa berättigade förväntningar hos den berörde angående hans eller hennes rätt att uppehålla sig på den berörda medlemsstatens territorium. Enligt artikel 27.1 i direktiv 2004/38 får medlemsstaterna dessutom begränsa den fria rörligheten för unionsmedborgare och deras familjemedlemmar, oavsett medborgarskap, av hänsyn till allmän ordning, säkerhet eller folkhälsan. Enligt domstolen följer det av återreseförbudets beskaffenhet att det fortsätter att gälla så länge det inte har upphävts. Redan konstaterandet att förbudet har åsidosatts innebär således att de behöriga myndigheterna kan fatta ett nytt beslut om avlägsnande. Domstolen fann därför att varken direktiv 2004/38 eller principen om skydd för berättigade förväntningar utgör hinder för att återkalla den berörda personens uppehållstillstånd eller fatta ett nytt beslut om avlägsnande avseende denne, mot bakgrund av omständigheterna i det aktuella fallet.

Domstolen uttalade sig vidare i frågan huruvida effektivitetsprincipen utgör hinder för en rättspraxis enligt vilken en medborgare i en medlemsstat som omfattas av ett beslut om återvändande inte med framgång, till stöd för ett överklagande av detta beslut, kan göra gällande att det beslut om återreseförbud som tidigare antagits med avseende på honom eller henne är olagligt. Domstolen erinrade i detta avseende om att det, i avsaknad av unionsbestämmelser på området, ankommer på varje medlemsstat att i sin rättsordning ange vilka domstolar som är behöriga och fastställa de processuella regler som gäller för talan, förutsatt att dessa inte gör det i praktiken omöjligt eller orimligt svårt att utöva dessa rättigheter. Unionsrätten utgör, i det aktuella fallet, inte på något sätt hinder för en bestämmelse i nationell rätt som innebär att det inte är möjligt att med framgång göra gällande att ett beslut om återreseförbud som vunnit laga kraft – antingen på grund av att tidsfristen för att överklaga beslutet löpt ut eller på grund av att överklagandet av beslutet avslagits – är olagligt för att bestrida en individuell rättsakt, såsom ett beslut om återvändande. Domstolen preciserade emellertid att den berörde

^{6/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, 2004, s. 77).

måste ha haft en faktisk möjlighet att inom tidsfristen ifrågasätta sistnämnda beslut i förhållande till bestämmelserna i direktiv 2004/38.

Vad slutligen gäller frågan huruvida det enligt artikel 30 i direktiv 2004/38 krävs att ett beslut som fattats i enlighet med artikel 27.1 i direktivet delges den berörde på ett språk som han eller hon förstår, även om vederbörande inte har framställt någon begäran om detta, angav domstolen att medlemsstaterna måste vidta de åtgärder som behövs för att se till att den berörde har förstått beslutets innehåll och verkningar, vad avser ett beslut som begränsar dennes rätt till inresa eller vistelse av hänsyn till allmän ordning, allmän säkerhet och folkhälsa. Det krävs dock inte att ett sådant beslut delges den berörde på ett språk som han eller hon förstår eller rimligen kan förväntas förstå, om vederbörande inte har framställt någon begäran om detta.

Domstolen (stora avdelningen) preciserade i dom av den 10 maj 2017 i målet *Chavez-Vilchez m.fl.* (C-133/15, [EU:C:2017:354](#)), innebörden av *den härledda uppehållsrätt som en tredjelandsmedborgare som är förälder till ett underårigt barn som är unionsmedborgare kan göra gällande på grundval av artikel 20 FEUF*. Begäran om förhandsavgörande avsåg situationen för ett antal tredjelandsmedborgare, som är mödrar till ett eller flera barn med nederländskt medborgarskap, varvid barnens fäder också har nederländskt medborgarskap. Dessa barn bodde i Nederländerna huvudsakligen eller uteslutande med sin mor. De berörda hade lämnat in ansökningar om försörjningsstöd och barnbidrag, som avslagits av de behöriga nederländska myndigheterna på grund av att mödrarna inte har uppehållsrätt i Nederländerna. En domstol i Nederländerna som hade att pröva en rad tvister rörande avslagen på nämnda ansökningar frågade EU-domstolen huruvida sökandena, i egenskap av mödrar till ett barn som är unionsmedborgare, har uppehållsrätt enligt artikel 20 FEUF.

I detta avseende erinrade domstolen om sin praxis enligt vilken artikel 20 FEUF utgör hinder för nationella åtgärder, inbegripet beslut att neka familjemedlemmar till unionsmedborgare uppehållsrätt, som medför att tredjelandsmedborgare som är familjemedlemmar till en unionsmedborgare berövas möjligheten att faktiskt åtnjuta kärnan i de rättigheter som tillkommer dem i kraft av detta medborgarskap.⁷ I förevarande fall innebär mödrarnas eventuella skyldighet att lämna unionens territorium att deras barn berövas möjligheten att faktiskt åtnjuta kärnan i de rättigheter som tillkommer dem såsom unionsmedborgare, genom att de själva tvingas att lämna Europeiska unionens territorium, vilket det ankommer på den nationella domstolen att kontrollera. För att bedöma denna risk är det nödvändigt att avgöra vilken förälder som utövar den faktiska vårdsnaden om barnet och huruvida det finns ett faktiskt beroendeförhållande mellan barnet och den förälder som är tredjelandsmedborgare. I detta sammanhang måste enligt domstolen de nationella myndigheterna ta hänsyn till rätten till respekt för familjelivet i enlighet med artikel 7 i stadgan och skyldigheten att sätta barnets bästa i främsta rummet enligt artikel 24.2 i stadgan.

Domstolen preciserade vidare att det förhållandet att den andra föräldern, som är unionsmedborgare, verkligen har förmåga att ensam sköta barnets dagliga och faktiska omvårdnad, och är villig att göra detta, utgör en relevant omständighet som dock inte i sig är tillräcklig för att det ska kunna fastställas att det mellan den förälder som är tredjelandsmedborgare och barnet inte finns ett sådant beroendeförhållande att barnet skulle bli tvunget att lämna unionen om tredjelandsmedborgaren nekades uppehållsrätt. Denna bedömning ska nämligen, med hänsyn till barnets bästa, göras med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet, särskilt barnets ålder, dess fysiska och känslomässiga utveckling, styrkan i dess känslomässiga band till både den förälder som är unionsmedborgare och den förälder som är tredjelandsmedborgare samt den risk som en separation från den sistnämnda föräldern skulle medföra för barnets välbefinnande. Vad avser bevisbördan förklarade domstolen att det ankommer på den förälder som är tredjelandsmedborgare att lämna uppgifter för att bedöma huruvida

⁷ Domstolens dom av den 8 mars 2011, *Ruiz Zambrano* (C-34/09, [EU:C:2011:124](#)), och dom av den 6 december 2012, *O. och S.* (C-356/11 och C-357/11, [EU:C:2012:776](#)).

ett beslut att vägra vederbörande uppehållsrätt skulle beröva dennes barn möjligheten att faktiskt åtnjuta kärnan i de rättigheter som är knutna till unionsmedborgarskapet genom att barnet blev tvunget att lämna unionens territorium. Det påpekades emellertid att de nationella myndigheterna måste se till att tillämpningen av nationella bevisbörderegler inte äventyrar den ändamålsenliga verkan av artikel 20 FEUF.

Den 14 november 2017 uttalade sig domstolen (stora avdelningen), i domen **Lounes** (C-165/16, [EU:C:2017:862](#)), om *den härledda uppehållsrätt som en tredjelandsmedborgare, i sin egenskap av familjemedlem till en unionsmedborgare, på grundval av artikel 21 FEUF, kan göra gällande i den medlemsstat där denne medborgare har vistats innan han eller hon förvärvat detta medborgarskap förutom sitt ursprungliga medborgarskap*. I det aktuella fallet hade sökanden, som är algerisk medborgare, rest in i Förenade kungariket med stöd av ett besöksvisum som var giltigt i sex månader, varefter han stannade kvar illegalt i Förenade kungariket efter att viseringstiden löpt ut. Han träffade där en spansk medborgare som hade förvärvat brittiskt medborgarskap genom naturalisation, utöver sitt spanska medborgarskap. Efter det att paret ingått äktenskap ansökte sökanden om uppehållstillstånd i Förenade kungariket i egenskap av familjemedlem till en medborgare i Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES). De brittiska myndigheterna avlog denna ansökan, med motiveringen att hans hustru, enligt den brittiska lag som införlivar direktiv 2004/38,⁸ inte längre ska anses som EES-medborgare, eftersom hon förvärvat brittiskt medborgarskap, och att sökanden således inte hade rätt till uppehållstillstånd i egenskap av familjemedlem till en EES-medborgare. Sökanden väckte talan mot detta beslut vid en brittisk domstol, vilken bad EU-domstolen att avgöra om detta beslut och den brittiska lagstiftningen är förenlig med EU-lagstiftningen.

Vad för det första beträffar direktiv 2004/38 påpekade domstolen att detta direktiv, som reglerar villkoren för utövandet av unionsmedborgarnas rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier, inte är avsett att reglera uppehållsrätten för unionsmedborgare i en medlemsstat där de är medborgare, eftersom de har en ovillkorlig rätt till bosättning enligt en folkrättslig princip. Domstolen förklarade att eftersom sökandens maka förvärvat brittiskt medborgarskap, reglerar direktiv 2004/38 inte längre hennes rätt till vistelse i Förenade kungariket. Följaktligen kan sökanden, som är hennes make, inte längre göra gällande en härledd uppehållsrätt i Förenade kungariket på grundval av detta direktiv.

Domstolen prövade vidare frågan huruvida sökanden kan beviljas en härledd uppehållsrätt i den medlemsstaten med stöd av artikel 21.1 FEUF, i vilken det föreskrivs att varje unionsmedborgare har rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier. Domstolen angav härvid att den ändamålsenliga verkan av de rättigheter som tillerkänns unionsmedborgare i samma bestämmelse, och i synnerhet av att leva ett normalt familjeliv i den mottagande medlemsstaten, med sina familjemedlemmar vid sin sida, kräver att en medborgare som befinner sig i en sådan situation som sökandens hustru måste kunna fortsätta att åtnjuta sina rättigheter i den mottagande medlemsstaten, efter att ha förvärvat medborgarskap i den medlemsstaten utöver sitt ursprungliga medborgarskap, och leva familjeliv med sin make som är tredjelandsmedborgare. Domstolen förklarade därför att en tredjelandsmedborgare, i sökandens situation, kan dock komma i åtnjutande av en härledd uppehållsrätt i den mottagande medlemsstaten enligt artikel 21.1 FEUF på villkor som inte får vara strängare än de som föreskrivs i direktiv 2004/38 för att bevilja en tredjelandsmedborgare, som är familjemedlem till en unionsmedborgare, en sådan rätt, i en situation där unionsmedborgaren har utövat sin rätt till fri rörlighet genom att bosätta sig i en annan medlemsstat än den som han eller hon är medborgare i.

^{8/} Nämnd **ovan**, fotnot 6.

III. INSTITUTIONELLA BESTÄMMELSER

1. EU-INSTITUTIONERNAS BEFOGENHETER

I sin dom av den 26 juli 2017, *Republiken Tjeckien/kommissionen* (C-696/15 P, [EU:C:2017:595](#)), fastställde domstolen, i ett mål om överklagande, tribunalens dom,⁹ i vilken tribunalen ogillat talan i två mål om ogiltigförklaring av kommissionens delegerade förordningar nr 885/2013¹⁰ och nr 886/2013¹¹ om komplettering av direktiv 2010/40¹², som antagits inom ramen för transportpolitiken. I sina ansökningar i dessa mål hade Republiken Tjeckien bland annat gjort gällande att kommissionen, genom att anta de omtvistade förordningarna, hade *överskridit sina delegerade befogenheter* genom att ålägga medlemsstaterna att inrätta tillsynsorgan som är behöriga att bedöma om kraven i dessa förordningar är uppfyllda. I den överklagade domen hade tribunalen slagit fast att kommissionen iakttagit gränserna för sin behörighet enligt artikel 290 FEUF och gränserna för den befogenhet som föreskrivs i direktiv 2010/40.

Domstolen underströk härvidlag att en delegering av befogenhet enligt artikel 290 FEUF ger kommissionen möjlighet att komplettera eller ändra de icke-väsentliga delarna i en lagstiftningsakt. Enligt denna bestämmelse krävs emellertid att rättsakten i fråga uttryckligen avgränsar inte enbart målet, utan också innehållet, omfattningen och varaktigheten för delegeringen av befogenhet, varvid unionsdomstolen saknar möjlighet att avhjälpa bristen på de begränsningar som krävs enligt nämnda bestämmelse. När det gäller fastställandet av de delar av lagstiftningsakten som ska kvalificeras som "väsentliga", påpekade domstolen att detta inte enbart omfattas av unionslagstiftarens bedömning, utan ska grundas på objektiva omständigheter som kan bli föremål för domstolsprövning. En beståndsdel är av väsentlig karaktär bland annat om antagandet kräver sådana politiska val som omfattas av unionslagstiftarens eget ansvar eller om den möjliggör ingrepp i de berörda personernas grundläggande rättigheter som är så omfattande att det är nödvändigt för unionslagstiftaren att ingripa.

Med tillämpning av dessa principer förklarade domstolen därefter att direktiv 2010/40 i det aktuella fallet gav kommissionen en tillräcklig rättslig grund för att inrätta de omtvistade nationella kontrollorganen och att upprättandet av desamma inte heller utgör en väsentlig del av det ifrågavarande området.

^{9/} Tribunalens dom av den 8 oktober 2015, *Republiken Tjeckien/kommissionen* (T-659/13 och T-660/13, [EU:T:2015:771](#)).

^{10/} Kommissionens delegerade förordning (EU) nr 885/2013 av den 15 maj 2013 om komplettering av Europaparlamentets och rådets ITS-direktiv 2010/40/EU vad gäller tillhandahållande av informationstjänster för säkra och skyddade parkeringsplatser för lastbilar och kommersiella fordon (EUT L 247, 2013, s. 1)

^{11/} Kommissionens delegerade förordning (EU) nr 886/2013 av den 15 maj 2013 om komplettering av Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/40/EU vad gäller data och förfaranden för kostnadsfritt tillhandahållande, när så är möjligt, av ett minimum av vägsäkerhetsrelaterad universell trafikinformation för användare (EUT L 247, 2013, s. 6).

^{12/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/40/EU av den 7 juli 2010 om ett ramverk för införande av intelligenta transportsystem på vägtransportområdet och för gränssnitt mot andra transportslag (EUT L 207, 2010, s. 1).

2. UNIONENS RÄTTSAKTER

2.1. Rättsakternas rättsliga form

Genom domen *kommissionen/rådet (WRC-15)* (C-687/15, [EU:C:2017:803](#)), av den 25 oktober 2017, biföll domstolen (stora avdelningen) kommissionens talan om ogiltigförklaring av Europeiska unionens råds slutsatser, antagna den 26 oktober 2015, om Internationella teleunionens (ITU) världsradiokonferens 2015 (WRC-15), med motiveringen att rådet hade åsidosatt de väsentliga formföreskrifter som anges i artikel 218.9 FEUF.

Vad, för det första, gäller den angripna rättsaktens rättsliga form erinrade domstolen om att det i artikel 13.2 FEU föreskrivs att varje unionsinstitution ska handla inom ramen för de befogenheter som den har tilldelats genom fördragen, i enlighet med de förfaranden, villkor och mål som anges där. Domstolen förklarade härvid att det endast är med stöd av fördragen som en institution, i särskilda fall, är behörig att ändra ett beslutsförfarande som fastställts däri, eftersom reglerna för beslutsprocessen inom unionsinstitutionerna har fastställts genom fördragen och det varken står medlemsstaterna eller institutionerna själva fritt att bestämma dessa. Vad gäller den rättsliga formen för de rättsakter som ska antas i enlighet med artikel 218.9 FEUF erinrade domstolen om den omständigheten att om en unionsinstitution avviker från den rättsliga form som föreskrivs i fördragen (i förevarande fall att anta ett beslut), så utgör detta ett åsidosättande av väsentliga formföreskrifter som medför att den aktuella rättsakten ska ogiltigförklaras. Detta åsidosättande riskerar nämligen att skapa osäkerhet kring rättsaktens art eller förfarandet vid dess antagande, vilket således inverkar menligt på rättssäkerheten, vilket strider mot de väsentliga formföreskrifter som anges i nämnda bestämmelse.

Vad, för det andra, beträffar den omständigheten att den omtvistade rättsakten inte anger den rättsliga grund på vilken den har antagits, erinrade domstolen om sin rättspraxis, enligt vilken valet av korrekt rättslig grund är av konstitutionell betydelse, eftersom unionen enbart har tilldelade befogenheter och således måste knyta de rättsakter som den antar till de bestämmelser i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget) som verkligen bemyndigar den för detta ändamål. Avvikelsen från den rättsliga form som föreskrivs i artikel 218.9 FEUF och underlåtenheten att ange den rättsliga grunden leder således till förvirring när det gäller arten av och den rättsliga räckvidden för den angripna rättsakten och när det gäller det förfarande som skulle följas då rättsakten antogs, vilket kan försvaga unionen då den ska försvara sin ståndpunkt i samband med 2015 års världskonferens om radiokommunikationer.

2.2. Förfaranden för antagande av rättsakter

Tre domar är av intresse i detta avseende. Den första domen rör skyldigheten att samråda med Europaparlamentet i unionens lagstiftningsprocess. Den andra domen rör ett förslag till europeiskt medborgarinitiativ. Den tredje är domen *Slovakien och Ungern/rådet* (C-643/15 och C-647/15, [EU:C:2017:631](#)), som rör tvingande provisoriska åtgärder avseende omplacering av asylsökande.¹³

^{13/} Domen återfinns under rubrik VIII.1 "Asylpolitik".

I sin dom **RPO** (C-390/15, [EU:C:2017:174](#)), som meddelades den 7 mars 2017, bekräftade domstolen (stora avdelningen) *giltigheten av bestämmelserna i direktiv 2006/112¹⁴ som tillåter medlemsstaterna att tillämpa en reducerad mervärdesskattesats på försäljning av trycksaker, såsom böcker, tidningar och tidskrifter, varvid denna ordning inte gäller för digitala publikationer, med undantag för digitala böcker på en fysisk bärare*. I målet vid den nationella domstolen hade den polska författningsdomstolen att pröva en talan om fastställande av att nationella bestämmelser som utesluter tillämpning av en nedsatt mervärdesskattesats på digitala publikationer strider mot den polska konstitutionen. Den polska författningsdomstolen var osäker på huruvida motsvarande bestämmelser i direktiv 2006/116, i dess lydelse enligt direktiv 2009/47,¹⁵ är giltiga. Begäran om förhandsavgörande rörde dels frågan huruvida parlamentet hade varit tillräckligt delaktigt i det lagstiftningsförfarande som ledde fram till antagandet av direktiv 2009/47, genom vilket bestämmelserna i direktiv 2006/112 ändrades, vilka tillät tillämpning av en reducerad mervärdesskattesats på tryckta publikationer, dels frågan om ett eventuellt åsidosättande av principen om likabehandling genom de aktuella bestämmelserna i direktiv 2006/112.¹⁶

Vad gäller det lagstiftningsförfarande som ledde fram till antagandet av direktiv 2009/47 erinrade domstolen – efter att ha konstaterat att den slutliga versionen av detta direktiv omfattade ändringar av förslaget på grundval av vilket parlamentet hördes – om att det korrekta samrådet med parlamentet i de fall som föreskrivs i fördraget utgör ett väsentligt formkrav som, om det inte iakttas, medför att den ifrågavarande rättsakten blir ogiltig. Denna skyldighet att samråda med parlamentet innebär att parlamentet alltid måste höras på nytt när den slutgiltigt antagna texten som helhet innehållsmässigt avviker från den text som parlamentet tidigare har yttrat sig över, med undantag för de fall då ändringarna i allt väsentligt motsvarar en önskan som parlamentet självt har uttryckt. Eftersom den slutliga versionen av den omtvistade bestämmelsen i direktiv 2009/47 endast utgjorde en formuleringsmässig förenkling av texten i förslaget till direktiv, vilken parlamentet hade yttrat sig över och vars innehåll helt hade bibehållits, ansåg domstolen att rådet inte var skyldigt att på nytt höra parlamentet innan det antog detta direktiv.

I sin dom av den 12 september 2017, **Anagnostakis/kommissionen** (C-589/15 P, [EU:C:2017:663](#)), uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i ett mål om överklagande av en dom från tribunalen¹⁷ i vilken tribunalen ogillat en talan om ogiltigförklaring av ett *kommissionsbeslut om att vägra registrera ett föreslaget medborgarinitiativ*, vilket presenterats med stöd av artikel 4.2 b i förordning nr 211/2011.¹⁸ Syftet med förslaget var särskilt att i unionslagstiftningen stadfästa ”principen om nöd”, enligt vilken statsskulden kan avskrivas när en stats ekonomiska och politiska överlevnad är hotad till följd av denna skuld.

Vad gäller kommissionens skyldighet att informera organisationerna om skälen till vägran att registrera deras föreslagna europeiska medborgarinitiativ, som föreskrivs i artikel 4.3 i förordning nr 211/2011, påpekade domstolen till att börja med att kommissionen, med beaktande av vikten av det europeiska medborgarinitiativet som ett sätt för medborgarna att delta i det demokratiska livet i unionen, bör ange tydliga skäl för en sådan vägran. Med hänsyn till att det aktuella föreslagna europeiska medborgarinitiativet var mycket kortfattat och inte tillräckligt

^{14/} Rådets direktiv 2006/112/EG av den 28 november 2006 om ett gemensamt system för mervärdesskatt (EUT L 347, 2006, s. 1), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2009/47/EG av den 5 maj 2009 om ändring av direktiv 2006/112/EG vad gäller reducerade mervärdesskattesatser (EUT L 116, 2009, s. 18).

^{15/} Rådets direktiv 2009/47/EG om ändring av direktiv 2006/112/EG vad gäller reducerade mervärdesskattesatser (EUT L 116, 2009, s. 18).

^{16/} Domstolens svar på den andra frågan återfinns under rubrik XII ”Bestämmelser om skatter och avgifter”.

^{17/} Tribunalens dom av den 30 september 2015, **Anagnostakis/kommissionen** (T-450/12, [EU:T:2015:739](#)).

^{18/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 211/2011 av den 16 februari 2011 om medborgarinitiativet (EUT L 65, 2011, s. 1).

klart, bekräftade domstolen emellertid tribunalens bedömning att kommissionens beslut var tillräckligt motiverat i detta fall.

Domstolen förklarade därefter att beslutet avseende registrering av ett föreslaget europeiskt medborgarinitiativ ska fattas i enlighet med principen om god förvaltnings sed. Detta medför i synnerhet att den behöriga institutionen är skyldig att vidta en omsorgsfull och opartisk prövning, i vilken bland annat samtliga relevanta omständigheter i det aktuella fallet beaktas. Ett villkor för registrering av förslag till europeiska medborgarinitiativ är enligt artikel 4.2 b i förordning nr 211/2011 att förslaget inte uppenbart får ligga utanför kommissionens befogenhet att lägga fram ett förslag till rättsakt. Detta villkor ska tolkas och tillämpas av kommissionen på ett sätt som säkerställer att detta instrument förblir lättillgängligt. Härav följer att kommissionen endast har befogenhet att vägra registrera ett föreslaget europeiskt medborgarinitiativ om det – med hänsyn till dess ämne och mål – uppenbart faller utanför kommissionens befogenhet att registrera det. I detta hänseende bekräftade domstolen emellertid att de bestämmelser i EUF-fördraget som i förevarande fall åberopats av organisatören av medborgarinitiativet till stöd för sin talan om ogiltigförklaring, det vill säga artiklarna 122.1, 122.2 och 136.1 FEUF, inte kunde användas som rättslig grund för att stadfästa ”principen om nöd” enligt detta förslag.

3. TILLGÅNG TILL HANDLINGAR

Under år 2017 har domstolen meddelat flera viktiga domar i fråga om tillgång till handlingar. I denna rättspraxis har domstolen haft tillfälle att bland annat lämna ytterligare klargöranden vad gäller begreppet befintlig handling, i den mening som avses i förordning nr 1049/2001,¹⁹ i samband med elektroniska databaser, tillämpningen av denna förordning på medlemsstaternas inlagor inom ramen för rättsliga förfaranden, tillämpningen av den generella presumtionen om sekretess för handlingar hänförliga till ett EU Pilot-ärend, och slutligen begreppet utredning. Domstolen har även uttalat sig om tolkningen av förordning nr 1049/2001 i samband med tillämpningen av Århuskonventionen.²⁰

I domen **Typke/kommissionen** (C-491/15 P, [EU:C:2017:5](#)), som meddelades den 11 januari 2017, vilken fastställer den dom som överklagats från tribunalen,²¹ uttalade sig domstolen om *begreppet ”befintlig handling” i samband med elektroniska databaser*. I det aktuella fallet hade sökanden vänt sig till Europeiska rekryteringsbyrån (Epsa) för att få tillgång till en ”tabell” innehållande ett antal uppgifter som ingår i en rad handlingar som Epsa innehade i elektronisk form och som inte kan hämtas från databasen med hjälp av en vanlig sökning.

Domstolen slog fast att en databas förvisso ska göra det möjligt att hämta all information som den innehåller. Möjligheten att upprätta en handling med hjälp av en sådan databas innebär emellertid inte att en handling därmed kan anses som befintlig, i den mening som avses i förordning nr 1049/2001. Domstolen påpekade att rätten till tillgång till institutionernas handlingar endast gäller befintliga handlingar som den berörda institutionen innehar och att förordning nr 1049/2001 således inte kan åberopas för att tvinga en institution att upprätta en handling som inte finns.

^{19/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT L 145, 2001, s. 43).

^{20/} Se även rubriken XVII.4. ”Århuskonventionen”.

^{21/} Tribunalens dom av den 2 juli 2015, **Typke/kommissionen** (T-214/13, [EU:T:2015:448](#)).

Domstolen förklarade härvidlag att alla uppgifter som med hjälp av förprogrammerade sökverktyg kan hämtas från en elektronisk databas inom ramen för en vardaglig användning av databasen ska anses som befintliga handlingar, även om uppgifterna hittills aldrig har visats i denna form eller aldrig har varit föremål för en sökning av institutionernas anställda. För att uppfylla kraven i förordning nr 1049/2001 kan institutionerna följaktligen tvingas att, med användning av befintliga sökverktyg, upprätta en handling utifrån uppgifter som finns i en databas. Varje uppgift som det krävs en väsentlig ansträngning för att hämta ur en databas ska däremot betraktas som en ny handling. Varje uppgift som kräver en ändring av antingen uppbyggnaden av en elektronisk databas eller av de sökverktyg som för närvarande finns tillgängliga för att hämta uppgifter ska följaktligen betraktas som en ny handling.

I domen **kommissionen/Breyer** (C-213/15 P, [EU:C:2017:563](#)), meddelad den 18 juli 2017, vilken fastställer den överklagade domen från tribunalen,²² tog domstolen (stora avdelningen) ställning i frågan huruvida en begäran riktad till en institution, som är part i ett förfarande om tillgång till inlagor som ingetts av en medlemsstat i ett rättsligt förfarande, omfattas av tillämpningsområdet för förordning nr 1049/2001. I det aktuella fallet hade motparten i målet om överklagande. I mars 2011 ansökt om att kommissionen skulle bevilja denne tillgång till de handlingar som Republiken Österrike hade ingett till domstolen inom ramen för ett fördragsbrottsförfarande som inletts mot Österrike avseende underlåtenhet att införliva ett direktiv. Detta rättsliga förfarande avslutades genom att domstolen meddelade dom år 2010. Kommissionen hade avslagit ansökan om tillgång till dessa inlagor, vilka den innehade kopior av, eftersom de inte, enligt kommissionens uppfattning, omfattas av tillämpningsområdet för förordning nr 1049/2001. Talan om ogiltigförklaring väcktes vid tribunalen, som ogiltigförklarade kommissionens beslut om avslag.

Vad avser frågan om tillämpningsområdet för förordning nr 1049/2001 erinrade domstolen om att detta fastställs med avseende på de institutioner som anges i förordningen och inte med avseende på specifika kategorier av handlingar och inte heller med avseende på upphovsmannen till den handling som finns hos dessa institutioner. Den omständigheten att de handlingar som finns hos en av de institutioner som avses i förordning nr 1049/2001 har upprättats av en medlemsstat och har samband med rättsliga förfaranden innebär således inte att dessa handlingar inte omfattas av förordningens tillämpningsområde. Domstolen förklarade dessutom att den omständigheten att det inte i stadgan för Europeiska unionens domstol och inte heller i unionsdomstolarnas rättegångsregler föreskrivs någon rätt för tredje man att få tillgång till inlagor som getts in i domstolsförfaranden inte kan innebära att nämnda förordning inte är tillämplig på ansökningar om tillgång till inlagor som upprättats av en medlemsstat i samband med ett förfarande vid unionsdomstolen, och som innehåller av en institution. Domstolen ansåg också att de omtvistade inlagorna omfattades av tillämpningsområdet för förordning nr 1049/2001, i egenskap av handlingar som finns hos en institution som omfattas av nämnda förordning.

Vad avser den allmänna systematiken och målen i artikel 15.3 FEUF förklarade domstolen att den omständigheten att den ordning för tillgång till handlingar som föreskrivs i artikel 15.3 fjärde stycket FEUF inte äger tillämpning på domstolen när den utövar sin dömande verksamhet inte utesluter att denna ordning är tillämplig på handlingar som har getts in till domstolen inom ramen för ett rättsligt förfarande. Mot bakgrund av att det enligt förordning nr 1049/2001 är möjligt att i förekommande fall vägra tillgång till handlingar som har samband med rättsliga förfaranden vid unionsdomstolarna för att skydda sådana förfaranden ska artikel 15.3 fjärde stycket FEUF förstås så, att den inte kräver en tolkning som innebär att de omtvistade inlagorna undantas från tillämpningsområdet för förordning nr 1049/2001. Domstolen ansåg därför att tribunalen gjorde en riktig bedömning när den slog fast att de nämnda inlagorna, i likhet med kommissionens egna inlagor, inte omfattas av det undantag från rätten till tillgång till handlingar som avses i artikel 15.3 fjärde stycket FEUF.

^{22/} Tribunalens dom av den 27 februari 2015 **Breyer/kommissionen** (T-188/12, [EU:T:2015:124](#)).

I domen **Sverige/kommissionen** (C-562/14 P, [EU:C:2017:356](#)), av den 11 maj 2017, fastställde domstolen tribunalens dom²³ varigenom denna hade ogillat en talan som väckts av ett antal medborgare om ogiltigförklaring av *ett kommissionsbeslut att inte bevilja dem tillgång enligt förordning nr 1049/2001 till två förfrågningar om upplysningar som denna institution tillställt Förbundsrepubliken Tyskland i ett EU Pilot-ärende, vilket syftar till att förbereda eller förhindra ett fördragsbrottsförfarande mot en medlemsstat*.

Domstolen ansåg att tillämpningen av en generell presumtion för sekretess avseende de handlingar som utväxlas mellan kommissionen och den berörda medlemsstaten är motiverad, så länge som det, under den administrativa fasen av en utredning som genomförs i ett EU Pilot-ärende, finns en risk för att fördragsbrottsförfarandets karaktär och förlopp ändras och att syftet med detta förfarande undergrävs. Domstolen förklarade dessutom att denna risk föreligger fram till och med den tidpunkt när EU Pilot-ärendet är avslutat och inledandet av ett formellt fördragsbrottsförfarande mot medlemsstaten är slutligt uteslutet. Under denna period har kommissionen således rätt att grunda sig på en generell presumtion för sekretess för att vägra tillgång, utan att göra någon konkret och individuell prövning av de begärda handlingarna. Denna allmänna presumtionsregel utesluter emellertid inte att det kan visas att en viss handling som begärts utlämnad inte omfattas av presumtionen eller att det föreligger ett övervägande allmänintresse av att handlingen lämnas ut i enlighet med sista delen av meningen i artikel 4.2 i förordning nr 1049/2001.

I domen **Frankrike/Schlyter** (C-331/15 P, [EU:C:2017:639](#)), meddelad den 7 september 2017, vilken fastställer den överklagade domen från tribunalen,²⁴ tog domstolen ställning i frågan huruvida det detaljerade utlåtande som kommissionen avger under förfarandet enligt direktiv 98/34 om ett informationsförfarande beträffande tekniska standarder,²⁵ utgör en utredning i den mening som avses i artikel 4.2 tredje strecksatsen i förordning nr 1049/2001.

Domstolen förklarade, för det första, att varje strukturerat och formaliserat förfarande vid kommissionen som syftar till att samla in och analysera information för att den ska kunna inta en ståndpunkt som ett led i fullgörandet av sina uppgifter enligt EU- och EUF-fördragen utgör en utredning. Domstolen påpekade härvid att detta förfarande inte nödvändigtvis måste syfta till att upptäcka eller beivra en överträdelse eller en oegentlighet. Begreppet utredning kan även inkludera kommissionens åtgärder för att fastställa de faktiska omständigheterna för att bedöma en viss situation. Det är inte heller nödvändigt att den ståndpunkt som kommissionen intar som ett led i fullgörandet av sina uppgifter uttrycks i form av ett beslut, i den mening som avses i artikel 288 fjärde stycket FEUF. En sådan ståndpunkt kan exempelvis ha formen av en rapport eller en rekommendation.

Domstolen ansåg härvidlag att det detaljerade utlåtande som kommissionen avger utgör en officiell åtgärd som preciserar institutionens rättsliga ståndpunkt om huruvida det utkast till tekniska föreskrifter som den berörda medlemsstaten anmält är förenligt med bland annat den fria rörligheten för varor och aktörernas etableringsfrihet, varför det ska anses som en utredning.

Domstolen slog, för det andra, fast att eftersom det inte finns någon bestämmelse i direktiv 98/34 som föreskriver att de detaljerade utlåtanden som avges enligt artikel 9.2 i samma direktiv ska vara konfidentiella, gäller det krav på öppenhet som ligger till grund för detta direktiv därför normalt sett sådana detaljerade utlåtanden. Domstolen preciserade dessutom att detta krav på öppenhet dock inte utesluter att kommissionen, utifrån omständigheterna i det enskilda fallet, kan stödja sig på artikel 4.2 tredje strecksatsen i förordning nr 1049/2001 för att neka tillgång

23/ Tribunalens dom av den 25 september 2014, **Spirela/kommissionen** (T-306/12, [EU:T:2014:816](#)).

24/ Tribunalens dom av den 16 april 2015, **Schlyter/kommissionen** (T-402/12, [EU:T:2015:209](#)).

25/ Europaparlamentets och rådets direktiv 98/34/EG av den 22 juni 1998 om ett informationsförfarande beträffande tekniska standarder och föreskrifter (EGT L 204, 1998, s. 37), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 98/48/EG av den 20 juli 1998 (EGT L 217, 1998, s. 18).

till ett detaljerat utlåtande som lämnats enligt artikel 9.2 i direktivet, när den kan visa att tillgång till utlåtandet i fråga konkret och faktiskt motverkar syftet att förhindra att tekniska föreskrifter antas som är oförenliga med unionsrätten.

I domen ***Saint-Gobain Glass Deutschland/kommissionen*** (C-60/15 P, [EU:C:2017:540](#)), av den 13 juli 2017, biföll domstolen slutligen det överklagande som Saint-Gobain Glass Deutschland hade ingett mot tribunalens dom²⁶ om avslag på bolagets talan om ogiltigförklaring av *kommissionens beslut att neka full tillgång till en handling som överlämnats av Förbundsrepubliken Tyskland till kommissionen* inom ramen för det förfarande för tilldelning av utsläppsrätter för växthusgaser som avses i artikel 10a i direktiv 2003/87.²⁷ Detta avslagsbeslut grundades på artikel 4.3 första stycket i förordning nr 1049/2001,²⁸ enligt vilken tillgång ska vägras om detta allvarligt skulle undergräva ett pågående beslutsförfarande.

I sin dom upphävde domstolen den överklagade domen, med motiveringen att tribunalen hade gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning i sin tolkning av artikel 4.3 första stycket i förordning nr 1049/2001. Domstolen ogiltigförklarade även kommissionens beslut om att vägra tillgång till handlingarna. Domstolen ansåg härvid att undantaget avseende "beslutsprocessen", som avses i denna bestämmelse, ska tolkas restriktivt, varvid hänsyn bör tas till allmänhetens intresse av att informationen lämnas ut samt att den begärda informationen gäller utsläpp i miljön. Domstolen slog dessutom fast att detta undantag ska förstås så, att det hänför sig till själva beslutsfattandet och inte täcker hela det administrativa förfarande som lett fram till beslutet. För handlingar som har en direkt koppling till de frågor som behandlas i ett administrativt förfarande kan en ren hänvisning till en risk för att ett utlämnande av interna handlingar skulle få negativa följder och möjligheten att intresserade parter skulle kunna påverka förfarandet inte anses tillräcklig för att bevisa att utlämnande av de aktuella handlingarna allvarligt skulle undergräva det pågående beslutsförfarandet.

Domstolen ansåg dessutom att kravet på en strikt tolkning av artikel 4.3 första stycket i förordning nr 1049/2001 är än starkare när de handlingar till vilka tillgång begärts innehåller miljöinformation. Enligt artikel 4.4 a i Århuskonventionen får en begäran om tillgång till miljöinformation emellertid avslås om utlämnandet skulle få negativa följder för sekretess som omfattar myndigheters verksamhet, då sådan sekretess gäller enligt nationell rätt, och inte för hela det administrativa förfarande som föregår myndighetens verksamhet. Den omständigheten att det administrativa förfarandet ännu inte hade avslutats vid tidpunkten då det omtvistade beslutet antogs är således inte i sig tillräcklig för att visa att ett utlämnande av de begärda handlingarna allvarligt skulle undergräva kommissionens beslutsförfarande.

^{26/} Tribunalens dom av den 11 december 2014, ***Saint-Gobain Glass Deutschland/kommissionen*** (T-476/12, [EU:T:2014:1059](#)).

^{27/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/87/EG av den 13 oktober 2003 om ett system för handel med utsläppsrätter för växthusgaser inom gemenskapen och om ändring av rådets direktiv 96/61/EG (EUT L 275, 2003, s. 32).

^{28/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT L 145, 2001, s. 43).

4. UNIONENS UTOMOBLIGATORISKA SKADESTÅNDSANSVAR

I sin dom av den 4 april 2017, **ombudsmannen/Staelen** (C-337/15 P, [EU:C:2017:256](#)), prövade domstolen (stora avdelningen), inom ramen för ett överklagande, *unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar till följd av Europeiska ombudsmannens åsidosättande av sin skyldighet att visa tillbörlig aktsamhet vid handläggning av ett klagomål*. Tribunalen hade i den överklagade domen²⁹ förklarat att vissa överträdelse av omsorgsplikten som ombudsmannen hade gjort sig skyldig till vid handläggningen av ett klagomål rörande Europaparlamentets hantering av en förteckning över godkända sökande efter ett allmänt uttagningsprov redan i sig utgjorde en tillräckligt klar överträdelse av unionsrätten, i den mening som avses i rättspraxis, i vilken villkoren för att det ska uppstå ett utomobligatoriskt skadeståndsansvar för unionen har preciserats. Som en följd av dessa åsidosättanden tillerkände tribunalen den klagande personen 7 000 euro i skadestånd för att hon hade förlorat förtroendet för ombudsmannens ämbete och för hennes känsla av att ha förlorat tid och energi.

Efter att domstolen först erinrat om ombudsmannens uppgifter och skyldigheter konstaterade den till att börja med att tribunalen gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att förklara att "enbart" den omständigheten att ombudsmannen åsidosatt sin omsorgsplikt utgör ett tillräckligt klart åsidosättande som kan medföra att unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar uppkommer. För att det ska kunna fastställas att ombudsmannen gjort en tillräckligt klar överträdelse av sin omsorgsplikt måste det enligt domstolen styrkas att denne – genom att inte handla med vederbörlig omsorg och försiktighet – uppenbart och allvarligt överskridit gränserna för sitt utrymme för skönmässig bedömning när denne utövat sina undersökningsbefogenheter. Vad beträffar den skada som tribunalen hade konstaterat föreligga ansåg domstolen dessutom att tribunalen gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att beteckna den klagandes påstådda förlust av förtroende för ombudsmannen som institution som en reparabel ideell skada. Eftersom tribunalens beslut att förplikta ombudsmannen att betala skadestånd således saknade rättslig grund, upphävde domstolen tribunalens dom.

Domstolen ansåg att målet var färdigt för avgörande, varefter den konstaterade att det framgår av handlingarna i målet att ombudsmannen på flera punkter gjort sig skyldig till tillräckligt klara överträdelse av sin omsorgsplikt i sina utredningar, vilket orsakat den klagande en skada som är faktisk och säker. Domstolen beslutade därför att återigen förplikta ombudsmannen att betala ett skadestånd på 7 000 euro som ersättning för nämnda ideella skada, vilken främst består i den känsla av "psykologisk skada" som den klagande orsakats på grund av ombudsmannens handläggning av hennes klagomål.

I domen **Safa Nicu Sepahan/rådet** (C-45/15 P, [EU:C:2017:402](#)), av den 30 maj 2017, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om *rätten till ersättning för de skador som orsakats av ett beslut om frysning av tillgångar som fattats inom ramen för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken*. Genom denna dom ogillade domstolen de överklaganden som hade ingetts av det iranska företaget Safa Nicu Sepahan och av rådet mot tribunalens dom av den 25 november 2014,³⁰ i vilken tribunalen, efter att ha ogiltigförklarat de restriktiva åtgärder som bestod i frysning av sökandens tillgångar,³¹ beviljat sökanden en ersättning på 50 000 euro för den ideella skada denne lidit till följd av de ogiltigförklarade åtgärderna, medan den ogillade sökandens yrkanden om ersättning för

29/ Tribunalens dom av den 29 april 2015, **Staelen/ombudsmannen** (T-217/11, [EU:T:2015:238](#)).

30/ Tribunalens dom av den 25 november 2014, **Safa Nicu Sepahan/rådet** (T-384/11, [EU:T:2014:986](#)).

31/ Rådet hade vidtagit dessa restriktiva åtgärder gentemot Iran i syfte att hindra kärnvapenspridning, i enlighet med rådets genomförandeförordning (EU) nr 503/2011 av den 23 maj 2011 om genomförande av förordning (EU) nr 961/2010 om restriktiva åtgärder mot Iran (EUT L 136, 2011, s. 26) och rådets förordning (EU) nr 267/2012 av den 23 mars 2012 om restriktiva åtgärder mot Iran och om upphävande av förordning (EU) nr 961/2010 (EUT L 88, 2012, s. 1).

påstådd ekonomisk skada. I sitt överklagande riktade Safa Nicu Sepahan invändningar såväl mot avslaget på dess yrkande om ersättning för ekonomisk skada som mot storleken på ersättningen för ideell skada.

Vad gäller den ersättning som hade beviljats för ideell skada slog domstolen fast att tribunalen gjort en riktig bedömning när den fastställde att rådets åsidosättande, under nästan tre år, av sin skyldighet att till Safa Nicu Sepahan lämna information och bevis som stöder beslutet att vidta de aktuella restriktiva åtgärderna mot honom utgjorde ett tillräckligt klart åsidosättande som kan medföra att unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar uppkommer enligt artikel 340 andra stycket FEUF. Även om en ogiltigförklaring av olagliga restriktiva åtgärder till sin natur utgör ett slags kompensation för den ideella skada som lidits, innebär detta emellertid inte att detta slags kompensation i samtliga fall räcker för att säkerställa full ersättning för sådan skada. Domstolen ansåg därför att tribunalens beslut att – i överensstämmelse med rätt och billighet (*ex æquo et bono*) fastställa det aktuella beloppet, som ersättning för den ideella skada som Safa Nicu Sepahan lidit – var korrekt.

Vad gäller tribunalens slutsats när det gäller unionens bristande ansvar för den påstådda ekonomiska skadan erinrade domstolen om att skada för vilken ersättning yrkas i en talan med stöd av artikel 340 andra stycket FEUF måste vara faktisk och säker och att skadan måste vara en tillräckligt direkt följd av institutionernas rättsstridiga handlande. Det ankommer dessutom på den part som gör gällande att unionen har ett utomobligatoriskt skadeståndsansvar att anföra övertygande bevisning avseende förekomsten och omfattningen av den skada som parten åberopar samt att bevisa att det finns ett tillräckligt direkt orsakssamband mellan den berörda institutionens handlande och den skada som görs gällande. Domstolen konstaterade därför att tribunalen hade fog för sin bedömning att Safa Nicu Sepahans påståenden inte var tillräckligt underbyggda.

IV. UNIONSRÄTT OCH NATIONELL RÄTT

Den 10 oktober 2017 preciserade domstolen (stora avdelningen), i domen **Farrell** (C-165/15, [EU:C:2017:745](#)), på vilka villkor ett privaträttsligt organ som av en medlemsstat har anförtratts det uppdrag som avses i artikel 1.4 i direktiv 84/5³², nämligen att ge ersättning för sakskador och personskador som orsakats av ett oidentifierat fordon eller av ett fordon för vilken den obligatoriska ansvarsförsäkringen för motorfordon inte har tecknats, kan hamna i den situationen att bestämmelserna i tredje direktivet 90/232³³ kan åberopas mot organet, varvid dessa bestämmelser har direkt effekt. Tvisten i det nationella målet rörde *ersättning från det nationella behöriga organet (Motor Insurers Bureau of Ireland) för de sakskador sökanden i det nationella målet lidit i samband med en bilolycka*.

Denna dom kan anses som en förlängning av rättspraxis från den föregående domen Farrell av den 19 april 2007³⁴, vilken rörde ett förhandavgörande avseende samma nationella mål. I nämnda dom hade domstolen förklarat dels att artikel 1 i tredje direktivet utgör hinder mot en nationell bestämmelse enligt vilken den obligatoriska ansvarsförsäkringen för motorfordon inte omfattar ansvarighet för personskador som drabbar personer som färdas i en del av ett motorfordon som varken har utformats eller försetts med sittplatser för passagerare, dels

32/ Rådets direktiv 84/5/EEG av den 30 december 1983 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om ansvarsförsäkring för motorfordon (EGT L 8, 1968, s. 17), i dess lydelse enligt tredje rådets direktiv 90/232/EEG av den 14 maj 1990 (EGT L 129, 1990, s. 33).

33/ Rådets tredje direktiv (90/232/EEG) av den 14 maj 1990 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om ansvarsförsäkring för motorfordon (EGT L 129, 1990, s. 33).

34/ Domstolens dom av den 19 april 2007, **Farrell** (C-356/05, [EU:C:2007:229](#)).

att nämnda artikel uppfyller samtliga villkor för att ha direkt effekt och därmed ger enskilda rättssubjekt rättigheter som kan åberopas direkt vid nationell domstol. EU-domstolen ansåg emellertid, i nämnda dom, att det ankom på den nationella domstolen att pröva huruvida denna bestämmelse kunde åberopas gentemot ett organ som det där aktuella.

Med ledning av denna dom förklarade den första nationella domstolen att det nationella behöriga organet i fråga utgör en förlängning av staten och att sökanden i det nationella målet således har rätt att erhålla ersättning från den. Nämnda organ överklagade denna dom till domstol som är den hänskjutande domstolen i det nu aktuella målet, eftersom det inte ansåg sig utgöra en förlängning av staten och att bestämmelser, även sådana med direkt effekt, i ett direktiv som inte hade införlivats med nationell rätt därför inte kan åberopats gentemot det. Det är i detta sammanhang som domstolen på nytt ombetts att meddela ett förhandsavgörande i syfte att klargöra de kriterier som anges i domen *Foster m.fl.*³⁵ för att fastställa vilka typer av organ som kan anses utgöra en förlängning av staten.

I detta avseende angav domstolen att ovannämnda kriterier, vilka har innebörden att ovillkorliga och tillräckligt precisa bestämmelser i ett direktiv kan åberopas av enskilda gentemot organ eller enheter som är underställda staten, står under tillsyn av denna eller har särskilda befogenheter utöver dem som följer av de rättsregler som gäller i förhållandet mellan enskilda, inte får vara kumulativa. Artikel 288 FEUF, som rör unionens rättsakter, ska således tolkas så, att den inte utesluter att bestämmelser i ett direktiv som kan ha direkt effekt kan åberopas gentemot en enhet som inte har alla de egenskaper som anges i domen *Foster m.fl.*

Domstolen prövade huruvida så är fallet med det i det nationella målet aktuella organet, och kom fram till att bestämmelser i ett direktiv som kan ha direkt effekt kan åberopas gentemot ett privaträttsligt organ som av en medlemsstat anförtrotts ett uppdrag i allmänhetens intresse, såsom att ge ersättning för sakskador och personskador som orsakats av ett oidentifierat fordon eller av ett fordon för vilken den obligatoriska ansvarsförsäkringen för motorfordon inte har tecknats och som i detta syfte enligt lag har särskilda befogenheter, såsom möjligheten att ålägga försäkringsgivare som är verksamma inom fordonsförsäkringar i den berörda medlemsstaten att bli medlemmar i och finansiera organet.

Domstolen (stora avdelningen) uttalade sig i dom av den 5 december 2017 i målet **M.A.S. och M.B.** (C-42/17, [EU:C:2017:936](#)), angående en begäran om förhandavgörande från Italiens författningsdomstol, varigenom denna önskade ett *förtydligande av den skyldighet som domstolen fastställt i domen Taricco m.fl.* (C-105/14, [EU:C:2015:555](#))³⁶, nämligen att de nationella domstolarna har en skyldighet att underlåta att tillämpa nationella bestämmelser om preskriptionstider som strider mot artikel 325 FEUF.

I målet **Taricco m.fl.**, slog domstolen fast att de italienska bestämmelserna om preskriptionsfrister i straffrättsliga förfaranden, enligt vilka preskriptionstiden för skattebrott avseende mervärdesskatt i händelse av preskriptionsavbrott enbart förlängs med en fjärdedel av den ursprungliga fristen, kan äventyra medlemsstaternas skyldigheter enligt artikel 325.1 och 325.2 FEUF, om nämnda nationella bestämmelser medför att effektiva och avskräckande påföljder inte kan åläggas i ett betydande antal fall av grova bedrägerier som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen eller föreskriver längre preskriptionstider för bedrägeri som riktar sig mot den berörda medlemsstatens ekonomiska intressen än bedrägerier som riktar sig mot unionens ekonomiska intressen. Domstolen förklarade därför att det ankom på den nationella domstolen att i ett sådant fall ge artikel 325.1 och 325.2 FEUF full verkan genom att vid behov underlåta att tillämpa bestämmelser i nationell rätt.

^{35/} Domstolens dom av den 12 juli 1990, **Foster m.fl.** (C-188/89, [EU:C:1990:313](#)).

^{36/} Domstolens dom av den 8 september 2015, **Taricco m.fl.** (C-105/14, [EU:C:2015:555](#)).

Genom sin begäran hade författningsdomstolen tagit upp frågan om ett eventuellt åsidosättande av principen om laglighet i fråga om brott och straff vilken skulle kunna antas följa av att de nationella domstolarnas måste uppfylla denna skyldighet. I detta avseende hade sökanden, för det första, hänvisat till att preskriptionsbestämmelserna i den italienska rättsordningen är av materiell art, vilket innebär ett krav på att den enskilde kan förutse hur rättsreglerna kommer att tillämpas i samband med att de aktuella brotten förövas och att dessa regler inte kan ändras till den enskildes nackdel i efterhand, och, för det andra, till kravet att alla straffrättsliga bestämmelser ska vila på en tillräckligt tydlig rättslig grund för att ange ramen för och vägleda den nationella domstolens prövning.

Domstolen förklarade härvidlag, med hänvisning till punkt 53 i domen *Taricco m.fl.*, att de behöriga nationella domstolarna, när de beslutar att underlåta att tillämpa de berörda nationella bestämmelserna, ska säkerställa att de grundläggande rättigheterna för personer som misstänks för att ha begått ett brott respekteras, däri, vad gäller åläggande av påföljder, inbegripet dessa personers rättigheter som följer av principen om laglighet i fråga om brott och straff.

Domstolen förklarade, för det första, att iakttagandet av principen om laglighet i fråga om brott och straff, som slås fast i artikel 49 i stadgan och som är en del av medlemsstaternas gemensamma konstitutionella traditioner förpliktar medlemsstaterna vid tillämpning av unionsrätten, vilket är fallet när de, för att uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 325 FEUF, föreskriver straffrättsliga påföljder för mervärdesskattebrott. Domstolen erinrade, för det andra, om att den rättighet som garanteras i artikel 49 i stadgan har samma innebörd och räckvidd som den rättighet som garanteras i Europakonventionen, såsom den tolkats av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, vilken, vad gäller de krav som följer av principen om laglighet i fråga om brott och straff, har fastställt att straffrättsliga bestämmelser måste respektera vissa krav på tillgänglighet och förutsebarhet vad beträffar såväl brottsbeskrivningen som fastställande av straffet. Domstolen slog dessutom fast att kravet att tillämplig lag ska vara tydlig förutsätter att lagen på ett tydligt sätt beskriver brotten och de straff som utdöms för dem och att principen om förbud mot retroaktiv tillämpning av strafflag bland annat utgör hinder för att en domstol i ett brottmål utdömer straffrättslig påföljd för en handling som inte var förbjuden enligt en nationell regel som antagits innan brottet begicks eller skärper det straffrättsliga ansvaret för de åtalade.

Domstolen angav vidare att om den nationella domstolen skulle finna att skyldigheten att underlåta att tillämpa de relevanta straffrättsliga bestämmelserna strider mot principen om laglighet i fråga om brott och straff, så är den inte förpliktad att genomföra skyldigheten, även om genomförandet av skyldigheten skulle kunna bringa ett åsidosättande av unionsrätten att upphöra. Det ankommer på den nationella lagstiftaren att, i ett sådant fall, vidta de åtgärder som krävs för att fastställa regler om preskription som gör det möjligt att uppfylla de skyldigheter som följer av artikel 325 FEUF.

V. UNIONSRÄTTSLIGA FÖRFARANDEN

Vad gäller unionsrättsliga förfaranden, är det värt att nämna en dom om förbudet mot att unionsdomstolarna dömer utöver vad som har yrkats av parterna (*ultra petita*). Domarna **A m.fl.** (C-158/14) och **Rosneft** (C-72/15), vilka bland annat rörde upptagande till sakprövning av en begäran om förhandsavgörande om giltigheten av rättsakter som antagits på området för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken, förtjänar också att lyftas fram³⁷.

I domen **British Airways/kommissionen** (C-122/16 P, [EU:C:2017:861](#)), av den 14 november 2017, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) om omfattningen av *förbudet mot att unionsdomstolarna dömer utöver vad som har yrkats av parterna (ultra petita)*. I den överklagade domen³⁸ hade tribunalen, i en tvist mellan flygbolaget British Airways och kommissionen, på eget initiativ tagit upp en grund avseende tvingande rätt avseende bristfällig motivering i det omtvistade avgörandet.³⁹ Enligt tribunalen hade kommissionen, i motiveringen av det omtvistade avgörandet, påstått att det rörde sig om ett fall av en enda, fortlöpande överträdelse av artikel 101 FEUF, artikel 53 i EES-avtalet och artikel 8 i EG-Schweiz-avtalet. I själva artikeldelen i beslutet fastställde däremot kommissionen att det för var och en av dessa artiklar förelåg en enda, fortlöpande överträdelse, det vill säga en separat överträdelse för varje artikel. Tribunalen förklarade dock att detta konstaterande inte kunde medföra att det omtvistade beslutet skulle ogiltigförklaras helt, eftersom ogiltigförklaringen av beslutet inte kunde gå utöver vad som hade yrkats i ansökan, i vilken det endast yrkades delvis ogiltigförklaring.

Domstolen fastställde tribunalens dom. Domstolen erinrade om att unionsdomstolarna inte får döma utöver vad som yrkats (*ultra petita*) och att ogiltigförklaringen inte kan vara mera omfattande än vad som yrkats av sökanden. Domstolen konstaterade att en dom om ogiltigförklaring från en unionsdomstol visserligen har rättskraft som gäller både domslutet och domskälen till stöd för domslutet, men att denna verkan inte kan medföra att en rättsakt, eller en del av en rättsakt, mot vilken talan inte har väckts, och som skulle kunna anses vara olaglig på samma grund, ska ogiltigförklaras. Att den domstol som gör en laglighetsprövning är behörig att ex officio pröva en grund avseende tvingande rätt innebär dessutom inte att domstolen skulle vara behörig att ex officio ändra de yrkanden som framställts av en sökande eller klagande. Det är nämligen så, att även om grunderna visserligen utgör stödet för yrkandena i en ansökan, så är grunder nödvändigtvis något annat än yrkanden, och det är yrkandena som avgränsar målet vid unionsdomstolen.

Detta innebär att unionsdomstolen inte går utanför ramen för den tvist som den har att pröva, och åsidosätter inte på något sätt rättegångsreglerna avseende framställningen av föremålet för talan och grunderna i ansökan, genom att ex officio pröva en grund avseende tvingande rätt som, i princip, inte har åberopats av parterna. Det skulle förhålla sig annorlunda om domstolen, efter att i sak ha undersökt den rättsakt mot vilken talan har väckts, förordnar, med stöd av en grund som den prövat ex officio, om en ogiltigförklaring som går längre än vad som begärts i de yrkanden som framställts i vederbörlig ordning, med motiveringen att det är nödvändigt med en sådan ogiltigförklaring för att avhjälpa den rättsstridighet som ex officio har konstaterats vid nämnda prövning.

^{37/} Dessa två domar presenteras under rubriken "XX" Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik".

^{38/} Tribunalens dom av den 16 december 2015, **British Airways/kommissionen** (T-48/11, [EU:T:2015:988](#)).

^{39/} Kommissionens beslut K(2010) 7694 slutligt av den 9 november 2010 om ett förfarande enligt artikel 101 FEUF, artikel 53 EES och artikel 8 i avtalet mellan Europeiska gemenskapen och Schweiziska edsförbundet om flygtransporter (ärendet COMP/39258 – Flygfrakt).

Domstolen konstaterade att det inte hade bestritts att den bristande motivering som tribunalen hade fastställt i det aktuella fallet inte påverkade British Airways rätt till försvar och förklarade därefter att avsaknaden av en prövning ex officio av hela det angripna beslutet inte innebar ett åsidosättande av principen om ett effektivt domstolsskydd enligt artikel 47 i stadgan. Lagenlighetsgranskningen enligt artikel 263 FEUF, kompletterad av den obegränsade behörighet med avseende på bötesbeloppet som föreskrivs i artikel 31 i förordning nr 1/2003⁴⁰, innebär nämligen att unionsdomstolen ska kontrollera såväl rättsliga som faktiska omständigheter och att den har behörighet att pröva bevisningen, ogiltigförklara det angripna beslutet och ändra bötesbeloppet, men det strider inte mot principen om ett effektivt domstolsskydd att den granskning av lagenligheten som görs av domstolen begränsas av de krav som parterna har framställt i sina yrkanden i de skriftliga inlagorna i målet, då denna princip dessutom inte på något sätt kräver att domstolen även ska pröva de delar av ett beslut som inte omfattas av den tvist som domstolen har att avgöra.

VI. JORDBRUK

I domen **APVE m.fl.** (C-671/15, [EU:C:2017:860](#)), som meddelades den 14 november 2017, hade domstolen (stora avdelningen) tillfälle att uttala sig om *förhållandet mellan den gemensamma jordbrukspolitik (GJP) och EU:s konkurrenslagstiftning*. Målet vid den nationella domstolen rörde ett beslut från den franska konkurrensmyndigheten, i vilket denna konstaterat att producentorganisationer och sammanslutningar av producentorganisationer inom sektorn för produktion och saluföring av endiver hade agerat på ett konkurrensbegränsande sätt samt ålagt dem böter av denna anledning. Domstolen i andra instans upphävde detta beslut. Avgörandet överklagades till Cour de cassation, som begärde att domstolen skulle klargöra huruvida artikel 101 FEUF, jämförd med vissa särskilda bestämmelser i sekundärrätten som antagits inom ramen för den gemensamma jordbrukspolitik⁴¹, skulle tolkas så, att förfaranden varigenom de producentorganisationer, sammanslutningar av producentorganisationer och övriga organisationer som är berörda i det nationella målet fastställer lägsta försäljningspris, kommer överens om vilka kvantiteter som ska släppas ut på marknaden och utbyter strategiska upplysningar, inte omfattas av tillämpningsområdet för det förbud mot konkurrensbegränsande samverkan som föreskrivs i nämnda artikel.

Domstolen erinrade till att börja om att i strävan att uppnå de mål som följer med inrättandet av en gemensam jordbrukspolitik och ett system utan snedvridning av konkurrensen ger artikel 42 FEUF företräde åt den gemensamma jordbrukspolitik i förhållande till fördragets målsättningar på konkurrensområdet, varvid unionslagstiftaren ges befogenhet att från konkurrensrättens tillämpningsområde undanta vissa metoder som utanför den gemensamma jordbrukspolitik bör betraktas som konkurrensbegränsande. De unionsrättsliga bestämmelser som reglerar sektorn för frukt och grönsaker talar särskilt för att den praxis som behövs för producentorganisationer och sammanslutningar av producentorganisationer ska kunna uppnå ett eller flera av de mål som de tilldelats inom ramen för den gemensamma jordbrukspolitik (närmare bestämt att säkerställa

^{40/} Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna 101 och 102 i fördraget (EGT L 1, 2003, s. 1).

^{41/} Se artikel 2 i rådets förordning nr 26 av den 4 april 1962 om tillämpning av vissa konkurrensregler på produktion av och handel med jordbruksvaror (EGT 30, 1992, s. 993), artikel 11.1 i rådets förordning (EG) nr 2200/96 av den 28 oktober 1996 om den gemensamma organisationen av marknaden för frukt och grönsaker (EGT L 297, 1996, s. 1), artikel 2 i rådets förordning (EG) nr 1184/2006 av den 24 juli 2006 om tillämpning av vissa konkurrensregler på produktion av och handel med jordbruksprodukter (EUT L 214, 2006, s. 7), artikel 3.1 i rådets förordning (EG) nr 1182/2007 av den 26 september 2007 om särskilda bestämmelser för sektorn för frukt och grönsaker (EUT L 273, 2007, s. 1) och artiklarna 122 första strecksatsen, 175 och 176 i rådets förordning (EG) nr 1234/2007 av den 22 oktober 2007 om upprättande av en gemensam organisation av jordbruksmarknaderna och om särskilda bestämmelser för vissa jordbruksprodukter (förordningen om en samlad marknadsordning) (EUT L 299, 2007, s. 1).

att produktionen är planerad och anpassad till efterfrågan, främja koncentrationen av utbudet och avyttringen av produktionen samt optimera produktionskostnaderna och stabilisera produktionspriserna) ska undantas från förbudet mot konkurrensbegränsande samverkan som föreskrivs i artikel 101.1 FEUF. Tillämpningsområdet för dessa undantag ska dock tolkas restriktivt och de gemensamma organisationerna av marknaderna för jordbruksprodukter utesluter inte konkurrens. Den praxis som följs för att uppnå målen för den gemensamma jordbrukspolitikerna måste dessutom vara förenlig med proportionalitetsprincipen.

När det gäller den praxis som överenskommit mellan de producenter som är medlemmar i samma producentorganisation eller i samma sammanslutning av producentorganisationer som har erkänts av en medlemsstat inom ramen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitikerna, klargjorde domstolen att endast de former av samverkan eller samordnat förfarande mellan medlemmar av en producentorganisation eller en sammanslutning av producentorganisationer som faktiskt och strikt ingår i strävan efter att uppfylla de mål som den berörda organisationen eller sammanslutningen anförtrots kan anses falla utanför tillämpningsområdet för förbudet mot konkurrensbegränsande samverkan. Så kan exempelvis vara fallet med utbyte av strategisk information, samordning av den kvantitet jordbruksprodukter som släpps ut på marknaden och samordning av enskilda jordbruksproducenters prispolitik, där dessa metoder verkligen syftar till att uppnå dessa mål och de är strikt proportionerliga i förhållande till dessa. Däremot kan åtgärden att gemensamt fastställa lägsta försäljningspriser inom en producentorganisation eller inom en sammanslutning av producentorganisationer inte anses utgöra ett förfarande som är nödvändigt för att fullgöra de uppdrag de anförtrots inom ramen för den gemensamma organisationen av den berörda marknaden eller stå i proportion till målen att stabilisera priserna eller att främja koncentrationen av utbudet, om den inte tillåter de producenter som själva säljer sin egen produktion att tillämpa ett pris som är lägre än det fastställda lägsta försäljningspriset. Genom en sådan åtgärd försvagas nämligen den konkurrens på jordbruksmarknaden som redan är begränsad.

VII. FRI RÖRLIGHET

1. FRI RÖRLIGHET FÖR ARBETSTAGARE

I domen **Erzberger** (C-566/15, [EU:C:2017:562](#)) av den 18 juli 2017, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i frågan huruvida vissa begränsningar av möjligheten att delta i valen av ledamöter i ett bolags övervakande organ som föreskrivs i den tyska lagen om medbestämmande för arbetstagare är förenlig med arbetstagarnas fria rörlighet enligt artikel 145 FEUF. Denna lag tillåter endast arbetstagare som arbetar på en koncerns driftställen inom nationens territorium att rösta och kandidera i sådana val. Detta innebär att anställda som lämnar sin anställning vid en anläggning belägen i Tyskland och anställs av ett dotterbolag i samma koncern med säte i en annan medlemsstat, det vill säga arbetstagare som utövar sin rättighet som garanteras genom artikel 45 FEUF, berövas förstnämnda rättigheter.

Domstolen förklarade att den förlust av ovannämnda rättigheter som drabbar dessa arbetstagare inte kan anses utgöra en begränsning av den fria rörligheten för arbetstagare. Unionens primärrätt kan nämligen inte garantera att en arbetstagares flytt från sin ursprungsmedlemsstat till en annan medlemsstat är konsekvensneutral vad avser social trygghet, eftersom en sådan flytt, mot bakgrund av de skillnader som förekommer mellan medlemsstaternas system och lagstiftning på området, kan vara mer eller mindre fördelaktig eller ofördelaktig för den berörda personen i detta avseende. Arbetstagarnas fria rörlighet ger således inte nämnda arbetstagare någon rätt att i värdmedlemsstaten göra gällande arbetsvillkor som denne omfattades av i ursprungsmedlemsstaten

enligt sistnämnda stats nationella lagstiftning. Unionsrätten utgör följaktligen inte heller hinder mot att en medlemsstat – vad avser arbetstagares representation och möjlighet att försvara sina intressen i organ för ledning eller övervakning av ett bolag bildat enligt nationell rätt, vilket är ett område som hitintills inte har varit föremål för harmonisering eller samordning på unionsnivå – föreskriver att de regler som denna antagit endast är tillämpliga på arbetstagare som är anställda av driftställen med säte inom medlemsstatens territorium.

2. ETABLERINGSFRIHET

Den 14 september 2017 meddelades domen ***Trustees of the P Panayi Accumulation & Maintenance Settlements*** (C-646/15, [EU:C:2017:682](#)), i vilken domstolen förklarade att *bestämmelserna i EUF-fördraget om etableringsfrihet utgör hinder mot en lagstiftning i en medlemsstat, såsom den som gäller i Föreande kungariket och som är aktuell i det nationella målet, som föreskriver beskattning av realiserade värdeökningar av egendom i en trust vid tidpunkten då trustens säte flyttas till en annan medlemsstat.*

I förevarande fall hade de aktuella trusterna instiftats år 1992 i enlighet med brittisk rätt av en cypriotisk medborgare till förmån för sina barn och andra familjemedlemmar. När den cypriotiske medborgaren stiftade trusterna bodde han med sin familj i Förenade kungariket, vilket även var fallet för de ursprungliga trustees. År 2004 avsade sig den cypriotiske medborgaren och hans maka sina uppdrag som trustees och utnämnde tre nya trustees i sitt ställe. Dessa tre personer hade samtliga hemvist i Cypern. Eftersom majoriteten av trustees således inte längre var bosatta i Förenade kungariket, ansåg den brittiska skattemyndigheten att förvaltningen av trusterna flyttats till Cypern. Enligt denna myndighet ska en sådan flytt jämföras med en omedelbar avyttring, före denna flytt, av de tillgångar som utgör egendomen i trusten och ett omedelbart återköp av dem till marknadspris, vilket i sin tur utlöser beskattning av realiserade värdeökningar.

Vad gäller frågan huruvida en sådan skatt är förenlig med unionsrätten bekräftade domstolen till att börja med att trusterna i fråga kan åberopa etableringsfriheten i den mån de omfattas av begreppet "andra juridiska personer", i den mening som avses i artikel 54 andra stycket FEUF. Efter att ha bekräftat att etableringsfriheten är tillämplig i de fall då en medlemsstat beskattar värdeökningar på tillgångar som innehas av en trust på grund av dess säte flyttats till en annan medlemsstat, prövade domstolen därefter huruvida den omtvistade skatten är förenlig med etableringsfriheten. I detta hänseende konstaterade domstolen att det föreligger en inskränkning av etableringsfriheten, eftersom skillnaden mellan beskattningen av trusters som har sitt säte i Förenade kungariket och trusters vars säte har flyttats till en annan medlemsstat, är ägnad att avskräcka trusters från att flytta sitt säte. Vad gäller frågan huruvida denna inskränkning eventuellt ska anses motiverad av tvingande skäl av allmänintresse, ansåg domstolen att även om lagstiftningen i fråga är ägnad att säkerställa fördelningen av beskattningsrätten mellan medlemsstaterna, går den emellertid utöver vad som är nödvändigt för att säkerställa upprätthållandet av fördelningen av beskattningsrätten mellan medlemsstaterna, eftersom den enbart föreskriver en omedelbar uppbörd av den aktuella skatten. Denna lagstiftning ansågs således utgöra en inskränkning av etableringsfriheten som inte är motiverad.

I domen ***Polbud-Wykonawstwo*** (C-106/16, [EU:C:2017:804](#)) av den 25 oktober 2017 förklarade domstolen (stora avdelningen) att *artiklarna 49 och 54 FEUF är tillämpliga på en flytt av det enda sätet för ett bolag som bildats enligt en medlemsstats lagstiftning till en annan medlemsstat, även om detta bolag utövar sin huvudsakliga, eller hela sin, ekonomiska verksamhet i den förstnämnda medlemsstaten och behåller sitt verkliga säte där.* Det nationella målet rörde ett beslut om avslag på begäran om avregistrering från det polska handelsregistret av Polbud-Wykonawstwo (nedan kallat Polbud), som är ett bolag med begränsat ansvar, bildat enligt polsk rätt, i samband med att bolaget flyttade sitt säte till Luxemburg. Den polska lagstiftningen föreskriver nämligen att ett nationellt bolag måste likvideras om det flyttar sitt säte utomlands. Ansökan om avregistrering av Polbud från det polska handelsregistret

avslogs på grund av underlåtenhet att förete handlingar som rör bolagets likvidation. Polbud hade överklagat detta beslut om avslag, med motiveringen att Polbud inte hade förlorat sin egenskap av juridisk person och att det fortsatte att existera som ett bolag bildat enligt luxemburgsk rätt. Sąd Najwyższy (Högsta domstolen, Polen) frågade därför domstolen dels om etableringsfriheten är tillämplig i det aktuella fallet, dels om den polska lagstiftningen är förenlig med unionsrätten.

Domstolen konstaterade till att börja med att enligt artiklarna 49 och 54 FEUF omfattas bolag som har bildats i överensstämmelse med en medlemsstats lagstiftning och som har sitt säte, sitt huvudkontor eller sin huvudsakliga verksamhet inom unionen av etableringsfriheten. Domstolen angav att denna grundläggande frihet omfattar rätten för ett bolag, såsom Polbud, som har bildats i överensstämmelse med en medlemsstats lagstiftning att omvandlas till ett bolag som omfattas av en annan medlemsstats nationella rätt, i den mån villkoren i lagstiftningen i denna andra medlemsstat, och särskilt denna andra medlemsstats kriterium för att fastställa att bolaget har en anknytning till dess rättsordning, är uppfyllda.

Domstolen slog vidare fast att artiklarna 49 och 54 FEUF utgör hinder för en nationell lagstiftning, såsom den här aktuella, som ställer upp likvidation av bolaget som villkor för att ett bolag ska få flytta sitt stadgeenliga säte. Enligt domstolen är en sådan lagstiftning ägnad att försvåra, eller till och med hindra, en gränsöverskridande ombildning av ett bolag, och den utgör därför en inskränkning av etableringsfriheten. Domstolen påpekade att en sådan begränsning i princip kan motiveras av tvingande skäl av allmänintresse. Domstolen ansåg emellertid att den polska lagstiftningen går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå målen att skydda borgenärernas, minoritetsaktieägarnas och arbetstagarnas intressen. Domstolen påpekade särskilt att denna lagstiftning föreskriver en allmän likvidationsskyldighet, utan att beakta den faktiska risken för att dessa intressen påverkas och utan att det är möjligt att välja mindre ingripande åtgärder som är ägnade att skydda nämnda intressen.

Domstolen avfärdade slutligen invändningen att inskränkningen motiveras av målet att bekämpa förfaranden som innebär missbruk. Domstolen ansåg nämligen att den omständigheten att ett bolag upprättar sitt, stadgeenliga eller faktiska, säte enligt lagstiftningen i en medlemsstat i syfte att omfattas av en mer gynnsam lagstiftning inte i sig utgör missbruk. Inte heller kan endast den omständigheten att ett bolag flyttar sitt säte till en annan medlemsstat grunda någon allmän presumtion om oegentligheter och motivera en åtgärd som ingriper i utövandet av en grundläggande frihet som garanteras i fördraget. I förevarande fall ansåg domstolen att den allmänna skyldigheten att genomföra ett likvidationsförfarande innebär att en sådan presumtion uppställs. Detta innebär följaktligen att den nationella lagstiftningen inte står i proportion till detta mål.

3. FRIHET ATT TILLHANDAHÅLLA TJÄNSTER

Den 13 juni 2017 uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i domen ***The Gibraltar Betting and Gaming Association*** (C-591/15, [EU:C:2017:449](#)) om tolkningen av artikel 56 och artikel 355 led 3 FEUF. Denna dom rör en tvist där en branschorganisation för spelföretag som är etablerade i Gibraltar hade ifrågasatt överensstämmelsen med unionsrätten, i synnerhet med bestämmelserna om friheten att tillhandahålla tjänster, av nya skatteregler som antagits av Förenade kungariket, vilka framför allt rörde onlinespel. För att få svar på frågan huruvida artikel 56 FEUF kan åberopas i detta mål ombads domstolen att fastställa huruvida *en situation där spelföretag som är etablerade i Gibraltar tillhandahåller speltjänster till kunder i Förenade kungariket, enligt unionsrätten, utgör en "rent inhemsk situation"*.

Domstolen noterade inledningsvis att Gibraltar är ett europeiskt territorium vars utrikes angelägenheter omhändertas av en medlemsstat, nämligen Förenade kungariket. Unionsrätten är tillämplig på detta territorium i enlighet med artikel 355 led 3 FEUF, med förbehåll för de undantag som uttryckligen föreskrivs i 1972 års anslutningsakt, vilka dock inte omfattar friheten att tillhandahålla tjänster.

Därefter prövade domstolen frågan huruvida tillhandahållande av de aktuella tjänsterna rör en "rent inhemsk situation", det vill säga en situation där omständigheterna i alla avseenden är begränsade till en och samma medlemsstat. Domstolen förklarade härvid att även om Gibraltar inte är en del av Förenade kungariket, så kan denna omständighet inte vara avgörande för att bestämma huruvida dessa två territorier ska anses utgöra en och samma medlemsstat med avseende på tillämpligheten av bestämmelserna om de grundläggande friheterna. Om man jämförde handel mellan Gibraltar och Förenade kungariket med handel mellan medlemsstater, skulle detta dessutom innebära att man förnekade det band mellan detta territorium och Förenade kungariket som erkänns i artikel 355 led 3 FEUF. Av detta följer, enligt domstolen, att det, enligt unionsrätten, är fråga om en situation där omständigheterna i alla avseenden är begränsade till en och samma medlemsstat när ekonomiska aktörer etablerade i Gibraltar tillhandahåller tjänster till personer bosatta i Förenade kungariket.

Domstolen underströk slutligen att denna tolkning av artikel 355 led 3 FEUF, jämförd med artikel 56 FEUF, inte har någon inverkan på Gibraltars ställning enligt internationell rätt och att den följaktligen inte kan förstås så, att den undergräver Gibraltars åtskilda och avgränsade ställning.

I domen ***Asociación Profesional Elite Taxi*** (C-434/15, [EU:C:2017:981](#)) av den 20 december 2017 uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i frågan huruvida en *förmedlingstjänst, som syftar till att, med hjälp av en applikation för smarta mobiltelefoner, mot ersättning se till att förare som inte är yrkesförare, och som använder sina egna fordon, sammanförs med personer som önskar företa en resa inom en tätort omfattas av artikel 56 FEUF, rörande friheten att tillhandahålla tjänster, samt direktiven 2006/123⁴² och 2000/31⁴³*. I det aktuella fallet hade en yrkesorganisation för taxichaufförer yrkat att en spansk domstol skulle fastställa att den verksamhet som bedrivs av bolaget Uber Systems Spain SL strider mot den nationella lagstiftningen om illojal konkurrens. Den spanska domstolen ansåg att Ubers metoder inte kunde anses vara illojala om bolagets verksamhet omfattas av direktiv 2006/123 eller direktiv 98/34⁴⁴. Nämnda domstol beslutade därför att hänskjuta frågor till domstolen om klassificering av Ubers aktuella verksamhet i förhållande till dessa direktiv och till artikel 56 FEUF.

Domstolen framhöll till att börja med att denna verksamhet inte kan sammanfattas såsom endast bestående av en förmedlingstjänst för att, med hjälp av en applikation för smarta mobiltelefoner, sammanföra en förare som inte är yrkesförare, och som använder sitt eget fordon, med en person som vill företa en resa inom en tätort. Den som tillhandahåller förmedlingstjänsten skapar nämligen på samma gång ett utbud av lokaltrafiktjänster, som denne tillgängliggör med hjälp av it-verktyg, och som den på ett övergripande sätt sköter administrationen av till förmån för personer som önskar dra nytta av detta utbud. Nämnda tjänst bygger på rekrytering av förare som inte är yrkesförare och som använder sina egna fordon, vilka Uber förser med en applikation utan vilken dessa förare inte skulle förmås att tillhandahålla transporttjänster och utan vilken de personer som önskar företa en resa inom en tätort inte skulle ha möjlighet att utnyttja förarnas tjänster. Dessutom utövar Uber ett bestämmande

42/ Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/123/EG av den 12 december 2006 om tjänster på den inre marknaden (EUT L 376, 2006, s. 36).

43/ Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/31/EG av den 8 juni 2000 om vissa rättsliga aspekter på informationssamhällets tjänster. särskilt elektronisk handel, på den inre marknaden (EGT L 178, 2000, s. 1).

44/ Europaparlamentets och rådets direktiv 98/34/EG av den 22 juni 1998 om ett informationsförfarande beträffande tekniska standarder och föreskrifter (EGT L 204, 1998, s. 37), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets direktiv 98/48/EG av den 20 juli 1998 (EGT L 217, 1998, s. 18).

inflytande över villkoren för tillhandahållandet av förarnas tjänster, bland annat vad avser maximipriset för körningen samt fordonens och förarnas egenskaper.

Den förmedlingstjänst som är i fråga i målet vid den nationella domstolen måste således anses utgöra en integrerad del av en helhetstjänst som huvudsakligen består av en transporttjänst. Härav följer, enligt domstolen, att denna tjänst inte utgör "en av informationssamhällets tjänster", i den mening som avses i direktiv 98/34, vilken hänvisar till direktiv 2000/31, utan som en "tjänst på transportområdet", i den mening som avses i artikel 58.1 FEUF, enligt vilken fri rörlighet för sådana tjänster regleras av bestämmelserna i avdelningen om transporter, samt artikel 2.2 d i direktiv 2006/123, enligt vilken detta direktiv inte tillämpligt på tjänster på transportområdet. Domstolen ansåg därför att en sådan förmedlingstjänst ska vara undantagen från tillämpningsområdet för artikel 56 FEUF, direktiv 2006/123 och direktiv 2000/31.

Härav följer även att i den mån unionslagstiftaren inte, på grundval av avdelningen om transporter, har antagit gemensamma bestämmelser om lokaltrafiktjänster som inte utgör kollektivtrafik och tjänster som har en så nära anknytning till de förstnämnda tjänsterna att de inte kan skiljas från dessa, såsom den förmedlingstjänst som är aktuell i det nationella målet, ankommer det enligt det rådande rättsläget i unionsrätten på medlemsstaterna att reglera villkoren för tillhandahållandet av sådana förmedlingstjänster med iakttagande av de allmänna reglerna i EUF-fördraget.

VIII. GRÄNSKONTROLL, ASYL OCH INVANDRING

1. ASYLPOLITIK

På grund av omfattningen av den migrationskris som råder i världen sedan några år tillbaka, med en tillströmning av ett exceptionellt högt antal skyddsökande till Europeiska unionen, har domstolen prövat ett flertal mål gällande unionens asylnpolitik. Bland dessa mål ska nio stycken särskilt nämnas. Ett mål gäller tolkningen av direktiv 2004/83⁴⁵ medan åtta mål avser förordning nr 604/2013⁴⁶ (nedan kallad Dublin III-förordningen). I den dom som gäller tolkningen av direktiv 2004/83 är det främst undantaget från flyktingstatus på grund av gärningar som strider mot Förenta nationernas syften och grundsatser som behandlas. Vad avser de domar där Dublin III-förordningen tolkas, gäller den första frågan huruvida en medlemsstat är skyldig att utfärda visering på grund av humanitära skäl, för att en ansökan om internationellt skydd senare ska kunna inges inom den medlemsstatens territorium. I sex andra mål har personer, som hade ansökt om internationellt skydd av olika anledningar, överklagat beslut från behöriga myndigheter i en medlemsstat om att de skulle överföras till en annan medlemsstat för prövningen av deras ansökan om internationellt skydd. Det sista målet avser lagenligheten av provisoriska åtgärder som rådet har antagit för att omplacera asylsökande i en krissituation.

45/ Rådets direktiv 2004/83/EG av den 29 april 2004 om miniminormer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer skall betraktas som flyktingar eller som personer som av andra skäl behöver internationellt skydd samt om dessa personers rättsliga ställning och om innehållet i det beviljade skyddet (EUT L 304, 2004, s. 12, och rättelse i EUT L 204, 2005, s. 24 och EUT L 278, 2011, s. 13).

46/ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 604/2013 av den 26 juni 2013 om kriterier och mekanismer för att avgöra vilken medlemsstat som är ansvarig för att pröva en ansökan om internationellt skydd som en tredjelandsmedborgare eller en statslös person har lämnat in i någon medlemsstat (EUT L 180, 2013, s. 31).

1.1. Flyktingstatus

I domen **Lounani** (C-573/14, [EU:C:2017:71](#)), meddelad den 31 januari 2017, prövade domstolen (stora avdelningen), mot bakgrund av artikel 12.2 c och 12.3 i direktiv 2004/83, frågan *när en skyddsökande kan vägras flyktingstatus på grund av gärningar som strider mot Förenta nationernas syften och grundsatser*. I det nationella målet hade en marockansk medborgare dömts i Belgien för sitt deltagande i en terroristgrupps verksamhet som ledande medlem i denna grupp. Enligt domen befanns han visserligen inte vara skyldig till att själv ha försökt eller hotat att begå terroristhandlingar men han hade försett gruppen med logistiskt stöd och aktivt deltagit i organiserandet av ett nätverk för att skicka frivilliga till Irak. Efter det att domen meddelats ansökte han om asyl och hänvisade till sin rädsla för att utsättas för förföljelse vid ett återvändande till sitt ursprungsland på grund av risken för att de marockanska myndigheterna skulle betrakta honom som radikal islamist och jihadist. Den hänskjutande domstolen hade i detta sammanhang frågat sig huruvida undantaget från beviljande av flyktingstatus enligt artikel 12 i direktiv 2004/83 kunde tillämpas på en sådan asylsökande.

EU-domstolen slog härvidlag fast att begreppet "gärningar som strider mot Förenta nationernas syften och grundsatser" inte är begränsat till terroristhandlingar. Detta begrepp definieras bland annat i Förenta nationernas resolutioner om åtgärder för terrorismbekämpning, enligt vilka undantaget från beviljande av flyktingstatus på grund av sådana handlingar även kan omfatta individer som ägnar sig åt rekrytering, organisering, transport av eller tillhandahållande av utrustning åt personer som reser till en annan stat än den stat där den har sin hemvist eller är medborgare, i syfte att begå, planera eller förbereda terroristhandlingar. Det är vidare inte ett krav att den person som ansöker om internationellt skydd måste ha befunnits vara skyldig till terroristbrott i den mening som avses i artikel 1 i rambeslut 2002/475,⁴⁷ vars syfte är en tillnärmning av definitionen av terroristbrott i alla medlemsstater.

Domstolen erinrade därefter om att det ankommer på behöriga nationella myndigheter att göra den slutliga prövningen av ansökan om internationellt skydd, vilken kan bli föremål för prövning i nationell domstol. Dessa myndigheter bör i varje enskilt fall pröva de exakta faktiska omständigheter som de har kännedom om för att avgöra huruvida det föreligger allvarliga skäl för att anta att de gärningar som den skyddsökande har begått omfattas av undantaget från flyktingstatus. För att ge ett exempel på upplysningar att beakta i förevarande fall nämnde domstolen att den skyddsökande har varit ledare för en internationell terroristgrupp. Den omständigheten att denna grupp inte hade begått någon terroristhandling saknade i detta avseende betydelse. Domstolen underströk även den särskilda betydelsen av att det förelåg en fällande brottmålsdom som meddelats av en domstol i en medlemsstat på grund av att den skyddsökande hade deltagit i en terroristgrupps verksamhet.

Domstolen slog slutligen fast att sådana handlingar som den skyddsökande hade dömts för kan utgöra grund för undantag från flyktingstatus, trots att det inte hade styrkts att personen själv har begått, försökt begå eller hotat att begå en terroristhandling.

⁴⁷ Rådets rambeslut 2002/475/RIF av den 13 juni 2002 om bekämpande av terrorism (EGT L 164, 2002, s. 3).

1.2. Prövning av ansökan om internationellt skydd

I dom **C. K. m.fl.** (C-578/16 PPU, [EU:C:2017:127](#)), meddelad den 16 februari 2017, klargjorde domstolen tolkningen av klausulen om diskretionär bedömning i artikel 17 i Dublin III-förordningen, enligt vilken varje medlemsstat i undantagsfall får besluta att pröva en ansökan om internationellt skydd som den har mottagit, även om det inte föreligger någon sådan skyldighet enligt de kriterier som anges i förordningen. I det nationella målet hade en syrisk och en egyptisk medborgare rest in i Europeiska unionen med stöd av ett giltigt visum som utfärdats av Kroatien, varefter de ansökt om asyl i Slovenien. De slovenska myndigheterna riktade en begäran till de kroatiska myndigheterna om övertagande av dessa personer eftersom de ansåg att Kroatien enligt artikel 12.2 i Dublin III-förordningen var den medlemsstat som ansvarade för prövningen av deras ansökan om internationellt skydd. Kroatien biföll denna begäran. Med hänsyn till den syriska medborgarens graviditet, sköts tidpunkten för övertagandet fram till dess barnet hade fötts. De skyddssökande överklagade därefter beslutet om att de skulle överföras till Kroatien och åberopade att denna överföring skulle få negativa konsekvenser för hälsotillståndet hos den syriska medborgaren (som hade haft en högriskgraviditet och efter förlossningen led av psykiska problem), vilket även skulle kunna påverka hennes nyfödda barns välbefinnande, samt den omständigheten att de hade utsatts för rasistiskt motiverade uttalanden och våldshandlingar i Kroatien. Med hänsyn bland annat till den syriska medborgarens hälsotillstånd beslutade domstolen att målet skulle handläggas enligt förfarandet för brådskande mål.

Domstolen bekräftade inledningsvis att frågan om en medlemsstats tillämpning av klausulen om diskretionär bedömning inte enbart omfattas av den nationella lagstiftningen och den tolkning av lagstiftningen som författningsdomstolen i den medlemsstaten gör, utan är en fråga om tolkningen av unionsrätten i den mening som avses i artikel 267 FEUF.

Domstolen bedömde, som en utveckling av sin rättspraxis i domen i målet **N. S. m.fl.**,⁴⁸ att, även när det inte finns några allvarliga skäl att anta att det föreligger systematiska brister i den medlemsstat som är ansvarig för prövningen av asylansökan, får en överföring av en asylsökande endast genomföras under sådana förhållanden där det framgår att den inte medför någon verklig och konstaterad risk för att den berörda personen utsätts för omänsklig och förnedrande behandling i den mening som avses i artikel 4 i stadgan om de grundläggande rättigheterna. Domstolen angav även att när överföringen av en asylsökande som lider av en särskilt allvarlig psykisk eller fysisk sjukdom medför en verklig och konstaterad risk för en avsevärd och irreversibel försämring av den berörda personens hälsotillstånd, utgör den en sådan omänsklig och förnedrande behandling. Enligt domstolen ankommer det på myndigheterna i den överförande medlemsstaten och i förekommande fall på domstolarna i den staten, att undanröja varje allvarligt tvivel angående överföringens inverkan på den berörda personens hälsotillstånd genom att vidta nödvändiga försiktighetsåtgärder för att den ska äga rum under förhållanden som på ett lämpligt sätt och i tillräcklig mån garanterar den aktuella personens hälsotillstånd. För det fall vidtagandet av nämnda försiktighetsåtgärder, med hänsyn till den asylsökandes särskilt allvarliga hälsotillstånd, inte utgör en tillräcklig åtgärd för att garantera att överföringen inte medför en verklig risk för en avsevärd och irreversibel försämring av vederbörandes hälsotillstånd, ankommer det på myndigheterna i den berörda medlemsstaten att skjuta upp överföringen av den berörda personen under den tid som dennes tillstånd inte medger en sådan överföring. Om det skulle visa sig att den asylsökandes hälsotillstånd inte förväntas förbättras på kort sikt, eller om uppskjutandet under en lång tid av förfarandet riskerar att förvärra den berörda personens tillstånd, kan den anmodande medlemsstaten välja att själv pröva vederbörandes ansökan med tillämpning av "klausulen om diskretionär bedömning". Domstolen bedömde emellertid i detta avseende att artikel 17.1 i Dublin III-förordningen, jämförd med artikel 4 i stadgan, i en sådan situation som var för handen i

48/ Domstolens dom av den 21 december 2011, **N. S. m.fl.** (C-411/10 och C-493/10, [EU:C:2011:865](#)).

det nationella målet, inte kan tolkas som att den innebär en skyldighet för medlemsstaten att tillämpa nämnda klausul. För det fall att den berörda asylsökandens hälsotillstånd inte medger att den anmodande medlemsstaten verkställer överföringen inom sexmånadersfristen i artikel 29.1 i Dublin III-förordningen, befrias den ansvariga medlemsstaten, enligt domstolen, under alla omständigheter från sin skyldighet att överta den berörda personen och ansvaret övergår då på den första medlemsstaten.

I domen **X och X** (C-638/16 PPU, [EU:C:2017:173](#)), meddelad den 7 mars 2017 i ett förfarande för brådskande mål om förhandsavgörande, uttalade sig domstolen (stora avdelningen) angående *skyldigheterna för en medlemsstat till vilken viseringsansökan getts in med stöd av artikel 25.1 a i viseringskodexen*,⁴⁹ *vid en diplomatisk beskickning i ett tredjeland med avsikten att efter inresa i den medlemsstaten ge in en ansökan om internationellt skydd*. I det nationella målet hade ett gift par och deras tre minderåriga barn, som samtliga är syriska medborgare och bodde i Syrien, ansökt om visering av humanitära skäl vid Belgiens ambassad i Libanon och därpå återvänt till Syrien. Syftet med ansökan var att beviljas visering med territoriellt begränsad giltighet för att familjen skulle kunna lämna Syrien och senare inge asylansökningar i Belgien. Familjen åberopade bland annat den försämrade säkerhetssituationen i Syrien och den omständigheten att de riskerade förföljelse på grund av sin tillhörighet till det kristna ortodoxa trossamfundet. Deras ansökan avslogs och avslaget överklagades vid den hänskjutande domstolen som begärde förhandsavgörande gällande det utrymme för skönsmässig bedömning som medlemsstaterna tillerkänns i detta avseende, bland annat med beaktande av de skyldigheter som följer av stadgan, i synnerhet artiklarna 4 och 18.

Domstolen erinrade inledningsvis om att viseringskodexen har inrättats för viseringar när det gäller vistelser i medlemsstater som inte överstiger 90 dagar under en 180-dagarsperiod. Det var emellertid uppenbart att den syriska familjens viseringsansökningar hade ett annat syfte än att en visering för kortare vistelse skulle utfärdas, eftersom familjen hade för avsikt att ansöka om asyl i Belgien direkt efter deras inresa i denna medlemsstat och önskade beviljas uppehållstillstånd för en period som inte var begränsad till 90 dagar. Följaktligen bedömde domstolen att sådana ansökningar, även om de formellt sett ingetts med stöd av viseringskodexen, inte omfattades av kodexens tillämpningsområde. Eftersom unionslagstiftaren hittills inte har antagit någon akt vad gäller villkoren för medlemsstaternas utfärdande, på grund av humanitära skäl, av visering och uppehållstillstånd för längre tid till tredjelandsmedborgare, omfattas ansökningarna i det nationella målet endast av nationell rätt. Situationen i det nationella målet regleras således inte av unionsrätten och bestämmelserna i stadgan är således inte tillämpliga på den.

Domstolen anförde även att en motsatt slutsats skulle innebära att tredjelandsmedborgare skulle kunna lämna in en viseringsansökan i syfte att erhålla internationellt skydd i en medlemsstat som de själva valt, vilket skulle inverka menligt på den allmänna systematiken i det system som inrättats genom Dublin III-förordningen. En motsatt slutsats skulle dessutom innebära att medlemsstaterna, enligt viseringskodexen, är skyldiga att tillåta tredjelandsmedborgare att lämna in en ansökan om internationellt skydd vid medlemsstaternas beskickningar belägna på ett tredjelands territorium. I de unionsakter som reglerar förfarandena för ansökningar om internationellt skydd föreskrivs emellertid inte någon sådan skyldighet utan tvärtom undantas ansökningar som lämnas in vid medlemsstaternas beskickningar från deras tillämpningsområde.

Domen i målet **Al Chodor m.fl.** (C-528/15, [EU:C:2017:213](#)), meddelad den 15 mars 2017, *avsåg begreppet objektiva kriterier för att anta att en skyddssökande person som är föremål för ett överföringsförfarande kan komma att avvika*. Detta begrepp återfinns i artikel 2 n i Dublin III-förordningen, där begreppet "risk för avvikande" definieras. Enligt artikel 28.2 i denna förordning får en person som har ansökt om internationellt skydd, om det finns en betydande

^{49/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 810/2009 av den 13 juli 2009 om införande av en gemenskapskodex om viseringar (viseringskodex) (EUT 2009, L 154, 2009, s. 10), i dess lydelse enligt förordning nr 610/2013 (EUT 2013, L 182, s. 1).

risk för att denne avviker, tas i förvar, men enbart på grundval av en individuell bedömning och endast om hållandet i förvar är proportionellt och andra, mindre ingripande åtgärder inte kan tillämpas verkningsfullt.

I det nationella målet hade två irakiska medborgare kontrollerats av polisen i Republiken Tjeckien och efter en sökning i databasen Eurodac kunde det konstateras att de redan hade sökt asyl i Ungern. I väntan på att de skulle återföras till Ungern hade de placerats i förvar på grund av risken för att de skulle avvika. Denna åtgärd hade emellertid bedömts vara rättsstridig på grund av att det i tjeckisk lagstiftning inte fastställs några objektiva kriterier för att bedöma risken för avvikande.

Domstolen angav att även om dessa förordningar i allmänhet har omedelbara verkningar i de nationella rättsordningarna, kan vissa av dessa bestämmelser erfordra att medlemsstaterna vidtar tillämpningsåtgärder för att genomföra dem. Så är fallet med artikel 2 n i Dublin III-förordningen, som uttryckligen uppställer krav på att de objektiva kriterier som definierar huruvida en risk för avvikande föreligger ska vara "lagstadgade". Domstolen slog således fast att utformningen av dessa kriterier omfattas av nationell rätt och att de ska fastställas i en bindande och generellt gällande bestämmelse. I avsaknad av en sådan bestämmelse ska artikel 28.2 i Dublin III-förordningen vidare inte anses vara tillämplig. Domstolen påpekade i detta avseende att fast rättspraxis som bekräftar administrativ praxis, under alla omständigheter inte är tillräcklig.

Att hålla personer som ansöker om internationellt skydd i förvar utgör nämligen en allvarlig inskränkning av deras grundläggande rätt till frihet enligt artikel 6 i stadgan. Förvarstagandet måste således ske med iakttagande av strikta garantier, nämligen att det finns en rättslig grund, klarhet, förutsebarhet, tillgänglighet och skydd mot godtycklighet. Endast en generellt gällande bestämmelse kan emellertid uppfylla dessa krav. Bestämmelser av sådant slag, med bindande och på förhand känd verkan, begränsar det skönmässiga utrymme som nationella myndigheter förfogar över vid bedömningen av omständigheterna i varje enskilt fall. Dessutom lämpar sig kriterier som fastställs i en bindande bestämmelse bäst för den externa kontroll av myndigheternas skönmässiga utrymme, som ska ske för att skydda sökandena mot godtyckliga frihetsberövanden.

I domarna **Mengesteab** (C-670/16, [EU:C:2017:587](#)) och **Shiri** (C-201/16, [EU:C:2017:805](#)), slog domstolen (stora avdelningen) fast dels att förfarandena för övertagande och återtagande av personer som har ansökt om internationellt skydd måste genomföras med iakttagande av ett antal tvingande tidsfrister, dels att dessa tidsfrister avser att reglera förfarandet för övertagande men även bidrar till att fastställa vilken medlemsstat som är ansvarig för prövningen av ansökan, på så sätt att den kan bli föremål för domstolsprövning.

I det förstnämnda målet, som handlades enligt det brådskande förfarandet, där domen Mengesteab meddelades den 26 juli 2017 klargjorde domstolen *betydelsen av de frister som föreskrivs i artikel 21.1 i Dublin III-förordningen för att göra en framställan om övertagande*. I denna artikel föreskrivs att om en sådan framställan inte görs inom en frist på tre månader från det datum då ansökan om internationellt skydd ingavs, eller vid en träff i Eurodac, inom två månader från det att den träffen registrerades, ska den medlemsstat där ansökan lämnades in ansvara för prövningen. I förevarande fall hade en eritreansk medborgare ansökt om asyl hos tyska myndigheter som hade utfärdat ett intyg om anmälan som asylsökande. I tysk rätt skiljs på det steg som utgörs av att personen i fråga begär asyl, vilket leder till att ovannämnda intyg utfärdas, och det steg som utgörs av att en formell asylansökan lämnas in. Behöriga tyska myndigheter mottog senast i januari 2016 sökandens intyg, en kopia därav eller den huvudsakliga information som återfanns i detta intyg, och i juli 2016 kunde sökanden slutligen lämna in en formell asylansökan. En sökning i Eurodacs systemet visade emellertid att sökandens fingeravtryck hade tagits i Italien. Med anledning härav begärde tyska myndigheter i augusti 2016 att sökanden skulle övertas av italienska myndigheter. Även om behöriga myndigheter mottog sökandens intyg mer än tre månader innan framställan om

övertagande gjordes hade den formella asylansökan däremot lämnats in mindre än tre månader innan. Först i november 2016 beslutades att han skulle överföras till Italien.

Vad för det första gäller den omständigheten att de frister som föreskrivs i artikel 21.1 i Dublin III-förordningen inte har iakttagits, angav domstolen att ett beslut om överföring till en annan medlemsstat än den där ansökan om internationellt skydd har lämnats in inte kan antas med giltig verkan efter det att tidsfristerna i dessa bestämmelser har löpt ut. Domstolen har vidare fastställt att en sökande av internationellt skydd, inom ramen för ett överklagande av ett beslut om att överföra vederbörande, kan göra gällande att en tidsfrist som föreskrivs i denna artikel har löpt ut, även om den anmodade medlemsstaten är beredd att överta personen. Den domstol som ska pröva ett överföringsbeslut ska kontrollera att detta beslut har fattats efter en korrekt tillämpning av det i förordningen föreskrivna förfarandet för övertagande.

Vad för det andra gäller de två frister som föreskrivs i artikel 21.1, första och andra stycket, i Dublin III-förordningen angav domstolen att det inte med giltig verkan går att göra en framställan om övertagande mer än tre månader efter det att ansökan om internationellt skydd har lämnats in, även om denna framställan görs mindre än två månader från det att en träff i Eurodac registrerades. Registreringen av en sådan träff innebär nämligen inte att tremånadersfristen för att göra framställan om övertagande kan överskridas efter det att en ansökan om internationellt skydd har lämnats in.

Vad för det tredje gäller den tidpunkt då tremånadersfristen börjar löpa, nämligen det datum då ansökan om internationellt skydd lämnas in enligt artikel 20.2 i Dublin III-förordningen, bedömde domstolen att en sådan ansökan ska anses inlämnad när en skriftlig handling – vilken upprättats av en myndighet och som intygar att en tredjelandsmedborgare har begärt internationellt skydd – inkommer till den myndighet som ansvarar för att skyldigheterna enligt förordningen uppfylls, även om endast de viktigaste uppgifterna som anges i en sådan handling i förekommande fall har inkommit till den myndigheten. För att förfarandet för att fastställa ansvarig medlemsstat ska kunna inledas på ett effektivt sätt måste den behöriga myndigheten underrättas på ett tillförlitligt sätt om att en tredjelandsmedborgare har begärt internationellt skydd, utan att det är nödvändigt att den skriftliga handling som upprättats för detta ändamål har en viss bestämd form eller att den innehåller ytterligare uppgifter som är relevanta för tillämpningen av kriterierna i förordningen eller än mindre för prövningen i sak av ansökan om internationellt skydd. Det är i detta skede av förfarandet inte heller nödvändigt att en personlig intervju redan har anordnats.

I det andra målet där domen **Shiri** meddelades den 25 oktober 2017 klargjorde domstolen betydelsen av de frister som föreskrivs i artikel 29.1 och 29.2 i Dublin III-förordningen för överföring av personer som har ansökt om internationellt skydd. I denna artikel föreskrivs bland annat att om överföringen inte görs inom tidsfristen på sex månader, efter det att framställan från en annan medlemsstat om övertagande eller återtagande av den berörda personen godtogs eller det slutliga beslutet i fråga om överklagande eller omprövning med suspensiv verkan fattades, ska ansvaret övergå till den anmodande medlemsstaten. I det nationella målet hade en iransk medborgare överklagat avslaget på hans ansökan om internationellt skydd i Österrike och hans överföring till Bulgarien där han tidigare hade ingett en sådan ansökan. Österrikiska myndigheter hade i mars 2015 anmodat de bulgariska myndigheterna att återta sökanden, vilka biföll framställan om återtagande. I juli 2015 beslutades att han skulle överföras till Bulgarien. Denna överföring hade emellertid inte verkställts inom sex månader och sökanden ansåg därför att ansvaret hade övergått till Österrike.

Den nationella domstolen hade hänskjutit frågan huruvida det var tillräckligt att tidsfristen på sex månader hade löpt ut för att orsaka en sådan ansvarsövergång mellan medlemsstaterna. Domstolen angav inledningsvis att den omständigheten att överföringen av sökanden inte verkställs inom denna frist automatiskt medför att ansvaret för prövningen av ansökan om internationellt skydd övergår på den anmodande medlemsstaten, utan att det krävs att den ansvariga medlemsstaten förklarar att den inte vill överta eller återta den berörda personen.

Domstolen angav vidare att den som ansöker om internationellt skydd ska ha tillgång till ett effektivt och snabbt rättsmedel som gör det möjligt för vederbörande att göra gällande att den angivna tidsfristen på sex månader har löpt ut, oavsett om fristen har löpt ut före eller efter det att överföringsbeslutet meddelades. Till skillnad från de tidsfrister som avser framställan om övertagande (vilka var aktuella i målet *Mengesteab*), avser de tidsfrister som anges i artikel 29 i Dublin III-förordningen inte bara meddelandet av överföringsbeslutet, utan även verkställigheten av detta beslut. Dessa frister kan således löpa ut innan detta beslut har antagits. I förevarande fall innebar den rätt, som föreskrivs i den österrikiska lagstiftningen, att åberopa omständigheter som har inträffat efter det att beslutet om överföring meddelades, till stöd för ett överklagande av detta beslut, att skyldigheten att föreskriva ett effektivt och snabbt rättsmedel enligt artikel 47 i stadgan, var uppfylld.

1.3. Internationellt skydd under en migrationskris

I domarna *Jafari* (C-646/16, [EU:C:2017:586](#)) och *A.S.* (C-490/16, [EU:C:2017:585](#)), som meddelades den 26 juli 2017, genom ett brådskande förfarande vad gäller den förstnämnda domen och med prioritet vad gäller den andra, avgjorde stora avdelningen frågan *huruvida en exceptionellt stor tillströmning av tredjelandsmedborgare som söker internationellt skydd påverkar reglerna för utfärdande av viseringar och fastställandet av vilken medlemsstat som är ansvarig för prövningen av ansökningarna om internationellt skydd*. I de nationella målen hade en afghansk familj och en syrisk medborgare passerat gränsen mellan Serbien och Kroatien. De kroatiska myndigheterna hade därefter ordnat med transport till den slovenska gränsen i syfte att hjälpa dem att ta sig till andra medlemsstater för att där ansöka om internationellt skydd. Den afghanska familjen hade således ingett sin ansökan i Österrike medan den syriska medborgaren hade gjort det i Slovenien. De slovenska myndigheterna hade emellertid anmodat de kroatiska myndigheterna att överta den syriska medborgaren eftersom ansvaret för prövningen av dennes ansökan om internationellt skydd, enligt artikel 13.1 i Dublin III-förordningen, åligger den medlemsstat vars externa gränser har passerats utan tillstånd. De österrikiska myndigheterna hade vidare anmodat de kroatiska myndigheterna att överta ansvaret för den afghanska familjen enligt artikel 21 i samma förordning. Eftersom den afghanska familjen och den syriska medborgaren hade överklagat avslagen på deras ansökningar om internationellt skydd samt beslutet om att överföra dem till Kroatien hänsköt de nationella domstolarna frågan gällande sambandet mellan de relevanta bestämmelserna i Dublin III-förordningen.

I domen *Jafari* besvarade domstolen frågan huruvida den omständigheten att kroatiska myndigheter hade tolererat inresa i landet av personer som önskade resa genom detta för att därefter ansöka om internationellt skydd i en annan medlemsstat, motsvarade utfärdandet av visering i den mening som avses i artikel 12 i Dublin III-förordningen. Enligt domstolen är en visering per definition ett "tillstånd som utfärdas eller beslut som fattas av en medlemsstat" och som "krävs för transitering genom eller inresa" i den medlemsstaten eller flera medlemsstater. Begreppet visering avser således en rättsakt som formellt sett antagits av en nationell myndighet och inte bara ett tolererande. Viseringen kan vidare inte förväxlas med inresan på en medlemsstats territorium, eftersom viseringen krävs just för att tillåta denna inresa. Inresan till en medlemsstats territorium, som i förekommande fall endast tolereras av den berörda medlemsstatens myndigheter, kan således inte utgöra en "visering". Domstolen angav även att det förhållandet att situationen i samband med inresan kännetecknas av en exceptionellt stor tillströmning av tredjelandsmedborgare som vill ansöka om internationellt skydd inte påverkar denna bedömning.

Domstolen uttalade sig därefter, både i domen *Jafari* och i domen i målet *A.S.*, angående begreppet "passage utan tillstånd" som förekommer i artikel 13.1 i Dublin III-förordningen utan att där definieras. Domstolen fastställde att denna bestämmelse ska tolkas så, att en tredjelandsmedborgare som tillåtits resa in på en första medlemsstats territorium, utan att uppfylla de villkor för inresa som i princip krävs i denna medlemsstat, för genomresa till en annan medlemsstat för att där ansöka om internationellt skydd, ska anses "utan tillstånd [ha] passerat" gränsen till denna första medlemsstat. Enligt domstolen kan den omständigheten att denna passage har tolererats eller

tillåtits i strid med gällande bestämmelser, eller om den tillåtits genom åberopande av humanitära skäl och med undantag från de inresevillkor som i princip gäller för tredjelandsmedborgare, inte medföra att den ska betraktas som en tillåten gränspassage. Den medlemsstat som av humanitära skäl har tillåtit en tredjelandsmedborgare att inresa till dess territorium utan visering och utan att omfattas av ett undantag från viseringskravet kan inte befrias från sitt ansvar gentemot denna person utan att systematiken i Dublin III-förordningen skulle äventyras. Det förhållandet att situationen i samband med inresan till den berörda medlemsstatens territorium kännetecknades av en exceptionellt stor tillströmning av tredjelandsmedborgare påverkar, såsom ovan angetts, inte denna bedömning. I detta avseende har domstolen påpekat att unionslagstiftaren har tagit hänsyn till risken för att en sådan situation skulle uppkomma och följaktligen gett medlemsstaterna tillgång till medel för att på lämpligt sätt kunna bemöta sådana situationer, utan att för den skull föreskriva att en särskild ordning för att fastställa ansvarig medlemsstat ska tillämpas i ett sådant fall. Detta gäller bland annat medlemsstaternas möjlighet att, enligt artikel 17.1 i Dublin III-förordningen, pröva en ansökan om internationellt skydd även om denna medlemsstat inte har ansvaret för att göra en sådan prövning enligt de kriterier som fastställts i denna förordning (diskretionär bedömning). Liksom i domen i målet *C. K. m.fl.* (C-578/16 PPU),⁵⁰ erinrade domstolen emellertid även om att en överföring av en person som ansöker om internationellt skydd endast får genomföras på villkor att överföringen inte medför en verklig risk för att den berörde utsätts för omänsklig eller förnedrande behandling i den mening som avses i artikel 4 i stadgan. Domstolen medgav i detta sammanhang att en sådan risk kan föreligga i den ansvariga medlemsstaten efter en exceptionellt stor tillströmning av tredjelandsmedborgare som söker internationellt skydd, på så sätt att en överföring inte kan verkställas till denna medlemsstat.

I domen i målet *A.S.*, tillämpade domstolen de principer som utvecklades i målet *Jafari*. Domstolen bedömde därmed att en sökande av internationellt skydd, för att överklaga ett beslut om överföring inom ramen för de rättsmedel som föreskrivs i artikel 27.1 i Dublin III-förordningen, kan åberopa en felaktig tillämpning av det kriterium om ansvaret, vid otillåten passage av en medlemsstats gräns, för prövningen av ansökan om internationellt skydd, vilket anges i artikel 13.1 i förordningen. Med hänvisning till sin dom i målet *Ghezelbash*,⁵¹ där en sökande av internationellt skydd ansågs kunna åberopa en felaktig tillämpning av kriterierna för utfärdande av visering, angav domstolen att skälen i denna dom även var tillämpliga vad gäller kriterierna i artikel 13.1 i Dublin III-förordningen.

I målet *A.S.* prövade domstolen slutligen frågan hur den omständigheten att talan väcks mot beslutet om överföring påverkar beräkningen av de tidsfrister som föreskrivs i artikel 13.1 respektive 29.2 i Dublin III-förordningen. Domstolen erinrade om att båda dessa bestämmelser har till syfte att i tiden begränsa en medlemsstats ansvar enligt Dublin III-förordningen. Med tillämpning av artikel 13.1 i förordningen upphör en medlemsstats ansvar på grundval av kriteriet om otillåten passage av en medlemsstats gräns tolv månader efter tidpunkten för denna gränspassage. Med tillämpning av artikel 29 i förordningen ska överföringen av en person som ansöker om internationellt skydd verkställas sex månader efter det att framställan från en annan medlemsstat om övertagande eller återtagande av den berörda personen godtogs eller det slutliga beslutet i fråga om överklagande eller omprövning med suspensiv verkan fattades i enlighet med artikel 27.3 i Dublin III-förordningen.

Domstolen slog fast att den omständigheten att talan väcks mot överföringsbeslutet inte påverkar beräkningen av fristen enligt artikel 13.1, vilken utgör ett villkor för tillämpningen av det kriterium som där anges. Vidare fastställde domstolen att den frist som föreskrivs i artikel 29.1 och 29.2 i nämnda förordning börjar löpa först efter det att det fattats ett slutligt beslut med anledning av överklagandet, inbegripet om den nationella domstolen beslutar att begära förhandsavgörande, såvitt nämnda överklagande har suspensiv verkan. Denna andra frist avser nämligen verkställigheten av beslutet om överföring och kan tillämpas först när principen om överföring

^{50/} Denna dom återges i årsrapporten under rubriken VIII.1.2 "Prövning av ansökningar om internationellt skydd".

^{51/} Domstolens dom av den 7 juni 2016, *Ghezelbash* (C-63/15, [EU:C:2016:409](#)).

blivit obestriddig, det vill säga först när den anmodade medlemsstaten har godtagit att överta eller återta den berörda personen.

Fortfarande i samband med migrationskrisen meddelade domstolen, i plenum, den 6 september 2017, i de förenade målen **Slovakien och Ungern/rådet** (C-643/15 och C-647/15, [EU:C:2017:631](#)), en dom där den *ogillade talan om ogiltigförklaring av rådets beslut 2015/1601 om fastställande av provisoriska åtgärder för obligatorisk omplacering av asylsökande, i dess helhet*.⁵² För att hjälpa Italien och Grekland att hantera den massiva tillströmningen av migranter under sommaren år 2015 hade Europeiska unionens råd, med stöd av artikel 78.3 FEUF, antagit det angripna beslutet där det föreskrevs att 120 000 personer med ett tydligt behov av internationellt skydd skulle omplaceras från dessa båda medlemsstater till övriga medlemsstater under en period på två år. Slovakien och Ungern, som hade röstat emot detta beslut i rådet, väckte talan om att domstolen skulle ogiltigförklara beslutet. Till stöd för talan åberopade dessa medlemsstater att formföreskrifter hade åsidosatts när beslutet antogs, att det hade antagits på olämpliga rättsliga grunder och att det varken var ägnat eller nödvändigt för att hantera problematiken kring migrationskrisen.

Domstolen bedömde att även om det i artikel 78.3 FEUF föreskrivs att rådet ska besluta om de provisoriska åtgärder som där avses på förslag från kommissionen och efter att ha hört parlamentet, innehåller denna bestämmelse ingen uttrycklig hänvisning till lagstiftningsförfarandet. Beslut 2015/1601 hade således kunnat antas enligt ett icke-lagstiftningsförfarande och utgör följaktligen ingen lagstiftningsakt. I motsats till det som Ungern och Slovakien hade anfört var antagandet av det angripna beslutet inte underställt kraven rörande de nationella parlamentens medverkan eller kraven på att rådets sammanträden ska vara offentliga vid överläggningar och omröstningar, eftersom dessa krav endast gäller lagstiftningsakter. Domstolen slog vidare fast att rådet inte var skyldigt att anta det angripna beslutet enhälligt även om det för att införa vissa ändringar krävdes att rådet avvek från kommissionens ursprungliga förslag. Det ändrade förslaget hade nämligen godkänts av kommissionen genom två av sina ledamöter vilka av kollegiet hade bemyndigats att anta dessa ändringar, vilket tillgodoser syftet med artikel 293.2 FEUF, som är att skydda kommissionens initiativrätt.

Domstolen angav därefter att sådana provisoriska åtgärder som antas med stöd av artikel 78.3 FEUF visserligen kan utgöra undantag från lagstiftningsakter. Sådana undantag måste emellertid vara noggrant avgränsade, vad avser deras materiella och tidsmässiga tillämpningsområde, så att de endast snabbt och effektivt, genom en tillfällig åtgärd, hanterar en tydligt angiven krissituation. Detta innebär att dessa åtgärder inte får ha till syfte eller verkan att, på ett permanent och generellt sätt, ersätta eller ändra dessa lagstiftningsakter, på ett sätt som innebär ett kringgående av det ordinarie lagstiftningsförfarande som föreskrivs i artikel 78.2 FEUF. Domstolen har bedömt att de undantag som föreskrivs i det angripna beslutet uppfyller detta krav med beaktande av att undantagen endast är tillämpliga under en period på två år (med en eventuell möjlighet till förlängning) och avser ett begränsat antal sökande av internationellt skydd i Grekland eller Italien, som är medborgare i ett av de länder som avses i det angripna beslutet och som anlant till eller kommer att anlända till nämnda medlemsstater under en bestämd period.

Vad gäller iakttagandet av proportionalitetsprincipen erinrade domstolen om att unionens institutioner måste ges ett vidsträckt utrymme för skönsmässig bedömning när de vidtar åtgärder inom de områden där de ställs inför val av politisk karaktär och måste göra komplexa bedömningar. Följaktligen kan lagenligheten av en åtgärd på detta område endast påverkas om åtgärden är uppenbart olämplig i förhållande till det mål som de behöriga institutionerna eftersträvar. I förevarande fall bedömde domstolen att den i det angripna beslutet föreskrivna omplaceringsmekanismen inte utgör en åtgärd som är uppenbart olämplig för att uppnå de eftersträfvade målen,

^{52/} Rådets beslut (EU) 2015/1601 av den 22 september 2015 om fastställande av provisoriska åtgärder på området internationellt skydd till förmån för Italien och Grekland (EUT L 248, 2015, s. 80).

nämligen att förbättra situationen för det italienska och det grekiska asylsystemet som allvarligt störts av den massiva tillströmningen av migranter under år 2015. Rådet kunde således, med hänsyn till det utrymme för eget skön rådet förfogar över på detta område, anse att det fanns skäl att införa en tvingande omplacering av berörda personer med hänsyn till den nödsituation som rådde när beslutet antogs. Beslutets giltighet kan i vart fall inte vara beroende av hur effektivt det i efterhand bedöms ha varit, till exempel på grund av det låga antalet omplaceringar som hittills skett med tillämpning av beslutet eftersom detta kan ha sin förklaring i en rad omständigheter som rådet inte kunde förutse när beslutet antogs, däribland vissa medlemsstaters bristande samarbetsvilja.

Domstolen anförde för övrigt att rådet, under antagandet av det angripna beslutet, var skyldigt att genomföra principen om solidaritet och rättvis ansvarsfördelning mellan medlemsstaterna, även i finansiellt hänseende, såsom följer av artikel 80 FEUF, när den genomför unionens gemensamma asylpolitik. Rådet hade således inte gjort en uppenbart oriktig bedömning när det, med hänsyn till den särskilda nödsituationen, på grundval av 78.3 FEUF, jämförd med artikel 80 FEUF, ansåg att det var nödvändigt att anta provisoriska åtgärder i form av en tvingande omplaceringsmekanism.

Domstolen klargjorde slutligen att det vore omöjligt att genomföra en omfördelning av de berörda personerna mellan samtliga medlemsstater i enlighet med den solidaritetsprincip som uppställs i artikel 80 FEUF och således anta en bindande omfördelningsmekanism om det uppställdes tvingande villkor om kulturella och språkliga band mellan varje person som ansöker om internationellt skydd och omplaceringsmedlemsstaten, såsom en av medlemsstaterna har gjort gällande. Det etniska ursprunget för de personer som ansöker om internationellt skydd kan inte under några omständigheter beaktas, eftersom detta helt klart skulle strida mot unionsrätten och särskilt artikel 21 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna. Det system som införts genom Dublin III-förordningen bygger nämligen på objektiva kriterier och inte på preferenserna hos den person som ansöker om internationellt skydd.

2. IMMIGRATIONSPOLITIK

I domen i målet **Fahimian** (C-544/15, [EU:C:2017:255](#)), meddelad den 4 april 2017, tolkade domstolen (stora avdelningen) begreppet "hot mot allmän säkerhet" i den mening som avses i artikel 6.1 d i direktiv 2004/114 avseende villkor för tredjelandsmedborgares inresa och vistelse i en medlemsstat för studier⁵³ och klargjorde medlemsstaternas utrymme för skönmässig bedömning i detta sammanhang. Enligt nämnda bestämmelse ska medlemsstaterna kontrollera huruvida en tredjelandsmedborgare kan betraktas som ett hot mot allmän ordning, allmän säkerhet eller folkhälsan, vilket kan utgöra skäl för att neka en sådan medborgare inresa och vistelse i medlemsstaten. Sökanden i det nationella målet är en iransk medborgare som innehar en masterexamen i informationsteknologi från ett universitet som har varit föremål för restriktiva åtgärder inom unionen på grund av dess betydande samarbete med den iranska regeringen inom militära områden. Sökanden hade erhållit ett doktorandstipendium från ett tyskt universitet för att kunna finansiera sina doktorandstudier inom ämnet säkerhet för mobila system, men hennes ansökan om visering i studiesyfte avslogs. Hon överklagade då detta avslag till den hänskjutande domstolen i Tyskland. De tyska myndigheterna angav som skäl för detta avslag att den kunskap som sökanden skulle komma att förvärva under sin forskningsstudie sedan kunde missbrukas i Iran (i syfte att få tillgång till känslig information från länder i västvärlden, för internt förtryck i Iran eller allmänt i samband med åsidosättande av mänskliga rättigheter).

^{53/} Rådets direktiv 2004/114/EG av den 13 december 2004 om villkoren för tredjelandsmedborgares inresa och vistelse för studier, elevutbyte, oavlönad yrkesutbildning eller volontärarbete (EUT L 375, 2004, s. 12).

Vad gäller tolkningen av direktiv 2004/114 bedömde domstolen att medlemsstaternas behöriga myndigheter, när de mottar en ansökan om visering för studier från en tredjelandsmedborgare, förfogar över ett stort utrymme för skönsmässig bedömning vid prövningen – som ska göras mot bakgrund av samtliga relevanta omständigheter som kännetecknar nämnda tredjelandsmedborgares situation – av om denna medborgare ska betraktas som ett hot mot allmän säkerhet, även om det endast skulle vara fråga om ett potentiellt hot. Vid nämnda bedömning ska inte endast sökandens eget beteende beaktas utan även andra omständigheter, bland annat sådana som rör sökandens yrkesbana.

Domstolen slog även fast att artikel 6.1 d i direktiv 2004/114 inte utgör hinder för att behöriga nationella myndigheter nekar inresa och vistelse i den berörda medlemsstaten för en tredjelandsmedborgare som har en examen från ett universitet som omfattas av de restriktiva åtgärder som unionen har vidtagit på grund av det universitetets betydande samarbete med den iranska regeringen på det militära området eller på områden med militär anknytning, och som har för avsikt att i den medlemsstaten bedriva forskning inom ett för den allmänna säkerheten känsligt område, om de uppgifter som dessa myndigheter förfogar över innebär att det kan befaras att den kunskap som den personen förvärvar under sin forskning i ett senare skede kan användas på ett sätt som kan hota den allmänna säkerheten. Vad beträffar domstolsprövningen med avseende på det utrymme för skönsmässig bedömning som de behöriga nationella myndigheterna förfogar över i detta avseende angav domstolen att, även om denna prövning är begränsad i sak till att avse uppenbart oriktiga bedömningar, ska det ändå kontrolleras att vissa garantier avseende förfarandet har iakttagits. Det ankommer på den nationella domstolen att pröva huruvida avslaget på ansökan om visering har motiverats i tillräcklig mån och om det har fattats på tillräckligt goda grunder.

IX. CIVILRÄTTSLIGT SAMARBETE

1. FÖRORDNINGARNA NR 44/2001 OCH NR 1215/2012 OM DOMSTOLS BEHÖRIGHET OCH OM ERKÄNNANDE OCH VERKSTÄLLIGHET AV DOMAR PÅ PRIVATRÄTTENS OMRÅDE

I domen **Nogueira m.fl.** (C-168/16 och C-169/16, [EU:C:2017:688](#)), meddelad den 14 september 2017, tolkade domstolen begreppet "den ort där arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete" i den mening som avses i artikel 19.2 a i förordning nr 44/2001,⁵⁴ vid fastställande av en domstols behörighet att pröva en talan som väcks av en arbetstagare som ingår i ett flygbolags kabinpersonal. De sex sökande i det nationella målet var kabinpersonal hos Ryanair eller hade ställts till nämnda flygbolags förfogande. Samtliga av deras arbetsavtal var avfattade på engelska, reglerades av irländska rätt och innehöll en prorogationsklausul enligt vilken irländska domstolar var behöriga att pröva tvister mellan parterna. I avtalet angavs även att det arbete som de berörda arbetstagarna utförde skulle anses ha utförts i Irland, eftersom arbetsuppgifterna utfördes ombord på flygplan som var registrerade i denna medlemsstat och som tillhör detta flygbolag. I samma avtal angavs emellertid flygplatsen i Charleroi (Belgien) som arbetstagarnas "stationeringsort". Arbetstagarna påbörjade och avslutade sin arbetsdag vid denna flygplats och de var avtalsmässigt skyldiga att vistas åtminstone en timme vid deras "stationeringsort". För att fastställa

^{54/} Rådets förordning (EG) nr 44/2001 av den 22 december 2000 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område (EGT L 12, 2001, s. 1).

sin behörighet för att pröva de nationella målen har den belgiska domstol där sökandena har väckt talan begärt förhandsavgörande från EU-domstolen vad avser tolkningen av begreppet "den ort där arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete" i den mening som avses i förordning nr 44/2001. Den belgiska domstolen hade särskilt frågat sig huruvida detta begrepp inom området civil luftfart kan likställas med begreppet "stationeringsort" i den mening som avses i förordning nr 3922/91.⁵⁵ Detta begrepp definieras nämligen i denna förordning såsom den ort där kabinpersonalen systematiskt påbörjar och avslutar sin arbetsdag, organiserar sitt dagliga arbete och där de anställda, under den period deras anställningsavtal gäller, har bosatt sig i närheten och står till lufttrafikföretagets förfogande.

Domstolen erinrade inledningsvis om att när det gäller tvister avseende anställningsavtal syftar de unionsrättsliga behörighetsreglerna till att ge den svagare avtalsparten ett förstärkt skydd genom att arbetstagaren ges möjlighet att väcka talan mot sin arbetsgivare vid den domstol som han eller hon anser har närmast anknytning till dennes intressen. Domstolen angav därefter att när den domstol i en medlemsstat som ska pröva ett sådant mål inte utan svårighet kan fastställa "den ort där arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete", ska nämnda domstol – för att pröva sin egen behörighet – identifiera "den ort från vilken" arbetstagaren uppfyllde huvuddelen av sina förpliktelser gentemot sin arbetsgivare. För att rent konkret fastställa denna ort ska den nationella domstolen utgå från en rad omständigheter. Nämnda metod bygger på att olika faktorer beaktas, däribland vilken ort där de flygplan, ombord på vilka arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete, är stationerade. Begreppet "den ort där, eller från vilken, arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete" kan därför inte jämföras med något som helst begrepp i en annan unionsrättsakt än förordning nr 44/2001, särskilt, vad gäller kabinpersonal vid ett flygbolag eller som har ställts till nämnda bolags förfogande, begreppet "stationeringsort" enligt förordning nr 3922/91. Förordning nr 44/2001 innehåller nämligen inte någon hänvisning till förordning nr 3922/91 och eftersträvar inte heller samma syfte, då sistnämnda förordning syftar till att harmonisera tekniska krav och administrativa förfaranden inom området säkerhet för civil luftfart.

Trots detta påpekade domstolen att begreppet "stationeringsort" utgör en betydelsefull faktor för att fastställa "den ort där arbetstagaren vanligtvis utför sitt arbete". Enligt domstolen vore det endast för det fall käromålen, med beaktande av de faktiska omständigheterna i varje enskilt fall hade en närmare anknytning till en annan ort än "stationeringsorten" som stationeringsorten skulle förlora sin relevans för att fastställa "den ort varifrån arbetstagarna vanligtvis utför sitt arbete".

I ett annat mål gällande fastställande av behörighet uttalade sig domstolen, i plenum, i domen Bolagsupplysningen och Ilsjan (C-194/16, [EU:C:2017:766](#)), angående tolkningen av artikel 7.2 i förordning 1215/2012.⁵⁶ I nämnda förordning föreskrivs en särskild behörighetsregel vad gäller skadestånd utanför avtalsförhållanden, enligt vilken käranden kan väcka talan vid domstolen på den ort där skadan inträffade eller kan inträffa. I denna dom uttalade sig domstolen *vad gäller fastställande av den ort där skadan inträffade vid kränkning av en juridisk persons personlighetskydd på internet*. I det nationella målet hade ett bolag bildat enligt estnisk rätt väckt talan vid estniska domstolar mot ett bolag bildat enligt svensk rätt. Talan avsåg rättelse av påstått oriktiga uppgifter på det svenska bolagets webbplats, avlägsnande av kommentarer rörande dessa uppgifter på ett diskussionsforum på webbplatsen och ersättning för den skada klagandena påstår sig ha lidit. Frågan uppkom därmed huruvida estniska domstolar var behöriga med hänsyn till att den påstådda skadan skulle ha inträffat i Estland, trots att de omtvistade uppgifterna och kommentarerna hade publicerats på svenska, utan översättning, på en svensk webbplats

^{55/} Rådets förordning (EEG) nr 3922/91 av den 16 december 1991 om harmonisering av tekniska krav och administrativa förfaranden inom området civil luftfart (EGT L 373, 1991, s. 4; svensk specialutgåva, område 7, volym 4, s. 52), i dess lydelse enligt Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1899/2006 av den 12 december 2006 (EUT L 377, 2006, s. 1).

^{56/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1215/2012 av den 12 december 2012 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar på privaträttens område (EUT L 351, 2012 s. 1).

Denna fråga hänsköts för ett förhandsavgörande till EU-domstolen, vilken hänvisade till den princip som utvecklats i domen *eDate Advertising m.fl.*,⁵⁷ enligt vilken en fysisk person, vars personlighetskydd har kränkts genom innehåll som publicerats på en webbplats, kan väcka talan om ersättning för den skada denna anser sig ha lidit, för hela skadan vid domstolarna i den medlemsstat där vederbörande har centrum för sina intressen. Som en utveckling av denna dom slog domstolen fast att det inte är avgörande huruvida det rör sig om en fysisk eller juridisk person. Vad gäller en juridisk person som driver en ekonomisk verksamhet, såsom klaganden i målet, ska centrum för dess intressen motsvara den plats där dess kommersiella anseende är mest etablerat, och det ska således bestämmas utifrån den plats där personen utövar sin huvudsakliga ekonomiska verksamhet. Domstolen angav även att när den berörda juridiska personen utövar merparten av sin verksamhet i en annan medlemsstat än den där den har sitt säte, kan den personen väcka talan mot den påstådda skadevållaren i denna andra medlemsstat, såsom den plats där skadan uppkom.

Domstolen erinrade slutligen, återigen med hänvisning till domen i målet *eDate Advertising m.fl.*, om att en person som anser sig ha lidit skada, i stället för en talan om ersättning för hela skadan, också kan väcka talan vid domstolarna i varje medlemsstat på vars territorium det på internet publicerade innehållet är eller har varit tillgängligt, dock endast i fråga om ersättning för de skador som orsakats i den medlemsstat där den domstol vid vilken talan väckts är belägen. Denna princip är emellertid inte tillämplig vad gäller ett yrkande om rättelse av uppgifter och avlägsnande av innehåll som publicerats på internet. Eftersom uppgifter och innehåll som publiceras på en webbplats är tillgängliga överallt och räckvidden av en spridning på internet i princip är obegränsad kan ett yrkande om rättelse av sådana uppgifter och avlägsnande av sådant innehåll endast framställas vid en domstol som är behörig att pröva en skadeståndstalan i dess helhet.

2. FÖRORDNING NR 1259/2010 OM TILLÄMPLIG LAG FÖR ÄKTENSKAPSSKILLNAD

I domen *Sahyouni* (C-372/16, [EU:C:2017:988](#)), meddelad den 20 december 2017, uttalade sig domstolen gällande tillämpningsområdet för förordning nr 1259/2010 (nedan kallad Rom III-förordningen),⁵⁸ om genomförande av ett fördjupat samarbete om tillämplig lag för äktenskapsskillnad och hemskillnad. Det nationella målet gällde äktenskapsskillnad som meddelats av en religiös domstol i Syrien mellan två personer som båda hade dubbelt medborgarskap, i Syrien och Tyskland, och var bosatta i Tyskland. Denna "privata" äktenskapsskillnad, som hade meddelats till följd av en ensidig förklaring från maken, erkändes senare i Tyskland, med anledning av att den enligt Rom III-förordningen reglerades av syrisk rätt. Maken överklagade i sin tur detta beslut till den hänskjutande domstolen som beslutade att till EU-domstolen ställa olika frågor avseende tolkningen av Rom III-förordningen.

I beslut av den 12 maj 2016,⁵⁹ slog EU-domstolen emellertid fast att det var uppenbart att den saknade behörighet att besvara dessa tolkningsfrågor, bland annat på grund av att Rom III-förordningen inte var tillämplig på erkännande av en dom om äktenskapsskillnad som meddelats i ett tredjeland och att den hänskjutande domstolen inte hade lämnat några uppgifter till stöd för att bestämmelserna i nämnda förordning skulle vara direkt och ovillkorligt tillämpliga på omständigheterna enligt nationell rätt. Det är i detta sammanhang som den hänskjutande domstolen har ingett en andra begäran om förhandsavgörande gällande tolkningen av Rom III-förordningen och därvid

57/ Domstolens dom av den 25 oktober 2011, *eDate Advertising m.fl.* (C-509/09 och C-161/10, [EU:C:2011:685](#)).

58/ Rådets förordning (EU) nr 1259/2010 av den 20 december 2010 om genomförande av ett fördjupat samarbete om tillämplig lag för äktenskapsskillnad och hemskillnad (EUT L 343, 2010, s. 10). Denna förordning ersatte förordning nr 44/2001

59/ Domstolens beslut av den 12 maj 2016, *Sahyouni* (C-281/15, [EU:C:2016:343](#)).

anfört att denna förordning enligt tysk rätt är tillämplig på erkännande i Tyskland av privata äktenskapsskillnader som har meddelats i ett tredjeland, såsom den äktenskapsskillnad som är aktuell i det nationella målet.

Domstolen bedömde mot denna bakgrund att den andra begäran om förhandsavgörande kunde tas upp till sakprövning. Domstolen prövade därefter frågan huruvida en "privat" äktenskapsskillnad, såsom den ifrågavarande i det nationella målet, omfattas av tillämpningsområdet för Rom III-förordningen. Även om denna förordning inte innehåller någon definition av begreppet äktenskapsskillnad, och privat äktenskapsskillnad inte uttryckligen utesluts från dess tillämpningsområde, har domstolen bedömt att det framgår av ett antal omständigheter att tillämpningsområdet för denna endast omfattar äktenskapsskillnad som meddelats av en statlig domstol eller en myndighet, eller under denna myndighets kontroll. Enligt domstolen var det således inte unionslagstiftarens avsikt att denna förordning skulle tillämpas på andra typer av äktenskapsskillnader, såsom den i förevarande fall, vilken vilar på "en ensidig viljeförklaring" inför en religiös domstol. Denna tolkning innebär för övrigt enligt domstolen att tillämpningsområdet överensstämmer med tillämpningsområdet för förordning nr 2201/2003,⁶⁰ som även den har antagits inom ramen för det civilrättsliga samarbetet, och enligt artiklarna 1.1 och 2.4 enbart avser äktenskapsskillnad meddelad av domstol. Med beaktande av bestämmelserna i Rom III-förordningen, men även av dess sammanhang och syften, slog domstolen således fast att en äktenskapsskillnad som har meddelats efter ensidig förklaring från en av makarna inför en religiös domstol inte omfattas av tillämpningsområdet för denna förordning.

3. FÖRORDNING NR 650/2012 OM ARVSRÄTT

I domen **Kubicka** (C-218/16, [EU:C:2017:755](#)), meddelad den 12 oktober 2017, uttalade sig domstolen angående *lagenligheten av en vägran att upprätta ett testamente enligt lagen i det land där testatorn är medborgare och som har valts av testatorn, på grund av ett legat i detta testamente avseende en fastighet som är belägen i en annan medlemsstat där sådana legat inte erkänns*. Domstolen tolkade i detta mål för första gången förordning nr 650/2012,⁶¹ om behörighet, tillämplig lag, erkännande och verkställighet av domar samt godkännande och verkställighet av officiella handlingar i samband med arv och om inrättandet av ett europeiskt arvsintyg, och gjort vissa klargöranden gällande denna förordnings tillämpningsområde. I det nationella målet önskade en polsk testator, som är bosatt i Tyskland men som i enlighet med artikel 22.1 första meningen i förordning nr 650/2012 hade valt polsk arvsrätt, i sitt testamente förordna om vindikationslegat, vilket har direkt sakrättslig verkan från och med dagen för arvsrättens inträde, avseende en fastighet belägen i Tyskland, det vill säga en medlemsstat där den sakrättsliga verkan av sådana legat inte erkänns. Eftersom utländska vindikationslegat betraktas som damnationslegat i Tyskland genom så kallad anpassning, beslutade biträdande notarius publicus att inte upprätta ett testamente som skulle strida mot tysk lagstiftning och rättspraxis rörande sakrätt och registrering i fastighetsregistret, vilket denna notarius publicus ansåg skulle beaktas enligt artikel 1.2 k och l samt artikel 31 i förordning nr 650/2012. Eftersom testatorn uttryckligen ville undvika att använda ett damnationslegat, som skulle medföra svårigheter rörande de minderåriga barnens ombud, ingav hon ett klagomål mot beslutet att inte upprätta ett testamente med vindikationslegat.

^{60/} Rådets förordning (EG) nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldrans ansvar samt om upphävande av förordning (EG) nr 1347/2000 (EUT L 338, 2003, s. 1).

^{61/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 650/2012 av den 4 juli 2012 om behörighet, tillämplig lag, erkännande och verkställighet av domar samt godkännande och verkställighet av officiella handlingar i samband med arv och om inrättandet av ett europeiskt arvsintyg (EUT L 201, 2012, s. 107).

Domstolen erinrade inledningsvis om att förordning nr 650/2012 gäller arv efter avliden som omfattar alla former av överföring av tillgångar, rättigheter och skyldigheter efter dödsfall, oavsett om det rör sig om ett testamentariskt förordnande om kvarlåtenskap eller om arv enligt den legala arvsordningen. Domstolen påpekade därefter att artikel 1.2 i förordningen innehåller en uppräkningslista av olika områden som inte omfattas av förordningens tillämpningsområde, däribland återfinns under k "frågor som rör karaktären på sakrätter" och under l) "registrering i ett register av rättigheter i fast eller lös egendom, inbegripet de rättsliga krav som ställs vid en sådan registrering, och verkningarna av en registrering eller utebliven registrering av sådana rättigheter i ett register". I förevarande fall bedömde domstolen att den direkta överföringen av äganderätten genom ett vindikationslegat endast rör det rättsliga villkoret för överföring av denna sakrätt vid testators död, vilket, enligt förordning nr 650/2012, är precis vad förordningen syftar till att möjliggöra. Sådana rättsliga villkor omfattas dock inte av artikel 1.2 k i förordning nr 650/2012. Enligt domstolen motiverar dessa undantag inte att myndigheterna i en medlemsstat vägrar att erkänna de sakrättsliga verkningarna av ett vindikationslegat, som erkänns enligt den lag som är tillämplig på arvet, av den anledningen att legatet avser äganderätten till en fastighet belägen i en annan medlemsstat, vars lagstiftning inte innehåller några bestämmelser om legat som har direkta sakrättsliga verkningar från och med dagen för arvsrättens inträde.

I enlighet med principen om att den tillämpliga lagen ska styra arvet i dess helhet, bedömde domstolen att, eftersom artikel 1.2 l i förordning nr 650/2012 endast avser registrering i ett register av rättigheter i fast eller lös egendom, inbegripet de rättsliga krav som ställs vid en sådan registrering, och verkningarna av en registrering eller utebliven registrering av sådana rättigheter i ett register, ingår inte de villkor på vilka sådana rättigheter förvärvas bland de frågor som är undantagna från förordningens tillämpningsområde enligt denna bestämmelse. Domstolen erinrade i detta avseende om det syfte som eftersträvas med förordning nr 650/2012, vilket är att undanröja hindren för fri rörlighet för de personer som för närvarande har svårt att hävda sina rättigheter vid arv med gränsöverskridande verkan.

Domstolen angav vidare att artikel 31 i förordning nr 650/2012, där en anpassning av sakrätter föreskrivs, inte kan tillämpas i det nationella målet. Denna bestämmelse rör nämligen inte de rättsliga villkoren för överföring av sakrätter – rättsliga villkor till vilka vindikationslegat och damnationslegat ska hänföras – utan enbart iakttagandet av sakrättens innehåll, vilket avgörs av den lag som är tillämplig på arvet och hur sakrätten behandlas i rättsordningen i den medlemsstat i vilken den åberopas. Eftersom den sakrätt som överförs genom vindikationslegatet är en äganderätt som erkänns enligt tysk rätt, saknades det anledning att vidta någon anpassning i enlighet med artikel 31 i förordning nr 650/2012.

X. STRAFFRÄTTSLIGT SAMARBETE

Inom detta område ska två domar nämnas, vilka avser tolkningen av bestämmelser i rådets rambeslut 2002/584 om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna.⁶²

I domen **Popławski** (C-579/15, [EU:C:2017:503](#)), meddelad den 29 juni 2017, uttalade sig domstolen angående förenligheten med rambeslut 2002/584 av nationell lagstiftning som genomför artikel 4.6 i detta beslut, där det föreskrivs att den omständigheten att den eftersökta är bosatt i den verkställande medlemsstaten utgör ett skäl till att verkställighet av en europeisk arresteringsorder får vägras. Det nationella målet avsåg ett förfarande i Nederländerna om verkställighet av en europeisk arresteringsorder som utfärdats av en polsk domstol beträffande en polsk medborgare, som var bosatt i Nederländerna, för verkställighet av fängelsestraff i Polen.

Domstolen bedömde att artikel 4.6 i rambeslut 2002/584 utgör hinder för nationell lagstiftning, varigenom denna bestämmelse genomförs, enligt vilken rättsliga myndigheter under alla omständigheter är skyldiga att vägra verkställighet av en europeisk arresteringsorder för det fall den eftersökta personen är bosatt i den medlemsstaten, utan att dessa myndigheter har något som helst utrymme för skönsässig bedömning och utan att denna medlemsstat åtar sig att verkligen låta verkställa det fängelsestraff som den eftersökta personen har dömts till, i den mening som avses i denna bestämmelse i rambeslutet. Enligt domstolen skulle en sådan situation medföra en risk för att den eftersökta personen går fri från straff.

Domstolen erinrade inledningsvis om att rambeslut 2002/584 stadfäster principen om att samtliga medlemsstater ska verkställa varje europeisk arresteringsorder på grundval av principen om ömsesidigt erkännande och i enlighet med bestämmelserna i samma rambeslut. En vägran av verkställighet uppfattas sålunda som ett undantag som ska tolkas strikt. Det framgår även av lydelsen i artikel 4.6 i rambeslut 2002/584 att varje vägran att verkställa en europeisk arresteringsorder förutsätter ett verkligt åtagande från den verkställande medlemsstatens sida att verkställa det fängelsestraff som den eftersökta personen har dömts till. Det betyder att endast den omständigheten att denna stat har förklarat sig vara "oberedd" att låta verkställa straffet under alla förhållanden inte kan anses kunna motivera en sådan vägran.

Domstolen erinrade även om att bestämmelserna i rambeslut 2002/584 inte har direkt effekt. Den nationella domstolen är skyldig att, med beaktande av den nationella rätten i dess helhet och med tillämpning av de tolkningsmetoder som däri erkänns, i möjligaste mån tolka de nationella bestämmelser som är i fråga i det nationella målet mot bakgrund av rambeslutets ordalydelse och syfte. Vid en eventuell vägran att verkställa en europeisk arresteringsorder som har utfärdats för att få till stånd ett överlämnande av en person som, i den utfärdande medlemsstaten, har dömts till ett fängelsestraff genom en lagakraftvunnen dom, är de rättsliga myndigheterna i den verkställande medlemsstaten skyldiga att själva garantera den faktiska verkställigheten av det straff som personen i fråga har dömts till, och inte enbart kommunicera sin beredvillighet att låta verkställa straffet till den utfärdande medlemsstaten. Artikel 4.6 i rambeslutet innebär inte heller att den verkställande medlemsstaten har rätt att vägra överlämnande enbart på grund av att denna medlemsstat planerar att väcka åtal mot den eftersökta personen avseende samma gärningar.

I domen **Tupikas** (C-270/17 PPU, [EU:C:2017:628](#)), som meddelades den 10 augusti 2017 inom ramen för ett förfarande för brådskande mål om förhandsavgörande, uttalade sig domstolen om *tolkningen av artikel 4a.1 i*

^{62/} Rådets rambeslut av den 13 juni 2002 om en europeisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna (EGT L 190, 2002, s.1).

rambeslut 2002/584, i dess lydelse enligt rambeslut 2009/299,⁶³ där en fakultativ grund för att vägra erkännande av en europeisk arresteringsorder föreskrivs för det fall den eftersökta personen inte närvarat vid den rättegång som ledde till den fällande domen. Det nationella målet avsåg ett förfarande i Nederländerna om verkställighet av en europeisk arresteringsorder som utfärdats av en litauisk domstol beträffande en litauisk medborgare för verkställighet av fängelsestraff i Litauen. Medan det är utrett att den eftersökta var personligen närvarande vid förhandlingen i första instans, innehöll den europeiska arresteringsordern inga uppgifter om hans närvaro under överklagandeförfarandet. Den nederländska domstolen ville mot denna bakgrund få klarhet i huruvida den fakultativa grunden för att vägra erkännande av en europeisk arresteringsorder, när den eftersökta personen inte närvarar vid den rättegång som leder till fällande dom, avser förhandlingen i första instans eller överklagandeförfarandet.

Domstolen påpekade inledningsvis att begreppet "förhandlingen som ledde till det rättsliga avgörandet" ska förstås som ett självständigt unionsrättsligt begrepp och ges en enhetlig tolkning inom unionen, oberoende av medlemsstaternas bedömningar av detsamma. Domstolen bedömde att detta begrepp ska förstås som att det avser det förfarande som lett till det rättsliga avgörande varigenom den person som önskas överlämnad genom verkställighet av en europeisk arresteringsorder har dömts genom en slutgiltig fällande dom. I sådana fall där förfarandet har genomförts i flera instanser och resulterat i flera på varandra följande avgöranden, varav åtminstone ett har meddelats i den berörda personens frånvaro, ska uttrycket "förhandlingen som ledde till det rättsliga avgörandet", i den mening som avses i artikel 4a.1 i rambeslut 2002/584, följaktligen förstås som att det avser förfarandet vid den instans som meddelade det sista av dessa avgöranden, såvida den aktuella domstolen därigenom slutgiltigt fastställde den berörda personens skuld och ådömde vederbörande en påföljd, såsom ett fängelsestraff, efter att ha utfört en såväl faktisk som rättslig prövning. Ett överklagandeförfarande omfattas således i princip av detta begrepp. Domstolen bekräftade slutligen att denna tolkning är fullständigt förenlig med de krav som följer av rätten till försvar, som artikel 4a i rambeslut 2002/584 syftar till att säkerställa.

63/ Rådets rambeslut 2009/299/RIF av den 26 februari 2009 om ändring av rambesluten 2002/584/RIF, 2005/214/RIF, 2006/783/RIF, 2008/909/RIF och 2008/947/RIF och om stärkande av medborgarnas processuella rättigheter och främjande av tillämpningen av principen om ömsesidigt erkännande på ett avgörande när den berörda personen inte var personligen närvarande vid förhandlingen (EUT L 81, 2009, s. 24).

XI. KONKURRENS

1. ARTIKEL 101 FEUF

Två domar om konkurrensbegränsande samverkan ska tas upp här, vilka avsåg moderbolagets ansvar och ett selektivt distributionssystem. Dessutom är det värt att nämna domen **APVE m.fl.** (C-671/15), vilken gällde villkoren för tillämpning av konkurrensreglerna inom området för den gemensamma jordbrukspolitiken.⁶⁴

1.1. Moderbolagets ansvar

I domen **Akzo Nobel m.fl./kommissionen** (C-516/15 P, [EU:C:2017:314](#)), som meddelades den 27 april 2017 fastställde domstolen den överklagade domen⁶⁵ och fann att *preskriptionen av kommissionens befogenhet att påföra två dotterbolag sanktioner inte utgjorde hinder för att ålägga moderbolaget ansvar, i förhållande till vilket preskription inte råder.*

Domstolen konstaterade för det första att fördragens upphovsmän har valt att använda begreppet företag för att beteckna den som begår en överträdelse av konkurrensrätten som kan bli föremål för sanktioner enligt artikel 101 eller 102 FEUF och att, enligt domstolens rättspraxis, detta begrepp ska förstås som en ekonomisk enhet, även om enheten i juridisk mening består av flera fysiska eller juridiska personer. Domstolen erinrade också om att varken artikel 23.2 a i förordning nr 1/2003 eller rättspraxis anger vilken juridisk eller fysisk person som kommissionen ska hålla ansvarig för överträdelsen och påföra böter. Eftersom ett dotterbolags rättsstridiga beteende, enligt en motbevisbar presumtion kan tillskrivas moderbolaget i synnerhet när, trots att det är en självständig juridisk person, dotterbolaget inte självständigt bestämmer sitt agerande på marknaden, och moderbolaget och dess dotterbolag i en sådan situation ingår i samma ekonomiska enhet och följaktligen utgör ett och samma företag enligt unionens konkurrensrätt.

Domstolen erinrade också om att ett moderbolag som åläggs ansvar för dotterbolagets överträdelse enligt domstolens fasta praxis är personligen ansvarigt för en överträdelse av unionens konkurrensregler som det självt ansågs ha begått på grund av det avgörande inflytande som det hade över dotterbolaget. Det är därför solidaritetsförhållandet mellan två bolag som utgör en sådan ekonomisk enhet, när det gäller betalningen av böter, enligt domstolen inte kan reduceras till en av moderbolaget tillhandahållen form av säkerhet för betalningen av de böter som ålagts dotterbolaget. Slutligen gäller att eftersom moderbolagets ansvar till fullo är härlett beror det med nödvändighet på de omständigheter som utgör dotterbolagets överträdelse och med vilka dess ansvar är ouplösligt sammankopplat.

Den omständigheten att kommissionens befogenhet att påföra sanktioner preskriberats i förhållande till dotterbolaget innebär emellertid enligt domstolen inte med nödvändighet att denna befogenhet preskriberats i förhållande till moderbolaget, även om moderbolagets ansvar helt grundas på dotterbolagets överträdelse. Domstolen har således slagit fast att det faktum att vissa dotterbolag inte längre kan åläggas böter på grund av

^{64/} Denna dom presenteras under rubriken VI "Jordbruk".

^{65/} Tribunalens dom av den 15 juli 2015 i målet **Akzo Nobel m.fl./kommissionen** (T-47/10, [EU:T:2015:506](#)).

preskription, i enlighet med artikel 25.1 b i förordning nr 1/2003,⁶⁶ inte hindrar att moderbolaget, som anses vara personligen och solidariskt ansvarigt för samma överträdelser efter denna period, och i förhållande till vilket preskription inte råder, lagförs. I förevarande fall hade deltagandet av två dotterbolag till Akzo Nobel i den konkurrensbegränsande samverkan upphört år 1993, samtidigt som Akzo Nobel hade deltagit i överträdelserna fram till år 2000, varför domstolen delade tribunalens bedömning att begränsningen av befogenheten att ålägga de två dotterbolagen böter inte utgjorde hinder för att hålla moderbolaget ansvarigt.

1.2. Vertikala avtal

Vad gäller begränsningar i vertikala avtal domstolen, gjorde domstolen i sin dom **Coty Germany** (C-230/16, [EU:C:2017:941](#)), som meddelades den 6 december 2017, viktiga förtydliganden avseende frågan *huruvida selektivt distributionssystem för lyxartiklar är förenliga med artikel 101 FEUF*. Tvisten rörde en begränsning i ett selektivt distributionsavtal som ingåtts mellan Coty Germany, en leverantör av lyxkosmetika, och en godkänd återförsäljare av dessa produkter, som förbjöd återförsäljarna att på ett sätt som var synligt utåt anlita icke auktoriserade utomstående företag för försäljning av nämnda varor.

Den hänskjutande domstolen hade för det första frågat sig huruvida den omtvistade begränsningen, som främst avsåg att säkerställa dessa varors lyxframtoning, kunde vara förenlig med artikel 101.1 FEUF.

Domstolen erinrade härvidlag inledningsvis om den rättspraxis som bygger på domen i målet **Copad**,⁶⁷ enligt vilken, å ena sidan, det för lyxvaror kan vara nödvändigt att inrätta ett selektivt distributionssystem för att bevara varornas kvalitet och säkerställa att de handhas på ett riktigt sätt och, å andra sidan, ett sådant system är förenligt med artikel 101.1 FEUF, förutsatt att valet av återförsäljare sker enligt objektiva kriterier av kvalitativ natur som fastställs på ett enhetligt sätt gentemot alla de återförsäljare som kan komma i fråga och tillämpas utan diskriminering och att föreskrivna villkor inte går utöver vad som är nödvändigt.

Den andra frågan gällde huruvida artikel 101.1 FEUF ska tolkas så, att den utgör hinder för en avtalsklausul, såsom den som var i fråga i det nationella målet, som förbjuder godkända återförsäljare att anlita utomstående företag på ett sätt som är synligt utåt vid nätförsäljning av lyxvaror. Domstolen konstaterade att en sådan avtalsklausul kan vara förenlig med artikel 101.1 i FEUF när denna klausul bland annat avser att bevara varornas lyxframtoning, förutsatt att den är fastställd på ett enhetligt sätt och tillämpas utan diskriminering samt är proportionerlig i förhållande till det eftersträvade målet, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att bedöma. Därefter undersökte domstolen den ifrågavarande begränsningen med hänsyn till det eftersträvade målet, eftersom det krävdes att varorna i fråga endast kopplades till de auktoriserade återförsäljarna, så att Coty kunde kontrollera miljön i vilken dessa varor säljs och därigenom bevara dessa varors lyxframtoning hos konsumenterna. När det gäller denna begränsnings proportionalitet, betonade domstolen att till skillnad från vad som var fallet i målet **Pierre Fabre Dermo-Cosmétique**⁶⁸ hade i förevarande fall de auktoriserade återförsäljarna rätt att sälja de varor som omfattas av avtalet på internet via såväl sina egna webbplatser som genom utomstående företag, förutsatt att detta inte var synligt utåt, gentemot konsumenterna. Därför fann domstolen att begränsningen var förenlig med artikel 101.1 FEUF.

^{66/} Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna [101] och [102] i [EUF-fördraget] (EGT L 1, 2003, s. 1).

^{67/} Domstolens dom av den 23 april 2009, **Copad** (C-59/08, [EU:C:2009:260](#)).

^{68/} Domstolens dom av den 13 oktober 2011, **Pierre Fabre Dermo-Cosmétique** (C-439/09, [EU:C:2011:649](#)).

Slutligen hade domstolen inom ramen för sitt svar på den tredje och den fjärde frågan som ställts av den hänskjutande domstolen anledning att bedöma huruvida ovannämnda förbud utgjorde en begränsning av kundkretsen i den mening som avses i artikel 4 b i förordning nr 330/2010,⁶⁹ eller en begränsning av passiv försäljning till slutanvändarna i den mening som avses i artikel 4 c i samma förordning. Domstolen besvarade frågan nekande. I enlighet med artikel 101.3 FEUF inrättar nämligen förordning nr 330/2010 undantag för vissa typer av konkurrensbegränsningar, på villkor att den marknadsandel vilken innehas av leverantören och köparen inte överstiger 30 procent av den relevanta marknaden. I förordning nr 330/2010 föreskrivs även, i artikel 4, särskilt allvarliga begränsningar vilka inte kan omfattas av dessa undantag. På denna punkt drog domstolen slutsatsen att, eftersom den omtvistade klausulen inte helt förbjöd Cotys återförsäljare att saluföra varorna via internet, utan endast en viss sorts försäljning på internet, närmare bestämt att anlita utomstående företag på ett sätt som är synligt utåt, kunde klausulen inte anses vara vare sig en begränsning av kundkretsen eller en begränsning av den passiva försäljningen till slutanvändarna, i den mening som avses i artikel 4 i förordning nr 330/2010.

2. ARTIKEL 102 FEUF

Den 6 september 2017 gav domen **Intel/kommissionen** (C-413/14 P, [EU:C:2017:632](#)) domstolen (stora avdelningen) anledning att fastställa *kommissionens territoriella behörighet att vidta sanktionsåtgärder mot missbruk av dominerande ställning*. Tvisten i fråga gällde kommissionens beslut att ålägga Intel, en amerikansk tillverkare av centralprocessorer (CPU), böter på 1,06 miljarder euro, för att Intel missbrukat sin dominerande ställning på den globala marknaden för x86-processorer, särskilt genom att ge trohetsrabatter till tillverkare av originalutrustning i utbyte mot exklusiva försäljningsrättigheter från Intel.⁷⁰ Domstolen *upphävde tribunalens dom genom vilken tribunalen ogillade Intels talan om ogiltigförklaring av detta beslut*.⁷¹ Enligt domstolen hade tribunalen, i den överklagade domen, underlåtit att pröva samtliga de argument som Intel framfört avseende huruvida de rabatter som företaget gett vissa av sina kunder kunde vara konkurrensbegränsande.

Vad för det första gällde frågan, som väckts av Intel, huruvida kommissionen är behörig att konstatera och vidta sanktionsåtgärder mot beteenden utanför unionen, erinrade domstolen om att det för artikel 101 FEUF har slagits fast att om ett företag som deltar i ett avtal är beläget i ett tredjeland, så hindrar detta inte tillämpningen av nämnda bestämmelse om ett sådant avtal får effekter inom den inre marknaden. I förevarande fall har kommissionen, i det omtvistade beslutet, grundat sin behörighet att tillämpa artikel 102 FEUF på Intels avtal med en stor tillverkare av originalutrustning (nedan kallat OEM-företaget) på att de aktuella metoderna har "kvalificerade effekter" inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet. Domstolen bekräftade att detta kriterium kan utgöra grund för kommissionens behörighet att utifrån folkrätten tillämpa unionens konkurrensregler om det kan förutses att det aktuella beteendet kommer att få omedelbara och väsentliga effekter inom unionen. Domstolen har i detta avseende slagit fast att det räcker att beakta ett beteendes troliga effekter på konkurrensen för att förutsebarhetsvillkoret ska anses vara uppfyllt, vilket var fallet här. Trots att centralprocessorerna var avsedda att levereras i Kina fann domstolen att Intels beteende ingick i en konkurrensbegränsande helhetsstrategi som syftade till att utestänga den enda konkurrentens tillgång till de viktigaste försäljningskanalerna på marknaden

^{69/} Kommissionens förordning (EU) nr 330/2010 av den 20 april 2010 om tillämpningen av artikel 101.3 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt på grupper av vertikala avtal och samordnade förfaranden (EUT L 102, 2010, s. 1).

^{70/} Kommissionens beslut K(2009) 3726 slutlig av den 13 maj 2009 om ett förfarande enligt artikel [102 FEUF] och artikel 54 i EES-avtalet (ärende COMP/C-3/37.990 – Intel).

^{71/} Tribunalens dom av den 12 juni 2014, **Intel/kommissionen** (T-286/09, [EU:T:2014:547](#)).

och underströk att försäljningen av de datorer som innehöll dessa centralprocessorer planerades att ske bland annat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

Vad för det andra beträffar grunden avseende ett åsidosättande av en väsentlig formföreskrift som påverkar Intels rätt till försvar, kritiserade företaget i huvudsak tribunalens behandling av den grund som Intel hade åberopat i första instans avseende att kommissionen inte hade protokollfört ett förhör med en chef för en av Intels största kunder under det administrativa förfarandet. Domstolen fann härvidlag att tribunalen gjort en felaktig rättstillämpning genom att göra en åtskillnad mellan formella förhör, i enlighet med artikel 19.1 i förordning nr 1/2003, och informella samtal, som inte omfattas av tillämpningsområdet för denna bestämmelse. Kommissionen är således skyldig att – visserligen i den form som den själv väljer – protokollföra varje förhör som genomförs med stöd av denna bestämmelse för att samla in information om frågor som har samband med föremålet för kommissionens utredning. Domstolen konstaterade dock att, i den mån som kommissionen inte i det omtvistade beslutet grundade sig på uppgifter som inhämtades under förhöret i fråga, ankom det på Intel att visa att företaget hade kunnat påverka bedömningarna avseende Intel i beslutet om företaget hade kunnat få tillgång till ett adekvat protokoll avseende detta förhör. Domstolen fann emellertid att sådan bevisning inte hade förebringats i det aktuella fallet.

Vad slutligen beträffar bedömningen av missbruket, fann domstolen att Intels omtvistade beteende gentemot företagets handelspartner, vilket syftade till att utestänga dess enda allvarliga konkurrent från marknaden, bestått i dels ge en rabatt till fyra stora OEM-företag på villkor att de köpte alla eller nästan alla sina x86-processorer från Intel, dels i att bevilja utbetalningar till OEM-företagen för att de skulle försena, upphöra med eller begränsa saluföringen av vissa produkter utrustade med centralprocessorer från denna konkurrent till Intel. I den överklagade domen hade tribunalen angett att kvalificeringen som "missbruk" av exklusivitetsrabatter som ges av ett företag i dominerande ställning inte var beroende av en bedömning av omständigheterna i fallet för att visa att rabatterna hade en konkurrensbegränsande förmåga, eftersom dessa rabatter till sin natur har denna förmåga. Domstolen konstaterade dock att kommissionen, i det omtvistade beslutet, hade genomfört en grundlig undersökning av omständigheterna i fallet, och slog på denna grund fast att en lika effektiv konkurrent, på grund av dessa rabatter, borde ha tillämpat priser som inte var hållbara priser. Enligt domstolen hade således lika-effektiv-konkurrent-testet (det som på engelska kallas "as efficient competitor test") haft en reell betydelse för kommissionens bedömning av om ifrågavarande metoder kunde innebära att konkurrenterna eliminerades från marknaden. Under dessa omständigheter fann domstolen att tribunalen var skyldig att pröva samtliga argument som framförts av Intel vad gäller tillämpningen av lika-effektiv-konkurrent-testet för att visa de fel som kommissionen påstods ha begått i samband med detta test. Domstolen upphävde därför den överklagade domen och återförvisade målet till tribunalen för att den, mot bakgrund av de argument som Intel framfört, ska pröva de omtvistade rabatternas konkurrensbegränsade förmåga.

3. KONCENTRATIONER

I domen **Austria Asphalt** (C-248/16, [EU:C:2017:643](#)), som meddelades den 7 september 2017, konstaterade domstolen att artikel 3 i förordning nr 139/2004⁷² ska tolkas så, att *en koncentration inte ska anses ha uppstått efter en övergång från ensam till gemensam kontroll över ett befintligt företag annat än om det gemensamma företaget som bildats genom en sådan transaktion på varaktig basis fyller en självständig ekonomisk enhets samtliga funktioner.*

Målet vid den nationella domstolen avsåg ett asfaltverk som hittills uteslutande tillhört en byggkoncern, och vars verksamhet var begränsad till tillhandahållanden till sitt moderbolag. Asfaltverket spelade därför inte någon väsentlig roll på marknaden. Enligt de planer som tvisten avsåg skulle två byggföretag slås samman, varav det ena är ägaren till nämnda asfaltverk. Enligt planerna skulle kontrollen över detta delas mellan de två företag som berördes av koncentrationen och dess produktion skulle huvudsakligen gå till dessa två företag.

På frågan om under vilka omständigheter en koncentration kan anses ha uppstått, efter en förändring av den kontroll som utövas över en befintlig verksamhet, i den mening som avses i artikel 3.1 b och 3.4 i förordning nr 139/2004, erinrade domstolen inledningsvis om att syftet med förordningen är att säkerställa att omstruktureringar av företag inte skadar konkurrensen på längre sikt. Begreppet "koncentration" bör således definieras på ett sådant sätt att det omfattar transaktioner som medför en varaktig förändring av kontrollen över de berörda företagen och därmed av marknadsstrukturen i fråga. I synnerhet hänvisas i artikel 3.1 b i samma förordning vad gäller definitionen av begreppet koncentration, inte till bildandet av ett företag utan till förändringen av kontrollen över ett företag. Således slog domstolen fast att artikel 3.4 i förordningen inte avser gemensamma företag annat än när bildandet av dem får varaktiga verkningar på marknadsstrukturen, oberoende av huruvida detta nu gemensamt kontrollerade företag existerade före transaktionen i fråga.

Domstolen erinrade härvidlag om att det av artikel 21.1 i förordning nr 139/2004 framgår att denna förordning är den enda som är tillämplig på koncentrationer i den mening som avses i artikel 3 i nämnda förordning, och på vilka förordning nr 1/2003⁷³ i princip inte är tillämplig. Enligt domstolen är däremot förordning nr 1/2003 fortfarande tillämplig på ageranden från företag som, utan att leda till att företagskoncentrationer uppstår i den mening som avses i förordning nr 139/2004, kan resultera i en samordning dem emellan som strider mot artikel 101 FEUF och som kommissionen eller nationella konkurrensmyndigheter därför ska kontrollera. Följaktligen slog domstolen fast att tolkningen av artikel 3 i förordning nr 139/2004, att förändringen av kontrollen över ett företag från ensam till gemensam omfattas av begreppet koncentration även när detta gemensamma företag inte på varaktig basis fyller en självständig ekonomisk enhets samtliga funktioner, inte är förenlig med artikel 21.1 i nämnda förordning.

^{72/} Rådets förordning (EG) nr 139/2004 av den 20 januari 2004 om kontroll av företagskoncentrationer (EUT L 24, 2004, s. 1).

^{73/} Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna [[101] och [102] i [EUF] fördraget (EGT L 1, 2003, s. 1).

4. TILLÄMPNINGEN AV KONKURRENSREGLERNA

Den 14 mars 2017 uttalade sig domstolen (stora avdelningen) i domen **Evonik Degussa/kommissionen** (C-162/15 P, [EU:C:2017:205](#)), om räckvidden av det skydd som ska ges uppgifter i en förklaring som gjorts i syfte att erhålla förmånlig behandling i samband med offentliggörandet av kommissionens beslut om tillämpning av artikel 101 FEUF. Ärendet gällde ett kommissionsbeslut⁷⁴ genom vilket förhørsombudet avslagit en begäran om konfidentiell behandling av uppgifter som hade lämnats av sökanden inom ramen för dess samarbete enligt 2002 års meddelande om förmånlig behandling⁷⁵. Dessa uppgifter ingick i en mer detaljerad version av det beslut i vilket förekomsten av en överträdelse av konkurrensreglerna fastställdes som var avsedd att offentliggöras på den webbplats som tillhör generaldirektoratet för konkurrens.⁷⁶ I det omtvistade beslutet hade förhørsombudet bland annat dragit slutsatsen att man inte hade befogenhet att pröva klagandens argument om att offentliggörandet av nämnda uppgifter innebar en oskälig särbehandling i förhållande till andra deltagare i överträdelsen, vilket strider mot principerna om skydd för berättigade förväntningar och likabehandling. Genom sin dom upphävde domstolen den överklagade domen från tribunalen, i vilken klagandens ursprungliga talan hade ogillats,⁷⁷ med motiveringen att tribunalen gjort en felaktig rättstillämpning genom att slå fast att förhørsombudet gjorde en riktig bedömning när det konstaterade att det saknade befogenhet.

Domstolen påpekade att artikel 8 i beslut 2011/695⁷⁸ syftar till att i processuellt hänseende säkerställa unionsrättsens skydd för de uppgifter som kommissionen tagit del av inom ramen för förfaranden avseende tillämpningen av konkurrensbestämmelserna. Det framgår nämligen av artikel 8.2 i beslut 2011/695 att även om förhørsombudet kan göra bedömningen att uppgifterna kan lämnas ut när de i själva verket inte utgör affärshemligheter eller andra konfidentiella uppgifter eller eftersom det finns ett övervägande intresse av att de lämnas ut, är den berörda parten inte begränsad vad gäller de skäl som kan åberopas för att invända mot den planerade publiceringen. Det skydd som avses i artikel 8 ska således anses vara hänförligt till varje skäl med stöd av regler eller unionsrättsliga principer, som kan motivera ett sekretesskydd för de aktuella uppgifterna. Domstolen påpekade att tillämpningsområdet för artikel 8.2 i beslut 2011/695 skulle i väsentlig mån urholkas om denna bestämmelse ska tolkas som att den enbart tillåter förhørsombudet att beakta sådana regler som specifikt syftar till att skydda uppgifter från att lämnas ut till allmänheten, såsom de regler som följer av förordning nr 45/2001 om skydd för enskilda då gemenskapsinstitutionerna och gemenskapsorganen behandlar personuppgifter⁷⁹ eller av förordning nr 1049/2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar⁸⁰.

^{74/} Kommissionens beslut C(2012) 3534 final av den 24 maj 2012 att avslå en begäran om konfidentiell behandling som getts in av Evonik Degussa (ärende COMP/38.620 – Väteperoxid och perborat) (EUT C 198, 2015, s. 24).

^{75/} Kommissionens meddelande om immunitet mot böter och nedsättning av böter i kartellärenden (EGT C 45, 2002, s. 3) i dess lydelse vid tidpunkten för de faktiska omständigheterna.

^{76/} Kommissionens beslut K(2006) 1799 slutlig om ett förfarande enligt artikel 81 [EG] och artikel 53 i EES-avtalet (ärende COMP/F/C.38.620 – Väteperoxid och perborat) (EUT L 353, 2006, s. 54).

^{77/} Tribunalens dom av den 28 januari 2015, **Evonik Degussa/kommissionen** (T-341/12, [EU:T:2015:51](#)).

^{78/} Beslut 2011/695/EU av Europeiska kommissionens ordförande av den 13 oktober 2011 om förhørsombudets funktion och kompetensområde i vissa konkurrensförfaranden (EUT L 275, 2011, s. 29).

^{79/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 45/2001 av den 18 december 2000 om skydd för enskilda då gemenskapsinstitutionerna och gemenskapsorganen behandlar personuppgifter och om den fria rörligheten för sådana uppgifter (EGT L 8, 2001, s. 1).

^{80/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT L 145, 2001, s. 43).

Vad vidare gällde prövningen i sak, underkände domstolen de argument som åberopats till stöd för överklagandet. För det första påpekade domstolen att uppgifter som har varit hemliga eller konfidentiella men som är äldre än fem år, på grund av den tid som förflutit, i princip ska anses avse äldre förhållanden och att de därför ska anses ha förlorat sin hemliga eller konfidentiella karaktär. Således förtydligade domstolen att dessa överväganden, som leder till en motbevisbar presumtion, är giltiga såväl i samband med en begäran om konfidentiell behandling med avseende på intervenerande parter vid unionsdomstolarna, såsom i det aktuella målet, som i samband med en begäran om sekretess beträffande kommissionens offentliggörande av ett beslut i vilket en överträdelse av konkurrensrätten konstaterats.

När det gäller den fråga som togs upp av sökanden huruvida, trots att förordningen inte är tillämplig i förevarande fall, det ändå är lämpligt att på offentliggörandet av beslut angående överträdelse av artiklarna 101 FEUF och 102 FEUF tillämpa rättspraxis som rör denna förordning, av vilken det följer att domstolen funnit att det finns en allmän presumtion som kan ligga till grund för att inte lämna ut handlingar i ett ärende om tillämpning av artikel 101 FEUF, svarade domstolen nekande. Domstolen grundade sig i detta avseende på de betydande skillnaderna mellan bestämmelserna om tredje parts tillgång till kommissionens handlingar (enligt förordning nr 1049/2001) och bestämmelserna som rör offentliggörandet, med beaktande av skyddet för företagshemligheter, av beslut om överträdelser (enligt artikel 30 i förordning nr 1/2003). Offentliggörande av en icke-konfidentiell version av ett beslut i vilket en överträdelse av artikel 101 FEUF konstaterats ska i synnerhet ge dem som drabbats av överträdelsen stöd i samband med talan om ersättning. En avvägning måste emellertid göras mellan dessa olika intressen och de rättigheter som bland annat de berörda företagen har enligt unionsrätten, såsom exempelvis skyddet för yrkes- eller affärshemligheter.

Vidare fann domstolen att ett sådant offentliggörande inte påverkar det skydd som klaganden kan åberopa enligt 2002 års meddelande om förmånlig behandling, eftersom ett sådant skydd endast gäller fastställandet av böter och hanteringen av handlingar och redogörelser som specifikt omfattas av detta meddelande. Det enda skydd som ett företag som samarbetar med kommissionen inom ramen för ett förfarande enligt artikel 101 FEUF kan hävda är dels immunitet mot böter eller nedsättning av böterna i utbyte mot att företaget tillhandahåller kommissionen bevis för den påstådda överträdelsen som ger ett betydande mervärde i förhållande till bevis som kommissionen redan har tillgång till, dels att kommissionen inte lämnar ut handlingar och skriftliga redogörelser som den mottagit i enlighet med kommissionens meddelande om förmånlig behandling.

5. STATLIGT STÖD

När det gäller statligt stöd bör tre domar uppmärksammas. Den första avser den kontroll som utövas av kommissionen avseende en befintlig statlig stödåtgärd som senare kan anses vara rättsstridig. Den andra rör frågan huruvida en skattelättnad som en medlemsstat beviljar ett religiöst samfund kan betraktas som ett statligt stöd, vilket är förbjudet enligt artikel 107.1 i EUF-fördraget. Den sista domen gäller huruvida ett statligt stöd till ett företag som frivilligt är föremål för ett nationellt insolvensförfarande kan återkallas.

I domen **kommissionen/Italien** (C-467/15 P, [EU:C:2017:799](#)), som meddelades den 25 oktober 2017, upphävde domstolen tribunalens dom⁸¹ om möjligheten för kommissionen att kvalificera inte bara ändringen av ett befintligt stöd, utan även det befintliga stöd som ändringen avser i dess helhet som nytt, och i förekommande fall olagligt,

⁸¹ Tribunalens dom av den 24 juni 2015, **Italien/kommissionen** (T-527/13, [EU:T:2015:429](#)).

stöd. Detta mål gällde rådets beslut 2003/530,⁸² som dels tillåter Italien att ersätta mjölkproducenter för betalning av en avgift som ska betalas till Europeiska unionen för att den nationella mjölkkvoten har överskridits under åren 1995 och 2001, dels, de berörda producenterna att betala sin skuld till medlemsstaten genom uppskjuten betalning utan ränta. Beviljandet av detta stöd (nedan kallat "befintligt stöd") var bland annat föremål för en tidsbegränsning för avbetalningar på fjorton år. Italien har godkänt uppskov med betalning av samma stöd under 2010 och 2011, efter flera andra ändringar, vilket ledde till ett överskridande av gränsen på fjorton år. Kommissionen antog sedan det omtvistade beslutet, i vilket slogs fast att Italien flera gånger ändrat det befintliga stödsystemet, samtidigt som man bröt mot ett villkor som ställts upp för godkännandet av stödet, och kommissionen klassificerade detta som ett nytt, och därför olagligt, stöd (eftersom det rörde sig om en åtgärd som inte hade anmälts till kommissionen), och detta gällde inte bara betalningsuppskovet i sig, utan även hela det befintliga systemet med avbetalningar.⁸³ Kommissionen förelade följaktligen Italien att utan dröjsmål verkställa återvinningen av de belopp som beviljats de producenter som hade utnyttjat betalningsuppskovet, jämte ränta. Italien väckte talan mot detta beslut vid tribunalen, som delvis ogiltigförklarade det omtvistade beslutet. Kommissionen inkom därefter med överklagande där man ifrågasatte tribunalens tolkning av begreppet "nytt stöd" i artikel 1 c i förordning nr 659/1999⁸⁴.

Domstolen fann härvidlag att, i motsats till vad som hade slagits fast av tribunalen, begreppet "nytt stöd" skulle kunna omfatta inte bara ändringen av ett befintligt stöd utan även det stöd som påverkas av ändringen. Enligt domstolen kan således ett stöd som har ändrats med åsidosättande av de villkor för förenlighet som uppställts inte längre anses vara godkänt och förlorar därmed helt sin ställning som befintligt stöd. Kommissionen är således inte skyldig att visa att ändringen påverkar själva innehållet i ett befintligt stöd. Enligt domstolen säkerställer en sådan tolkning effektiviteten av systemet för kontroll av statligt stöd i unionen, genom att uppmuntra den berörda medlemsstaten till att iaktta villkoren för godkännande av stödordningen. För det fall en medlemsstat ändrar en befintlig stödordning med åsidosättande av ett villkor för godkännande av densamma, saknar denna medlemsstat nämligen garantier för att den godkända stödordningen inte påverkas av nämnda ändring, och för att de förmåner som beviljats på grundval av den kvarstår.

Domstolen fann därför att den aktuella lagändringen som innebar uppskov med betalning inte utgjorde en ändring av rent formell eller administrativ art, eller en ökning av den ursprungliga budgeten för en stödordning i den mening som avses i artikel 4.1 i förordning nr 794/2004⁸⁵.

I det mål som gav upphov till domen ***Congregación de Escuelas Pías Provincia Betania*** (C-74/16, [EU:C:2017:496](#)), som meddelades den 27 juni 2017, hade domstolen (stora avdelningen) anledning att uttala sig om frågan *huruvida de skattelättnader som en medlemsstat beviljar ett religiöst samfund kan utgöra stöd som är förbjudna enligt artikel 107.1 FEUF*. Frågan uppkom mot bakgrund av diverse undantag från beskattning som beviljats den katolska kyrkan i Spanien enligt ett avtal från 1979 mellan Heliga stolen och Spanien före dess anslutning till unionen. I det nationella målet hade en religiös kongregation åberopat detta avtal i syfte att erhålla återbetalning av en kommunal skatt som betalats för arbete som utförts i en religiös skola belägen i närheten av Madrid. De aktuella lokalerna används för att tillhandahålla inte endast grundskole- och gymnasieutbildning som regleras av staten – som är likvärdig med den som ges av statliga skolor och finansieras helt av den offentliga budgeten – men också annan skolverksamhet

^{82/} Rådets beslut 2003/530/EG av den 16 juli 2003 om huruvida ett stöd som Republiken Italien har för avsikt att bevilja sina mjölkproducenter är förenligt med den gemensamma marknaden (EGT L 184, 2003, s. 15).

^{83/} Kommissionens beslut 2013/665/EU av den 17 juli 2013 om den statliga stödordning SA.33726 (11/C) [f.d. SA.33726 (11/NN)] som Italien har genomfört (uppskov med mjölkavgiften i Italien) (delgivet med nr K(2013) 4046) (EUT L 309, 2013, s. 40).

^{84/} Rådets förordning (EG) nr 659/1999 av den 22 mars 1999 om tillämpningsföreskrifter för artikel [108 FEUF] (EGT L 83, 1999, s. 1).

^{85/} Kommissionens förordning (EG) nr 794/2004 av den 21 april 2004 om genomförande av förordning (EG) nr 659/1999 (EUT L 140, 2004, s. 1, och rättelse i EUT L 286, 2004, s. 3).

för vilken avgifter tas ut. Ansökan avstogs av skattemyndigheten med motiveringen att det undantag från skatteplikt som föreskrivs i den nationella lagstiftningen för bygg- och anläggningsarbeten inte kan tillämpas på en verksamhet som inte har ett religiöst syfte.

Till följd av en talan som väckts av den berörda religiösa kongregationen hade den hänskjutande domstolen frågat EU-domstolen huruvida en sådan skattebefrielse ska anses utgöra ett statligt stöd som är förbjudet enligt unionsrätten. Domstolen slog fast att en sådan åtgärd kan omfattas av förbudet i artikel 107.1 FEUF, om, och i den utsträckning, den aktuella verksamheten utgör ekonomisk verksamhet, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att bedöma.

För det första fann domstolen att undervisningsverksamhet som inte subventioneras av spanska staten föreföll ha ekonomisk karaktär och följaktligen kunde omfattas av artikel 107.1 FEUF, eftersom den i huvudsak finansieras genom privata ekonomiska bidrag. Vidare underströk domstolen att det omtvistade undantaget verkar uppfylla två av de fyra villkoren för att betraktas som förbjudet statligt stöd, i den mån den ger kongregationen som har ansvar för skolan en *selektiv ekonomisk fördel* och medför en minskning av kommunens intäkter, och därmed att *statliga medel används*. Vad avser de båda andra villkoren fann domstolen att den omtvistade skattebefrielsen skulle kunna få till effekt att den religiösa kongregationens undervisningstjänster blir mer attraktiva än de tjänster som tillhandahålls av andra utbildningsorgan som också deltar aktivt på samma marknad, och att detta undantag därför hotar att snedvrider konkurrensen. Domstolen påpekade emellertid att enligt artikel 2 i förordning nr 1998/2006⁸⁶ ska stöd som inte överstiger ett tak på 200 000 euro under en period på tre år inte anses påverka handeln mellan medlemsstaterna och inte anses snedvrider eller hota att snedvrider konkurrensen, och omfattas därför inte av begreppet "statligt stöd". Domstolen slog fast att det emellertid ankom på den hänskjutande domstolen att kontrollera huruvida detta tröskelvärde hade uppnåtts i förevarande fall.

Vad slutligen gällde avtalet mellan Spanien och Heliga stolen angav domstolen att det förvisso är riktigt att detta avtal tillkom före medlemsstatens anslutning till unionen, men att den omtvistade skattebefrielsen, som hade införts i den nationella rättsordningen genom en förordning av år 2001, inte bör anses utgöra befintligt stöd, utan ett nytt stöd.

I domen Nerea (C-245/16, [EU:C:2017:521](#)) som meddelades den 6 juli 2017, uttalade domstolen sig om räckvidden av begreppet "kollektivt insolvensförfarande", i den mening som avses i artikel 1.7 c i förordning nr 800/2008 (allmänna gruppundantagsförordningen),⁸⁷ samt huruvida ett företag som frivilligt deltar i ett nationellt insolvensförfarande förhindras att dra nytta av stöd som tidigare har beviljats enligt samma bestämmelse. Nerea, som var sökande i det nationella målet, har erhållit statligt stöd som beviljats inom ramen för ett operativt regionalt program i Marche (Italien). Efter att Nerea ansökt om offentligt ackord med fortsatt näringsverksamhet återkallade regionen Marche det omtvistade stödet på den grunden att, enligt artikel 1.7 c i förordning nr 800/2008, ett företag som är föremål för ett sådant förfarande är ett företag i svårigheter som inte bör få stöd. Nerea har överklagat detta beslut till den hänskjutande domstolen som ställt två tolkningsfrågor till domstolen.

Genom den första frågan uppmanas domstolen att uttala sig om innebörden av begreppet "vara föremål för" ett "kollektivt insolvensförfarande". Domstolen konstaterade att det varken i artikel 1.7 c i förordning nr 800/2008 eller i någon annan bestämmelse i nämnda förordning görs någon åtskillnad mellan de olika kollektiva insolvensförfaranden som förekommer i de olika nationella rättsordningarna, beroende på huruvida dessa

^{86/} Kommissionens förordning (EG) nr 1998/2006 av den 15 december 2006 om tillämpningen av artiklarna [107 och 108 FEUF] på stöd av mindre betydelse (EUT L 379, 2006, s. 5).

^{87/} Kommissionens förordning (EG) nr 800/2008 av den 6 augusti 2008 genom vilken vissa kategorier av stöd förklaras förenliga med den gemensamma marknaden enligt artiklarna [107 och 108 FEUF] (allmän gruppundantagsförordning) (EUT L 214, 2008, s. 3).

förfaranden inleds av medlemsstaternas myndigheter och domstolar, eller om de inleds på det berörda företags initiativ, såsom i det aktuella fallet. Enligt domstolen avser nämnda begrepp inte endast sådana förfaranden som kan inledas av myndigheter och domstolar ex officio utan även sådana förfaranden som inleds på det berörda företags initiativ.

Vad gäller den andra frågan, angående de konsekvenser som ska dras av att Nerea blivit föremål för det kollektiva insolvensförfarandet efter beviljandet av stödet i fråga, har domstolen erinrat om att stöd ska anses ha beviljats vid den tidpunkt då stödmottagaren får laglig rätt till stödet och att det är vid denna tidpunkt som det ska prövas om ett företag uppfyller villkoren för stödet. Dessutom föreskrivs det i artikel 1.7 c i förordning nr 800/2008 inte någon skyldighet för de behöriga myndigheterna i medlemsstaterna att göra en självständig bedömning av företagets konkreta situation för att fastställa att företaget befinner sig i svårigheter. Den omständigheten att ett företag uppfyller villkoren i nationell lagstiftning för att inleda ett kollektivt insolvensförfarande är således tillräckligt för att utgöra hinder för att företaget ska beviljas statligt stöd med stöd av förordning nr 800/2008 eller, om ett sådant stöd redan beviljats, för att konstatera att förordningen inte kunde tillämpas på stödet, i den mån dessa villkor var uppfyllda då stödet beviljades. Ett stöd som beviljats ett företag i enlighet med förordning nr 800/2008, och särskilt artikel 1.6 i förordningen, kan däremot inte återkallas enbart på grund av att företaget blivit föremål för ett kollektivt insolvensförfarande efter det att stödet beviljades.

XII. BESTÄMMELSER OM SKATTER OCH AVGIFTER

På skatteområdet ska fem domar tas upp. Den första domen avser giltigheten av vissa bestämmelser i direktiv 2006/112⁸⁸. Den andra domen rör frågan huruvida nationella domstolar kan kontrollera lagligheten av en begäran om skatteuppgifter som en annan medlemsstat ingett med stöd av direktiv 2011/16⁸⁹. Den tredje domen avser villkoren för skattskyldighet för punktskatt i den mening som avses i artikel 9 i direktiv 2008/118⁹⁰. Den fjärde domen rör räckvidden av principen om iakttagande av rätten till försvar inom ramen för nationella administrativa förfaranden för kontroll och fastställande av beskattningsunderlaget för mervärdesskatt. Den sista domen rör, slutligen, principen om förbud mot förfarandemissbruk på skatteområdet.

I domen **RPO** (C-390/15, [EU:C:2017:174](#)), som nämnts ovan,⁹¹ bekräftade domstolen (stora avdelningen) giltigheten av bestämmelserna i direktiv 2006/112 om att inte tillämpa den reducerade mervärdesskattesatsen på leveranser på elektronisk väg av digitala böcker, samtidigt som medlemsstaterna kan tillämpa en reducerad mervärdesskattesats på tillhandahållanden av digitala böcker på fysiska medier. Härvidlag gav begäran om förhandsavgörande bland annat upphov till frågan om ett sådant uteslutande strider mot principen om likabehandling, såsom denna kommer till uttryck i artikel 20 i stadgan.

^{88/} Rådets direktiv 2006/112/EG av den 28 november 2006 om ett gemensamt system för mervärdesskatt (EUT L 347, 2006, s. 1), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2009/47/EG av den 5 maj 2009 om ändring av direktiv 2006/112/EG vad gäller reducerade mervärdesskattesatser (EUT L 116, 2009, s. 18).

^{89/} Rådets direktiv 2011/16/EU av den 15 februari 2011 om administrativt samarbete i fråga om beskattning och om upphävande av direktiv 77/799/EEG (EUT L 64, 2011, s.1).

^{90/} Rådets direktiv 2008/118/EG av den 16 december 2008 om allmänna regler för punktskatt och om upphävande av direktiv 92/12/EEG (EUT L 9, 2009, s. 12).

^{91/} Denna dom presenteras också i avsnitt III "Institutionella bestämmelser".

Efter att ha slagit fast att de ovannämnda bestämmelserna i direktiv 2006/112 innebär att det införs en skillnad i behandling mellan två situationer som är jämförbara i förhållande till det mål som eftersträvas, nämligen, i förevarande fall, att främja läsning, prövade domstolen huruvida denna skillnad i behandling skulle kunna vara motiverad. En sådan skillnad är motiverad när skillnaden i behandling har ett samband med ett lagenligt mål som eftersträvas med den åtgärd som innebär att en sådan skillnad införs och skillnaden står i proportion till detta. Domstolen påpekade därför inledningsvis att uteslutandet av elektroniska publikationer från tillämpningsområdet för den reducerade mervärdesskattesatsen utgör en del av ett särskilt system för mervärdesskatt för elektronisk handel, som syftar till att se till att tjänster som tillhandahålls på elektronisk väg omfattas av klara, enkla och enhetliga regler så att handläggningen av denna skatt förenklas för de beskattningsbara personerna och de nationella skattemyndigheterna. Efter att ha betonat det stora utrymme för skönmässig bedömning som unionslagstiftaren har vid antagandet av åtgärder av skatterättslig karaktär bekräftade domstolen både att ändamålet är tillåtet enligt lag och att den omtvistade åtgärden är lämplig för att uppnå detta mål. Eftersom även övriga villkor kopplade till proportionalitetskravet var uppfyllda bekräftade domstolen att de aktuella bestämmelserna i direktiv 2006/112 var förenliga med principen om likabehandling, såsom denna kommer till uttryck i artikel 20 i stadgan.

I domen **Berlioz Investment Fund** (C-682/15, [EU:C:2017:373](#)), som meddelades 16 maj 2017 prövade domstolen (stora avdelningen) frågan *huruvida nationella domstolar kan kontrollera lagligheten av en begäran om skatteuppgifter som en annan medlemsstat ingett med stöd av direktiv 2011/16*. Denna fråga hade uppkommit i en tvist angående ett luxemburgskt bolags vägran att fullt ut efterkomma ett beslut från de luxemburgska myndigheterna i vilket bolaget uppmanades att lämna vissa upplysningar som begärts av de franska myndigheterna med stöd av nämnda direktiv. Denna begäran om upplysningar avsåg i synnerhet utdelningar från ett franskt dotterbolag och syftade till att klargöra om de villkor som föreskrivs i fransk rätt att undanta dessa utdelningar från källskatt var uppfyllda. Eftersom det luxemburgska företaget emellertid vägrade att lämna ut vissa av de begärda upplysningarna, på grund av att de inte kunde antas vara relevanta, påfördes företaget böter. Efter att dessa böter överklagats har den hänskjutande domstolen bland annat frågat EU-domstolen om den hänskjutande domstolen kan pröva de luxemburgska myndigheternas föreläggande och, således, den begäran om upplysningar som låg till grund för beslutet.

Domstolen angav för det första att i den mån beslutet att påföra det luxemburgska bolaget böter är en del av genomförandet av direktiv 2011/16 är stadgan tillämplig på det aktuella fallet. Efter att vidare ha bekräftat att det luxemburgska bolaget har rätt till ett effektivt rättsmedel, i den mening som avses i artikel 47 i stadgan, mot de administrativa böter som bolaget påförts, slog domstolen fast att denna bestämmelse kräver att en nationell domstol, vid vilken en sådan talan mot böter för underlåtenhet att följa ett föreläggande att lämna upplysningar inom ramen för ett utbyte mellan nationella skattemyndigheter i enlighet med direktiv 2011/16 väckts, måste ha rätt att pröva beslutets lagenlighet. Eftersom endast sådana uppgifter som kan antas vara relevanta vad gäller skattelagstiftningen i den begärande medlemsstaten kan bli föremål för en begäran om upplysningar enligt detta direktiv, utgör detta krav på relevans, enligt domstolen, ett villkor för att beslutet om föreläggande som nämnda medlemsstat tillställt det berörda rättssubjektet, liksom den sanktionsåtgärd som vidtagits mot nämnda rättssubjekt för att det inte efterkommit detta beslut, ska vara lagenliga. Emellertid angav domstolen härvidlag att domstolsprövningen av föreläggandets lagenlighet endast ska bestå i att pröva att beslutet om föreläggande grundas på en tillräckligt motiverad begäran från den begärande myndigheten och att nämnda begäran gäller upplysningar som inte uppenbart helt saknar förutsebar relevans. Detta innebär att domstolen kan få tillgång till begäran om upplysningar och om det är nödvändigt, alla eventuella andra upplysningar som lämnats av den begärande myndigheten. Eftersom begäran om upplysningar kan omfattas av sekretess som kan göras gällande mot det berörda rättssubjektet har det sistnämnda endast rätt till tillgång till de viktigaste upplysningarna i begäran om upplysningar för att på ett rättvist sätt få sin sak prövad.

Den 29 juni 2017 meddelade domstolen domen **kommissionen/Portugal** (C-126/15, [EU:C:2017:504](#)), där den uttalade sig om villkoren för uttag av punktskatt, i den mening som avses i artikel 9 första stycket i direktiv 2008/118 om allmänna regler för punktskatt, tolkad mot bakgrund av proportionalitetsprincipen. I det målet hade domstolen att pröva en talan om fördragsbrott med yrkande om fastställelse av att Republiken Portugal hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt nämnda direktiv och proportionalitetsprincipen genom att förbjuda saluföring och försäljning till allmänheten av cigarettpaket efter utgången av den tredje månaden som följer på det år som anges på kontrollmärket på paketet.

Efter att ha erinrat om att bekämpandet av skatteundandragande, skatteflykt och missbruk är en målsättning som eftersträvas i direktiv 2008/118 konstaterade domstolen att frisläppande av orimligt stora mängder cigarettpaket för konsumtion i slutet av året, när en höjning av punktskatten kan förutses, utgör en form av missbruk som medlemsstaterna har rätt att förebygga genom att vidta ändamålsenliga åtgärder. Domstolen tillade att artikel 9 första stycket i direktivet hänvisar till nationell rätt för fastställande av villkoren för skattskyldighet och den punktskattesats som ska tillämpas. Eftersom medlemsstaterna ges rätt att fastställa detta, måste de med nödvändighet ha möjlighet att anta sådana bestämmelser som avses i det aktuella fallet.

Domstolen erinrade emellertid också om att medlemsstaterna, när de utövar de befogenheter som de tillerkänns i unionsrätten, är skyldiga att iaktta proportionalitetsprincipen. Enligt denna princip ska medlemsstaterna använda medel som, samtidigt som de gör det möjligt att effektivt uppnå det syfte som eftersträvas med den nationella rätten, inte går utöver vad som är nödvändigt och vilka i minsta möjliga mån motverkar de ändamål och principer som uppställs genom unionslagstiftningen i fråga. Härvidlag fann domstolen att det aktuella förbudet mot saluföring och försäljning av cigaretter var ändamålsenligt för att uppnå de legitima målen att bekämpa skatteundandragande och skatteflykt samt att skydda folkhälsan. Mot bakgrund av att detta förbud gäller under alla omständigheter, även när denna punktskattesats minskade eller förblev oförändrad, fann domstolen emellertid att förbudet inte framstod som nödvändigt för att uppnå dessa mål, eftersom de eftersträlvade målen kunde uppnås på ett mindre ingripande men lika ändamålsenligt sätt, om den omtvistade bestämmelsen endast var tillämplig vid höjningar av punktskatten på cigaretter. Domstolen fann därför att Republiken Portugal, genom de aktuella åtgärderna, hade åsidosatt sina skyldigheter enligt artikel 9 första stycket i direktiv 2008/118 och proportionalitetsprincipen.

I domen **Ispas** (C-298/16, [EU:C:2017:843](#)), som meddelades den 9 november 2017, preciserade domstolen räckvidden av den allmänna unionsrättsliga principen om iakttagande av rätten till försvar inom ramen för nationella administrativa förfaranden för kontroll och fastställande av beskattningsunderlaget för mervärdesskatt. I förevarande fall hade klagandena blivit föremål för en skattekontroll, efter vilken beskattningsbeslut antagits genom vilka de påfördes ytterligare mervärdesskatt. Klagandena hade vid den hänskjutande domstolen gjort gällande att dessa beskattningsbeslut var ogiltiga, eftersom klagandenas rätt till försvar inte hade iakttagits. Bland annat ansåg klagandena att skattemyndigheten på eget initiativ borde ha gett dem tillgång till samtliga relevanta uppgifter på grundval av vilka den antog skattekontrollrapporten och utfärdade de båda beskattningsbesluten, så att klagandena hade möjlighet att bestrida dem.

Domstolen erinrade om att respekten för rätten till försvar utgör en allmän unionsrättslig princip och att det följer av denna princip att när ett beslut påtagligt påverkar adressatens intressen ska denna beredas tillfälle att på ett ändamålsenligt sätt framföra sin ståndpunkt angående de omständigheter på vilka myndigheten avser att grunda sitt beslut. Denna skyldighet åvilar myndigheterna i medlemsstaterna när de fattar beslut som faller inom unionsrättens tillämpningsområde. Enligt domstolen är detta bland annat fallet när en medlemsstat – för att uppfylla den skyldighet som följer av tillämpningen av unionsrätten att vidta de lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder som krävs för att mervärdesskatt inom dess territorium ska kunna uppbäras i sin helhet, samt för att bekämpa skatteundandragande – underkastar skattskyldiga ett skattekontrollförfarande.

Domstolen fann således att den allmänna unionsrättsliga principen om rätten till försvar ska tolkas så, att en enskild i administrativa förfaranden för kontroll och för fastställande av mervärdesskatteunderlaget måste ha möjlighet att på begäran få tillgång till den information och de handlingar som finns i den administrativa akten och som myndigheten beaktar när den ska fatta sitt beslut, om inte mål av allmänintresse motiverar att tillgången till denna information och dessa handlingar begränsas. Denna princip utgör nämligen inte en absolut rättighet, utan den kan bli föremål för inskränkningar under förutsättning att de faktiskt tillgodoser de allmänintressen som eftersträvas och att de, mot bakgrund av det eftersträlvade målet, inte medför ett oproportionerligt och oacceptabelt ingrepp som påverkar själva kärnan i de på detta sätt garanterade rättigheterna. Domstolen förtydligade härvidlag att i ett förfarande för skattekontroll och för fastställande av mervärdesskatteunderlaget kan sådana inskränkningar i den nationella lagstiftningen bland annat syfta till att skydda kraven på sekretess eller tystnadsplikt, som tillgången till vissa uppgifter eller vissa handlingar skulle kunna äventyra.

I domen **Cussens m.fl.** (C-251/16, [EU:C:2017:881](#)) som meddelades den 22 november 2017 uttalade domstolen sig om räckvidden för principen om förbud mot förfarandemissbruk på skatteområdet, och närmare bestämt i fråga om mervärdesskatt. I målet vid den nationella domstolen hade klagandena uppfört fritidshus avsedda för försäljning som de hade upplåtit till ett närstående bolag för en period på mer än tjugo år. Klagandena och nämnda bolag hade vid samma tidpunkt ingått ett avtal enligt vilket bolaget skulle hyra ut samma fastigheter i andra hand till klagandena under en period på två år. Efter att dessa två avtal upphört att gälla en månad senare på grund av att samtliga parter sagt upp avtalen sålde klagandena fastigheterna till tredje parter. Enligt den nationella lagstiftningen skulle det inte utgå någon mervärdesskatt på denna försäljning, eftersom endast avtalet om långtidsuthyrning var mervärdesskattepliktigt. Skattemyndigheten ansåg emellertid att nämnda avtal i samband med uppförandet av fastigheterna utgjorde missbruk och ålade klagandena att betala ytterligare mervärdesskatt på försäljningen av fastigheterna. Efter överklagande till den hänskjutande domstolen hade sistnämnda domstol konstaterat att det i nationell lagstiftning inte finns några bestämmelser som ålägger skattemyndigheten att ignorera transaktioner som utgör förfarandemissbruk. Nämnda domstol beslutade att hänskjuta flera tolkningsfrågor till EU-domstolen, vilka bland annat syftade till att få klarhet i hurvida principen om förbud mot förfarandemissbruk som föreskrivs i unionsrätten, såsom bekräftades i domen Halifax m.fl.,⁹² kräver den lösning som i det aktuella fallet förespråkats av skattemyndigheten.

Härvidlag konstaterade domstolen att principen om förbud mot förfarandemissbruk, såsom den har tillämpats på området för mervärdesskatt i enlighet med den rättspraxis som följer av Halifax-domen, inte utgör en bestämmelse som instiftats genom ett direktiv, utan grundas på rättspraxis. Denna princip, som enligt domstolen har sådan generell räckvidd som utmärker de allmänna unionsrättsliga principerna, kan åberopas gentemot en skattskyldig person för att neka vederbörande en förmån, däribland rätten att undantas från mervärdesskatteplikt, även i avsaknad av bestämmelser i nationell rätt som medger ett sådant nekande. Trots att transaktionerna i fråga har utförts innan domen i målet Halifax m.fl. meddelades, bekräftade domstolen att principerna om rättssäkerhet och om skydd för berättigade förväntningar inte utgjorde hinder mot tillämpningen i det nationella målet av principen om förbud mot förfarandemissbruk som följer av den domen. Den tolkning av unionsrätten som domstolen gör innebär nämligen att den aktuella bestämmelsens innebörd och tillämpningsområde klagörs och förtydligas i erforderlig utsträckning, såsom den ska tolkas eller borde ha tolkats och tillämpats från och med bestämmelsens ikraftträdande. Slutligen konstaterade domstolen att för det fall fastigheterna i fråga inte faktiskt har nyttjats av deras ägare eller hyresgäster innan de såldes till tredje män, vilket det ankom på den hänskjutande

^{92/} Domstolens dom av den 21 februari 2006, **Halifax m.fl.** (C-255/02, [EU:C:2006:121](#)).

domstolen att pröva, kan tillhandahållandet av nämnda fastigheter medföra en skattefördel som strider mot syftet med direktiv 77/388,⁹³ och därmed omfattas av principen om förbud mot förfarandemissbruk.

XIII. TILLNÄRMNING AV LAGSTIFTNING

1. IMMATERIELL OCH INDUSTRIELL ÄGANDERÄTT

Vad gäller immateriell och industriell äganderätt ska tre domar omnämnas. De två första domarna rör begreppet "överföring till allmänheten" på det upphovsrättsliga området och den tredje avser tolkningen av den så kallade reparationsklausulen som gäller på området för gemenskapsformgivningar.

I de mål som gav upphov till de båda domarna *Stichting Brein* (C-527/15, [EU:C:2017:300](#) och C-610/15 [EU:C:2017:456](#)), vilka meddelades den 26 april respektive den 14 juni 2017, hade domstolen bland annat tillfälle att ta ställning till begreppet "överföring till allmänheten" i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29.⁹⁴

I båda målen skulle de hänskjutande domstolarna pröva överklaganden från en nederländsk stiftelse som verkar för att tillvarata upphovsrättsinnehavares rättigheter. I det första fallet rörde det nationella målet en tvist mellan denna stiftelse och en säljare av multimediaspelare på vilka hade förinstallerats tilläggsprogram som finns på internet. Dessa program innehåller hyperlänkar till för allmänheten fritt tillgängliga webbplatser där upphovsrättsligt skyddade verk gjorts tillgängliga för allmänheten utan rättsinnehavarnas samtycke därtill. Det andra målet rörde stiftelsens begäran om att internetleverantörer skulle föreläggas att blockera domännamnen och IP-adresserna för onlineplattformen "Pirate Bay" som, genom indexering av metadata avseende skyddade verk och tillhandahållande av en sökmotor, gör det möjligt för användarna av denna plattform att finna dessa verk och dela dem inom ett peer to peer-nätverk.

Domstolen erinrade till att börja med i de båda domarna om sin tidigare praxis⁹⁵ enligt vilken det huvudsakliga syftet med direktiv 2001/29 är att säkerställa en hög skyddsnivå till förmån för upphovsmän. En hög skyddsnivå möjliggör för upphovsmännen att erhålla en skälig ersättning när deras verk används, särskilt vid överföring av verken till allmänheten. Av detta följer att begreppet "överföring till allmänheten" ska ges en vidsträckt tolkning och att det krävs en individuell bedömning i varje fall. Det framgår dessutom av artikel 3.1 i direktiv 2001/29 att begreppet "överföring till allmänheten" innehåller två kumulativa förutsättningar, nämligen "överföring" av ett verk och överföring av detta verk till "allmänheten".

Bedömningen av huruvida en användare gjort en "överföring till allmänheten", i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29, ska enligt domstolen alltså ske med beaktande av flera kompletterande, icke självständiga och av varandra beroende kriterier. Till dessa kriterier hör, för det första, användarens centrala roll och avsiktligheten

^{93/} Rådets sjätte direktiv 77/388/EEG av den 17 maj 1977 om harmonisering av medlemsstaternas lagstiftning rörande omsättningsskatter – Gemensamt system för mervärdesskatt: enhetlig beräkningsgrund (EGT L 145, 1977, s. 1; svensk specialutgåva, område 9, volym 1, s. 28)

^{94/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (EUT L 167, 2001, s. 10).

^{95/} Se, bland annat, domstolens dom av den 31 maj 2016, *Reha Training* (C-117/15, [EU:C:2016:379](#)), och domstolens dom av den 8 september 2016, *GS Media* (C-160/15, [EU:C:2016:644](#)).

i dennes agerande. Användaren genomför nämligen en överföring när denne, med full kännedom om följderna av sitt handlande, agerar för att ge sina kunder tillgång till ett skyddat verk och detta bland annat då kunderna utan ett sådant agerande inte skulle kunna få, eller endast med svårighet skulle kunna få tillgång till det spridda verket. Domstolen preciserade därefter att begreppet "allmänheten" avser ett obestämt antal potentiella mottagare och förutsätter dessutom ett ganska stort antal personer. För att det ska röra sig om "överföring till allmänheten", ska ett skyddat verk ha överförts genom en särskild teknik som skiljer sig från den teknik som fram till dess har använts eller åtminstone till en "ny publik", det vill säga en publik som upphovsrättsinnehavarna inte redan beaktade när de lämnade sitt tillstånd till den ursprungliga överföringen av verket till allmänheten. Domstolen framhöll slutligen att det inte saknar betydelse huruvida en överföring i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29 har ett vinstsyfte.

På grundval av dessa kriterier fann domstolen i de båda domarna att såväl försäljningen av en sådan multimediaspelare som den som var aktuell i de nationella målen och förvaltningen av internetplattformen "Pirate Bay", under förevarande omständigheter, utgjorde en "överföring till allmänheten" i den mening som avses i artikel 3.1 i direktiv 2001/29.

I sin dom av den 20 december 2017 i målen *Acacia och D'Amato* (C-397/16 och C-435/16, [EU:C:2017:992](#)), uttalade sig domstolen om tolkningen av den så kallade reparationsklausulen i artikel 110.1 i förordning nr 6/2002.⁹⁶ Enligt klausulen ska skydd i form av gemenskapsformgivning inte åtnjutas för en formgivning som utgör en beståndsdel i en sammansatt produkt och som används för att möjliggöra reparation av denna sammansatta produkt så att den återfår sitt ursprungliga utseende. EU-domstolens dom rörde två nationella mål om intrång, i Italien och Tyskland, mellan å ena sidan två biltillverkare som var innehavare av gemenskapsformgivningar av legerade bilfälgar och, å andra sidan, företaget Acacia och dess företagsledare, som tillverkade kopior av bilfälgar som ofta ur estetisk eller funktionell synvinkel var identiska med originalfälgarna.

Domstolen hade först att ta ställning till huruvida artikel 110.1 i förordning nr 6/2002 innebär att undantaget från skydd är avhängigt av att den skyddade formgivningen av den aktuella beståndsdel är beroende av utseendet på den sammansatta produkt i vilken beståndsdel ingår. Biltillverkarna hävdade att detta undantag inte var motiverat i fråga om bilfälgar, vilkas form inte är beroende av utseendet på det fordon som de monteras på. I det avseendet framhöll domstolen syftet med artikel 110.1 i förordning nr 6/2002, som är att undvika att konkurrensskyddade marknader skapas för vissa reservdelar och, i synnerhet, att en konsument som köper en långlivad och kanske dyr produkt, vid köp av externa tillbehör, för alltid ska vara bunden till tillverkaren av den sammansatta produkten. Mot den bakgrunden fann domstolen, på grundval av en bokstavlig och teleologisk tolkning, att räckvidden av artikel 110.1 i förordning nr 6/2002 inte är begränsad till beståndsdelar som ingår i en sammansatt produkt "på vars utseende den skyddade formgivningen beror". Den tolkningen bidrar enligt domstolen till att uppnå målet med den så kallade reparationsklausulen, det vill säga att undvika att konkurrensskyddade marknader skapas för reservdelar.

Vad vidare gäller frågan om villkoren för att undantaget i den så kallade reparationsklausulen ska vara tillämpligt angav domstolen att det undantaget endast kan gälla beståndsdelar som är föremål för skydd i form av gemenskapsformgivning och som därmed uppfyller de villkor som föreskrivs i synnerhet i artikel 4.2 i förordning nr 6/2002. Den bestämmelsen skyddar en formgivning av en produkt som utgör en beståndsdel i en sammansatt produkt när beståndsdel, efter att ha infogats i den sammansatta produkten, förblir synlig vid normal användning av denna, och när synliga detaljer i beståndsdel, i sig uppfyller kraven på nyhet och särprägel, såsom föreskrivs i artikel 4.1 i förordningen. I det aktuella fallet uppfyllde de gemenskapsformgivningar av fälgar som biltillverkarna innehade nämnda krav. Domstolen angav vidare att dessa fälgar utgjorde "beståndsdelar i en sammansatt

^{96/} Règlement (CE) no 6/2002 du Conseil, du 12 décembre 2001, sur les dessins ou modèles communautaires (JO 2002, L 3, p. 1).

produkt” i den mening som avses i artikel 110.1, eftersom en fälg utgör en del av en bil, utan vilken bilen inte kan bli föremål för en normal användning. Vad gäller villkoret att beståndsdelarna ska ”användas ... för att möjliggöra reparation av denna sammansatta produkt” angav domstolen att denna så kallade reparationsklausul inte omfattar användning av en beståndsdel för nöjes skull eller av smakskäl, såsom när en beståndsdel byts ut av estetiska skäl eller för att göra produkten mer personlig. Tvärtom krävs att användningen är nödvändig för att kunna reparera den sammansatta produkten som blivit defekt. Slutligen slog domstolen fast att reparationen ska utföras så att den sammansatta produkten återfår sitt ursprungliga utseende. I det avseendet betonade domstolen att en beståndsdel som används vid reparation för att återställa den sammansatta produktens utseende måste vara synlig. Mot bakgrund av dessa överväganden slog domstolen fast att artikel 110.1 i förordning nr 6/2002 endast är tillämplig på beståndsdelarna i en sammansatt produkt som utseendemässigt är identiska med de ursprungliga beståndsdelarna, vilket inte är fallet med en reservdel som, vad gäller färg och dimensioner, inte motsvarar den ursprungliga beståndsdelarna, eller om den sammansatta produktens utseende har ändrats sedan den släpptes ut på marknaden.

Slutligen hade domstolen ombetts att uttala sig om huruvida tillämpningen av undantaget i artikel 110.1 i förordning nr 6/2002 kräver att tillverkaren eller försäljaren av en beståndsdel i en sammansatt produkt ser till att delen i fråga endast kan förvärfvas för reparationsändamål och, om så är fallet, hur detta ska gå till. Domstolen framhöll att tillverkaren eller försäljaren av en beståndsdel i en sammansatt produkt som önskar göra gällande undantaget i den bestämmelsen har en omsorgsplikt. Därvidlag åligger det tillverkaren eller försäljaren att genom klara och synliga anvisningar på produkten, dess förpackning, i broschyrer eller köpehandlingar, informera användare i senare led om att den berörda beståndsdelarna innehåller en formgivning som de inte är innehavare av och att denna beståndsdel enbart får användas för att möjliggöra reparation av en sammansatt produkt så att den återfår sitt ursprungliga utseende. Det åligger dem även att, med lämpliga medel, bland annat avtalsmässiga, se till att användare i senare led inte använder beståndsdelarna på ett sätt som inte är förenligt med villkoren i artikel 110.1 i förordning nr 6/2002. De ska dessutom avstå från att sälja en sådan beståndsdel när de vet eller rimligen kan utgå från att beståndsdelarna inte kommer att användas i enlighet med de föreskrivna villkoren.

2. SKYDD AV PERSONUPPGIFTER

Vad gäller skyddet av personuppgifter ska tre domar tas upp här. I den första domen hade domstolen tillfälle att närmare klargöra vilka informationsskyldigheter som gäller för betalningstjänster på den inre marknaden. Den andra domen rörde problematiken i samband med en begäran om att personuppgifter i ett bolagsregister ska utplånas. Den tredje, slutligen, gav domstolen tillfälle att precisera begreppet ”personuppgifter” i samband med en yrkesexamen. Även **yttrande 1/15** ([EU:C:2017:592](#)) bör nämnas i det här sammanhanget. Yttrandet rörde frågan huruvida det framförhandlade avtalet mellan Kanada och Europeiska unionen om överföring och behandling av passageraruppgifter (PNR-uppgifter) var förenligt med bestämmelserna i fördragen och i stadgan.⁹⁷

Den 25 januari 2017, i dom **BAWAG** (C-375/15, [EU:C:2017:38](#)), uttalade sig domstolen dels om begreppet ”varaktigt medium” i den mening som avses i direktiv 2007/64,⁹⁸ om betaltjänster på den inre marknaden, dels om omfattningen av skyldigheten för tillhandahållare av betaltjänster att ge information till användaren.

^{97/} Detta yttrande presenteras under rubrik I ”Grundläggande rättigheter”.

^{98/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2007/64/EG av den 13 november 2007 om betaltjänster på den inre marknaden och om ändring av direktiven 97/7/EG, 2002/65/EG, 2005/60/EG och 2006/48/EG samt upphävande av direktiv 97/5/EG (EUT L 319, 2007, s. 1).

När det gäller möjligheten att en banks webbplats ska anses utgöra ett varaktigt medium påpekade domstolen att *betaltjänstanvändaren ska kunna använda en sådan webbplats för att bevara information* som är riktad till honom eller henne personligen, på ett sätt som är tillgängligt för användning i framtiden under en tid som är lämplig för informationens syfte, och som tillåter oförändrad återgivning av den bevarade informationen. Det måste dessutom vara omöjligt för betaltjänstleverantören eller någon annan näringsidkare som fått i uppdrag att administrera webbplatsen att ensidigt ändra dess innehåll.

Vad gäller betaltjänstleverantörens skyldighet att ge användare information slog domstolen fast att information som överförs av betaltjänstleverantören till användaren genom en e-postbrevlåda i en internetbank, kan anses ha lämnats via ett varaktigt medium, i den mening som avses i dessa bestämmelser, endast om två villkor är uppfyllda. För det första ska betaltjänstanvändaren kunna bevara information som är riktad till honom eller henne personligen på denna webbplats, på ett sätt som är tillgängligt och som tillåter oförändrad återgivning av den bevarade informationen under en tid som är lämplig, utan risk för att betaltjänstleverantören eller någon annan näringsidkare ensidigt kan ändra dess innehåll. För det andra, om betaltjänstanvändaren måste logga in på denna webbplats för att kunna ta del av nämnda information, måste betaltjänstleverantören i samband med en sådan överföring aktivt bete sig på ett sätt som är ägnat att ge användaren kännedom om att information finns tillgänglig på webbplatsen.

För det fall betaltjänstanvändaren måste logga in på en sådan webbplats för att kunna ta del av den aktuella informationen, ska betaltjänstanvändaren anses endast ha beretts tillgång till informationen då betaltjänstleverantören inte betar sig aktivt på angivet sätt i samband med informationsöverföringen.

I dom av den 9 mars 2017, **Manni** (C-398/15, [EU:C:2017:197](#)), tog domstolen ställning till *möjligheten för en fysisk person att få personuppgifter i bolagsregistret avseende ett bolag som upplösts raderade* med beaktande av artiklarna 6.1 e, 12 b och 14 första stycket a i direktiv 95/46,⁹⁹ jämförda med artikel 3 i första direktivet 68/151.¹⁰⁰ I det nationella målet hade den verkställande direktören för ett bolag väckt talan mot en handelskammare med anledning av att denna beslutat att inte radera vissa personuppgifter som kopplade den verkställande direktören till konkursen i ett annat bolag som avförts ur bolagsregistret efter ett likvidationsförfarande. Till stöd för sin talan hade den verkställande direktören bland annat gjort gällande att hans pågående ekonomiska verksamhet påverkades negativt av de aktuella uppgifterna.

Vad gäller tredje mans möjlighet att få tillgång till personuppgifter i bolagsregister påpekade domstolen inledningsvis att syftet med den offentlighet som gäller för dessa register är att garantera rättssäkerheten i förhållandet mellan bolag och tredje man och att skydda tredje mans intressen i förhållande aktiebolag och bolag med begränsat ansvar, eftersom bolagens ansvar gentemot tredje man är begränsat till bolagsförmögenheten. Dessutom kan frågor som nödvändiggör tillgång till personuppgifter i bolagsregistret uppkomma många år efter det att ett bolag upphört att existera. Mot den bakgrunden fann domstolen att medlemsstaterna inte kan garantera fysiska personer vilkas personuppgifter förts in i bolagsregistret i förhållande till ett visst bolag rätten att en viss tid efter det att bolaget upplösts få sina personuppgifter raderade.

Eftersom denna tolkning av bestämmelserna i direktiv 95/46 kan innebära intrång i de berörda personernas rätt till privatliv och i deras rätt till skydd av personuppgifter, vilka garanteras i artiklarna 7 och 8 i stadgan, preciserade

⁹⁹ Europaparlamentets och rådets direktiv 95/46/EG av den 24 oktober 1995 om skydd för enskilda personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter (EGT L 281, 1995, s. 31).

¹⁰⁰ Première directive 68/151/CEE du Conseil, du 9 mars 1968, tendant à coordonner, pour les rendre équivalentes, les garanties qui sont exigées, dans les États membres, des sociétés au sens de l'article 58 deuxième alinéa du traité, pour protéger les intérêts tant des associés que des tiers (JO 1968, L 65, p. 8), telle que modifiée par la directive 2003/58/CE du Parlement européen et du Conseil, du 15 juillet 2003 (JO 2003, L 221, p. 13).

domstolen även att tolkningen inte leder till ett oproportionerligt intrång i nämnda grundläggande rättigheter. Den betonade att endast ett begränsat antal personuppgifter förs in i bolagsregistret och att det dessutom är motiverat att fysiska personer som väljer att delta i det ekonomiska utbytet genom ett aktiebolag eller ett bolag med begränsat ansvar och vilkas ansvar gentemot tredje man är begränsat till bolagsförmögenheten, är skyldiga att offentliggöra uppgifter rörande sin identitet och sina uppgifter i bolaget. Enligt domstolen kan det emellertid inte uteslutas att det kan förekomma särskilda situationer där avgörande och berättigade skäl som konkret rör den berörda personens fall undantagsvis motiverar att tillgången till personuppgifter i bolagsregistret, efter det att en tillräckligt lång tid förflutit sedan bolaget i fråga upplöstes, begränsas till tredje man som kan visa ett särskilt intresse av att få del av dessa uppgifter. Det ankommer emellertid på varje medlemsstat att besluta huruvida det är lämpligt att införa en sådan begränsning av tillgång i sin lagstiftning.

I domen **Nowak** (C-434/16, [EU:C:2017:582](#)), som meddelades den 20 december 2017, bekräftade domstolen att skriftliga svar som en examinand lämnar på ett prov för en yrkesexamen utgör personuppgifter i den mening som avses i artikel 2 a i direktiv 95/46. Klaganden i det nationella målet hade genomgått ett prov inför avläggande av revisorsexamen, vilket anordnades av det irländska institutet för auktoriserade revisorer. Eftersom han fått underkänt på provet begärde han tillgång till de personuppgifter rörande honom som nämnda institut innehade. Institutet lämnade ut flera dokument till klaganden, däremot inte hans prov, med motiveringen att det inte innehöll personuppgifter som rörde honom. Klaganden överklagade detta beslut till den hänskjutande domstolen som beslutade att begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen.

Efter att ha erinrat om att personuppgifter i artikel 2 a i direktiv 95/46 definieras som "varje upplysning som avser en identifierad eller identifierbar fysisk person", fann domstolen att en examinand som genomgår ett prov för yrkesexamen är en fysisk person som antingen kan identifieras direkt genom sitt namn eller indirekt genom ett identifieringsnummer, varvid namnet eller numret anges på provet eller på ett omslag till detta. Domstolen betonade att unionslagstiftaren hade haft för avsikt att ge begreppet personuppgifter i den mening som avses i direktiv 95/46 en vidsträckt innebörd, och påpekade därefter att begreppet inte är avgränsat till känsliga upplysningar eller upplysningar av privat karaktär, utan kan innefatta samtliga upplysningar, såväl objektiva upplysningar som subjektiva upplysningar som lämnas i form av åsikter eller bedömningar, under förutsättning att upplysningarna "avser" den registrerade. De skriftliga svar som en examinand lämnar på ett prov för en yrkesexamen utgör uppgifter som är knutna till hans eller hennes person, bland annat eftersom svarens innehåll avspeglar – och ligger till grund för en utvärdering av – personens kunskapsnivå och kompetens inom ett visst område samt, i förekommande fall, hans eller hennes tankeprocesser, omdöme och förmåga till kritiskt tänkande. Användningen av dessa upplysningar, vilken bland annat tar sig uttryck i examinandens godkända eller icke godkända resultat på det aktuella provet, är dessutom ägnad att påverka personens rättigheter och intressen, eftersom användningen kan avgöra eller inverka på hans eller hennes möjligheter att få tillträde till det önskade yrket eller den önskade anställningen. Domstolen fann med avseende på examinatorns anteckningar angående examinandens svar på provet att de likaså utgör upplysningar som avser examinanden.

Slutligen betonade domstolen att om det inte ansågs att svar i ett skriftligt prov liksom anteckningar på provet utgör "personuppgifter" skulle det få till följd att dessa upplysningar fullständigt undandrogs från tillämpningen av principerna och garantierna för skydd av personuppgifter. Denna klassificering som personuppgifter påverkas inte heller av den omständigheten att den, i princip, ger examinanden rätt att få tillgång och att erhålla rättelse enligt direktiv 95/46, eftersom dessa rättigheter, vilka inte omfattar provfrågorna och inte gör det möjligt för examinanden att rätta felaktiga svar, tjänar direktivets syfte att garantera skyddet för examinandernas privatliv med avseende på behandlingen av deras personuppgifter.

3. TELEKOMMUNIKATIONER

I domen i målet **Europa Way och Persidera** (C-560/15, [EU:C:2017:593](#)), som meddelades den 26 juli 2017, tog domstolen ställning till *möjligheten för en medlemsstat att, mot bakgrund av direktiven 2002/20,¹⁰¹ 2002/21¹⁰² och 2002/77,¹⁰³ ersätta ett urvalsförfarande för gratis tilldelning av radiofrekvenser, vilket införts för att korrigera att vissa operatörer olagligen stängts ute från marknaden, med ett förfarande för tilldelning mot vederlag grundat på en omarbetad plan för tilldelning av radiofrekvenser efter det att antalet radiofrekvenser minskats.*

Domstolen slog inledningsvis fast att artikel 3.3a i direktiv 2002/21 ska tolkas så, att den utgör hinder för att den nationella lagstiftaren ogiltigförklarar ett pågående urvalsförfarande – efter det att ett ministerbeslut tills vidare ställt in detsamma – för tilldelning av radiofrekvenser vilket anordnats av behörig nationell regleringsmyndighet när den nationella lagstiftaren och behörig minister inte agerat i egenskap av överklagandeinstanser i den mening som avses i artikel 4 i direktiv 2002/21. Enligt artikel 3.3a i det direktivet är det endast dessa överklagandeinstanser som är behöriga att ställa in eller undanröja de nationella regleringsmyndigheternas beslut. Eftersom den nationella lagstiftaren och den behöriga ministern inte har agerat som överklagandeinstanser, utgör kravet på nationella regleringsmyndigheters oberoende hinder för sådana ingripanden som det som var aktuellt i det nationella målet.

Därefter slog domstolen fast att artikel 9 i direktiv 2002/21, artiklarna 3, 5 och 7 i direktiv 2002/20 och artiklarna 2 och 4 i direktiv 2002/77 ska tolkas så, att de inte utgör hinder för att ett urvalsförfarande för gratis tilldelning av radiofrekvenser, vilket påbörjats för att korrigera att vissa operatörer olagligen stängts ute från marknaden, ersätts av ett förfarande för tilldelning mot vederlag grundat på en omarbetad plan för tilldelning av radiofrekvenser efter det att antalet radiofrekvenser minskats, för såvitt det nya urvalsförfarandet genomförs på grundval av objektiva, öppet redovisade, icke-diskriminerande och proportionella kriterier och för såvitt det överensstämmer med de syften som anges i artikel 8.2–8.4 i direktiv 2002/21. Det ankommer på den nationella domstolen att – utifrån samtliga relevanta omständigheter – pröva huruvida de villkor som anges i urvalsförfarandet för tilldelning mot vederlag kan göra det möjligt för nya operatörer att på ett effektivt sätt komma in på marknaden för digital tv, utan att de operatörer som redan finns på marknaden för analog eller digital tv gynnas på ett otillbörligt sätt.

Slutligen angav domstolen att principen om skydd för berättigade förväntningar ska tolkas så, att den inte utgör hinder för att ogiltigförklara ett urvalsförfarande för tilldelning av radiofrekvenser enbart av det skälet att operatörer hade tillåtits att delta i förfarandet och i egenskap av enda sökande skulle ha tilldelats nyttjanderätter till radiofrekvenser för digital markbunden radio och tv om förfarandet inte hade förklarats ogiltigt.

101/ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/20/EG av den 7 mars 2002 om auktorisation för elektroniska kommunikationsnät och kommunikationstjänster (auktorisationsdirektiv) (EUT L 108, 2002, s. 21).

102/ Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/21/EG av den 7 mars 2002 om ett gemensamt regelverk för elektroniska kommunikationsnät och kommunikationstjänster (EUT L 108, 2002, s. 33).

103/ Kommissionens direktiv 2002/77/EG av den 16 september 2002 om konkurrens på marknaderna för elektroniska kommunikationsnät och kommunikationstjänster (EGT L 249, 2002, s. 21).

4. ELEKTRONISK HANDEL

I domen av den 4 maj 2017, **Vanderborght** (C-339/15, [EU:C:2017:335](#)), fann domstolen att *artikel 56 FEUF och direktiv 2000/31*¹⁰⁴ om vissa rättsliga aspekter på informationssamhällets tjänster, särskilt elektronisk handel, på den inre marknaden, utgör hinder för en nationell bestämmelse som förbjuder alla former av kommersiella meddelanden på elektronisk väg för att främja tandvårdstjänster, inbegripet på en webbplats som skapats av en tandläkare.

Domstolen konstaterade att bestämmelser om innehåll och form för kommersiella meddelanden visserligen med giltig verkan kan inarbetas i de yrkesetiska reglerna, men sådana regler kan inte medföra ett allmänt och ovillkorligt förbud mot alla former av reklam online i syfte att främja en tandläkares verksamhet.

Ett förbud mot reklam för en viss typ av verksamhet kan dessutom begränsa möjligheten för de personer som utövar dessa verksamheter att göra sig kända hos en potentiell kundkrets och främja de tjänster som de önskar erbjuda kundkretsen. Ett sådant förbud utgör en inskränkning av friheten att tillhandahålla tjänster.

Domstolen medgav inte desto mindre att målen med den aktuella lagstiftningen, det vill säga skyddet av tandläkaryrket och dess anseende, utgör tvingande skäl av allmänintresse, vilka kan motivera en inskränkning av friheten att tillhandahålla tjänster. Frekvent användande av reklam eller av aggressiva reklammeddelanden av ett slag som kan vilseleda patienterna i fråga om den vård som erbjuds kan skada hälsoskyddet och tandläkaryrkets anseende genom att påverka bilden av tandläkaryrket negativt, genom att ändra förhållandet mellan tandläkare och patient och genom att gynna olämplig eller onödig vård.

Domstolen fann emellertid att ett allmänt och ovillkorligt förbud mot varje form av reklam går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå de eftersträlvade målen. De skulle kunna uppnås genom mindre långtgående bestämmelser vilka reglerar – om nödvändigt, snävt – former och villkor för de kommunikationsmedel som tandläkarna får använda.

5. ÖVERGÅNG AV FÖRETAG

I dom **Federatie Nederlandse Vakvereniging m.fl.** (C-126/16, [EU:C:2017:489](#)), som meddelades den 22 juni 2017, hade domstolen, för första gången, att ta ställning till *tillämpningen av bestämmelserna om skydd av arbetstagare vid övergång av företag i direktiv 2001/23*¹⁰⁵ i ett så kallat *prepack-förfarande*. Ett sådant förfarande består i en transaktion rörande ett företags tillgångar innan detta försätts i konkurs och som förbereds med hjälp av den tilltänkta konkursförvaltaren – vilken utsetts av domstol – och som genomförs omedelbart efter konkursbeslutet. I det aktuella fallet hade, samma dag som ett nederländskt företag försattes i konkurs, ett pre-pack-avtal ingåtts mellan företags konkursförvaltare och det nya företaget. Enligt avtalet åtog sig det nya företaget att erbjuda anställning till närmare 2 600 anställda i det konkursdrabbade företaget. Slutligen sades emellertid fler än tusen anställda upp och erbjöds inte nya anställningsavtal.

^{104/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/31/EG av den 8 juni 2000 om vissa rättsliga aspekter på informationssamhällets tjänster, särskilt elektronisk handel, på den inre marknaden ("Direktiv om elektronisk handel") (EGT L 178, 2000, s. 1).

^{105/} Rådets direktiv 2001/23/EG av den 12 mars 2001 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om skydd för arbetstagares rättigheter vid överlåtelse av företag, verksamheter eller delar av företag eller verksamheter (EGT L 82, 2001, s. 16).

Domstolen erinrade inledningsvis om att det i artikel 5.1 i direktiv 2001/23 föreskrivs att det system för skydd av arbetstagare som avses i artiklarna 3 och 4 inte ska tillämpas på övergång av företag om överlåtaren är föremål för ett konkursförfarande. I och med att ett *prepack*-förfarande faktiskt utmynnar i en konkurs kan det innefattas i begreppet konkursförfarande. Enligt artikel 5.1 i direktiv 2001/23 krävs det dessutom att konkursförfarandet inletts i syfte att likvidera överlåtarens tillgångar. Ett förfarande som syftar till att fortsätta företagets verksamhet uppfyller inte det villkoret. I det sammanhanget preciserade domstolen att ett förfarande syftar till att fortsätta verksamheten när det har som mål att rädda den operativa verksamheten i företaget eller i dess bärkraftiga delar. Ett *prepack*-förfarande syftar till att i minsta detalj förbereda överlåtelsen för att göra det möjligt att snabbt återuppta verksamheten i företagets bärkraftiga delar efter konkursbeslutet för att på så sätt undvika det avbrott som ett plötsligt stopp i verksamheten vid tidpunkten för konkursen skulle innebära, och därigenom bevara företagets värde och arbetstillfällena. Under dessa omständigheter syftar ett sådant förfarande inte slutgiltigt till likvidation av företaget och det ekonomiska och sociala syfte som eftersträvas kan inte förklara eller berättiga att det berörda företagets anställda fråntas de rättigheter de har enligt direktiv 2001/23 när hela eller delar av företagets verksamhet övergår. Domstolen fann således sammanfattningsvis att ett *prepack*-förfarande inte uppfyller samtliga villkor i artikel 5.1 i direktiv 2001/23 och att det följaktligen inte är tillåtet att, inom ramen för ett sådant förfarande, göra undantag från den skyddsordning som föreskrivs i artiklarna 3 och 4 i det direktivet.

6. LIVSMEDEL

I dom av den 13 september 2017, *Fidenato m.fl.* (C-111/16, [EU:C:2017:676](#)), uttalade sig domstolen om *medlemsstaternas möjlighet att på grundval av försiktighetsprincipen vidta nödåtgärder i fråga om genetiskt modifierade livsmedel och foder*. År 1998 hade kommissionen godkänt att genetiskt modifierad majs MON 810 släpptes ut på marknaden, med hänvisning till yttrandet från den vetenskapliga kommittén, vilken ansåg att det inte fanns anledning att tro att produkten skulle ha några negativa inverknings på människors hälsa eller på miljön. År 2013 hade den italienska regeringen begärt att kommissionen skulle vidta nödåtgärder för att förbjuda odling av majs MON 810, mot bakgrund av nya vetenskapliga studier som genomförts av två italienska forskningsinstitut. På grundval av ett vetenskapligt yttrande från Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet (Efsa) drog kommissionen slutsatsen att inga nya vetenskapliga bevis motiverade att de begärda nödåtgärderna vidtogs. Trots detta hade den italienska regeringen år 2013 antagit ett dekret om förbud mot odling av MON 810 i Italien. De tilltalade i det nationella målet hade åtalats för att ha odlat MON 810 i strid med nämnda dekret.

I detta avseende konstaterade domstolen att kraven inte är desamma för vidtagande av provisoriska riskhanteringsåtgärder med stöd av försiktighetsprincipen som de krav som gäller för vidtagande av nödåtgärder med stöd av artikel 34 i förordning nr 1829/2003.¹⁰⁶ Av artikel 7 i förordning nr 178/2002¹⁰⁷ framgår nämligen att dessa provisoriska åtgärder får vidtas om man vid en bedömning av tillgänglig information kan identifiera en risk för skadliga effekter på hälsan, även om det fortfarande föreligger vetenskaplig osäkerhet. Artikel 34 i förordning nr 1829/2003 ger däremot rätt att vidta nödåtgärder när det är "uppenbart" att en produkt som godkänts genom denna förordning kan innebära en "allvarlig" risk för människors och djurs hälsa eller miljön. Domstolen fann således att artikel 34 i förordning nr 1829/2003 jämförd med försiktighetsprincipen enligt artikel 7 i förordning nr 178/2002 inte ger medlemsstaterna rätt att vidta provisoriska nödåtgärder med stöd av enbart denna princip utan att de materiella villkor som föreskrivs i artikel 34 i förordning nr 1829/2003 är uppfyllda.

^{106/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1829/2003 av den 22 september 2003 om genetiskt modifierade livsmedel och foder (EUT L 268, 2003, s. 1).

^{107/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 178/2002 av den 28 januari 2002 om allmänna principer och krav för livsmedelslagstiftning, om inrättande av Europeiska myndigheten för livsmedelssäkerhet och om förfaranden i frågor som gäller livsmedelssäkerhet (EGT L 31, s. 1).

XIV. EKONOMISK OCH MONETÄR POLITIK

Vad gäller den ekonomiska och monetära politiken bör två domar uppmärksammas. Den första domen avser rådets beslut att ålägga en medlemsstat böter för manipulering av vissa uppgifter som rör dess budget. Den andra domen, i målet *Florescu m.fl.* (C-258/14), rör samförståndsavtalet med Rumänien om ett finansiellt stöd som beviljas av unionen¹⁰⁸.

I dom av den 20 december 2017 *Spanien/rådet* (C-521/15, [EU:C:2017:982](#)) ogillade domstolen (stora avdelningen) i sin helhet den *talán om ogiltigförklaring som Konungariket Spanien väckt mot rådets genomförandebeslut 2015/1289 om att ålägga Spanien böter för manipuleringen av uppgifter om underskott i den autonoma regionen Valencia*¹⁰⁹. Genomförandebeslutet hade antagits med stöd av artikel 8.1 i förordning nr 1173/2011,¹¹⁰ enligt vilken rådet på rekommendation av kommissionen får besluta att ålägga en medlemsstat böter, om denna avsiktligt eller på grund av grov försumlighet lämnar vissa felaktiga uppgifter om sitt underskott och sina skulder. Beslutet ingick således i rådets övervakning av de offentliga finanserna i euroområdet.

Domstolen diskuterade inledningsvis sin behörighet att pröva en sådan talan eftersom, i enlighet med artikel 51 i stadgan för Europeiska unionens domstol, en talan om ogiltigförklaring som en medlemsstat väckt mot rådets genomförandebeslut omfattas av tribunalens behörighet när dessa beslut antagits med stöd av artikel 291.2 i FEUF. Härvidlag konstaterade domstolen att även om det angripna beslutet ska anses vara en rättsakt som antagits vid utövandet av en genomförandebefogenhet, i den mån som beslutet antogs med stöd av de befogenheter som tilldelas rådet genom förordning nr 1173/2011, utgjorde dock artikel 291.2 FEUF inte den rättsliga grunden för utövandet av denna behörighet. Domstolen angav att artikel 291.2 FEUF endast avser sådana av unionens rättsligt bindande akter som i princip kan genomföras av medlemsstaterna, vilket uppenbarligen inte är fallet med förordning nr 1173/2011, genom vilken det inrättas en befogenhet att ålägga en medlemsstat böter. Följaktligen bekräftade domstolen sin behörighet att pröva den talan om ogiltigförklaring som Konungariket Spanien väckt mot det angripna beslutet.

När det gäller iakttagande av Konungariket Spaniens rätt till försvar under det förfarande som ledde till antagandet av det angripna beslutet, erinrade domstolen om att enligt förordning nr 1173/2011 får kommissionen besluta om att inleda en utredning när den anser att det finns allvarliga indikationer på att det föreligger omständigheter som skulle kunna utgöra lämnande av felaktiga uppgifter om en medlemsstats underskott eller skulder, samtidigt som kommissionen fullt ut ska respektera den berörda medlemsstatens rätt till försvar innan den lämnar ett förslag till rådet om påförande av böter. I detta sammanhang förklarade domstolen att bestämmelserna i förordning nr 1173/2011 inte utgör hinder för att information på vilken rådet grundade beslutet att ålägga böter samlas in av Eurostat under besök i den berörda medlemsstaten före kommissionens antagande av beslutet om att inleda utredningen. Med stöd av de befogenheter som Eurostat tillerkänns enligt förordning nr 479/2009,¹¹¹ har Eurostat också rätt att anordna sådana besök i Spanien, och vid detta tillfälle inhämta indicier avseende förekomsten av

108/ Denna dom presenteras under rubriken I "Grundläggande rättigheter".

109/ Rådets genomförandebeslut (EU) 2015/1289 av den 13 juli 2015 om att ålägga Spanien böter för manipuleringen av uppgifter om underskott i den autonoma regionen Valencia (EUT L 198, 2015, s. 19 och rättelse EUT L 291, 2015, s. 10).

110/ Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1173/2011 av den 16 november 2011 om effektiv övervakning av de offentliga finanserna i euroområdet (EUT L 306, 2011, s. 1, och rättelse i EUT L 325, 2014, s. 30).

111/ Rådets förordning (EG) nr 479/2009 av den 25 maj 2009 om tillämpningen av protokollet om förfarandet vid alltför stora underskott som är fogat till fördraget om upprättandet av Europeiska gemenskapen (EUT L 145, 2009, s. 1).

en eventuell manipulering av uppgifter om ekonomin och budgeten. I den mån som de villkor på vilka uppgifterna hade samlats in i förevarande fall också uppfyllde de krav som fastställts av unionslagstiftaren, och utövande av Konungariket Spaniens rätt till försvar under utredningsförfarandet inte heller hade påverkats av Eurostats olika besök, fann domstolen att rådet inte hade åsidosatt Konungariket Spaniens rätt till försvar i det aktuella fallet.

Eftersom Konungariket Spanien även åberopat ett åsidosättande av rätten till god förvaltning i den utredning som kommissionen genomfört efter nämnda besök av Eurostat, bekräftade domstolen att denna rättighet, som stadfästs i artikel 41.1 i stadgan, är en allmän princip i unionsrätten som kan åberopas av medlemsstaterna. Det ankommer således på unionens institutioner att följa kravet på opartiskhet under administrativa förfaranden mot medlemsstater som kan utmynna i beslut som går dem emot. Konungariket Spanien hade ifrågasatt kommissionens objektiva opartiskhet inom ramen för ledningen av utredningsförfarandet. Domstolen fann emellertid att den omständigheten att utredningen hade anförtrotts en grupp som till stor del var sammansatt av tjänstemän som deltagit i Eurostats tidigare besök inte i sig medför att domstolen kan slå fast att det beslut som antogs efter utredningsförfarandet i fråga är rättsstridigt på grund av att kommissionen inte uppfyllt kravet på objektiv opartiskhet. Detta bland annat på grund av att dessa besök å ena sidan, och utredningsförfarandet å andra sidan, omfattas av skilda regelverk och har olika syften.

Vad beträffar de materiella villkor som ska vara uppfyllda för att rådet ska ålägga en medlemsstat böter med stöd av de befogenheter som ges i artikel 8.1 i förordning nr 1173/2011, slog domstolen fast att begreppet "lämnande av felaktiga uppgifter avseende vissa uppgifter om underskott och skulder" ska ges en vid tolkning. Med beaktande av det avskräckande syfte som eftersträvas av unionslagstiftaren, kan detta begrepp omfatta alla felaktiga uppgifter som medlemsstater lämnat vad gäller sådana uppgifter som medlemsstaterna ska lämna till Eurostat enligt artikel 3 i förordning nr 479/2009, oberoende av såväl, huruvida uppgifterna i fråga avser provisoriska uppgifter eller slutgiltiga uppgifter, som huruvida dessa uppgifter kan påverka samordningen och övervakningen av den ekonomiska politiken och budgetpolitiken, som ankommer på rådet samt kommissionen. När det gäller kravet på att den berörda medlemsstaten åtminstone ska vara grovt försumlig fann domstolen att bedömningen av huruvida sådan försumlighet föreligger beror på graden av åsidosättande från medlemsstatens sida av det krav på omsorg som ska visas vid utarbetande och kontroll av de uppgifter som Eurostat ska underrättas om enligt artikel 3 i förordning nr 479/2009.

Slutligen bekräftade domstolen att principen om att straffrättsliga bestämmelser inte kan ha retroaktiv verkan är tillämplig på en sådan påföljd som böter som påförts med stöd av artikel 8.1 i förordning nr 1173/2011, och att denna princip inte hade åsidosatts i det aktuella fallet. Eftersom även Konungariket Spaniens argument avseende en felaktig beräkning av böterna hade underkänts ogillade domstolen den talan om ogiltigförklaring som väckts av Konungariket Spanien i sin helhet.

XV. SOCIALPOLITIK

På området socialpolitik finns det särskilt en dom som förtjänar att nämnas, vilken rör rätten till årlig betald semester. Det är också värt att nämna de två domarna **G4S Secure Solutions** (C-157/15) och **Boungaoui och ADDH** (C-188/15) som rörde frågan huruvida arbetsgivarens förbud mot synliga religiösa symboler på arbetsplatsen är förenligt med direktiv 2000/78.¹¹²

I domen **King** (C-214/16, [EU:C:2017:914](#)), som meddelades den 29 november 2017, uttalade sig domstolen om rätten till årlig betald semester som garanteras i artikel 7 i direktiv 2003/88,¹¹³ och särskilt om möjligheten att överföra och kumulera rätt till årlig betald semester som inte utnyttjats. I det aktuella fallet hade arbetstagaren arbetat för ett företag på grundval av ett "avtal för egenföretagare, endast mot provision" ("**self-employed commission only contract**"). Årlig semester som togs ut var enligt avtalet obetald. När anställningen upphörde begärde arbetstagaren att arbetsgivaren skulle betala ut kontant ersättning för arbetstagarens årliga semester – såväl för uttagen men obetald semester som för icke uttagen semester – under hela den period han tjänstgjort. Den hänskjutande domstolen, som hade att pröva ett överklagande av de beslut som fattats i ärendet, ställde flera frågor till EU-domstolen, bland annat om förenligheten med unionsrätten av nationella bestämmelser som innebär att en arbetstagare måste ta ut sin semester innan det kan fastställas huruvida han eller hon har rätt till semesterlön, och som inte medger att årlig betald semester överförs från innevarande semesterår till ett annat.

I detta avseende slog domstolen inledningsvis fast att artikel 7 i direktiv 2003/88 och artikel 47 i stadgan utgör hinder för att kräva att arbetstagaren först tar ut semester innan det kan fastställas huruvida han eller hon har rätt till semesterlön. En arbetstagare som ställs inför omständigheter som innebär osäkerhet kring huruvida han eller hon kommer att få lön under sin semester kan nämligen inte anses ha möjlighet att fullt ut åtnjuta sin semester såsom en period för avkoppling och fritid i överensstämmelse med själva syftet med den årliga betalda semestern. Sådana omständigheter kan avskräcka honom eller henne från att verkligen ta ut sin årliga semester. Vad gäller de rättsmedel som arbetstagaren ska ha tillgång till slog domstolen fast att medlemsstaterna i detta sammanhang ska säkerställa rätten till effektiva rättsmedel i enlighet med artikel 47 i stadgan. En nationell lagstiftning som medför att arbetstagaren först är tvungen att ta ut obetald ledighet och därefter väcka talan för att få ut lön under perioden då arbetsgivaren endast beviljar arbetstagaren obetald semester är alltså inte förenlig med artikel 7 i i direktiv 2003/88.

Vidare slog domstolen fast att artikel 7 i direktiv 2003/88 utgör hinder för nationella bestämmelser och nationell praxis som innebär att en arbetstagare, fram till dess att anställningen upphör, inte kan överföra och i förekommande fall kumulera rätt till årlig betald semester som inte tagits ut under flera på varandra följande semesterår på grund av arbetsgivarens vägran att betala semesterlön. Att under sådana förhållanden, och i avsaknad av nationella bestämmelser i lag eller avtal som föreskriver en begränsning av möjligheten att överföra semester i överensstämmelse med de krav som unionsrätten stadgar, godta att den rätt till årlig betald semester som arbetstagaren förvärvat upphör skulle vara detsamma som att acceptera ett agerande som leder till en obehörig vinst för arbetsgivaren i strid med direktivets själva syfte, vilket är att arbetstagarens hälsa ska respekteras. Till skillnad från en situation där en arbetstagare kumulerar rätt till årlig betald semester på grund av att han varit förhindrad att ta ut semester

^{112/} Dessa domar redovisas under rubrik I "Grundläggande rättigheter".

^{113/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EGT L 299,2003, s. 9).

till följd av sjukdom, måste en arbetsgivare som inte ger en arbetstagare möjlighet att utöva sin rätt till årlig betald semester ta konsekvenserna av detta.

XVI. KONSUMENTSKYDD

På området konsumentskydd förtjänar tre domar särskild uppmärksamhet. Den första domen avser vilseledande och jämförande reklam, den andra domen behandlar flygpassagerares rättigheter medan den tredje domen gäller skadeståndsansvar för produkter med säkerhetsbrister.

I målet **Carrefour Hypermarchés** (C-562/15, [EU:C:2017:95](#)), som avgjordes genom dom av den 8 februari 2017, preciserade domstolen *villkoren för att jämförande reklam ska vara tillåten, såsom dessa framgår av artikel 4 a och c i direktiv 2006/114*.¹¹⁴ Enligt dessa bestämmelser får jämförande reklam inte vara vilseledande och ska på ett objektivt sätt jämföra en eller flera väsentliga, relevanta, kontrollerbara och utmärkande egenskaper hos de jämförda varorna och tjänsterna. Det nationella målet gällde en tvist mellan två konkurrerande bolag inom sektorn för livsmedelsdistribution – nämligen ITM, som ansvarar för affärsstrategi och affärspolicy för butiker inom Intermarchégruppen, och Carrefour. Tvisten gällde en reklamkampanj från Carrefour som jämförde priser på märkesvaror i Carrefours butiker och i konkurrerande butiker, däribland Intermarché-butikerna.

Domstolen erinrade inledningsvis om att all jämförande reklam, enligt direktiv 2006/114, måste jämföra priserna på ett objektivt sätt och får inte vara vilseledande. När annonsören och konkurrenterna tillhör butikskedjor som har butiker av olika storlek och format och jämförelsen inte avser samma storlek och format, kan jämförelsens objektivitet äventyras om denna skillnad inte nämns i reklamen.

Domstolen påpekade därefter att jämförande reklam som utelämnar väsentlig information som genomsnittskonsumenten, beroende på sammanhanget, behöver för att fatta ett välgrundat affärsbeslut eller som tillhandahåller sådan information på ett oklart, obegripligt, tvetydigt eller olämpligt sätt och som följaktligen kan medföra att genomsnittskonsumenten fattar ett affärsbeslut som denne normalt inte skulle ha fattat är således vilseledande. Reklam, såsom den som är i fråga i det nationella målet, kan enligt domstolen emellertid endast vara vilseledande om inte konsumenterna informeras om att jämförelsen gjorts mellan priser i butiker av större storlek och format tillhörande annonsörens butikskedja och priser i butiker av mindre storlek och format tillhörande konkurrerande butikskedjor. Denna information ska således inte bara lämnas på ett klart sätt, utan ska även återfinns i själva reklammeddelandet.

Domen i målet **Pešková och Peška** (C-315/15, [EU:C:2017:342](#)), vilken avkunnades den 4 maj 2017, gavs domstolen tillfälle att tolka bland annat *begreppen "extraordinär omständighet" och "rimliga åtgärder" i den mening som avses i artikel 5.3 i förordning nr 261/2004*,¹¹⁵ i ett mål där ett lufttrafikföretag beslutat att inte betala kompensation till passagerare vars flygning vid ankomsten var mer än tre timmar försenad på grund av en kollision mellan deras flygplan och en fågel.

^{114/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/114/EG av den 12 december 2006 om vilseledande och jämförande reklam (EUT L 376, 2006, s. 21).

^{115/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 261/2004 av den 11 februari 2004 om fastställande av gemensamma regler om kompensation och assistans till passagerare vid nekad ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar och om upphävande av förordning (EEG) nr 295/91 (EUT L 46, 2004, s. 1).

Domstolen erinrade om att extraordinära omständigheter, i den mening som avses i förordning nr 261/2004 omfattar händelser som till sin art eller sitt ursprung faller utanför det berörda lufttrafikföretagets normala verksamhet och som ligger utanför dess faktiska kontroll. Den omständigheten att vissa flygplansdelar har gått sönder i förtid omfattas inte av extraordinära omständigheter, eftersom sådana fel är nära kopplade till flygplanets funktion. En kollision mellan en fågel och ett flygplan, liksom den eventuella skada som uppkommer till följd av kollisionen, är enligt domstolen inte nära kopplad till flygplanets funktion. En sådan kollision ligger till sin art eller sitt ursprung utanför lufttrafikföretagets normala verksamhet och faktiska kontroll. Domstolen ansåg därför att en kollision mellan en fågel och ett flygplan ska kvalificeras som en extraordinär omständighet i den mening som avses i artikel 5.3 i förordning nr 261/2004.

Vad sedan gäller frågan huruvida lufttrafikföretaget vidtagit samtliga "rimliga åtgärder" för att förebygga den aktuella kollisionen, fann domstolen att lufttrafikföretaget inte kan tvingas att vidta åtgärder som innebär att det tvingas göra orimliga uppoffringar med hänsyn till företagets kapacitet. Även om ett lufttrafikföretag kan vara skyldigt att vidta förebyggande åtgärder för att minska eller till och med förhindra riskerna för eventuella kollisioner med fåglar, är nämnda företag inte ansvarigt för andra enheters (såsom behöriga flygplatsoperatörer eller flygledare) underlåtenhet att vidta åtgärder som omfattas av deras behörighet.

I domen **W m.fl.** (C-621/15, [EU:C:2017:484](#)), som avkunnades den 21 juni 2017, uttalade sig domstolen om huruvida nationella bevisregler var förenliga med artikel 4 i direktiv 85/374¹¹⁶ när en domstol enligt dessa regler – då den ska pröva en talan om en vaccintillverkares ansvar för en påstådd defekt i ett vaccin – kan dra slutsatsen, trots att det inte föreligger enighet bland forskare på området, att vaccinet är defekt och att det finns ett orsakssamband mellan defekten och uppkomsten av en sjukdom med stöd av kvalificerade, precisa och överensstämmande indicier.

Domstolen slog fast att artikel 4 i direktiv 85/374 inte utgör hinder för sådana bevisregler. Sådana bevisregler medför dock inte i sig en omkastning av den bevisbörda som åvilar den skadelidande enligt nämnda bestämmelse, eftersom det åligger den skadelidande att presentera de olika indicier som sammantaget gör det möjligt för domstolen att slå fast förekomsten av en defekt och ett orsakssamband mellan denna defekt och den uppkomna skadan. Att utesluta all annan bevisföring än säkra medicinska forskningsbevis skulle enligt domstolen medföra att det blir orimligt svårt eller – när det är utrett att det i medicinsk forskning varken har kunnat fastställas eller uteslutas att det finns ett sådant orsakssamband – omöjligt att få fastställt att tillverkaren är ansvarig och undergräver på så sätt den ändamålsenliga verkan av direktivet och dess syften.

Domstolen preciserade dock att det ankommer på de nationella domstolarna att se till att de indicier som läggs fram är tillräckligt kvalificerade, precisa och överensstämmande för att de ska kunna dra slutsatsen att en produkts defekt, oberoende av de uppgifter och argument som åberopats av tillverkaren till sitt försvar, framstår som den mest trovärdiga förklaringen till skadans uppkomst. Den nationella domstolen måste dessutom försäkra sig om att skydda sin egen frihet att avgöra om den bevisning som har lagts fram är tillräcklig, fram till dess att den anser sig kunna fatta ett slutligt avgörande i detta hänseende.

Om den nationella lagstiftaren eller, i förekommande fall, den nationella högsta domstolen däremot skulle tillämpa en bevismetod enligt vilken det alltid ska anses finnas ett orsakssamband mellan den defekt som tillskrivs ett vaccin och den skadelidandes skada när vissa typer av på förhand bestämda konkreta indicier för orsakssamband föreligger, skulle detta innebära ett åsidosättande av den bevisbörderegeln som föreskrivs i artikel 4 i direktiv 85/374 och att effektiviteten av de ansvarsbestämmelser som införts genom detta direktiv undergrävs.

^{116/} Rådets direktiv 85/374/EEG av den 25 juli 1985 om tillnärmning av medlemsstaternas lagar och andra författningar om skadeståndsansvar för produkter med säkerhetsbrister (EGT L 210, 1985, s. 29; svensk specialutgåva, område 15, volym 6, s. 239).

XVII. MILJÖ

1. MILJÖANSVAR

I domen av den 1 juni 2017, **Folk** (C-529/15, [EU:C:2017:419](#)) klargjorde domstolen innebörden av begreppet *miljöskada i den mening som avses i direktiv 2004/35*,¹¹⁷ i dess lydelse enligt direktiv 2009/31¹¹⁸. Upprinnelsen till målet vid den nationella domstolen var ett överklagande från en innehavare av fiskerätt i floden Mürz, som menade att driften av ett vattenkraftverk orsakade allvarlig miljöförstöring som äventyrade fiskarnas naturliga reproduktion.

Eftersom driften av vattenkraftverket hade godkänts i enlighet med nationell lagstiftning kunde skadan, enligt den nationella domstolen i första instans, inte kvalificeras som en miljöskada i den mening som avses i direktiv 2004/35. Europeiska unionens domstol har slagit fast att artikel 17 i detta direktiv ska tolkas på så sätt att direktivet, tidsmässigt (*ratione temporis*) ska tillämpas på miljöskador som har uppkommit efter det att direktivet trädde i kraft, även om de har orsakats av driften av en anläggning som har godkänts före detta datum. Domstolen har vidare bekräftat att direktiv 2004/35, särskilt artikel 2.1 b i direktivet där begreppet miljöskada definieras, utgör hinder för en bestämmelse i nationell rätt som, generellt och automatiskt, innebär att en skada som har betydande negativa effekter på det berörda vattnets ekologiska, kemiska eller kvantitativa status eller ekologiska potential inte ska kvalificeras som "miljöskada", enbart på grund av att skadan har orsakats av verksamhet som har godkänts enligt nationell lagstiftning, och som således täcks av ett tillstånd som har utfärdats med tillämpning av nationell rätt.

Domstolen klargjorde dessutom att om den behöriga nationella myndigheten har utfärdat tillståndet utan att pröva om villkoren i artikel 4.7 a–d i direktiv 2000/60,¹¹⁹ har iakttagits, finns det enligt unionsrätten ingen skyldighet för de nationella domstolarna att sätta sig i den behöriga myndighetens ställe genom att själva pröva om villkoren har iakttagits.

Ett fullständigt och korrekt införlivande av artiklarna 12 och 13 i direktiv 2004/35 kräver slutligen att de tre personkategorierna som räknas upp i artikel 12.1 i direktivet, särskilt de som riskerar att bli berörda av en miljöskada, kan rapportera iakttagelser om miljöskador, kan begära att den behöriga myndigheten vidtar åtgärder i enlighet med direktivet och, således, kan inleda ett prövningsförfarande vid domstol eller något annat behörigt offentligt organ, utan att medlemsstaterna har något utrymme för skönsmässig bedömning i detta hänseende.

117/ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/35/EG av den 21 april 2004 om miljöansvar för att förebygga och avhjälpa miljöskador (EUT L 143, 2004, s. 56).

118/ Rådets direktiv 2009/31/EG av den 23 april 2009 om geologisk lagring av koldioxid och ändring av rådets direktiv 85/337/EEG och Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG, 2001/80/EG, 2004/35/EG, 2006/12/EG, 2008/1/EG samt förordning (EG) nr 1013/2006 (EUT L 140, 5.6.2006, s. 114).

119/ Europaparlamentets och rådets direktiv av den 23 oktober 2000 om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område (EGT L 327, 2000, s. 1).

2. HANDEL MED UTSLÄPPSRÄTTER

Domstolen uttalade sig i domen av den 26 juli 2017, *ArcelorMittal Atlantique och Lorraine* (C-80/16, [EU:C:2017:588](#)), angående giltigheten av beslut 2011/278¹²⁰ varigenom ett system för handel med utsläppsrätter för växthusgaser inrättades i den mening som avses i direktiv 2003/87¹²¹. Domstolen gavs i detta sammanhang tillfälle att definiera vilken metod som kommissionen lämpligen ska använda när den fastställer riktmärken för gratis tilldelning av utsläppsrätter inom stålsektorn under perioden 2013–2020. Den hänskjutande domstolen hade i detta avseende uttryckt tvivel gällande giltigheten av beslut 2011/278, med hänsyn till frågan huruvida de angivna riktmärkena hade fastställts i enlighet med direktiv 2003/87. Den hänskjutande domstolen hade följaktligen bett domstolen klargöra huruvida kommissionen när den bestämde riktmärken kunde besluta att i bedömningen inte inkludera samtliga utsläpp från användning av återvunna restgaser i elproduktion men inbegripa en fabrik som producerade både sintrad järnmalm och pellets i referensanläggningarna för att bestämma riktmärket för sintrad järnmalm.

Domstolen besvarade dessa frågor jakande och bedömde således att det inte har framkommit någon omständighet som påverkar giltigheten av beslut 2011/278. Vad särskilt gäller fastställande av riktmärken för sintrad järnmalm har domstolen påpekat att kommissionen förfogar över ett stort utrymme för skönsmässig bedömning vid fastställandet av riktmärkena i enskilda sektorer eller delsektorer enligt artikel 10a.2 i direktiv 2003/87. Följaktligen kan en åtgärd på detta område endast förklaras ogiltig om den är uppenbart olämplig. Kommissionen hade således inte betett sig på ett sätt som gör att beslut 2011/278 är rättsstridigt genom att, som referensanläggning, inkludera en fabrik som samtidigt producerar både sintrad järnmalm och pellets vid bestämningen av produktriktmärket för sintrad järnmalm. När det gäller en anläggning som innefattar både en enhet som producerar pellets och en enhet som producerar sintrad järnmalm, ska nämligen produktionen av pellets anses som en av de "processer som är direkt eller indirekt kopplade till processenheterna", i den mening som avses i definitionen av sintrad järnmalm i bilaga I till beslut 2011/278, med hänsyn till att användningen av dessa två produktionsenheter tillsammans gör det möjligt att tillverka en enda produkt som är utbytbar i förhållande till sintrad järnmalm.

3. SKYDDSOMRÅDEN

Genom interimistiskt beslut av den 20 november 2017 i mål *kommission/Polen* (C-441/17 R, [EU:C:2017:877](#)), förpliktade domstolen (stora avdelningen) *Republiken Polen* att omedelbart upphöra med aktiva skogsvårdsåtgärder, förutom undantagsvis när de är absolut nödvändiga, i skogen *Białowieża*, som är ett område av gemenskapsintresse och ett särskilt fågelskyddsområde. Ansökan om interimistiska åtgärder hade framställts inom ramen för en talan om fördragsbrott¹²² som väckts av Europeiska kommissionen med yrkande om att domstolen ska fastställa att Republiken Polen hade underlåtit att uppfylla sina skyldigheter enligt direktiv 92/43¹²³ om bevarande av livsmiljöer

^{120/} Kommissionen beslut 2011/278/EU av den 27 april 2011 om fastställande av unionstäckande övergångsbestämmelser för harmoniserad gratis tilldelning av utsläppsrätter enligt artikel 10a i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/87 (EUT L 130, 2011, s. 1).

^{121/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/87/EG av den 13 oktober 2003 om ett system för handel med utsläppsrätter för växthusgaser inom gemenskapen och om ändring av rådets direktiv 96/61/EG (EUT L 275, 2003, s. 32).

^{122/} Mål C-441/17, *kommissionen/Polen*, under handläggning den 31 december 2017.

^{123/} Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (EGT L 206, 1992, s. 7, svensk specialutgåva, område 15, volym 11, s. 114), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2013/17/EG av den 13 maj 2013 (EUT L 158, 2013, s. 193).

samt vilda djur och växter, och direktiv 2009/147¹²⁴ om bevarande av vilda fåglar, genom åtgärder som bland annat bestod i avverkning av träd och bortförande av döda eller döende träd för att hindra granbarkborrens utbredning.

Domstolen biföll ansökan om interimistiska åtgärder då den fann att samtliga villkor för deras beviljande i förevarande fall var uppfyllda. Vad gäller kravet på skyndsamhet har domstolen bedömt att de aktiva skogsvårdsåtgärderna kunde antas medföra en irreparabel och allvarlig skada på miljön. När skadan till följd av fällning och undanröjning av träd väl har uppstått kan den inte repareras senare, för det fall att de åsidosättanden som kommissionen lägger Republiken Polen till last konstateras vara för handen. Domstolen angav vidare att de intressen som i förevarande fall ska avvägas är dels skyddet av livsmiljöer och arter mot ett eventuellt hot i form av de aktiva skogsvårdsåtgärderna, dels intresset av att förhindra att de naturliga livsmiljöerna i skogen försämras på grund av granbarkborrens utbredning. I avsaknad av utförliga uppgifter angående vilka skador granbarkborren kan orsaka på kort sikt är det enligt domstolens uppfattning mer brådskande att förhindra att det skyddade området skadas till följd av fortsatta skogsvårdsåtgärder, än att de eventuella skadorna till följd av granbarkborrens utbredning uppstår.

Domstolen förordnade emellertid undantagsvis att de föreskrivna interimistiska åtgärderna inte ska avse skogsvårdsåtgärder som är absolut nödvändiga för att på ett direkt och omedelbart sätt garantera den allmänna säkerheten för personer. Sådana åtgärder kunde således fortgå endast i den mån de utgjorde det enda sättet att säkerställa den allmänna säkerheten för personer i den omedelbara omgivningen kring samfärdsleder eller annan viktig infrastruktur när det av objektiva skäl inte är möjligt att säkerställa säkerheten genom att vidta andra, mindre ingripande åtgärder, såsom att uppmärksamma farorna genom lämpliga skyltar eller att meddela ett tillfälligt förbud för allmänheten att vistas i denna omedelbara omgivning.

Domstolen slog slutligen fast att den enligt artikel 279 FEUF har befogenhet att utdöma vite för det fall den berörda parten inte rättar sig efter beslutet. Mot denna bakgrund ålades Republiken Polen att underrätta kommissionen om samtliga åtgärder som denna medlemsstat vidtar för att till fullo rätta sig efter beslutet. Domstolen ska sedan, genom ett nytt beslut, avgöra huruvida förevarande beslut har åsidosatts och för det fall att ett åsidosättande kan konstateras, förplikta Republiken Polen att betala ett vite på minst 100 000 euro per dag.

I dom **Vereniging Hoekschewaards Landschap** (C-281/16, [EU:C:2017:774](#)), meddelad den 19 oktober 2017, uttalade sig domstolen angående giltigheten av genomförandebeslut 2015/72,¹²⁵ om antagande av en åttonde uppdatering av listan över områden av gemenskapsintresse i den atlantiska biogeografiska regionen enligt direktiv 92/43¹²⁶ (nedan kallat livsmiljödirektivet). Genom detta beslut hade kommissionen, på förslag från Konungariket Nederländerna, minskat ytan på området av gemenskapsintresse Haringvliet genom uteslutning av poldern Leenheerenpolder, med motiveringen att den ursprungliga inkluderingen av området berodde på ett vetenskapligt misstag. Domstolen angav att det visserligen är riktigt att medlemsstaterna förfogar över ett visst utrymme för skönsmässig bedömning när de, med tillämpning av artikel 4.1 i livsmiljödirektivet, föreslår en lista på områden som kan utses till områden

^{124/} Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar (EUT L 20, 2009, s. 7), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2013/17/EG av den 13 maj 2013 (EUT L 158, 2013, s. 193).

^{125/} Kommissionens genomförandebeslut (EU) 2015/72 av den 3 december 2014 om antagande av en åttonde uppdaterad lista över områden av gemenskapsintresse i den atlantiska biogeografiska regionen (EUT L 18, 2015, 18, s. 385).

^{126/} Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (EGT L 206, 1992, s. 7, svensk specialutgåva, område 15, volym 11, s. 114), i dess lydelse enligt rådets direktiv 2006/105/EG av den 20 november 2006 (EUT L 363, 2006, s. 368).

av gemenskapsintresse. Medlemsstaterna förfogar däremot inte över samma utrymme för skönsmässig bedömning för det fall de föreslår att kommissionen ska minska ytan på ett område av gemenskapsintresse.

Den omständigheten att ett område tas upp på listan ger upphov till en presumtion att det i sin helhet är av sådant intresse att det bidrar till att uppnå målet att bevara livsmiljöer samt vilda djur och växter i den mening som avses i direktivet. Ett förslag från en medlemsstat att minska vissa områden förutsätter följaktligen att det styrks att det aktuella området inte är av väsentligt intresse för att uppnå detta mål på nationell nivå. Kommissionen får således endast bifalla respektive genomföra förslaget om den bedömer att dessa ytor inte heller är nödvändiga med beaktande av unionen i dess helhet.

I förevarande fall saknades vetenskapliga uppgifter som kunde styrka att det ursprungliga förslaget att poldern Leenheerenpolder skulle inkluderas i området Haringvliet innefattade ett sådant vetenskapligt misstag. Domstolen slog således fast att genomförandebeslut 2015/72 är ogiltigt.

4. ÅRHUSKONVENTIONEN

När det gäller Århuskonventionen ska två domar omnämnas. Den första domen *Saint-Gobain Glass Deutschland* (C-60/15 P) avser tillgång till miljöinformation,¹²⁷ och den andra domen avser tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor.

I dom *Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation* (C-664/15, [EU:C:2017:987](#)), meddelad den 20 december 2017, uttalade sig domstolen angående talerätt för en miljöorganisation som har ansökt om tillgång till rättslig prövning enligt Århuskonventionen¹²⁸.

Domstolen angav att artikel 9.3 i Århuskonventionen, i förening med artikel 47 i stadgan ska tolkas så, att en i behörig ordning bildad miljöorganisation som verkar på ett sätt som uppfyller kraven i nationell rätt måste kunna överklaga ett beslut till domstol om att bevilja tillstånd till ett projekt som kan strida mot skyldigheten att förebygga en försämring av statusen i ytvattenförekomster, såsom föreskrivs i artikel 4 i direktiv 2000/60¹²⁹. Även om artikel 9.3 i Århuskonventionen innebär att de avtalsslutande staterna behåller ett utrymme för skönsmässig bedömning vid genomförandet av denna bestämmelse, får det nämligen enligt domstolen inte medföra att de inför kriterier som är så strikta att det är faktiskt omöjligt för miljöorganisationer att få de handlingar eller underlåtenheter som omfattas av denna bestämmelse prövade.

I det aktuella fallet tycktes det framgå av tillämplig nationell processrätt att en miljöskyddsorganisation som Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation, även om den uppfyllde kraven i artikel 2.5 i Århuskonventionen för att omfattas av begreppet "berörd allmänhet", i princip inte kunde få partsställning i ett administrativt förfarande som genomförs enligt vattenlagstiftningen. Bestämmelserna i artikel 9.3 i denna konvention, i förening med artikel 47 i stadgan om de grundläggande rättigheterna och artikel 14.1 i direktiv 2000/60, ska emellertid tolkas så, att de utgör hinder för nationell processrätt som, i en sådan situation som den i det nationella målet, utesluter miljöorganisationer från rätten att i egenskap av part medverka i ett tillståndsförfarande som syftar till att genomföra direktiv 2000/60 och som begränsar rätten att överklaga beslut som antas i ett

^{127/} Denna dom återges under rubriken III.3 "Tillgång till handlingar".

^{128/} Konventionen om tillgång till information, allmänhetens deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i miljöfrågor, som undertecknades i Århus den 25 juni 1998 och godkändes på Europeiska gemenskapens vägnar genom rådets beslut 2005/370/EG av den 17 februari 2005 (EUT L 124, 2005, s. 1).

^{129/} Europaparlamentets och rådets direktiv av den 23 oktober 2000 om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område (EGT L 327, 2000, s. 1).

sådant förfarande till att endast omfatta personer som har sådan partsställning. Det ankommer på den nationella domstolen att tolka intern processrätt på ett sådant sätt att ett sådant deltagande tillåts.

I detta sammanhang slog domstolen även fast att, med förbehåll för den hänskjutande domstolens prövning av de faktiska omständigheterna och relevanta bestämmelser i nationell rätt, artikel 9.3 och 9.4 i Århuskonventionen, i förening med artikel 47 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, ska tolkas så, att den utgör hinder mot att gentemot en miljöorganisation tillämpa en preklusionsregel i nationell processrätt, enligt vilken ett rättssubjekt berövas sin partsställning i förfarandet och således inte kan överklaga ett beslut som antas i detta förfarande om vederbörande inte har framställt invändningar i god tid under det administrativa förfarandet och senast under den muntliga fasen av detta förfarande.

XVIII. GEMENSAM HANDELPOLITIK

I sitt yttrande **2/15** ([EU:C:2017:376](#)), som meddelades i plenum den 16 maj 2017, uttalade sig domstolen, i enlighet med artikel 218.11 FEUF, om *Europeiska unionens befogenhet att ensam ingå det frihandelsavtal som hade förhandlats fram med Republiken Singapore*. Ett bilateralt frihandelsavtal av den "nya generationen" innehåller, utöver traditionella bestämmelser om begränsning av tullar och icke-tariffära hinder för handeln med varor och tjänster, även bestämmelser på diverse andra områden med anknytning till handel. De åtaganden som ingår i det planerade avtalet avser sålunda marknadstillträde, investeringsskydd, skydd för immateriella rättigheter, konkurrens och hållbar utveckling. Genom avtalet inrättas också mekanismer för tvistlösning och en särskild institutionell struktur för att genomföra bland annat de olika skyldigheter och förfaranden för informationsutbyte, samarbete och medling som föreskrivs däri.

Mot bakgrund av syftet och målet med förslaget till frihandelsavtal, undersökte domstolen först i vilken utsträckning bestämmelserna i avtalet omfattas av unionens exklusiva befogenhet på området för den gemensamma handelspolitiken, i enlighet med artikel 3.1 e FEUF. Den gemensamma handelspolitiken ska enligt artikel 207.1 FEUF föras inom ramen för unionens yttre åtgärder. Domstolen angav i det avseendet att endast de delar av avtalet som specifikt rör handeln med ett eller flera tredjeländer i så måtto att de huvudsakligen syftar till att främja, underlätta eller reglera handeln och direkt och omedelbart påverkar denna omfattas av den gemensamma handelspolitiken. I den mån detta var fallet såväl i fråga om åtagandena avseende handel med varor i kapitlen 2–6 som i fråga om åtagandena avseende icke-tariffära hinder för handel och investeringar i förnybar energi i kapitel 7, åtagandena avseende skydd för immateriella rättigheter i kapitel 11, åtagandena avseende konkurrensfrågor i kapitel 12 och åtagandena avseende hållbar utveckling i kapitel 13, bekräftade domstolen att dessa delar av det planerade frihandelsavtalet omfattades av unionens exklusiva befogenhet enligt artikel 3.1 e FEUF.

När det gäller åtagandena om begränsning av hindren för gränsöverskridande tillhandahållande av tjänster, etablering och tillfälliga vistelser för fysiska personer, såsom anges i kapitel 8 i avtalet, konstaterade domstolen att det kapitlet omfattas av den gemensamma handelspolitiken och följaktligen av unionens exklusiva befogenhet enligt artikel 3.1 e FEUF, med undantag av de åtaganden som anges i avtalet i fråga om tillhandahållande av tjänster på transportområdet. I den mån dessa åtaganden undantas den gemensamma handelspolitiken enligt artikel 207.5 FEUF, tog domstolen ställning till huruvida unionen har befogenhet att godkänna dessa mot bakgrund av artikel 3.2 FEUF, enligt vilken unionen har exklusiv befogenhet att ingå internationella avtal om ingåendet kan påverka gemensamma regler eller ändra räckvidden för dessa. Enligt domstolen föreligger det en sådan risk för påverkan när åtagandena enligt ett avtal omfattas av gemensamma regler, utan att det därvid krävs att de internationella åtagandena och unionslagstiftningen täcker exakt samma område. Domstolen kom fram till att hade unionen exklusiv befogenhet att godkänna dessa åtaganden enligt artikel 3.2 FEUF i den mån tillhandahållandet

av transporttjänster enligt kapitel 8 i avtalet kunde påverka eller ändra unionens gemensamma regler på området för sjö-, järnvägs- och vägtransport. Vad gäller det planerade avtalets bestämmelser om transport på inre vattenvägar påpekade domstolen att de på sin höjd innehöll ytterst begränsade åtaganden som alltså inte kunde påverka arten av unionens befogenhet vad gäller åtagandena i kapitel 8. Mot bakgrund av dessa överväganden fann domstolen att unionen hade exklusiv befogenhet vad gäller samtliga dessa åtaganden. Domstolen bekräftade även unionens exklusiva befogenhet i fråga om bestämmelserna i kapitel 10 i avtalet som innehöll åtaganden avseende offentlig upphandling. I detta sammanhang hänvisade domstolen till såväl artikel 3.1 e FEUF och – vad gäller åtagandena avseende tjänster på transportområdet – som artikel 3.2 FEUF.

Vad gäller skyddet för investeringar enligt kapitel 9 avsnitt A i avtalet, gjorde domstolen åtskillnad mellan direkta investeringar och andra investeringar. Vad gäller den första typen av investeringar, erinrade domstolen om att unionsrättsakter om utländska direktinvesteringar omfattas av den gemensamma handelspolitiken, och gjorde då ingen åtskillnad mellan åtgärder som avser tillträde till respektive skydd för dessa investeringar. Eftersom de föreslagna åtagandena avseende direktinvesteringar även var avsedda att främja, underlätta och reglera handel och eftersom de direkt och omedelbart påverkar handeln, bekräftade domstolen att unionen har exklusiv befogenhet enligt artikel 3.1 e FEUF för att godkänna dem. Domstolen fann däremot att åtagandena avseende andra utländska investeringar än direktinvesteringar, exempelvis så kallade portföljinvesteringar utan avsikt att inverka på skötseln och kontrollen av ett företag, som utgör kapitalrörelser i den mening som avses i artikel 63 FEUF, inte omfattas av unionens exklusiva befogenhet enligt artikel 3.1 FEUF, och inte heller av någon av de situationer som omfattas av exklusiv befogenhet enligt artikel 3.2 FEUF. När det gäller den sistnämnda aspekten, underkände domstolen kommissionens argument att kapitel 9 avsnitt A kan komma att påverka artikel 63 FEUF. De "gemensamma regler" som nämns i artikel 3.2 FEUF kan inte bestå av en bestämmelse i EUF-fördraget, bland annat därför att bestämmelserna i ett internationellt avtal inte kan påverka unionens primärrättsliga regler eller ändra räckvidden för dem. För att fullt ut kunna förverkliga den fria rörligheten för kapital och betalningar på ömsesidig basis kan det däremot vara nödvändigt att godkänna åtaganden som bidrar till att genomföra den. Förverkligandet av sådan rörlighet utgör ett av fördragets mål enligt artikel 216.1 FEUF och omfattas då av unionens och medlemsstaternas delade befogenhet, enligt artikel 4.2 a FEUF, på området den inre marknaden.

Det planerade avtalet innehåller bestämmelser om olika skyldigheter och förfaranden för utbyte av information, anmälan, kontroll, samarbete och medling och skapar för dessa syften en särskild institutionell struktur. I detta avseende angav domstolen att dessa åtaganden syftar till att säkerställa att de materiella bestämmelserna i avtalet är effektiva, väsentligen genom att införa en organisk struktur och vissa beslutsbefogenheter. Eftersom dessa bestämmelser är av stödkaraktär, omfattas de av samma befogenheter som de materiella bestämmelser de kompletterar. Denna bedömning gjordes även i förhållande till de åtaganden som ingår i kapitel 14, med rubriken "Öppenhet", vilka också är av stödkaraktär i förhållande till de materiella bestämmelser som de kompletterar.

När det slutligen gäller det planerade avtalets bestämmelser om tvistlösning, gjorde domstolen åtskillnad mellan den ordning som är tillämplig på tvister mellan investerare och stater och den ordning som är tillämplig på tvister mellan unionen och Singapore. När det gäller den förstnämnda ordningen konstaterade domstolen att den inte är av ren stödkaraktär i förhållande till de materiella reglerna, eftersom den kan undandra tvister från medlemsstaternas jurisdiktion. Godkännande av en sådan ordning omfattas följaktligen med nödvändighet av en delad befogenhet mellan unionen och medlemsstaterna. När det gäller mekanismen för tvistlösning mellan unionen och Singapore erinrade domstolen däremot om att unionens befogenhet i fråga om internationella förbindelser och dess befogenhet att ingå internationella avtal med nödvändighet innefattar befogenheten att, såvitt gäller tolkningen och tillämpningen av dessa avtals bestämmelser, följa avgörandena av en domstol som upprättats eller utsetts enligt avtalen eller av ett organ som visserligen inte formellt är en domstol men som i praktiken har rättskipande uppgifter, såsom det tvistlösningsorgan som inrättats inom ramen för avtalet om Världshandelsorganisationen (WTO). Eftersom systemet för tvistlösning mellan unionen och Singapore också är

en del av den institutionella strukturen för de väsentligaste bestämmelserna i det tilltänkta avtalet och inte kan undandra tvister från medlemsstaternas eller unionens jurisdiktion, konstaterade domstolen att systemet omfattas av samma befogenheter som de materiella regler det kompletterar.

Mot bakgrund av dessa överväganden slog domstolen fast att utkastet till frihandelsavtal med Singapore delvis omfattades av unionens exklusiva befogenhet och delvis av unionens och medlemsstaternas delade befogenhet.

I dom av den 25 oktober 2017, **kommissionen/rådet** (C-389/15, [EU:C:2017:798](#)), biföll domstolen (stora avdelningen) kommissionens talan om ogiltigförklaring av *beslut 8512/15 av den 7 maj 2015 om bemyndigande att inleda förhandlingar om en reviderad Lissabonöverenskommelse*¹³⁰ om ursprungsbeteckningar och geografiska beteckningar. Domstolen konstaterade att förhandlingarna om utkastet till den reviderade överenskommelsen omfattas av den exklusiva befogenhet som artikel 3.1 FEUF tilldelar unionen inom området för den gemensamma handelspolitiken enligt artikel 207.1 i EUF-fördraget.

Domstolen erinrade inledningsvis om sin fasta praxis enligt vilken unionens internationella åtaganden på immaterialrättsområdet ingår i den gemensamma handelspolitiken när de, för det första, specifikt rör internationell handel, genom att de huvudsakligen syftar till att främja, underlätta eller reglera handeln och, för det andra, direkt och omedelbart påverkar denna. Den gemensamma handelspolitiken kan enligt domstolen bland annat omfatta internationella avtal som ska säkerställa och organisera skyddet för immateriella rättigheter på avtalsparternas territorier, förutsatt att avtalen uppfyller nämnda två villkor.

Vad gäller syftet med utkastet till överenskommelse preciserade domstolen att det har som huvudsyfte att förstärka det system som inrättats genom Lissabonöverenskommelsen och att – inom den särskilda union som inrättats genom överenskommelsen – låta även geografiska beteckningar omfattas av det specifika skydd som införts genom överenskommelsen, såsom ett komplement till det skydd som garanteras genom Pariskonventionen¹³¹ för olika former av industriell äganderätt. Utkastet till den reviderade överenskommelsen ska därför anses utgöra en del av den målsättning som eftersträvas med det regelverk som det ingår i. Ur unionens synvinkel är syftet med utkastet till den reviderade överenskommelsen närmare bestämt att underlätta och reglera handeln mellan unionen och de tredjeländer som är parter i överenskommelsen.

Vad gäller verkningarna av utkastet till den reviderade överenskommelsen, fann domstolen att utkastets bestämmelser direkt och omedelbart kommer att påverka handeln mellan unionen och berörda tredjeländer, på så sätt att de för alla dessa tillverkare – liksom för varje annan fysisk eller juridisk person som berörs – föranstaltar om nödvändiga verktyg för att under homogena materiella och processuella förutsättningar se till att deras industriella rättigheter skyddas på ett verksamt sätt enligt utkastet till den reviderade överenskommelsen, om ursprungsbeteckningar eller geografiska beteckningar i utlandet används på ett skadebringande eller illojalt sätt.

Följaktligen slog domstolen fast att rådet hade gjort fel då det inordnade det angripna beslutet under området tillnärmning av lagstiftning inom den inre marknaden (artikel 114 FEUF) och därmed ansåg att det föll under unionens och medlemsstaternas delade befogenhet. Domstolen ogiltigförklarade därför beslutet.

130/ Lissabonöverenskommelsen om skydd för ursprungsbeteckningar och deras internationella registrering, undertecknad den 31 oktober 1958, reviderad i Stockholm den 14 juli 1967 och ändrad den 28 september 1979 (United Nations Treaty Series, 205) (nedan kallad **Lissabonöverenskommelsen**) vol.828, no 13172, p. 205).

131/ Konventionen för skydd av den industriella äganderätten undertecknades i Paris den 20 mars 1883, reviderades senast i Stockholm den 14 juli 1967 och ändrades den 28 september 1979 (United Nations Treaty Series, vol. 828, no 11851, p. 305).

XIX. INTERNATIONELLA AVTAL

När det gäller internationella avtal förtjänar två yttranden och en dom uppmärksamhet. De båda yttrandena rör Marrakechfördraget om att underlätta tillgången till publicerade verk för personer som är blinda, synsvaga eller har annat läshandikapp respektive det avtal som förhandlats fram mellan Kanada och Europeiska unionen om överföring och behandling av passageraravgifter.¹³² Domen rör tolkningen av en bestämmelse i ett beslut av associeringsrådet EEG-Turkiet. Det kan även erinras om domen i mål C-687/15, *kommissionen/rådet* (WRC-15), som rör den rättsliga formen på de rättsakter som anges i artikel 218.9 FEUF.¹³³

Den 14 februari 2017 meddelade domstolen (stora avdelningen) **yttrande 3/15** ([EU:C:2017:114](#)) om Marrakechfördraget om att underlätta tillgången till publicerade verk för personer som är blinda, synsvaga eller har annat läshandikapp,¹³⁴ vilket antogs år 2013 som ett resultat av förhandlingarna inom ramen för Världsorganisationen för den intellektuella äganderätten. Enligt Marrakechfördraget ska de avtalsslutande staterna i sin nationella lagstiftning föreskriva att vissa organ, närmare bestämt statliga institutioner eller ideella organisationer som tillhandahåller utbildning, undervisning, anpassad läsning eller tillgång till information, får mångfaldiga eller sprida exemplar av publicerade verk i tillgängligt format för personer som är blinda, synsvaga eller har annat läshandikapp utan upphovsrättsinnehavarens tillstånd. Domstolen hade ombetts att avgöra huruvida unionen hade befogenhet att ingå ett sådant avtal.

Domstolen fann för det första att ingåendet av Marrakechfördraget inte faller inom tillämpningsområdet för den gemensamma handelspolitiken enligt artikel 207 FEUF. Syftet med fördraget är nämligen inte att främja, underlätta eller reglera internationell handel med exemplar i tillgängligt format, utan att förbättra villkoren för de berättigade personerna på olika sätt genom att underlätta tillgången till publicerade verk. Vidare kan inte gränsöverskridande utbyte av exemplar i tillgängligt format, som avses i Marrakechfördraget, likställas med internationell handel som bedrivs av vanliga operatörer i kommersiellt syfte, eftersom utbytet endast äger rum mellan statliga institutioner eller ideella organisationer i enlighet med de villkor som anges i fördraget och all export och import endast är avsedd för berättigade personer.

För det andra slog domstolen fast att samtliga skyldigheter i Marrakechfördraget omfattas av ett område som redan i stor utsträckning regleras av gemensamma unionsregler och att ingåendet av fördraget kan påverka dessa regler eller ändra räckvidden för dessa i den mening som avses i artikel 3.2 FEUF. Följaktligen omfattas ingåendet av Marrakechfördraget av unionens exklusiva befogenhet. Domstolen fann nämligen att direktiv 2001/29¹³⁵ ger medlemsstaterna rätt att införa ett undantag från eller en inskränkning i rätten till mångfaldigande och överföring till allmänheten, till förmån för personer med funktionshinder. Härav följer att Marrakechfördragets undantag från eller inskränkning i dessa rättigheter måste genomföras inom ramen för det område som harmoniserats genom direktivet. Detsamma gäller för de export- och importregleringar som föreskrivs i Marrakechfördraget i den mån de har till syfte att, på en fördragsslutande parts territorium, tillåta överföring till allmänheten eller spridning av exemplar i tillgänglig form som publicerats i en annan fördragsslutande part utan

132/ Denna dom presenteras under rubrik I "Grundläggande rättigheter".

133/ Denna dom presenteras under rubriken III.2. "Unionens rättsakter".

134/ Rådet godkände undertecknandet av fördraget på Europeiska unionens vägnar genom rådets beslut 2014/221/EU av den 14 april 2014 (EUT L 115, 2014, s. 1).

135/ Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (EGT L 167, 2001, s. 10).

rättsinnehavarnas samtycke. I det sammanhanget framhöll domstolen att även om medlemsstaterna, med stöd av direktiv 2001/29, har möjlighet att införa ett sådant undantag eller en sådan inskränkning rör det sig om en möjlighet som ges av unionslagstiftaren och som är strikt omgärdad av olika krav i unionsrätten.

I yttrande 1/15 ([EU:C:2017:592](#)),¹³⁶ uttalade sig domstolen (stora avdelningen) bland annat om vad som är *korrekt rättslig grund för antagandet av rådets beslut om ingående av avtalet mellan Kanada och Europeiska unionen om överföring och behandling av passageraruppgifter*. Valet av materiell rättslig grund för en unionsrättsakt, inbegripet en rättsakt som antas i syfte att ingå ett internationellt avtal, ska grunda sig på objektiva omständigheter som kan bli föremål för domstolsprövning, bland vilka ingår rättsaktens syfte och innehåll. Mot denna bakgrund konstaterade domstolen att det planerade avtalet har två beståndsdelar dels nödvändigheten av att garantera den allmänna säkerheten, dels skyddet för passageraruppgifter. Båda dessa beståndsdelar ska anses vara väsentliga och domstolen konstaterade därför att de planerade åtgärderna för skydd av passagerarnas personuppgifter hänför sig till den rättsliga grunden i artikel 16.2 FEUF medan åtgärder för överföring av sådana uppgifter till behöriga straffrättsliga myndigheter och dessa myndigheters behandling av uppgifterna omfattas av den rättsliga grunden i artikel 87.2 a FEUF. Efter att ha angett att den kombinerade användningen av båda dessa olika rättsliga grunder inte leder till att olika antagningsförfaranden blir tillämpliga, bekräftade domstolen att rådets beslut om ingående av det planerade avtalet ska grundas på artikel 16.2 och artikel 87.2 a FEUF gemensamt.

I sin dom av den 5 december 2017 i målet **Tyskland/rådet** (C-600/14, [EU:C:2017:935](#)), ogillade domstolen (stora avdelningen) den talan om delvis ogiltigförklaring som Tyskland väckt mot rådets beslut 2014/699,¹³⁷ vilket syftar till att fastställa den ståndpunkt som ska intas på Europeiska unionens vägnar när det gäller vissa ändringar av fördraget om internationell järnvägstrafik (Cotif). Till stöd för sin talan gjorde Förbundsrepubliken Tyskland bland annat gällande att vissa punkter i fråga om vilka det angripna beslutet fastställde de ståndpunkter som ska intas på unionens vägnar inte omfattas av unionens externa befogenhet, eftersom unionen inte tidigare hade antagit gemensamma regler som kunde påverkas av dessa förändringar.

Domstolen erinrade inledningsvis om att det inte är nödvändigt att det i fördragen uttryckligen föreskrivs att unionen ska ha befogenhet att ingå ett internationellt avtal för att så ska vara fallet. En sådan befogenhet kan även följa implicit av andra bestämmelser i fördragen och av rättsakter som antagits av unionens institutioner med stöd av dessa bestämmelser. I synnerhet gäller att när institutionerna i unionsrätten har getts interna befogenheter för att förverkliga ett bestämt mål, har unionen befogenhet att göra de för detta ändamål nödvändiga internationella åtagandena, även i avsaknad av en uttrycklig bestämmelse härom. Unionen kan således ha extern befogenhet i andra fall än i de fall då den har exklusiv befogenhet enligt artikel 3.2 FEUF. I detta avseende konstaterade domstolen att syftet med bestämmelserna i Coti, som de omtvistade ändringarna avser, är att införa harmoniserade bestämmelser på internationell nivå – däribland för internationella transporter till eller från en medlemsstats territorium eller genom en eller flera medlemsstaters territorier – för de delar av en transport som äger rum utanför unionens territorium och, i princip, även för de delar av transporter som äger rum inom unionens territorium. Den omständigheten att unionen intar en ståndpunkt när det gäller nämnda

136/ Detta yttrande presenteras även under rubrik I "Grundläggande rättigheter".

137/ Rådets beslut 2014/699/EU av den 24 juni 2014 om fastställande av den ståndpunkt som ska intas på Europeiska unionens vägnar vid det 25:e mötet i Otifs översynskommitté när det gäller vissa ändringar av fördraget om internationell järnvägstrafik (Cotif) och dess bihang (EUT L, 293, 2014, s. 26).

ändringar ska följaktligen anses bidra till att förverkliga den gemensamma transportpolitikens mål inom ramen för den befogenhet som unionen har enligt artikel 91.1 FEUF, vilken även inbegriper en extern dimension.

Domstolen angav även att unionens externa befogenhet som hänför sig till den situation som anges i artikel 216.1 FEUF, nämligen det fall där ingåendet av ett avtal är "nödvändigt för att inom ramen för unionens politik förverkliga något av de mål som avses i fördragen", inte är förenad med ett villkor om att det tidigare har antagits unionsregler som kan påverkas av de omtvistade ändringarna. Det kan därför inte med framgång hävdas att unionen på transportområdet, där befogenheten är delad mellan unionen och dess medlemsstater, inte kan handla externt innan den har handlat internt genom att anta gemensamma regler på de områden där det gjorts internationella åtaganden.

I domen **Tekdemir** (C-652/15, [EU:C:2017:239](#)), som meddelades den 29 mars 2017, tolkade domstolen (stora avdelningen) den "standstill"-klausul som återfinns i artikel 13 i beslut nr 1/80 av associeringsrådet EEG-Turkiet¹³⁸ enligt vilken medlemsstaterna och Republiken Turkiet inte får införa nya begränsningar såvitt avser villkoren för tillträde till anställning för arbetstagare och deras familjemedlemmar som uppehåller sig inom respektive lands territorium i enlighet med gällande lagstiftning. I det aktuella fallet hade en turkisk medborgare, född i Tyskland i juni 2014, som företräddes av sina föräldrar, i juli samma år ansökt om uppehållstillstånd enligt tysk rätt. Barnets mor, som också var turkisk medborgare, hade rest in i Tyskland under 2013 med en Schengenvisering för turister och ingett en asylansökan där. Vid tidpunkten för barnets födelse hade hon, i egenskap av asylsökande, tillstånd att vistas i Tyskland. Barnets far, som också var turkisk medborgare, hade för sin del uppehållstillstånd som var giltigt fram till oktober 2016.

Den behöriga tyska myndigheten hade med stöd av en nationell bestämmelse som antagits efter det att beslut nr 1/80 trätt i kraft avslagit barnets ansökan om uppehållstillstånd. Som skäl för avslagsbeslutet anfördes dels att det inte var oacceptabelt att kräva att barnet senare skulle vidta åtgärder inom ramen för ett viseringsförfarande, även om detta oundvikligen skulle leda till att han och hans mor, åtminstone tillfälligt, skildes från sin far respektive make, dels att det inte var orimligt att förvänta sig av barnets far att han skulle fortsätta att leva i en familjegemenskap eller äktenskaplig samlevnad tillsammans med sin son och sin maka i Turkiet.

Med hänvisning till den tolkning som gjordes i domen i målet **Demir**¹³⁹ angav domstolen att det mål som avser en effektiv förvaltning av migrationsströmmarna kan utgöra ett tvingande skäl av allmänintresse som kan motivera en nationell bestämmelse som införts efter det att beslut nr 1/80 trätt i kraft i den berörda medlemsstaten och som innebär att tredjelandsmedborgare under 16 år måste inneha ett uppehållstillstånd för att få resa in och vistas i denna medlemsstat. En sådan bestämmelse står emellertid inte i proportion till det mål som eftersträvas, eftersom villkoren för dess genomförande – såvitt avser barn som är tredjelandsmedborgare som är födda i den berörda medlemsstaten och vars ena förälder är en turkisk arbetstagare som vistas lagligen i denna medlemsstat – går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå detta mål, bland annat eftersom arbetstagaren måste välja mellan att fortsätta sin anställning i den berörda medlemsstaten och se sitt familjeliv störas allvarligt eller avstå från sin anställning utan någon garanti om att få komma in på arbetsmarknaden igen vid eventuell återkomst från Turkiet.

^{138/} Beslut nr 1/80 av den 19 september 1980 om utveckling av associeringen och som fogats till avtalet om upprättandet av en associering mellan Europeiska ekonomiska gemenskapen och Turkiet, vilket undertecknades den 12 september 1963 i Ankara av Republiken Turkiet, å ena sidan, och av medlemsstaterna i EEG och gemenskapen, å andra sidan, och vilket ingicks, godkändes och bekräftades för gemenskapens räkning genom rådets beslut 64/732/EEG av den 23 december 1963 (EGT 217,1964, s. 3685).

^{139/} Domstolens dom av den 7 november 2013, **Demir** (C-225/12, [EU:C:2013:725](#)).

XX. GEMENSAM UTRIKES- OCH SÄKERHETSPOLITIK

När det gäller restriktiva åtgärder inom den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken (Gusp), bör fem domar uppmärksammas. Tre domar rör frysning av penningmedel tillhörande grupper eller personer som anses ha anknytning till terroristhandlingar. Den fjärde domen gäller domstolens behörighet att pröva lagenligheten av beslut från rådet om restriktiva åtgärder gentemot vissa ryska företag på grund av Ryska federationens agerande i Ukraina. Slutligen är det värt att notera domen **Safa Nicu Sepahan/rådet** (C-45/15 P), som avser ersättning för skada som orsakats av ett beslut om frysning av penningmedel¹⁴⁰

I domen i målet A m.fl. (C-158/14, [EU:C:2017:202](#)) som meddelades den 14 mars 2017, hade domstolen (stora avdelningen) att uttala sig om *giltigheten av rådets genomförandeförordning (EU) nr 610/2010*,¹⁴¹ som behöll *Tamilska befrielsestrupperna (LTTE) i förteckningen över grupper som deltar i terroristhandlingar och som är föremål för restriktiva åtgärder*. Det nationella målet avsåg nationella åtgärder för frysning av tillgångar för flera personer som hade samlat in pengar till LTTE. Eftersom dessa nationella beslut beaktade genomförandeförordning nr 610/2010 hade klagandena i det nationella målet ifrågasatt denna genomförandeförordnings giltighet på grund av att LTTE:s handlingar inte var terroristhandlingar utan snarare väpnade styrkors verksamhet under en väpnad konflikt i den mening som avses i internationell humanitär rätt, eftersom de ingick i en väpnad konflikt. Den hänskjutande domstolen hade bland annat frågat huruvida, inom ramen för prövningen av giltigheten av genomförandeförordning nr 610/2010, väpnade styrkors verksamhet under en väpnad konflikt, i den mening som avses i internationell humanitär rätt, kan utgöra "terroristhandlingar" i den mening som avses i unionslagstiftningen om kampen mot terrorism.

Inledningsvis bekräftade domstolen att även om klagandena i det nationella målet inte väckt talan om ogiltigförklaring av genomförandeförordning nr 610/2010 och de rättsakter som föregått denna, hade de likväl behörighet att bestrida giltigheten av dessa rättsakter vid den hänskjutande domstolen. Härvidlag erinrade domstolen om att en begäran om förhandsavgörande som rör giltigheten av en unionsakt förvisso kan avvisas för det fall den fysiska eller juridiska person som hade kunnat väcka talan om ogiltigförklaring av en unionsakt, trots att det var uppenbart att en sådan talan hade kunnat tas upp till sakprövning, inte har gjort detta inom den utsatta tidsfristen och gör gällande att denna akt är olaglig inom ramen för ett nationellt förfarande för att förmå den nationella domstolen att hänskjuta frågan om nämnda akts giltighet till EU-domstolen för ett förhandsavgörande, och på så sätt kringgå den laga kraft som denna rättsakt erhållit gentemot vederbörande efter utgången av talefristen. I det aktuella fallet var det emellertid inte uppenbart att en talan om ogiltigförklaring som väckts av klagandena i det nationella målet skulle ha kunnat tas upp till sakprövning. Härvidlag underströk domstolen att klagandena i det nationella målet själva inte var upptagna i förteckningen om frysning av tillgångar. Upptagandet av LTTE i förteckningen om frysning av tillgångar har, med avseende på andra personer än denna enhet, allmän räckvidd i den meningen att upptagandet bidrar till att ett obestämt antal personer tvingas beakta de specifika restriktiva åtgärder som vidtagits mot nämnda enhet. Därför var det inte uppenbart att klagandena var "personligen" berörda av rättsakterna i fråga. Dessutom påverkades inte klagandenas situation direkt av unionens rättsakter om detta upptagande, utan av sanktioner vilka hade införts uteslutande med stöd av nederländsk lag, i vilken nämnda upptagande, jämte andra omständigheter, hade beaktats. Enligt domstolen var det därmed inte visat att en talan

^{140/} Denna dom presenteras under rubriken III.4 "Unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar".

^{141/} Rådets genomförandeförordning (EU) nr 610/2010 av den 12 juli 2010 om genomförande av artikel 2.3 i förordning (EG) nr 2580/2001 om särskilda restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter i syfte att bekämpa terrorism och om upphävande av genomförandeförordning (EU) nr 1285/2009 (EUT L 178, 2010, s. 1).

om ogiltigförklaring som väckts av klagandena mot unionsrättsakter om upptagande och behållande av LTTE i förteckningen avseende frysning av tillgångar uppenbart hade kunnat upptas till sakprövning.

Efter att ha erinrat om att en förordning om restriktiva åtgärder inte bara ska tolkas mot bakgrund av det beslut som avses i artikel 215.2 FEUF, utan också mot bakgrund av denna förordnings historiska sammanhang, underströk domstolen att bestämmelser som är relevanta för prövningen av giltigheten av genomförandeförordning nr 610/2010 är förordning nr 2580/2001¹⁴² och gemensam ståndpunkt 2001/931,¹⁴³ vilka i huvudsak tillhör området gemensam utrikes- och säkerhetspolitik, och syftar till att genomföra resolution 1373 (2001) från Förenta Nationernas säkerhetsråd.

Samtidigt som domstolen konstaterade att internationell humanitär rätt förbjuder terroristhandlingar noterade den att internationell humanitär rätt har andra mål än gemensam ståndpunkt 2001/931 och förordning nr 2580/2001, men likväl inte förbjuder antagandet av restriktiva åtgärder som de aktuella åtgärderna. Följaktligen ska tillämpningen av dessa unionsakter inte bero på de kvalifikationer som följer av den humanitära rätten, och väpnade styrkors verksamhet under en väpnad konflikt kan anses utgöra "terroristhandlingar", i den mening som avses i dessa unionsakter. Domstolen fann således att såväl genomförandeförordning nr 610/2010 som de rättsakter som föregått denna avseende upptagandet av LTTE i förteckningen avseende frysning av tillgångar var giltiga.

I två domar av den 26 juli 2017, *rådet/LTTE* (C-599/14 P, [EU:C:2017:583](#)) och *rådet/Hamas* (C-79/15 P, [EU:C:2017:584](#)), hade domstolen (stora avdelningen) att ta ställning till två domar¹⁴⁴ i vilka tribunalen hade ogiltigförklarat rådets rättsakter om förlängning, mellan 2010 och 2014, av de åtgärder för frysning av tillgångar som rådet vidtagit mot Hamas och Tamilska befrielsestridarna (Liberation Tigers of Tamil Eelam – (LTTE)), på grundval av gemensam ståndpunkt 2001/931¹⁴⁵ och förordning nr 2580/2001¹⁴⁶. Domstolen bekräftade i dessa domar att *rådet får låta en enhet kvarstå i förteckningen över enheter som misstänks ha koppling till terroristhandlingar om rådet finner att den risk för att den berörda enheten deltar i terroristverksamhet som motiverade det ursprungliga uppförandet i förteckningen fortsatt föreligger*. Domstolen förklarade härvidlag att om ett ursprungligt upptagande i förteckningen måste baseras på nationella beslut som antagits av behöriga myndigheter, föreligger inte detta krav för att därefter behålla ett upptagande.

142/ Rådets förordning (EG) nr 2580/2001 av den 27 december 2001 om särskilda restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter i syfte att bekämpa terrorism (EGT L 344, 2001, s. 70, och rättelse i EUT L 52, 2010, s. 58).

143/ Rådets gemensamma ståndpunkt 2001/931/Gusp av den 27 december 2001 om tillämpning av särskilda åtgärder i syfte att bekämpa terrorism (EGT L 344, 2001, s. 93).

144/ Dom av den 16 oktober 2014, *LTTE/rådet* (T-208/11 och T-508/11, [EU:T:2014:885](#)), och dom av den 17 december 2014, *Hamas/rådet* (T-400/10, [EU:T:2014:1095](#)).

145/ Ovan fotnot 142.

146/ Rådets förordning (EG) nr 2580/2001 av den 27 december 2001 om särskilda restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter i syfte att bekämpa terrorism (EGT L 344, 2001, s. 70).

I dessa fall hade rådet upptagit Hamas, den 27 december 2001,¹⁴⁷ och LTTE, den 29 maj 2006,¹⁴⁸ i den förteckning som avses i artikel 2.3 i förordning nr 2580/2001. Dessa uppföranden, vilka regelbundet förnyats av rådet, grundade sig på beslut av de brittiska myndigheterna och ett beslut av de indiska myndigheterna vad gällde LTTE, och på två beslut av Förenta staternas myndigheter och ett brittiskt beslut vad gällde Hamas. Hamas och LTTE hade inte bestridit rådets rättsakter genom vilka de ursprungligen upptogs i förteckningen, utan har ifrågasatt att de fortsatt behålls i denna förteckning. Tribunalen ogiltigförklarade dessa rättsakter, bland annat på den grunden att de omtvistade åtgärderna inte grundade sig på omständigheter som prövats och fastställts i beslut som fattats av de behöriga myndigheterna (vilket tribunalen anser krävs enligt gemensam ståndpunkt 931/2001), utan på grundval av uppgifter som rådet hämtat från tidningar och internet.

Domstolen hade att uttala sig om de krav som rådet är skyldigt att uppfylla vid sin regelbundna översyn av de restriktiva åtgärderna. Domstolen bekräftade den rättspraxis som följer av domen *Al-Aqsa*,¹⁴⁹ enligt vilken rådet får låta en person eller enhet kvarstå i förteckningen, för det fall att rådet finner att det fortfarande finns en risk för att den berörda personen eller enheten deltar i terroristverksamhet. Domstolen har påpekat att rådet i förevarande fall, för att visa att denna risk fortsatt förelåg vad gällde LTTE och Hamas, var skyldigt att beakta nyare omständigheter än de som motiverade det ursprungliga uppförandet i förteckningen. Enligt domstolen är det enligt artikel 1.4 i gemensam ståndpunkt 2001/931 endast det ursprungliga upptagande i förteckningen som måste baseras på nationella beslut som antagits av behöriga myndigheter. Något sådant villkor föreskrivs inte i artikel 1.6 i den gemensamma ståndpunkten för att bibehålla dessa enheter i förteckningen, vilket kan bygga på andra grunder. Domstolen erinrade härvidlag om att de berörda enheterna under alla förhållanden skyddas genom möjligheten att vid unionsdomstolen bestrida samtliga omständigheter rådet har åberopat i samband med den regelbundna översynen.

Domstolen upphävde därför tribunalens dom avseende Hamas och återförvisade målet till sistnämnda domstol. Däremot fastställde domstolen tribunalens dom om ogiltigförklaring av de åtgärder som rådet antagit avseende LTTE för frysning av tillgångar, och detta trots den felaktiga rättstillämpning som tribunalen gjort sig skyldig till i denna dom. Mot bakgrund av att LTTE hade lidit ett militärt nederlag i Sri Lanka år 2009, och att detta utgjorde en väsentlig förändring av omständigheterna som kunde ifrågasätta att risken för att LTTE deltog i terroristverksamhet kvarstod, fann domstolen att rådet varit skyldig att hänvisa till omständigheter som kunde utgöra stöd för dess bedömning i redogörelsen för skälen till de angripna rättsakterna, vilket rådet inte har gjort. Vidare slog domstolen fast att rådet kan grunda det ursprungliga uppförandet av en person eller en enhet i förteckningen på ett beslut som antagits av en behörig myndighet i ett tredjeland först efter att noggrant ha kontrollerat att lagstiftningen i tredjelandet säkerställer ett skydd för rätten till försvar och rätten till ett effektivt domstolsskydd som motsvarar det skydd som säkerställs inom unionen, och att denna bedömning måste motiveras i redogörelsen för skälen till beslutet.

147/ Rådets beslut 2001/927/EG av den 27 december 2001 om upprättande av den förteckning som avses i artikel 2.3 i rådets förordning (EG) nr 2580/2001 om särskilda restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter i syfte att bekämpa terrorism (EGT L 344, 2001, s. 83).

148/ Rådets beslut 2006/379 EG av den 29 maj 2006 om genomförande av artikel 2.3 i förordning (EG) nr 2580/2001 om särskilda restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter i syfte att bekämpa terrorism samt om upphävande av beslut 2006/930/EG (EUT L 144, 2006, s. 21).

149/ Domstolens dom av den 15 november 2012, *Al-Aqsa/rådet* och *Nederländerna/Al-Aqsa*, (C-539/10 P och C-550/10 P, [EU:C:2012:711](#)).

Slutligen bekräftade domstolen (stora avdelningen) i domen **Rosneft** (C-72/15, [EU:C:2017:236](#)), som meddelades den 28 mars 2017, *giltigheten av beslut 2014/512¹⁵⁰ och rådets förordning nr 833/2014¹⁵¹ om restriktiva åtgärder, med hänsyn till Rysslands agerande i Ukraina, som är riktade mot vissa ryska företag med kopplingar till den ryska staten*. I det nationella målet hade ett av de berörda företagen bestritt giltigheten av de restriktiva åtgärder som antagits av rådet gentemot företaget samt nationella genomförandeåtgärder.

Domstolen bekräftade sin behörighet att meddela förhandsavgöranden om giltigheten av en rättsakt som har antagits på grundval av bestämmelserna om den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken, förutsatt att begäran om förhandsavgörande avser antingen att kontrollera iakttagandet av de förfaranden för, respektive omfattning av, institutionernas befogenheter som anges i fördragen för utövandet av unionsbefogenheter, eller kontroll av lagenligheten av beslut om restriktiva åtgärder mot fysiska eller juridiska personer. När det gäller undantaget från domstolens behörighet på området för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken, i artikel 24.1 andra stycket sista meningen FEU och artikel 275 första stycket FEUF och det undantag som föreskrivs i nämnda bestämmelse i FEU och artikel 275 andra stycket FEUF, underströk domstolen att artikel 47 i stadgan visserligen inte kan ge domstolen behörighet när någon sådan behörighet inte föreligger enligt fördragen. Principen om ett effektivt domstolsskydd innebär emellertid att undantaget från domstolens behörighet på området för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken ska tolkas restriktivt. Eftersom det förfarande som gör det möjligt för EU-domstolen att lämna förhandsavgöranden har till syfte att säkerställa att lag och rätt följs vid tolkning och tillämpning av fördragen skulle det strida mot syftena med sistnämnda bestämmelse och med principen om ett effektivt domstolsskydd att tolka den behörighet som EU-domstolen ges enligt artikel 275 andra stycket FEUF, som artikel 24.1 FEU hänvisar till, restriktivt.

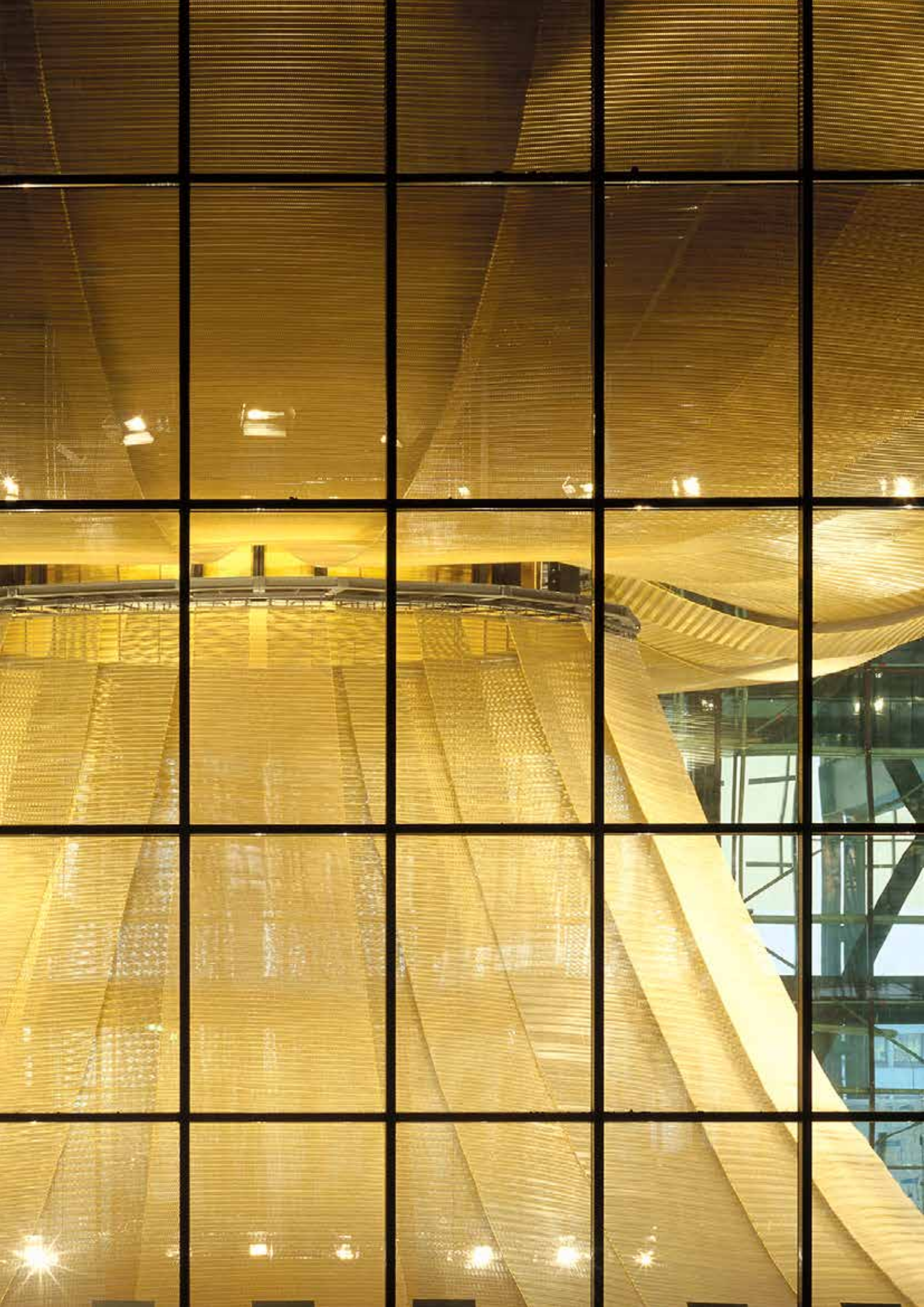
I den mån som EU-domstolen med stöd av artikel 24.1 FEU och artikel 275 andra stycket FEUF således har materiell behörighet att pröva unionsrättsakters giltighet, bland annat när det är fråga om restriktiva åtgärder mot fysiska eller juridiska personer, skulle det strida mot systematiken i det system för ett effektivt domstolsskydd som införts genom fördragen att tolka sistnämnda bestämmelse på så sätt att medlemsstaternas domstolar inte har någon möjlighet att ställa frågor till EU-domstolen avseende giltigheten av beslut från rådet om vidtagande av sådana åtgärder.

Vad vidare beträffade de omtvistade rättsakternas giltighet fann domstolen att med beaktande av de olika funktioner som dessa två slags rättsakter fyller – rättsakter som rådet antagit med stöd av artikel 29 FEU och de som antagits med stöd av artikel 215 FEUF – kan den omständigheten att beslutet 2014/512 som rådet antagit med stöd av artikel 29 FEU preciserar föremålet för de restriktiva åtgärderna i princip inte anses inkräkta på det förfarande som föreskrivs i artikel 215 FEUF för genomförande av nämnda beslut. Denna omständighet har således inte, i samband med antagandet av förordning nr 833/2014 om genomförande av detta beslut, inneburit något åsidosättande av rätten att utöva de befogenheter som artikel 215 FEUF ger unionens höga representant för utrikes frågor och säkerhetspolitik samt kommissionen. Slutligen påpekade domstolen att betydelsen av de mål som eftersträvas med de omtvistade rättsakterna är sådan att negativa konsekvenser, även betydande sådana, för vissa aktörer är motiverade och att, i det aktuella fallet, inskränkningen av dessa aktörers näringsfrihet och rätt till egendom som dessa rättsakter innebär inte kan anses vara oproportionerlig. Domstolen fann även att rättssäkerhetsprincipen och principen *nulla poena sine lege certa* inte utgjorde hinder för att en medlemsstat

150/ Rådets beslut 2014/512/Gusp av den 31 juli 2014 om restriktiva åtgärder med hänsyn till Rysslands åtgärder som destabiliserar situationen i Ukraina (EUT L 229, 2014, s. 13) i dess lydelse enligt rådets beslut 2014/872/Gusp av den 4 december 2014 (EUT L 349, 2014, s. 58, och rättelse i EUT L 350, 2014, s. 15).

151/ Rådets förordning (EU) nr 833/2014 av den 31 juli 2014 om restriktiva åtgärder mot bakgrund av Rysslands åtgärder som destabiliserar situationen i Ukraina (EUT L 229, 2014, s. 1), i dess lydelse enligt rådets förordning (EU) nr 1290/2014 av den 4 december 2014 (EGT L 349, 2014, s. 20, och rättelse i EUT L 369, 2014, s. 79).

inför straffrättsliga påföljder som ska tillämpas vid överträdelse av bestämmelserna i nämnda förordning, trots att dessa bestämmelser senare gradvis kan komma att klargöras av domstolen.

C/ VERKSAMHETEN VID DOMSTOLENS KANSLI ÅR 2017

Av Marc-André GAUDISSERT, biträdande justitiesekreterare

Såsom framgår av de texter som reglerar organisationen av domstolens kansli och dess verksamhet har det anförtratts tre huvudsakliga uppdrag.

Kansliet har enligt rättegångsreglerna ansvar för att ta emot, översända och bevara samtliga handlingar. Framför allt ser kansliet till att förfarandet förflyter på ett korrekt sätt och administrerar akterna i de mål som kommer in till domstolen. Kansliets arbete sträcker sig från tidpunkten då ansökan lämnas in till dess att parterna delges det slutgiltiga avgörandet. Kansliet ombesörjer även arkivering av handlingarna i målet.

I arbetet med detta första uppdrag – och i förlängningen härav – håller kansliet nödvändig kontakt med parternas ombud, med utomstående och med de domstolar i medlemsstaterna som framställer begäranden om förhandsavgörande beträffande unionsrättens tolkning och giltighet. Kontakterna kan ske på samtliga Europeiska unionens officiella språk.

Slutligen bistår kansliet domstolens ledamöter på alla sätt i deras arbete, genom att bland annat handlägga de många olika processuella frågor som kan uppkomma under ett förfarandes gång. Kansliets handläggare deltar även i förhandlingarna vid domstolen och i domstolsavdelningarnas administrativa möten. Likaså deltar kansliets ledning i arbetet i olika kommittéer, i synnerhet i den kommitté som ansvarar för frågor avseende domstolens stadga och rättegångsregler.

Arbetet i sistnämnda kommitté har varit intensivt under det gångna året och har bland annat utmynnat i den rapport som tillställdes Europaparlamentet, rådet och kommissionen, den 14 december 2017, beträffande frågan huruvida behörigheten att pröva vissa tolkningsfrågor eventuellt delvis ska överföras till tribunalen.¹ Kommittén har även gjort en fördjupad analys av vilka följder reformen av Europeiska unionens domstolsstruktur har haft på behörighetsfördelningen mellan domstolen och tribunalen vid direkt talan samt av vilken inverkan utvecklingen av europeiska och nationella regler och praxis om skydd för personuppgifter kan komma att få för publiceringen av rättspraxis. Denna analys pågick fortfarande när dessa rader skrevs.

Den följande redogörelsen kommer att inriktas på själva den dömande verksamheten och de övergripande utvecklingstrender som kan utläsas av statistiken. Av denna framgår att år 2017 kännetecknades av en hög arbetstakt, såväl vad gäller antalet inkomna mål som antalet avgjorda mål.

Inkomna mål

År 2017 anhängiggjordes 739 mål vid domstolen. Med undantag för år 1979 – som utgjorde ett rekordår då 1 324 nya mål anhängiggjordes, varav mer än ett tusen konnexa tjänstemannamål –, rör det sig här om det högsta antalet nya mål i domstolens historia. Det tidigare rekordet uppnåddes år 2015, då 713 nya mål kom in. Ökningen beror huvudsakligen på att fler mål om förhandsavgörande underställs domstolen. År 2017 kom 533 nya mål om

^{1/} Rapporten är tillgänglig på samtliga Europeiska unionens officiella språk på domstolens webbsida (<https://curia.europa.eu>, under rubriken Domstolen – Förfarandet).

förhandsavgörande in till domstolen, vilket motsvarar en ökning med ungefär 13 procent jämfört med föregående år då domstolen tog emot en begäran om förhandsavgörande i 470 mål.

Detta nya rekord kan förvisso till viss del förklaras av att ett fyrtiotal liknande mål från Tyskland anhängiggjorts som alla gäller tolkningen av förordning (EG) nr 261/2004 om kompensation och assistans till passagerare vid nekad ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar², men visar även på det förtroende som medlemsstaternas domstolar hyser för EU-domstolen. De mål om förhandsavgörande som registrerades år 2017 kom från i stort sett samtliga medlemsstater och från samtliga typer av domstolar i medlemsstaterna – inklusive författningsdomstolar. Målen gällde så vitt skilda områden inom unionsrätten som transport och beskattning, konsumentskydd, socialpolitik och miljö utan att förglömma frågor som omfattas av avdelning V i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, och som har koppling till flyktingkrisen samt de åtgärder som nationella myndigheter vidtagit i detta sammanhang.

Det är bland annat inom dessa områden som domstolen noterat en ökning av antalet förhandsavgöranden som begärts av domstolar i Tyskland, Österrike, Nederländerna men även i länder som anslutit sig till unionen senare, till exempel Ungern, Litauen och Estland (med 22, 10 respektive 7 sådana mål anhängiggjorda under år 2017).

Sedan domstolen under åren 2015 och 2016 avgjort flera viktiga frågor som rör det känsliga området hypotekslån har antalet mål där tolkningsfrågor har ställts av spanska domstolar, vilka varit direkt konfronterade med denna problematik, minskat med hälften under år 2017. Detsamma kan konstateras vad gäller Förenade kungariket (som från att ha begärt förhandsavgörande i 23 fall år 2016 endast gjorde det i 11 fall år 2017), medan antalet begäranden som framställt av irländska domstolar däremot har gått i motsatt riktning; från 6 framställda begäranden om förhandsavgörande år 2016 till 12 år 2017. Detsamma gäller antalet mål om förhandsavgörande från Finland, som ökat från 7 till 13 under samma period.

Läsaren finner i de tabeller som följer en detaljerad redogörelse för de mål om förhandsavgörande som inletts under det gångna året, redovisade per medlemsstat och per domstol.

Utöver den förhärskande andel som målen om förhandsavgörande utgör – denna måltyp motsvarar nära tre fjärdedelar av antalet inkomna mål år 2017 – kan det även noteras ett ökat antal talan om fördragsbrott (vilka gått från 31 år 2016 till 41 år 2017) och samtidigt en minskning av antalet överklaganden. Dessa har nämligen, alla målkategorier sammantagna, minskat under samma period från 175 mål till 147 mål. Dock förefaller det för tidigt att i nuläget dra några definitiva slutsatser av denna utveckling, eftersom antalet mål om fördragsbrott år 2016 låg på en historiskt sett låg nivå medan antalet överklaganden som framställs till domstolen beror på en rad faktorer som, bland annat, hänger samman med antalet avgöranden från tribunalen men även med parternas bedömning av möjligheten att vinna bifall för överklagandet. Den minskning av antalet överklagande som konstaterats åren 2016 och 2017 kan vara ett tecken på den ovan nämnda domstolsreformens goda resultat jämte inverkan av de åtgärder som domstolen vidtagit för att snabbt avvisa eller ogilla överklaganden som uppenbart inte kan upptas till prövning eller som det uppenbart saknas stöd för. Det dröjer dock naturligtvis några år innan vi kan se om dessa utvecklingstendenser håller i sig.

Slutligen vill jag påpeka att domstolen år 2017 tog emot en begäran om yttrande från Konungariket Belgien med stöd av artikel 218.11 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt. Begäran gäller frågan huruvida det övergripande avtalet om ekonomi och handel (Ceta) mellan Kanada, å ena sidan, och Europeiska unionen och dess medlemsstater, å andra sidan, undertecknat i Bryssel den 30 oktober 2016 ("Ceta"), är förenligt med fördragen.

^{2/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 261/2004 av den 11 februari 2004 om fastställande av gemensamma regler om kompensation och assistans till passagerare vid nekad ombordstigning och inställda eller kraftigt försenade flygningar och om upphävande av förordning (EEG) nr 295/91 (EUT L 46, 2004, av den 17 februari 2004, s. 1).

Domstolen har ombetts att uttala sig bland annat om huruvida den mekanism för tvistlösning i investeringsfrågor som föreskrivs i avtalet är förenlig med fördragen.

Avgjorda mål

Även om antalet inkomna mål år 2017 ökade låg antalet avgjorda mål på i stort sett samma nivå som år 2016. Under det gångna året avgjorde domstolen 699 mål jämfört med 704 mål år 2016. Om man bortser från det ovannämnda fyrtiotalet tyska mål – som gäller samma fråga och i praktiken utgör ett och samma mål, vilket lett till att de förenats – visar siffrorna således på en jämvikt mellan inkomna och avgjorda mål under det gångna året.

Precis som år 2016, utgörs merparten av de mål som domstolen avgjort av mål om förhandsavgörande och överklaganden. Tillsammans står de för mer än 90 procent av de mål som domstolen avgjort under år 2017. Proportionen förklaras helt logiskt av den tämligen liknande andel som dessa två målkategorier utgör av de inkomna målen.

Slående är däremot den större andel mål som avgjorts genom dom. Medan domstolen meddelade 412 domar år 2016, är motsvarande siffra 466 för år 2017, eller en ökning med 13 procent. Ökningen förklaras delvis av konjunkturrelaterade faktorer, såsom att domstolen haft tillfälle att uttala sig om flera principfrågor under det gångna året (se i detta avseende utvecklingen av rättspraxis som nämns i årsrapportens andra del), men även av att de mål som underställs domstolens prövning blir allt mer komplicerade och tekniska vilket motiverar en fördjupad prövning av de frågor som domstolen ska pröva och, allt oftare, att de omfattas av ett förslag till avgörande från en generaladvokat, inklusive i vissa mål som hänskjuts till en avdelning sammansatt av tre domare. Under år 2017 uppgick andelen domar som föregicks av ett förslag till avgörande således till 67 procent av det totala antal domar som avkunnades under året.

Den logiska följden av ökningen av antalet mål som avgörs genom dom är att antalet mål som avgörs genom beslut minskar och att den genomsnittliga handläggningstiden ökar i motsvarande utsträckning. Ökningen är emellertid mycket liten såvitt gäller mål om begäran om förhandsavgörande, vilka utgör den största delen av domstolens arbete. Medan den genomsnittliga handläggningstiden uppgick till 15 månader år 2016 – vilket är en historiskt låg nivå –, låg den på 15,7 månader år 2017. När det gäller överklaganden är ökningen mera markant, eftersom den genomsnittliga handläggningstiden av dessa mål var 17,1 månader år 2017 (mot 12,9 månader år 2016), men förklaras i stor utsträckning av att flera grupper av komplicerade mål på konkurrensområdet och i fråga om statligt stöd har avslutats. Bland dessa mål återfinns ett stort antal mål rörande karteller på de belgiska, tyska, franska, italienska, nederländska och österrikiska marknaderna för sanitetsporslin.

Det gångna året kännetecknas även av ett relativt stort antal ansökningar om tillämpning av förfarandena för skyndsam handläggning och för brådskande mål om förhandsavgörande på området med frihet, säkerhet och rättvisa. Medan antalet sådana ansökningar uppgick till 21 respektive 12 år 2016, framställdes 31 respektive 15 sådana ansökningar år 2017, vilket speglar den vikt som parterna och de nationella domstolarna fäster vid en snabb tvistlösning. Den motivering de lämnat till sin ansökan eller de omständigheter som åberopats till stöd för dem verkar däremot ha haft mindre inverkan än år 2016, eftersom domstolen endast lät två mål omfattas av förfarandet för skyndsam handläggning år 2017 och fyra mål av förfarandet för brådskande mål om förhandsavgörande (jämfört med tre respektive åtta mål år 2016). Avslagen på ansökningarna om tillämpning av förfarandena för skyndsam handläggning och för brådskande mål om förhandsavgörande kompenseras dock av en snabbare handläggning av vissa av dessa mål som blev föremål för förtur.

Slutligen ska ett särskilt omnämnande göras av de tre yttranden som domstolen lämnade under år 2017 med stöd av artikel 218.11 i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt. Yttrandena gav domstolen tillfälle att ytterligare precisera räckvidden av Europeiska unionens befogenheter i fråga om yttre förbindelser, samt

omfattningen av flera för unionen viktiga avtal. Jag vill här nämna bland annat yttrande 2/15, om frihandelsavtalet mellan Europeiska unionen och Republiken Singapore, som domstolen meddelade i plenum den 16 maj 2017.

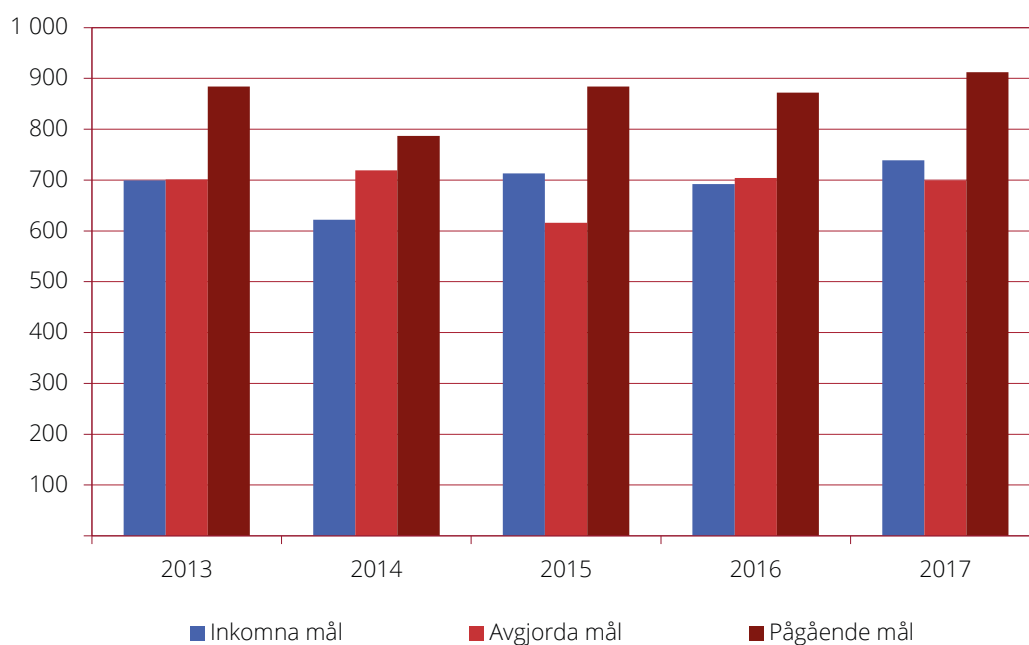
Pågående mål

Den 31 december 2017 uppgick antalet pågående mål vid domstolen till 912 mål (825, sedan vissa mål förenats), vilket är något fler än antalet pågående mål i slutet av år 2016 (872 mål).

D/ DOMSTOLENS VERKSAMHETSSTATISTIK

I. Domstolens allmänna verksamhet Inkomna, avgjorda och pågående mål (2013–2017)	103
II. Inkomna mål – Typ av förfaranden (2013–2017)	104
III. Inkomna mål – Berört rättsområde (2017)	105
IV. Inkomna mål – Talan om fördragsbrott (2013–2017)	106
V. Avgjorda mål – Typ av förfaranden (2013–2017)	107
VI. Avgjorda mål – Domar, beslut och yttranden (2017)	108
VII. Avgjorda mål – Dömande sammansättning (2013–2017)	109
VIII. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär (2013–2017)	110
IX. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär – Berört rättsområde (2013–2017)	111
X. Mål avgjorda genom dom, yttrande eller beslut av rättskipningskaraktär – Berört rättsområde (2017)	113
XI. Avgjorda mål – Domar i mål om fördragsbrott: utgången i målen (2013–2017)	115
XII. Avgjorda mål – Handläggningstid i månader (2013–2017)	116
XIII. Pågående per mål den 31 december – Typ av förfaranden (2013–2017)	117
XIV. Pågående mål per den 31 december – Dömande sammansättning (2013–2017)	118
XV. Övrigt – Skyndsam handläggning (2013–2017)	119
XVI. Övrigt – Förfaranden för brådskande mål om förhandsavgörande (2013–2017)	119
XVII. Övrigt – Interimistiska förfaranden (2017)	120
XVIII. Den dömande verksamhetens allmänna utveckling (1952–2017) – Inkomna mål och avkunnade domar	121
XIX. Den dömande verksamhetens allmänna utveckling (1952–2017) – Antalet inkomna mål om förhandsavgörande per medlemsstat och år	123
XX. Den dömande verksamhetens allmänna utveckling (1952–2017) – Antalet inkomna mål om förhandsavgörande per medlemsstat och domstol	125
XXI. Den dömande verksamhetens allmänna utveckling (1952–2017) – Talan om fördragsbrott mot medlemsstaterna	128
XXII. Verksamhet vid domstolens kansli (2015–2017)	129

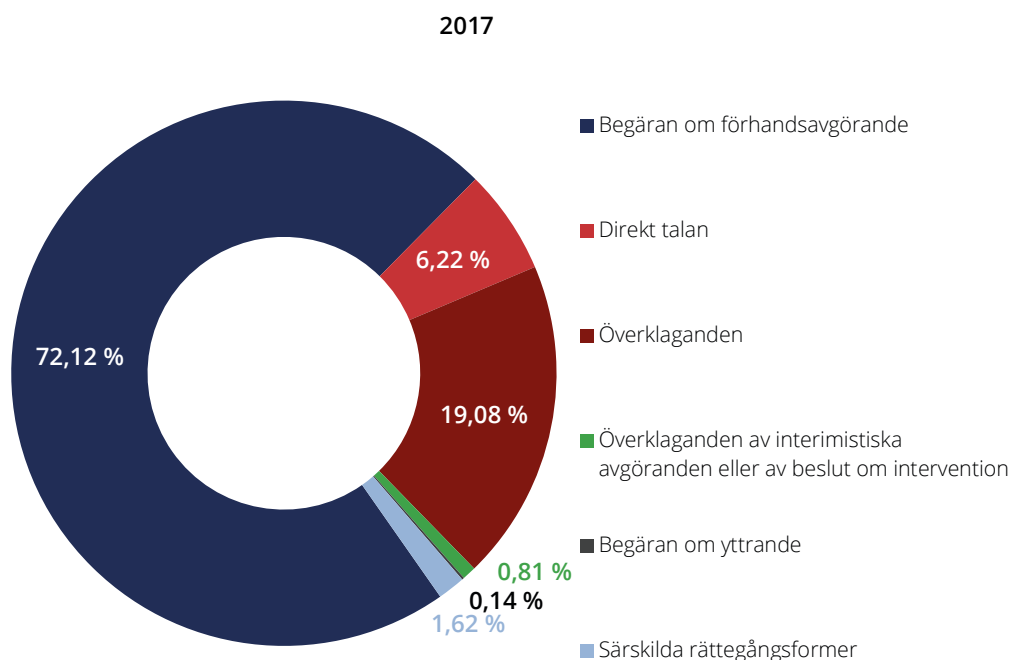
I. DOMSTOLENS ALLMÄNNA VERKSAMHET INKOMNA, AVGJORDA OCH PÅGÅENDE MÅL (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Inkomna mål	699	622	713	692	739
Avgjorda mål	701	719	616	704	699
Pågående mål	884	787	884	872	912

^{1/} De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

II. INKOMNA MÅL – TYP AV FÖRFARANDEN (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Begäran om förhandsavgörande	450	428	436	470	533
Direkt talan	72	74	48	35	46
Överklaganden	161	111	206	168	141
Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	5		9	7	6
Begäran om yttrande	2	1	3		1
Särskilda rättegångsformer ²	9	8	11	12	12
Totalt	699	622	713	692	739
Ansökningar om interimistiska åtgärder	1	3	2	3	3

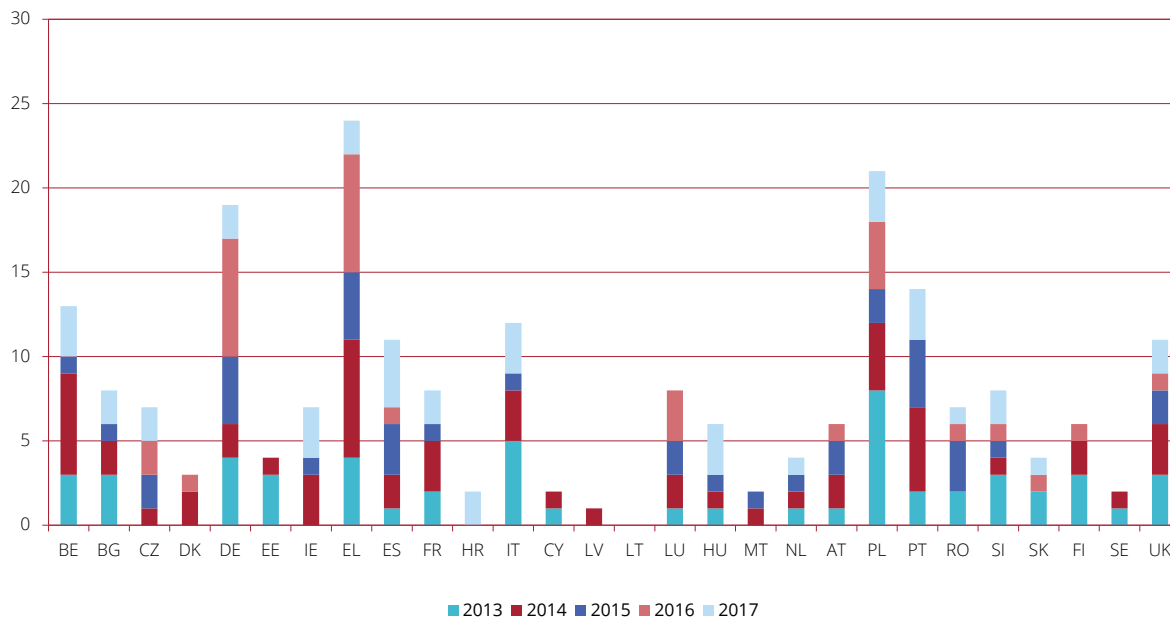
- 1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- 2/ Följande förfaranden anses vara "särskilda rättegångsformer": rättshjälp, fastställelse av rättegångskostnader, rättelse, återvinning av tredskodom, tredjemanstalan, tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut, resning, prövning av förste generaladvokatens förslag om omprövning av ett avgörande av tribunalen, förfaranden om utmätning, kvarstad och andra säkerhetsåtgärder, mål rörande immunitet.

III. INKOMNA MÅL – BERÖRT RÄTTSOMRÅDE (2017)¹

	Direkt talan	Begäran om förhandsavgörande	Överklaganden	Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Begäran om yttrande	Totalt	Särskilda rättegångsformer
Anslutning av nya stater		1				1	
Bolagsrätt		1				1	
Ekonomisk och monetär politik		2	5			7	
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning		1	1			2	
Energi		2				2	
Etableringsfrihet	1	7				8	
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	5	90	3			98	
Europeiska unionens yttre åtgärder		2	1			3	
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	3	2	1			6	
Folkhälsa		1				1	
Forskning och teknisk utveckling samt rymden			3			3	
Fri rörlighet för kapital	2	10				12	
Fri rörlighet för personer	3	13				16	
Fri rörlighet för varor		6				6	
Frihet att tillhandahålla tjänster	2	16				18	
Gemensam fiskeripolitik	1					1	
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik		1	5			6	
Handelspolitik		2	6			8	
Immaterialrätt och industriell äganderätt		19	54			73	
Industripolitik	2	5				7	
Institutionell rätt	2		20	2	1	25	1
Jordbruk		8	6			14	
Konkurrens		2	5			7	
Konsumentskydd	1	34				35	
Miljö	11	28	1			40	
Offentlig upphandling	1	21		1		23	
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)			1	1		2	
Beskattning	2	53				55	
Skiljedoms klausul			5			5	
Social trygghet för migrerande arbetstagare		7				7	
Socialpolitik		43				43	
Statligt stöd	2	10	8	1		21	
Tillgång till handlingar			1			1	
Tillnärmning av lagstiftning	2	39	1			42	
Transport	5	78				83	
Tullunionen och gemensamma tulltaxan		12	2			14	
Unionsmedborgarskap	1	7				8	
Unionsrättens principer		10	2			12	
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott							2
EG-fördraget/FEUF	46	533	131	5	1	716	3
Förfarande			3			3	9
Tjänsteföreskrifterna			7	1		8	
Övrigt			10	1		11	9
TOTALT	46	533	141	6	1	727	12

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

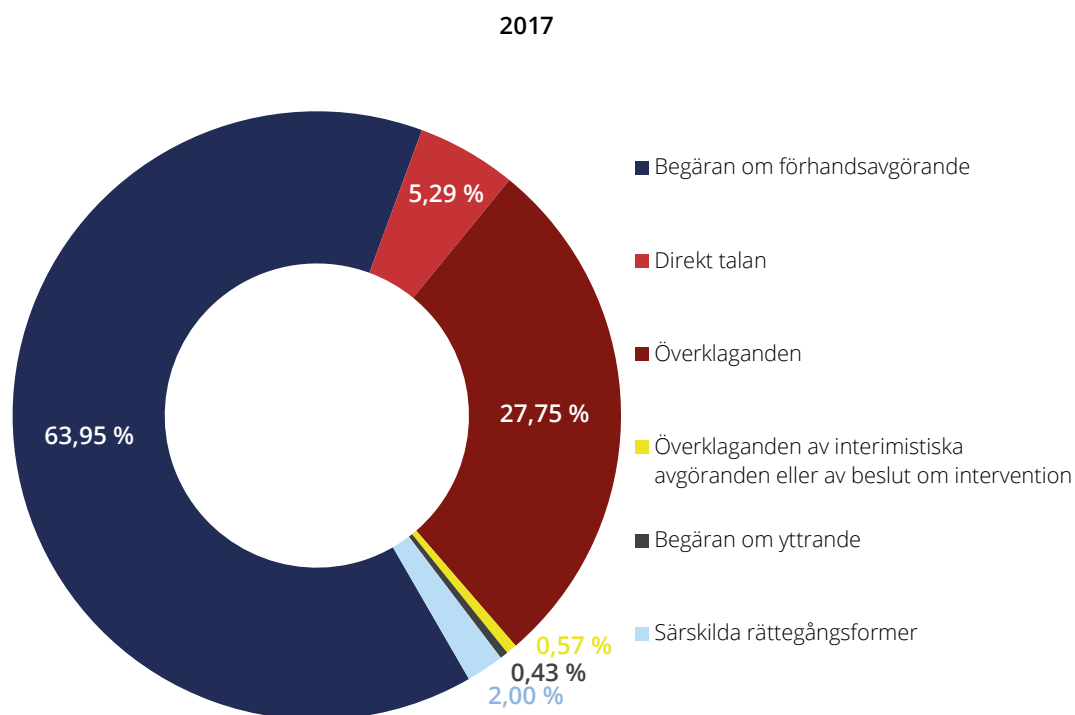
IV. INKOMNA MÅL – TALAN OM FÖRDRAGSBROTT (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Belgien	3	6	1		3
Bulgarien	3	2	1		2
Tjeckien		1	2	2	2
Danmark		2		1	
Tyskland	4	2	4	7	2
Estland	3	1			
Irland		3	1		3
Grekland	4	7	4	7	2
Spanien	1	2	3	1	4
Frankrike	2	3	1		2
Kroatien					2
Italien	5	3	1		3
Cypern	1	1			
Lettland		1			
Litauen					
Luxemburg	1	2	2	3	
Ungern	1	1	1		3
Malta		1	1		
Nederländerna	1	1	1		1
Österrike	1	2	2	1	
Polen	8	4	2	4	3
Portugal	2	5	4		3
Rumänien	2		3	1	1
Slovenien	3	1	1	1	2
Slovakien	2			1	1
Finland	3	2		1	
Sverige	1	1			
Förenade kungariket	3	3	2	1	2
Totalt	54	57	37	31	41

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

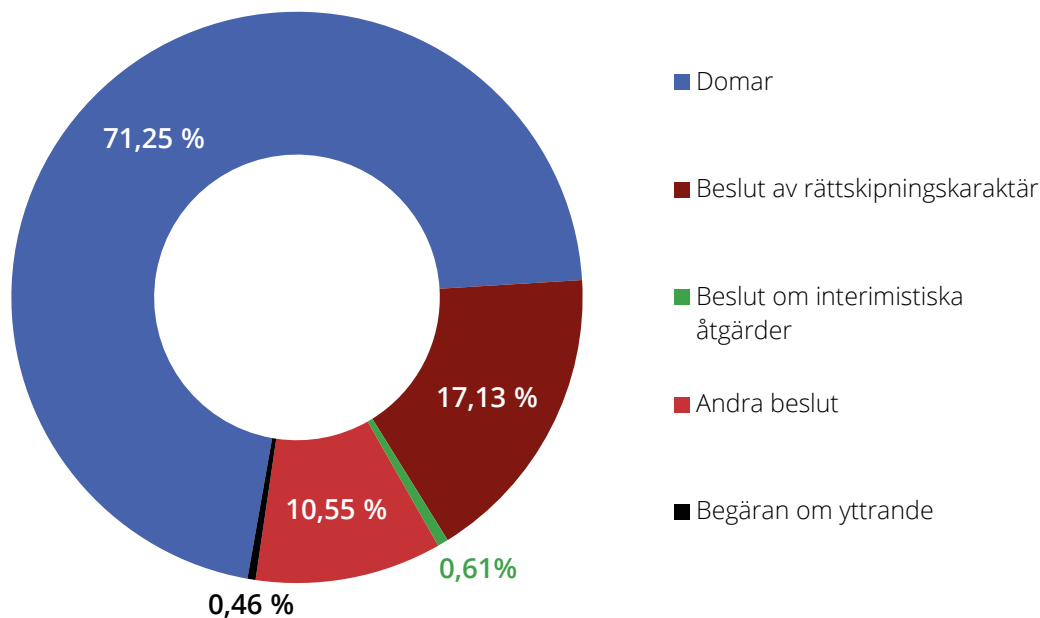
V. AVGJORDA MÅL – TYP AV FÖRFARANDE (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Begäran om förhandsavgörande	413	476	404	453	447
Direkt talan	110	76	70	49	37
Överklaganden	155	157	127	182	194
Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	5	1	7	7	4
Begäran om yttrande	1	2	1	0	3
Särskilda rättegångsformer	17	7	7	13	14
Totalt	701	719	616	704	699

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

VI. AVGJORDA MÅL – DOMAR, BESLUT OCH YTTRANDE (2017)¹

	Domar	Beslut av rättskipningskaraktär ²	Beslut om interimistiska åtgärder ³	Andra beslut ⁴	Begäran om yttrande	Totalt
Begäran om förhandsavgörande	325	42		58		425
Direkt talan	27		1	9		37
Överklaganden	114	57				171
Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention			3	1		4
Begäran om yttrande					3	3
Särskilda rättegångsformer		13		1		14
Totalt	466	112	4	69	3	654

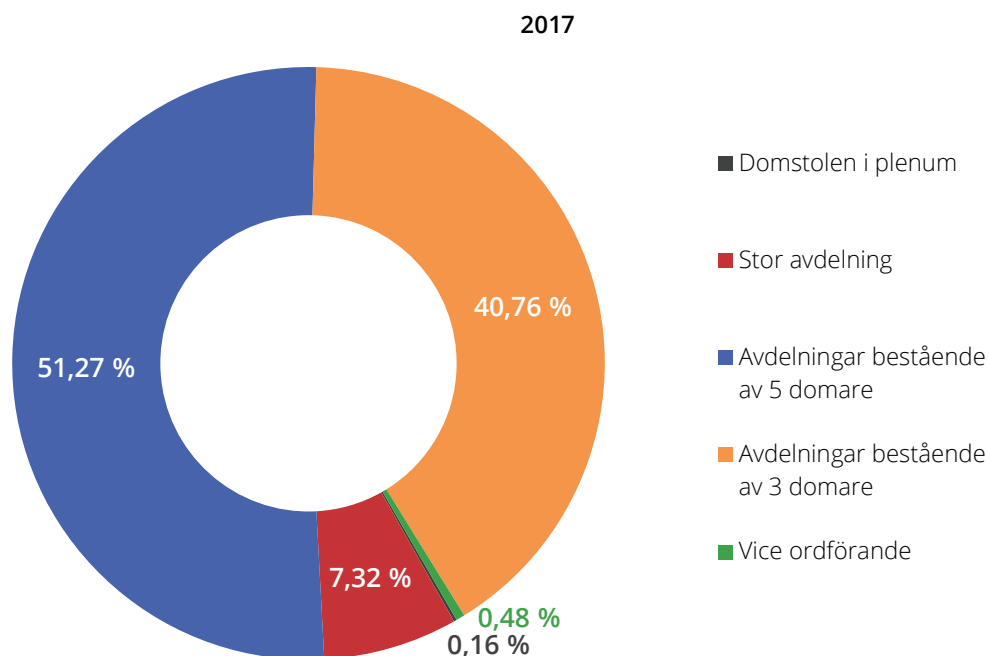
1/ De angivna siffrorna (nettosiffror) visar antalet mål med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en serie förenade mål = ett mål).

2/ Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

3/ Beslut som meddelats efter en ansökan enligt artiklarna 278 FEUF och 279 FEUF (tidigare artiklarna 242 EG och 243 EG) eller artikel 280 FEUF (tidigare artikel 244 EG) eller enligt motsvarande bestämmelser i Euratomfördraget, eller beslut som meddelats till följd av ett överklagande av ett beslut om interimistiska åtgärder eller intervention.

4/ Beslut som innebär att domstolen skiljer sig från målet genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller beslut om återförvisning till tribunalen.

VII. AVGJORDA MÅL – DÖMANDE SAMMANSÄTTNING (2013–2017)¹

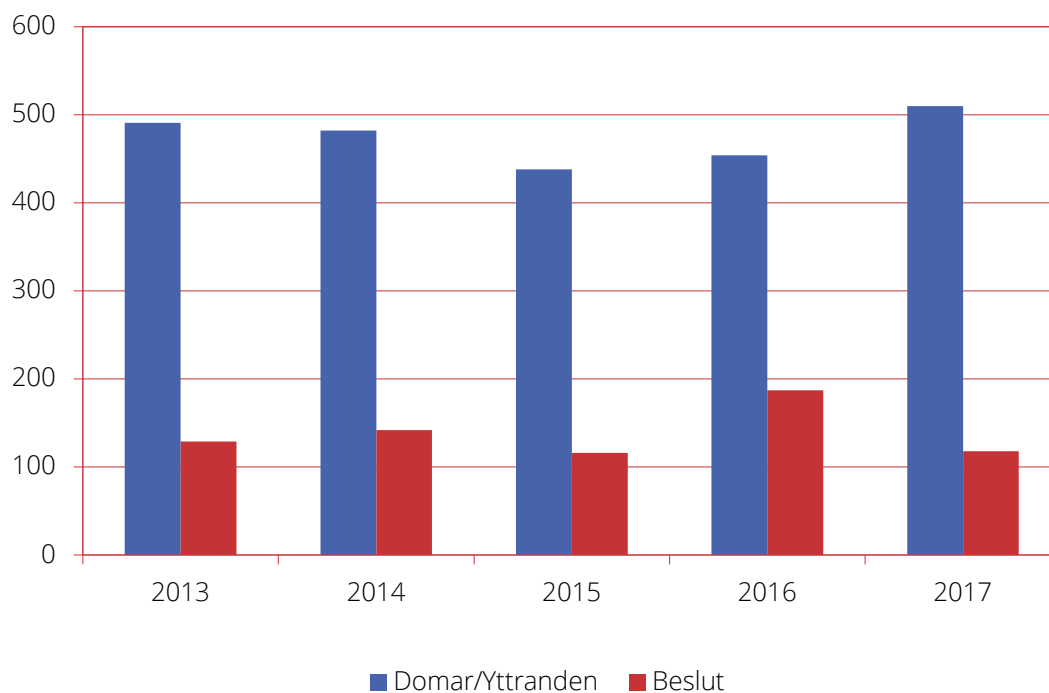

	2013			2014			2015			2016			2017		
	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt	Domar/Yttranden	Beslut ²	Totalt
Domstolen i plenum				1		1							1		1
Stor avdelning	52		52	51	3	54	47		47	54		54	46		46
Avdelningar bestående av fem domare	348	18	366	320	20	340	298	20	318	280	20	300	312	10	322
Avdelningar bestående av tre domare	91	106	197	110	118	228	93	89	182	120	162	282	151	105	256
Vice ordförande		5	5		1	1		7	7		5	5		3	3
Totalt	491	129	620	482	142	624	438	116	554	454	187	641	510	118	628

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

2/ Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

VIII. MÅL AVGJORDA GENOM DOM, YTTRANDE ELLER BESLUT AV RÄTTSKIPNINGSKARAKTÄR (2013–2017)^{1 2}

	2013	2014	2015	2016	2017
Domar/Yttranden	491	482	438	454	510
Beslut	129	142	116	187	118
Totalt	620	624	554	641	628

- 1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- 2/ Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

IX. MÅL AVGJORDA GENOM DOM, YTTRANDE ELLER BESLUT AV RÄTTSKIPNINGSKARAKTÄR – BERÖRT RÄTTSOMRÅDE (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Anslutning av nya stater				1	
Bolagsrätt	4	3	1	1	4
Civilrättsligt samarbete				1	
Ekonomisk och monetär politik		1	3	10	2
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	6	8	4	2	
Energi	1	3	2		2
Etableringsfrihet	13	9	17	27	10
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	46	51	49	51	61
Europeiska unionens yttre åtgärder	4	6	1	5	1
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	2	5	1	2	7
Folkhälsa	2	3	5	4	5
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	1		1	3	2
Fri rörlighet för kapital	8	6	8	7	1
Fri rörlighet för personer	15	20	13	12	17
Fri rörlighet för varor	1	10	9	5	2
Frihet att tillhandahålla tjänster	16	11	17	14	13
Gemensam fiskeripolitik		5	3	1	2
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	12	3	6	11	10
Handelspolitik	6	7	4	14	14
Immaterialrätt och industriell äganderätt	43	69	51	80	60
Industripolitik	15	3	9	10	8
Institutionell rätt	31	18	27	20	27
Jordbruk	33	29	20	13	22
Konkurrens	42	28	23	30	53
Konsumentskydd	19	20	29	33	20
Miljö	35	30	27	53	27
Offentlig upphandling	12	13	14	31	15
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)		5	1	1	7
Beskattning	74	52	55	41	62
Social trygghet för migrerande arbetstagare	12	6	14	5	6
Socialpolitik	27	51	30	23	26
Statligt stöd	34	41	26	26	33

>>>

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

Sysselsättning			1		
Tillgång till handlingar	6	4	3	4	9
Tillnärmning av lagstiftning	24	25	24	16	29
Transeuropeiska nät				1	
Transport	17	18	9	20	17
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	11	21	20	27	19
Unionsmedborgarskap	12	9	4	8	5
Unionsrättens principer	17	23	12	13	14
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott		1	1		2
EG-fördraget/FEUF	601	617	544	626	614
Euratomfördraget			1		
Immunitet och privilegier			2	1	
Förfarande	14	6	4	14	13
Tjänsteföreskrifterna	5	1	3		1
Övrigt	19	7	9	15	14
TOTALT	620	624	554	641	628

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

X. MÅL AVGJORDA GENOM DOM, YTTRANDE ELLER BESLUT AV RÄTTSKIPNINGSKARAKTÄR – BERÖRT RÄTTSOMRÅDE (2017)¹

	Domar/ Yttranden	Beslut ²	Totalt
Bolagsrätt	4		4
Ekonomisk och monetär politik	1	1	2
Energi	2		2
Etableringsfrihet	7	3	10
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	59	2	61
Europeiska unionens yttre åtgärder	1		1
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning, ...)	5	2	7
Folkhälsa	5		5
Forskning och teknisk utveckling samt rymden		2	2
Fri rörlighet för kapital	1		1
Fri rörlighet för personer	14	3	17
Fri rörlighet för varor	2		2
Frihet att tillhandahålla tjänster	12	1	13
Gemensam fiskeripolitik	2		2
Gemensam utrikes- och säkerhetspolitik	8	2	10
Handelspolitik	14		14
Immaterialrätt och industriell äganderätt	38	22	60
Industripolitik	8		8
Institutionell rätt	12	15	27
Jordbruk	20	2	22
Konkurrens	52	1	53
Konsumentskydd	16	4	20
Miljö	26	1	27
Offentlig upphandling	12	3	15
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	5	2	7
Beskattning	57	5	62
Social trygghet för migrerande arbetstagare	5	1	6
Socialpolitik	23	3	26

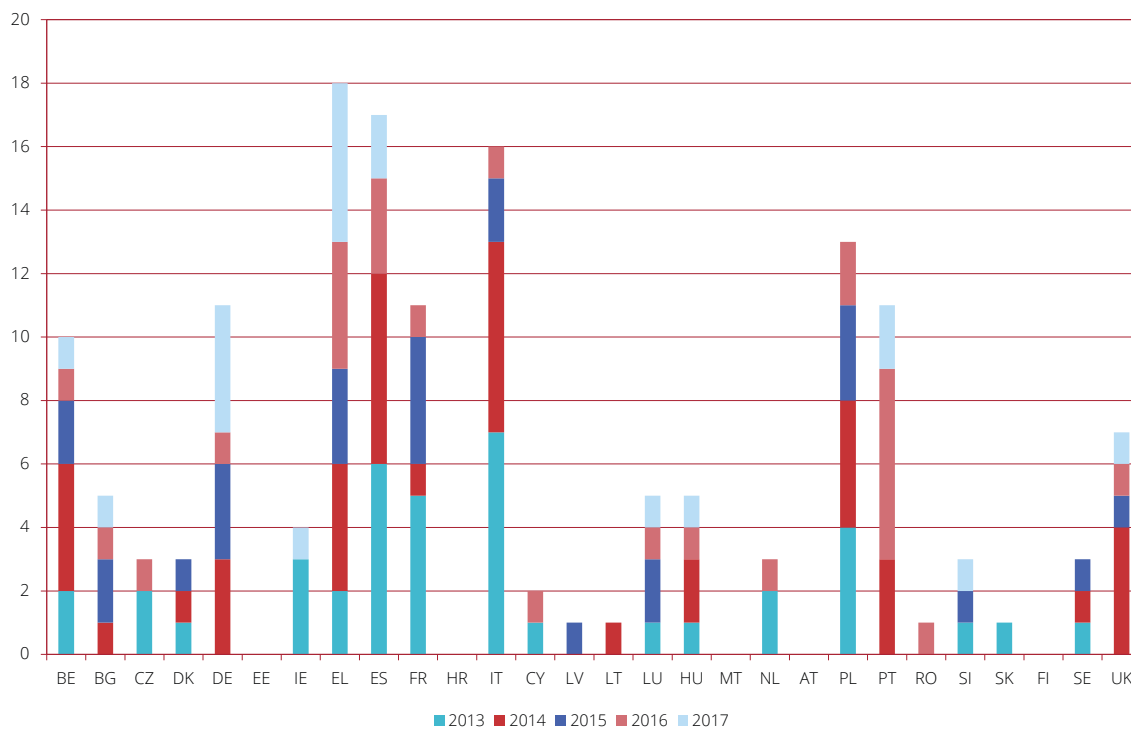
>>>

- 1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- 2/ Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

Statligt stöd	24	9	33
Tillgång till handlingar	5	4	9
Tillnärmning av lagstiftning	23	6	29
Transport	16	1	17
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	18	1	19
Unionsmedborgarskap	4	1	5
Unionsrättens principer	9	5	14
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott		2	2
EG-fördraget/FEUF	510	104	614
Förfarande		13	13
Tjänsteföreskrifterna		1	1
Övrigt		14	14
TOTALT	510	118	628

- 1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).
- 2/ Beslut varigenom domstolen skiljer sig från ett mål på annat sätt än genom avskrivning, genom beslut om att anledning saknas att döma i saken eller genom återförvisning till tribunalen.

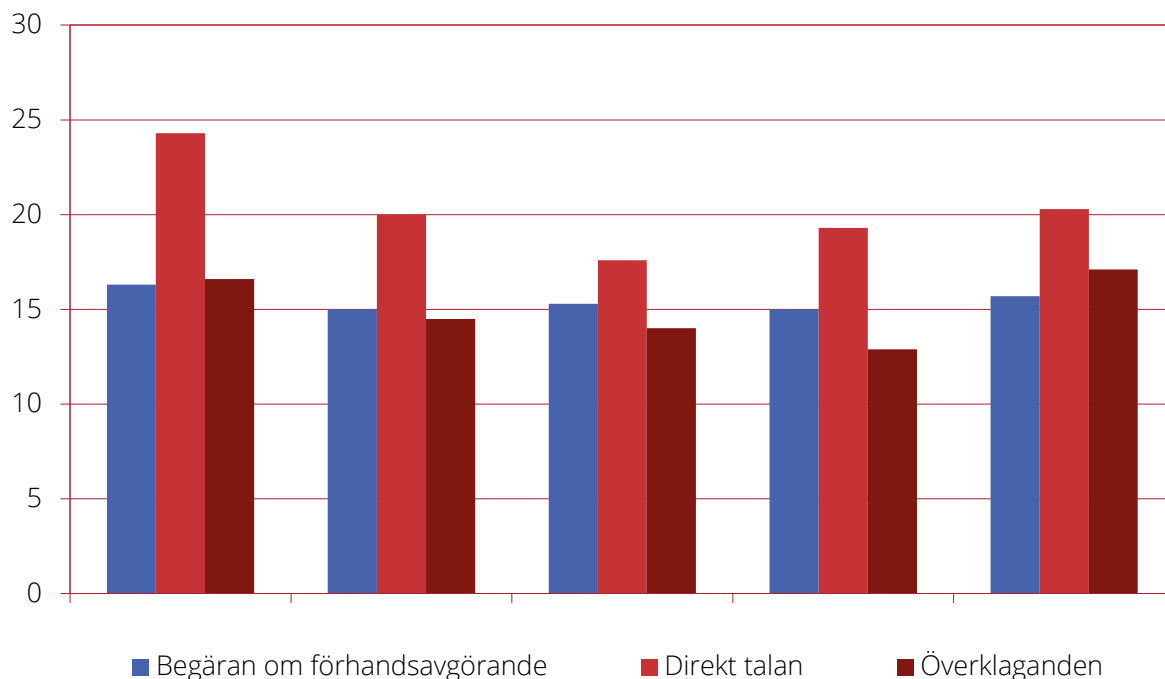
XI. AVGJORDA MÅL – DOMAR I MÅL OM FÖRDRAGSBROTT: UTGÅNGEN I MÅLEN (2013–2017)¹

	2013		2014		2015		2016		2017	
	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag
Belgien	2	1	4		2		1		1	
Bulgarien			1	1	2		1		1	
Tjeckien	2	2					1			
Danmark	1	1	1		1					
Tyskland		2	3	1	3		1		4	
Estland										
Irland	3	1				1			1	
Grekland	2	1	4		3		4		5	
Spanien	6		6				3		2	
Frankrike	5	3	1		4		1			
Kroatien										
Italien	7	1	6		2		1			
Cypern	1						1			
Lettland					1					
Litauen			1							
Luxemburg	1	1			2		1		1	
Ungern	1		2				1		1	
Malta								1		
Nederländerna	2	2		1			1	1		
Österrike		1						1		
Polen	4	2	4		3	1	2			
Portugal		1	3				6		2	
Rumänien							1			
Slovenien	1				1				1	
Slovakien	1					2				
Finland		2								
Sverige	1	1	1		1					
Förenade kungariket		1	4		1	1	1	1	1	
Totalt	40	23	41	3	26	5	27	4	20	

1/ De angivna siffrorna (nettosiffror) visar antalet mål med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en serie förenade mål = ett mål).

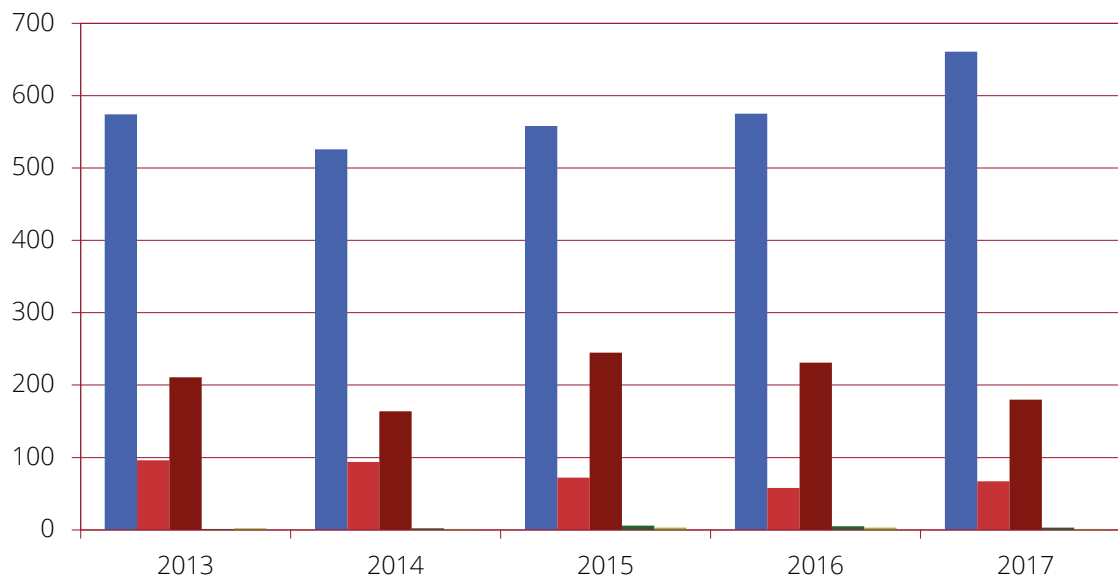
XII. AVGJORDA MÅL – HANDLÄGGNINGSTID I MÅNADER (2013–2017)¹ (DOMAR OCH BESLUT AV RÄTTSKIPNINGSKARAKTÄR)

	2013	2014	2015	2016	2017
Begäran om förhandsavgörande	16,3	15	15,3	15	15,7
Förfaranden för brådskande mål om förhandsavgörande	2,2	2,2	1,9	2,7	2,9
Direkt talan	24,3	20	17,6	19,3	20,3
Överklaganden	16,6	14,5	14	12,9	17,1

1/ Följande typer av mål omfattas inte av beräkningen av handläggningstiden: mål som innehåller en mellandom eller en åtgärd för bevisupptagning, yttranden, särskilda rättegångsformer (det vill säga rättshjälp, fastställelse av rättegångskostnader, rättelse, återvinning av tredskodom, tredjemanstalan, tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut, resning, prövning av förste generaladvokatens förslag om omprövning av ett avgörande från tribunalen, förfaranden om utmätning, kvarstad och andra säkerhetsåtgärder och mål rörande immunitet), mål som avslutas genom ett beslut om avskrivning, beslut att anledning saknas att döma i saken, beslut om återförvisning till tribunalen, interimistiska förfaranden samt överklaganden angående interimistiska åtgärder eller intervention.

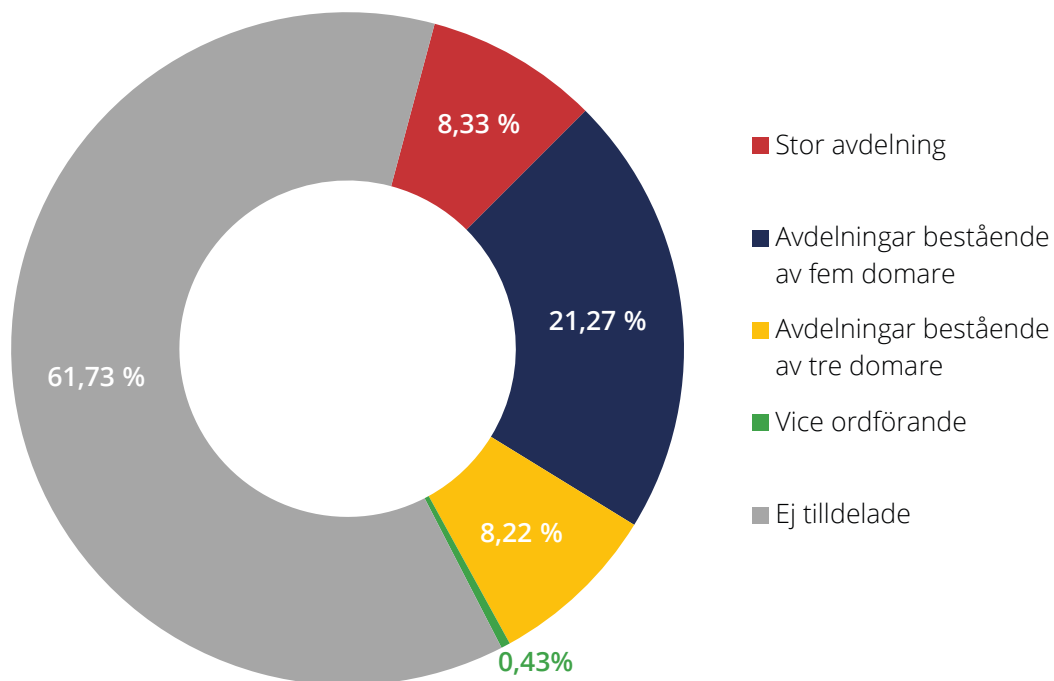
XIII. PÅGÅENDE PER MÅL DEN 31 DECEMBER – TYP AV FÖRFARANDE (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Begäran om förhandsavgörande	574	526	558	575	661
Direkt talan	96	94	72	58	67
Överklaganden	211	164	245	231	180
Särskilda rättegångsformer	1	2	6	5	3
Begäran om yttrande	2	1	3	3	1
Totalt	884	787	884	872	912

1/ De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

XIV. PÅGÅENDE MÅL PER DEN 31 DECEMBER – DÖMANDE SAMMANSÄTTNING (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017
Domstolen i plenum				1	
Stor avdelning	37	33	38	40	76
Avdelningar bestående av fem domare	190	176	203	215	194
Avdelningar bestående av tre domare	51	44	54	75	75
Vice ordförande	1		2	2	4
Ej tilldelade	605	534	587	539	563
Totalt	884	787	884	872	912

^{1/} De angivna siffrorna (bruttosiffror) visar det totala antalet mål oberoende av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (ett målnummer = ett mål).

XV. ÖVRIGT – SKYNDSAM HANDLÄGGNING (2013–2017)¹

	2013		2014		2015		2016		2017	
	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag
Direkt talan				1					1	
Begäran om förhandsavgörande		13	2	13	1	20	3	16	3	30
Överklaganden						3	1			
Totalt		13	2	14	1	23	4	16	4	30

1/ Mål i vilka det under det aktuella året har beslutats att bifalla eller avslå en ansökan om skyndsamt handläggning.

XVI. ÖVRIGT – FÖRFARANDE FÖR BRÅDSKANDE MÅL OM FÖRHANDSAVGÖRANDE (2013–2017)¹

	2013		2014		2015		2016		2017	
	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag	Bifall	Avslag
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	2	3	4	1	5	5	9	4	4	11
Tillnärmning av lagstiftning				1						
Totalt	2	3	4	2	5	5	9	4	4	11

1/ Mål i vilka det under det aktuella året har beslutats att bifalla eller avslå en ansökan om tillämpning av förordningen för brådskannde mål.

XVII. ÖVRIGT – INTERIMISTISKA FÖRFARANDEN (2017)¹

	Ansökningar om interimistiska åtgärder	Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Utgången i målen		
			Avslag	Bifall	Avskrivning eller anledning saknas att döma i saken
Industripolitik	1				
Institutionell rätt		2	1		
Miljö	1			1	
Offentlig upphandling	1	1			
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)		1			
Statligt stöd		1			1
Tillgång till handlingar			2		
Tjänsteföreskrifterna		1			
TOTALT	3	6	3	1	1

^{1/} De angivna siffrorna (nettosiffror) visar antalet mål med beaktande av att vissa mål har förenats på grund av samband dem emellan (en serie förenade mål = ett mål).

XVIII. DEN DÖMANDE VERKSAMHETENS ALLMÄNNA UTVECKLING (1952-2017) – INKOMNA MÅL OCH AVKUNNADE DOMAR

År	Inkomna mål ¹							Domar/Yttranden ²
	Begäran om förhandsavgörande	Direkt talan	Överklaganden	Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Begäran om yttrande	Totalt	Ansökningar om interimistiska åtgärder	
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174

1/ Bruttosiffror, särskilda rättegångsformer undantagna.

2/ Nettosiffror.

>>>

År	Inkomna mål ¹							Domar/Yttranden ²
	Begäran om förhandsavgörande	Direkt talan	Överklaganden	Överklaganden av interimistiska avgöranden eller av beslut om intervention	Begäran om yttrande	Totalt	Ansökningar om interimistiska åtgärder	
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
2014	428	74	111		1	614	3	416
2015	436	48	206	9	3	702	2	399
2016	470	35	168	7		680	3	412
2017	533	46	141	6	1	727	3	466
Totalt	10 149	9 030	2 204	128	27	21 538	367	11 490

1/ Bruttosiffror, särskilda rättegångsformer undantagna.

2/ Nettosiffror.

XIX. DEN DÖMANDE VERKSAMHETENS ALLMÄNNA UTVECKLING (1952–2017) – ANTALET INKOMNA MÅL OM FÖRHANDSAVGÖRANDE PER MEDLEMSSTAT OCH ÅR

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Övrigt ¹	Totalt	
1961																			1										1		
1962																				5										5	
1963																1				5										6	
1964												2								4										6	
1965					4					2										1										7	
1966																				1										1	
1967	5				11					3					1				3											23	
1968	1				4					1		1							2											9	
1969	4				11					1					1															17	
1970	4				21					2		2							3											32	
1971	1				18					6		5				1			6											37	
1972	5				20					1		4							10											40	
1973	8				37					4		5				1			6											61	
1974	5				15					6		5							7											39	
1975	7			1	26					15		14			1				4											69	
1976	11				28					8		12							14											75	
1977	16				30					14		7							9											84	
1978	7				46					12		11							38											123	
1979	13				33					18		19				1			11											106	
1980	14				24					14		19							17											99	
1981	12				41					17		11				4			17											108	
1982	10				36					39		18							21											129	
1983	9				36					15		7							19											98	
1984	13				38					34		10							22											129	
1985	13				40					45		11				6			14											139	
1986	13				18				1	19		5				1			16											91	
																															>>>

1/ Mål C-265/00, *Campina Melkunie* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).
Mål C-196/09, *Miles m.fl.* (Chambre de recours des écoles européennes).
Mål C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof).

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Övrigt ¹	Totalt
1987	15			5	32		2	17	1	36		5				3			19								9		144	
1988	30			4	34				1	38		28				2			26				1				16		179	
1989	13			2	47		1	2	2	28		10				1			18			1					14		139	
1990	17			5	34		4	2	6	21		25				4			9			2					12		141	
1991	19			2	54		2	3	5	29		36				2			17			3					14		186	
1992	16			3	62			1	5	15		22				1			18			1					18		162	
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3					12		204	
1994	19			4	44		2		13	36		46				1			13			1					24		203	
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5				6	20		251	
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6			3	4	21		256	
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35		2			6	7	18		239	
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16		7			2	6	24		264	
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56		7			4	5	22		255	
2000	15			3	47		2	3	5	12		50				3			12	31		8			5	4	26	1	224	
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57		4			3	4	21		237	
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31		3			7	5	14		216	
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15		1			4	4	22		210	
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1			28	12		1			4	5	22		249	
2005	21			1	4	51	2	11	10	17		18				2			36	15	1	2			4	11	12		221	
2006	17			3	77		1	14	17	24		34			1	1			20	12	2	3			1	5	2	10	251	
2007	22	1		2	5	59	2	2	8	14		43			1			19	20	12	7	3	1		5	6	16		265	
2008	24			1	6	71	2	1	9	17		39	1		3	4		34	25	4	4	1			4	7	14		288	
2009	35	8		5	3	59	2	11	11	28		29	1		4		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9		3	10	71		4	6	22		49			3	2	9	6	24	15	8	10	17	1	5	6	29		385	
2011	34	22	5	6	83		1	7	9	27		44			10	1	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26	423	
2012	28	15	7	8	68		5	6	1	16		65			5	2	8	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16	404	
2013	26	10	7	6	97		3	4	5	26		62	3		5	10	20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14	450	
2014	23	13	6	10	87			5	4	41		52	2		7	6	23		30	18	14	8	28	4	3	8	3	12	428	
2015	32	5	8	7	79		2	8	2	36		47			9	8	7	14	40	23	15	8	18	5	5	4	7	16	1	436
2016	26	18	5	12	84		1	6	6	47		62			9	8	1	15	26	20	19	21	14	3	6	7	5	23	470	
2017	21	16	4	8	149		7	12	4	23		57	5		10	1	22		38	31	19	21	16	3	6	13	8	11	533	
Totalt	841	117	57	192	2 449	25	103	182	460	979	11	1 445	7	60	55	92	158	3	1 013	521	127	174	139	20	44	115	134	623	3	10 149

1/ Mål C-265/00, *Campina Melkunie* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).
Mål C-196/09, *Miles m.fl.*, (Chambre de recours des écoles européennes).
Mål C-169/15, *Montis Design* (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof).

XX. DEN DÖMANDE VERKSAMHETENS ALLMÄNNA UTVECKLING (1952–2017) – ANTALET INKOMNA MÅL OM FÖRHANDSAVGÖRANDE PER MEDLEMSSTAT OCH DOMSTOL

			Totalt
Belgien	Cour constitutionnelle	34	
	Cour de cassation	94	
	Conseil d'État	82	
	Övriga domstolar	631	841
Bulgarien	Върховен касационен съд	5	
	Върховен административен съд	19	
	Övriga domstolar	93	117
Tjeckien	Ústavní soud		
	Nejvyššího soudu	9	
	Nejvyšší správní soud	28	
	Övriga domstolar	20	57
Danmark	Højesteret	36	
	Övriga domstolar	156	192
Tyskland	Bundesverfassungsgericht	2	
	Bundesgerichtshof	229	
	Bundesverwaltungsgericht	131	
	Bundesfinanzhof	319	
	Bundesarbeitsgericht	38	
	Bundessozialgericht	76	
	Övriga domstolar	1 654	2 449
Estland	Riigikohus	10	
	Övriga domstolar	15	25
Irland	Supreme Court	35	
	High Court	33	
	Övriga domstolar	35	103
Grekland	Άρειος Πάγος	12	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	59	
	Övriga domstolar	111	182
Spanien	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	78	
	Övriga domstolar	381	460
Frankrike	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	127	
	Conseil d'État	125	
	Övriga domstolar	726	979

>>>

Kroatien	Ustavni sud		
	Vrhovni sud		
	Visoki upravni sud		
	Visoki prekršajni sud		
	Övriga domstolar	11	11
Italien	Corte Costituzionale	3	
	Corte suprema di Cassazione	150	
	Consiglio di Stato	151	
	Övriga domstolar	1 141	1 445
Cypern	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Övriga domstolar	3	7
Lettland	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa	1	
	Övriga domstolar	38	60
Litauen	Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas	1	
	Lietuvos Aukščiausiasis Teismas	18	
	Lietuvos vyriausiasis administracinis Teismas	21	
	Övriga domstolar	15	55
Luxemburg	Cour constitutionnelle	1	
	Cour de cassation	28	
	Cour administrative	28	
	Övriga domstolar	35	92
Ungern	Kúria	27	
	Fővárosi Ítéletábla	7	
	Szegedi Ítéletábla	2	
	Övriga domstolar	122	158
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Övriga domstolar	3	3
Nederländerna	Hoge Raad der Nederlanden	285	
	Raad van State	122	
	Centrale Raad van Beroep	65	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	156	
	Tariefcommissie	35	
	Övriga domstolar	350	1 013
Österrike	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	124	
	Verwaltungsgerichtshof	107	
	Övriga domstolar	285	521
Polen	Trybunał Konstytucyjny	1	
	Sąd Najwyższy	18	
	Naczelny Sąd Administracyjny	44	
	Övriga domstolar	64	127

>>>

Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	15	
	Supremo Tribunal Administrativo	63	
	Övriga domstolar	96	174
Rumänien	Înalta Curte de Casație și Justiție	12	
	Curtea de Apel	75	
	Övriga domstolar	52	139
Slovenien	Ustavno sodišče	1	
	Vrhovno sodišče	14	
	Övriga domstolar	5	20
Slovakien	Ústavný Súd		
	Najvyšší súd	16	
	Övriga domstolar	28	44
Finland	Högsta domstolen	23	
	Högsta förvaltningsdomstolen	56	
	Työtuomioistuin	5	
	Övriga domstolar	31	115
Sverige	Högsta domstolen	22	
	Högsta förvaltningsdomstolen	12	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	4	
	Övriga domstolar	91	134
Förenade kungariket	House of Lords	40	
	Supreme Court	14	
	Court of Appeal	84	
	Övriga domstolar	485	623
Övriga	Cour de justice Benelux/Benelux Gerichtshof ¹	2	
	Europaskolornas överklagandenämnd ²	1	3
Totalt			10 149

1/ Mål C-265/00, *Campina Melkunie*.
Mål C-169/15, *Montis Design*

2/ Mål C-196/09, *Miles m.fl.*

XXI. DEN DÖMANDE VERKSAMHETENS ALLMÄNNA UTVECKLING (1952-2017) – TALAN OM FÖRDRAGSBROTT MOT MEDLEMSSTATERNA

XXII. VERKSAMHET VID DOMSTOLENS KANSLI (2015–2017)

Typ av intervention	2015	2016	2017
Antal rättegångshandlingar som har registrerats hos kansliet	89 328	93 215	99 266
Andel inlagor som ingetts via e-Curia	69 %	75 %	73 %
Antal genomförda muntliga förhandlingar	256	270	263
Antal genomförda muntliga förhandlingar där generaladvokatens förslag till avgörande föredragits	239	319	301
Antal domar, yttranden och beslut varigenom domstolen skiljer sig från målet som delgetts parterna	570	645	654
Antal förhandlingsprotokoll (muntliga anföranden, förslag till avgörande och domar)	894	1 001	1 033
Antal meddelanden som införts i EUT om inkomna mål	639	660	679
Antal meddelanden som införts i EUT om avgjorda mål	546	522	637

E/ DOMSTOLENS SAMMANSÄTTNING

(Protokollär ordning den 31 december 2017)

Första raden från vänster till höger:

Förste generaladvokaten M. Wathelet; avdelningsordförandena T. von Danwitz och M. Ilešič; domstolens vice ordförande A. Tizzano; domstolens ordförande K. Lenaerts; avdelningsordförandena R. Silva de Lapuerta, L. Bay Larsen, J.L. da Cruz Vilaça och A. Rosas

Andra raden från vänster till höger:

Generaladvokaten E. Sharpston, domaren E. Juhász, avdelningsordförandena C. Vajda, E. Levits J. Malenovský och C.G. Fernlund, generaladvokaten J. Kokott, domaren A. Borg Barthet

Tredje raden från vänster till höger:

Domarna M. Berger, M. Safjan och A. Arabadjiev, generaladvokaterna Y. Bot och P. Mengozzi, J.-C. Bonichot, C. Toader och D. Šváby

Fjärde raden från vänster till höger:

Domarna C. Lycourgos, K. Jürimäe, S. Rodin, E. Jarašiūnas och A. Prechal, generaladvokaten N. Wahl, domaren F. Biltgen, generaladvokaten M. Szpunar

Femte raden från vänster till höger:

Generaladvokaterna E. Tanchev och H. Saugmandsgaard Øe, domaren M. Vilaras, generaladvokaten M. Campos Sánchez-Bordona, domaren E. Regan, generaladvokaten M. Bobek, justitiesekreteraren A. Calot Escobar

1. FÖRÄNDRINGAR I DOMSTOLENS SAMMANSÄTTNING ÅR 2017

Det har inte skett några förändringar i domstolens sammansättning år 2017.

2. PROTOKOLLÄR ORDNING

FRÅN DEN 1 JANUARI 2017 TILL DEN 6 OKTOBER 2017

K. LENAERTS, ordförande
A. TIZZANO, vice ordförande
R. SILVA de LAPUERTA, ordförande på första avdelningen
M. ILEŠIČ, ordförande på andra avdelningen
L. BAY LARSEN, ordförande på tredje avdelningen
T. von DANWITZ, ordförande på fjärde avdelningen
J.L. da CRUZ VILAÇA, ordförande på femte avdelningen
M. WATHELET, förste generaladvokat
E. JUHÁSZ, ordförande på nionde avdelningen
M. BERGER, ordförande på tionde avdelningen
A. PRECHAL, ordförande på sjunde avdelningen
M. VILARAS, ordförande på åttonde avdelningen
E. REGAN, ordförande på sjätte avdelningen
A. ROSAS, domare
J. KOKOTT, generaladvokat
A. BORG BARTHET, domare
J. MALENOVSKÝ, domare
E. LEVITS, domare
E. SHARPSTON, generaladvokat
P. MENGOZZI, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
J.-C. BONICHOT, domare
A. ARABADJIEV, domare
C. TOADER, domare
M. SAFJAN, domare
D. ŠVÁBY, domare
E. JARAŠIŪNAS, domare
C.G. FERNLUND, domare
C. VAJDA, domare
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, domare
F. BILTGEN, domare
K. JÜRIMÄE, domare
M. SZPUNAR, generaladvokat
C. LYCOURGOS, domare
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
H. Saugmandsgaard ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat

A. CALOT ESCOBAR, justitiesekreterare

FRÅN DEN 7 OKTOBER 2017 TILL DEN 31 DECEMBER 2017

K. LENAERTS, ordförande
A. TIZZANO, vice ordförande
R. SILVA de LAPUERTA, ordförande på första avdelningen
M. ILEŠIČ ordförande på andra avdelningen
L. BAY LARSEN, ordförande på tredje avdelningen
T. von DANWITZ, ordförande på fjärde avdelningen
J. L. da CRUZ VILAÇA, ordförande på femte avdelningen
M. WATHELET, förste generaladvokat
A. ROSAS, ordförande på sjunde avdelningen
J. MALENOVSKÝ, ordförande på åttonde avdelningen
E. LEVITS, ordförande på tionde avdelningen
C.G. FERNLUND, ordförande på sjätte avdelningen
C. VAJDA, ordförande på nionde avdelningen
J. KOKOTT, generaladvokat
E. JUHÁSZ, domare
A. BORG BARTHET, domare
E. SHARPSTON, generaladvokat
P. MENGOZZI, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
J.-C. BONICHOT, domare
A. ARABADJIEV, domare
C. TOADER, domare
M. SAFJAN, domare
D. ŠVÁBY, domare
M. BERGER, domare
A. PRECHAL, domare
E. JARAŠIŪNAS, domare
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, domare
F. BILTGEN, domare
K. JÜRIMÄE, domare
M. SZPUNAR, generaladvokat
C. LYCOURGOS, domare
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
M. VILARAS, domare
E. REGAN, domare
H. SAUGMANSGAARD ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat

A. CALOT ESCOBAR, justitiesekreterare

3. DOMSTOLENS TIDIGARE LEDAMÖTER

(efter tjänstetillträde)

DOMARE

Massimo PILOTTI, domare (1952–1958), ordförande (1952–1958) (†)
Petrus SERRARENS, domare (1952–1958) (†)
Otto RIESE, domare (1952–1963) (†)
Louis DELVAUX, domare (1952–1967) (†)
Jacques RUEFF, domare (1952–1959 och 1960–1962) (†)
Charles Léon HAMMES, domare (1952–1967), ordförande (1964–1967) (†)
Adrianus VAN KLEFFENS, domare (1952–1958) (†)
Maurice LAGRANGE, generaladvokat (1952–1964) (†)
Karl ROEMER, generaladvokat (1953–1973) (†)
Rino ROSSI, domare (1958–1964) (†)
Nicola CATALANO, domare (1958–1962) (†)
Andreas Matthias DONNER, domare (1958–1979), ordförande (1958–1964) (†)
Alberto TRABUCCHI, domare (1962–1972), generaladvokat (1973–1976) (†)
Robert LECOURT, domare (1962–1976), ordförande 1967–1976 (†)
Walter STRAUSS, domare (1963–1970) (†)
Riccardo MONACO, domare (1964–1976) (†)
Joseph GAND, generaladvokat (1964–1970) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS, domare (1967–1984), ordförande (1980–1984) (†)
Pierre PESCATORE, domare (1967–1985) (†)
Hans KUTSCHER, domare (1970–1980), ordförande (1976–1980) (†)
Alain Louis DUTHEILLET DE LAMOTHE, generaladvokat (1970–1972) (†)
Henri MAYRAS, generaladvokat (1972–1981) (†)
Cearbhall O'DALAIGH, domare (1973–1974) (†)
Max SØRENSEN, domare (1973–1979) (†)
Jean-Pierre WARNER, generaladvokat (1973–1981) (†)
Alexander J. MACKENZIE STUART, domare (1973–1988), ordförande (1984–1988) (†)
Gerhard REISCHL, generaladvokat (1973–1981) (†)
Aindrias O'KEEFFE, domare (1974–1985) (†)
Francesco CAPOTORTI, domare (1976), generaladvokat (1976–1982) (†)
Giacinto BOSCO, domare (1976–1988) (†)
Adolphe TOUFFAIT, domare (1976–1982) (†)
Thijmen KOOPMANS, domare (1979–1990) (†)
Ole DUE, domare (1979–1994), ordförande (1988–1994) (†)
Ulrich EVERLING, domare (1980–1988)
Alexandros CHLOROS, domare (1981–1982) (†)
Gordon SLYNN, generaladvokat (1981–1988), domare (1988–1992) (†)
Pieter VERLOREN van THEMAAT, generaladvokat (1981–1986) (†)
Simone ROZÈS, generaladvokat (1981–1984)
Fernand GRÉVISSE, domare (1981–1982 och 1988–1994) (†)
Kai BAHLMANN, domare (1982–1988) (†)
G. Federico MANCINI, generaladvokat (1982–1988), domare (1988–1999) (†)

Yves GALMOT, domare (1982–1988) (†)
Constantinos KAKOURIS, domare (1983–1997) (†)
Carl Otto LENZ, generaladvokat (1984–1997)
Marco DARMON, generaladvokat (1984–1994) (†)
René JOLIET, domare (1984–1995) (†)
Thomas Francis O'HIGGINS, domare (1985–1991) (†)
Fernand SCHOCKWEILER, domare (1985–1996) (†)
Jean MISCHO, generaladvokat (1986–1991 och 1997–2003) (†)
José Carlos de CARVALHO MOITINHO de ALMEIDA, domare (1986–2000)
José Luís da CRUZ VILAÇA, generaladvokat (1986–1988)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS, domare (1986–2003), ordförande (1994–2003)
Manuel DIEZ de VELASCO, domare (1988–1994) (†)
Manfred ZULEEG, domare (1988–1994) (†)
Walter VAN GERVEN, generaladvokat (1988–1994) (†)
Francis Geoffrey JACOBS, generaladvokat (1988–2006)
Giuseppe TESAURO, generaladvokat (1988–1998)
Paul Joan George KAPTEYN, domare (1990–2000)
Claus Christian GULMANN, generaladvokat (1991–1994), domare (1994–2006)
John L. MURRAY, domare (1991–1999)
David Alexander Ogilvy EDWARD, domare (1992–2004)
Antonio Mario LA PERGOLA, domare (1994 et 1999–2006), generaladvokat (1995–1999) (†)
Georges COSMAS, generaladvokat (1994–2000)
Jean-Pierre PUISSOCHET, domare (1994–2006)
Philippe LÉGER, generaladvokat (1994–2006)
Günter HIRSCH, domare (1994–2000)
Michael Bendik ELMER, generaladvokat (1994–1997)
Peter JANN, domare (1995–2009)
Hans RAGNEMALM, domare (1995–2000) (†)
Leif SEVÓN, domare (1995–2002)
Nial FENNELLY, generaladvokat (1995–2000)
Melchior WATHELET, domare (1995–2003)
Dámaso RUIZ-JARABO COLOMER, generaladvokat (1995–2009) (†)
Romain SCHINTGEN, domare (1996–2008)
Krateros IOANNOU, domare (1997–1999) (†)
Siegbert ALBER, generaladvokat (1997–2003)
Antonio SAGGIO, generaladvokat (1998–2000) (†)
Vassilios SKOURIS, domare (1999–2015), ordförande (2003–2015)
Fidelma O'KELLY MACKEN, domare (1999–2004)
Ninon COLNERIC, domare (2000–2006)
Stig von BAHR, domare (2000–2006)
José Narciso da CUNHA RODRIGUES, domare (2000–2012)
Christiaan Willem Anton TIMMERMANS, domare (2000–2010)
Leendert A. GEELHOED, generaladvokat (2000–2006) (†)
Christine STIX-HACKL, generaladvokat (2000–2006)
Luís Miguel POIARES PESSOA MADURO, generaladvokat (2003–2009)
Konrad Hermann Theodor SCHIEMANN, domare (2004–2012)
Jerzy MAKARCZYK, domare (2004–2009)
Pranas KÜRIS, domare (2004–2010)

Georges ARESTIS, domare (2004–2014)
Ján KLUČKA, domare (2004–2009)
Uno LÖHMUS, domare (2004–2013)
Aindrias Ó CAOIMH, domare (2004–2015)
Pernilla LINDH, domare (2006–2011)
Ján MAZÁK, generaladvokat (2006–2012)
Verica TRSTENJAK, generaladvokat (2006–2012)
Jean-Jacques KASEL, domare (2008–2013)
Niilo JÄÄSKINEN, generaladvokat (2009–2015)
Pedro CRUZ VILLALÓN, generaladvokat (2009–2015)

ORDFÖRANDE

Massimo PILOTTI (1952–1958) (†)
Andreas Matthias DONNER (1958–1964) (†)
Charles Léon HAMMES (1964–1967) (†)
Robert LECOURT (1967–1976) (†)
Hans KUTSCHER (1976–1980) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS (1980–1984) (†)
Alexander John MACKENZIE STUART (1984–1988) (†)
Ole DUE (1988–1994) (†)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSÍAS (1994–2003)
Vassilios SKOURIS (2003–2015)

JUSTITIESEKRETERARE

Albert VAN HOUTTE (1953–1982) (†)
Paul HEIM (1982–1988)
Jean-Guy GIRAUD (1988–1994)
Roger GRASS (1994–2010)

KAPITEL II

TRIBUNALEN

A/ TRIBUNALENS VERKSAMHET ÅR 2017

Av ordföranden Marc Jaeger

Efter många och genomgripande förändringar under år 2016, då de två första etapperna av reformen av Europeiska unionens domstolsstruktur genomfördes, måste år 2017 anses ha varit ett relativt stabilt år.

Tribunalens sammansättning förändrades emellertid vid två tillfällen då domarna C. Mac Eochaidh, och G. De Baere, tillträdde sina tjänster den 8 juni 2017, respektive den 4 oktober 2017. De var de sjätte och sjunde domarna som tillsattes under reformens andra etapp (denna etapp innebar upplösning av personaldomstolen och överföring av behörigheten att i första instans avgöra tvister mellan Europeiska unionen och dess anställda till tribunalen vid vilken sju nya domare skulle tillsättas¹). Paradoxalt nog avslutades således reformens andra etapp före den första etappen (under vilken tolv nya domare skulle tillsättas från och med den 25 december 2015), inom ramen för vilken den tolfte domaren fortfarande ska tillsättas.

Den 31 december 2017 var tribunalen således sammansatt av ordföranden, vice ordföranden och 44 andra domare, vilka tjänstgjorde vid antingen en av de åtta avdelningar som består av fem domare, eller vid den enda avdelning som består av fyra domare (samtliga dessa avdelningar sammanträder vanligtvis med en sammansättning bestående av tre domare), i väntan på att den sista domaren från reformens första etapp tillsätts och börjar tjänstgöra på en avdelning. Parallellt med dessa nio avdelningar har avdelningen för överklaganden – med behörighet att pröva överklaganden som anförts mot avgöranden som meddelats av personaldomstolen fram till dess upplösning den 31 augusti 2016 – fortsatt sin verksamhet. Denna avdelning torde med all sannolikhet försvinna under år 2018 när de sista ännu pågående målen om överklagande har avgjorts.

År 2017 kan ses som det första fullständiga verksamhetsåret då tribunalen haft tillfälle att sätta sin nya organisation på prov. Denna syftar till att göra det möjligt för tribunalen att genomföra sitt uppdrag och sträva efter att uppnå flera ambitiösa mål: skyndsamhet, kvalitet, konsekvens och, slutligen, säkerställa tyngd och genomslagskraft i rättspraxis.

Med hänsyn till den utmaning det inneburit att ta emot och integrera ett stort antal nya domare måste resultatet av detta första år av praktiskt genomförande av reformen anses mycket tillfredsställande.

Det råder praktiskt taget balans mellan antalet inkomna mål och antalet avgjorda mål (917 inkomna mål, 895 avgjorda mål²), och detta trots att det kommit in ett ovanligt stort antal konnexa mål på bank- och finansområdet (det rör sig om ett hundratal mål). Tribunalen har framför allt ökat sin produktivitet väsentligt (+140 avgjorda mål jämfört med år 2016, det vill säga +18,5 procent), efter den ofrånkomliga avmattning som tribunalen erfarit i samband med den nytillsättning som äger rum vart tredje år och den interna omorganisation som hänger samman med reformen. Produktiviteten kan förväntas öka ytterligare under år 2018, då tribunalen bör ha nått sin nya marschfart.

^{1/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/2422 av den 16 december 2015 om ändring av protokoll nr 3 om stadgan för Europeiska unionens domstol (EUT 2015, L 341, s. 14), och Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2016/1192 av den 6 juli 2016 om överföring till Europeiska unionens tribunal av behörigheten att i första instans avgöra tvister mellan Europeiska unionen och dess anställda (EUT 2016, L 200, s. 137).

^{2/} Dessa uppgifter beaktar inte de 47 inkomna mål och de 53 mål som avgjordes av domare med behörighet att besluta om interimistiska åtgärder.

I synnerhet förfarandets längd – den huvudsakliga resultatindikatorn – har ånyo förkortats på ett noterbart sätt, med en genomsnittlig handläggningstid på 16,3 månader för mål som avgörs genom dom eller beslut (det vill säga –13 procent jämfört med år 2016). Den trend som kunnat observeras sedan fem år tillbaka (–40 procent sedan år 2013) har således bekräftats på ett utomordentligt sätt, och detta samtliga måltyper.

Slutligen finns det anledning att understryka att ett betydligt större antal mål har hänskjutits till en utökad dömande sammansättning bestående av fem domare (84 hänskjutna mål, 29 år 2016). Detta är en av de organisatoriska åtgärder och arbetsmetoder som tribunalen valt för att kunna upprätthålla kvaliteten, vilket är ett mål som tribunalen satte upp inom ramen för reformen. Med avseende på antalet inkomna mål låg andelen mål som hänsköts till en utökad dömande sammansättning på nära 10 procent år 2017, vilket står i kontrast till den genomsnittliga andelen sådana hänskjutanden under perioden före reformen av unionens domstolsstruktur (från år 2010 till år 2015), som uppgick till ungefär 1 procent.

Det vore för tidigt att i nuläget dra några definitiva slutsatser av dessa få statistiska uppgifter vad gäller de verkningar som kommer att kunna skönjas när reformen helt genomförts i samband med att den sista etappen avslutas den 1 september 2019. Dessa uppgifter visar dock tribunalens vilja att så snart som möjligt se resultaten av reformen och låta den enskilde komma i åtnjutande av de möjligheter som den erbjuder, till gagn för en effektiv, snabb och högkvalitativ rättsskipning i unionen.

B/ RÄTTSPRAXIS FRÅN TRIBUNALEN ÅR 2017

UTVECKLINGSTRENDER I TRIBUNALENS PRAXIS ÅR 2017

Av vice ordföranden Marc van der WOUDE

En av de viktigaste händelserna som påverkat utvecklingen av tribunalens praxis år 2017 är att behörigheten att pröva personalmål i första instans återförts till tribunalen. Denna återvunna behörighet har gett tribunalen tillfälle att meddela fler beslut rörande fysiska personer, i förevarande fall personer som är anställda av unionens institutioner. Målen avser bland annat iakttagande av de metoder för att beräkna lön som administrationen är skyldig att följa (dom av den 14 september 2017, *Bodson m.fl./EIB*, T-504/16 och T-505/16, [EU:T:2017:603](#)) eller administrationens skyldigheter när den mottar en begäran om bistånd avseende mobbing (dom av den 24 april 2017, *HF/parlamentet*, T-584/16, [EU:T:2017:282](#)).

Personalmålen är emellertid inte de enda områden där tribunalen ska säkerställa domstolsskydd för enskilda personers intressen. Detta skydd gäller också på andra områden, såsom restriktiva åtgärder som antagits av unionen. Tribunalen fortsatte således sin kontroll av de åtgärder som vidtagits av unionen, bland annat åtgärder som antas på grundval av straffrättsliga förfaranden som inletts i tredjeländer, såsom Tunisien eller Ukraina, mot personer som anklagats för förskingring av offentliga medel (dom av den 7 juli 2017, *Azarov/rådet*, T-215/15, överklagad till domstolen¹, [EU:T:2017:479](#)). Frågor som rör domstolsskydd för enskildas intressen uppstår även i fall som kan vara av intresse för alla unionsmedborgare, till exempel mål om rätten till tillgång till handlingar enligt förordning nr 1049/2001² eller mål som gäller förslag till europeiska medborgarinitiativ. Med avseende på sistnämnda förslag har tribunalen slagit fast att de kan omfatta handlingar som rör förhandlingarna om internationella avtal (dom av den 10 maj 2017, *Efler m.fl./kommissionen*, T-754/14, [EU:T:2017:323](#)), och vidare betonat att kommissionen måste motivera beslut att inte bifalla en ansökan på ett korrekt sätt (dom av den 3 februari 2017, *Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe/kommissionen*, -1646/13, [EU:T:2017:59](#)).

Det kan vidare konstateras att målen vid tribunalen fortsätter att vara allt mer varierade såvitt gäller den ekonomiska lagstiftningen. Dessa mål är långt ifrån begränsade till enbart konkurrensrätten, utan utvecklas bland annat utifrån de befogenheter som ges olika EU-institutioner och organ med ansvar för att fördjupa den inre marknaden och den monetära politiken. I detta sammanhang har tribunalen således kunnat fortsätta att utveckla sin praxis på området för bankverksamhet och närmare precisera konturerna för den tillsyn som Europeiska centralbanken (ECB) utövar, mot bakgrund av målsättningen med de berörda bestämmelserna, nämligen att ge ECB en överblick över alla risker som kan komma att påverka ett kreditinstitut och att undvika fragmentering i översynen mellan ECB och nationella myndigheter (dom av den 16 maj 2017, *Landeskreditbank Baden-Württemberg/ECB*, T-122/15, överklagad till domstolen³, [EU:T:2017:337](#), och dom av den 13 december 2017, *Crédit mutuel Arkéa/ECB*, T-52/16, [EU:T:2017:902](#)). Det förekommer vidare ett ökat antal tvister i fråga om kontroll av företagskoncentrationer. Flera avgöranden har meddelats avseende sådana transaktioner, som tenderar att följa konjunkturcykeln (dom

1/ Mål C-530/17 P, *Azarov/rådet*.

2/ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT L 145, 2001, s. 43).

3/ Mål C-450/17 P, *Landeskreditbank Baden-Württemberg*.

av den 7 mars 2017, *United Parcel Service/kommissionen*, T-194/13, överklagad till domstolen⁴, [EU:T:2017:144](#); dom av den 26 oktober 2017, *Marine Harvest/kommissionen*, T-704/14, överklagad till domstolen⁵, [EU:T:2017:753](#), och dom av den 26 oktober 2017, *KPN/kommissionen*, T-394/15, ej publicerad, [EU:T:2017:756](#)). Det faktum att målen kräver allt mer komplicerade ekonomiska bedömningar verkar leda till en allt starkare kontroll av att av rätten till försvar iakttas. Tribunalen har bland annat funnit att iakttagande av dessa rättigheter förutsätter att de parter som berörs av en koncentration har möjlighet att uttrycka sina åsikter om den ekonometriska modell som kommissionen använde för sitt beslut (dom av den 7 mars 2017, *United Parcel Service/kommissionen*, T-94/13, överklagad till domstolen⁶, [EU:T:2017:144](#)).

En viktig fråga av övergripande karaktär, som haft särskilt stor inverkan på flera olika måltyper vid tribunalen under år 2017, är nämligen frågan om iakttagande av en rimlig tidsfrist i administrativa och rättsliga förfaranden.

När det gäller iakttagande av denna tidsfrist i enlighet med principerna för god förvaltning, erinrade tribunalen om rättspraxis enligt vilken en ansökan om bistånd i fall av trakasserier ska behandlas skyndsamt (dom av den 24 april 2017, *HF/parlamentet*, T-584/16, [EU:T:2017:282](#)). Tribunalen har även preciserat att motiveringen av ett beslut att inte befordra en tjänsteman ska lämnas senast vid tidpunkten för avslaget på klagomålet. Om denna skyldighet inte iakttas, kan detta ge upphov till en situation av osäkerhet och frustration som motiverar att ersättning beviljas (dom av den 26 oktober 2017, *Paraskevaidis/Cedefop*, T-601/16, [EU:T:2017:757](#)). Tribunalen slog vidare fast att kommissionen inte hade iakttagit principen om rimlig tidsfrist då den tog mer än nio månader på sig – vilket är den frist som föreskrevs i de bestämmelser som tidigare var tillämpliga – för att pröva en ansökan om eftergift av importtullar, efter det att tribunalen hade ogiltigförklarat ett tidigare beslut om att avslå denna begäran (dom av den 11 december 2017, *Léon Van Parys/kommissionen*, T-125/16, [EU:T:2017:884](#)). Slutligen har tribunalen slagit fast att ett åsidosättande av en skälig handläggningstid från de tunisiska myndigheternas sida, inom ramen för det rättsliga förfarande som låg till grund för rådets beslut att behålla sökandens namn i förteckningen över personer som omfattas av restriktiva åtgärder, inte nödvändigtvis påverkar lagenligheten av detta beslut. Tribunalen klargjorde samtidigt att en sådan överträdelse kan kräva att rådet genomför nödvändiga kontroller (dom av den 5 oktober 2017, *Mabrouk/rådet*, T-175/15, [EU:T:2017:694](#)).

Vad gäller unionsdomstolarnas iakttagande av en skälig handläggningstid, har tribunalen i en serie av fem domar (dom av den 10 januari 2017, *Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen*, T-577/14, överklagad till domstolen⁷, [EU:T:2017:1](#); dom av den 17 februari 2017, *Aalberts Industries/Europeiska unionen*, T-725/14, [EU:T:2017:47](#), dom av den 1 februari 2017, *Kendrion/Europeiska unionen*, T-479/14, överklagad till domstolen⁸, [EU:T:2017:48](#), dom av den 17 februari 2017, *ASPLA och Armando Álvarez/Europeiska unionen*, T-40/15, överklagad till domstolen⁹, [EU:T:2017:105](#), och dom av den 7 juni 2017, *Guardian Europe/Europeiska unionen*, T-673/15, överklagad till domstolen¹⁰, [EU:T:2017:377](#)), klargjort begreppet alltför utdragna rättsliga förfaranden på området för konkurrensbegränsande samverkan och preciserat under vilka omständigheter ett åsidosättande av denna princip kan medföra skadeståndsansvar för unionen. Tribunalen fann bland annat att en sådan överträdelse kan

4/ Mål C-265/17 P, *kommissionen/United Parcel Service*.

5/ Mål C-10/18 P, *Marine Harvest/kommissionen*.

6/ Mål C-265/17 P, *kommissionen/United Parcel Service*.

7/ Mål C-138/17 P, *Europeiska unionen/Gascogne Sack Deutschland och Gascogne* och mål C-146/17 P, *Europeiska unionen/Gascogne Sack Deutschland och Gascogne*.

8/ Mål C-150/17 P, *Europeiska unionen/Kendrion*.

9/ Mål C-174/17 P, *ASPLA och Armando Álvarez/Europeiska unionen* och mål C-222/17 P, *ASPLA och Armando Álvarez/Europeiska unionen*.

10/ Mål C-447/17 P, *Guardian Europe/Europeiska unionen* och mål C-479/17 P, *Guardian Europe/Europeiska unionen*.

ge upphov till en materiell skada som motsvarar kostnaderna för att ställa en bankgaranti för den period som går utöver vad som kan anses vara en rimlig period, samt till en ideell skada som en följd av en ovanligt lång situation av ovisshet.

I. PROCESSRÄTTSLIGA FRÅGOR

Under år 2017 hade tribunalen tillfälle att bland annat uttala sig om omfattningen av unionsdomstolens behörighet och om begreppet rättsakt mot vilken talan kan väckas. Tribunalen klargjorde även vilka villkor som gäller för hur en part företräds av en advokat.

1. UNIONSDOMSTOLENS BEHÖRIGHET

I de mål som gav upphov till beslut av den 28 februari 2017, *NF/Europeiska rådet* (T-192/16, överklagad till domstolen¹¹, [EU:T:2017:128](#)), beslut av den 28 februari 2017, *NG/Europeiska rådet* (T-193/16, överklagad till domstolen¹², [EU:T:2017:129](#)), och beslut av den 28 februari 2017, *NM/Europeiska rådet* (T-257/16, överklagad till domstolen¹³, [EU:T:2017:130](#)), hade tribunalen att ta ställning i tre mål där tre asylsökande hade väckt talan mot det avtal de påstod hade ingåtts mellan Europeiska unionens råd och Republiken Turkiet den 18 mars 2016 för att hantera den migrationskris som uppstått till följd av situationen i Syrien. Enligt sökandena hade detta avtal, som kommit till uttryck i ett "uttalande från EU och Turkiet"¹⁴, som antogs samma dag och som varit till föremål för ett pressmeddelande från Europeiska rådet, ingåtts i strid med EUF-fördragets regler om internationella avtal som ingås av unionen.

Vad avser den invändning om rättegångshinder på grund av bristande behörighet som Europeiska rådet anförde på grundval av artikel 130 i sin arbetsordning konstaterade tribunalen, samtidigt som den påminde om att denna invändning om rättegångshinder skulle prövas före den invändning om rättegångshinder som svaranden framställt i andra hand, att sökandena formellt sett väckt talan om ogiltigförklaring av ett internationellt avtal. Tribunalen preciserade emellertid att unionsdomstolarnas granskning av lagenligheten av rättsakter som omfattas av den internationella traktaträtten endast får avse den rättsakt genom vilken en institution har avsett att ingå det påstådda internationella avtalet, och inte avtalet i sig. Tribunalen gjorde således den tolkningen att sökandenas yrkanden avsåg en ogiltigförklaring av en rättsakt genom vilken Europeiska rådet den 18 mars 2016 avsåg att för unionens räkning ingå ett avtal med Republiken Turkiet.

Tribunalen konstaterade, efter en undersökning av innehållet i uttalandet från EU och Turkiet och med hänsyn till alla omständigheter som kringgärdade detta uttalande, att detta uttalande inte utgjorde en rättsakt som beslutats av Europeiska rådet – och inte heller av någon annan av unionens institutioner – varigenom Europeiska rådet avsett att ingå ett avtal med Republiken Turkiet. I detta avseende påpekade tribunalen att det var i egenskap av stats- och regeringschefer i unionens medlemsstater som medlemsstaternas företrädare – trots de olyckligtvis

11/ Mål C-208/17 P, *NF/Europeiska rådet*.

12/ Mål C-209/17 P, *NG/Europeiska rådet*.

13/ Mål C-210/17 P, *NM/Europeiska rådet*.

14/ Syftet med uttalandet var att redogöra för resultaten av "det tredje mötet sedan november 2015 som ägnades åt en fördjupning av förbindelserna mellan Turkiet och EU samt hanteringen av migrationskrisen" mellan "Europeiska rådets medlemmar" och deras "turkiska motpart".

tvetydiga formuleringarna i uttalandet från EU och Turkiet, såsom det spreds genom det omtvistade pressmeddelandet – träffade den turkiske premiärministern den 18 mars 2016 i Europeiska rådets och rådets gemensamma lokaler, vilket ledde till antagandet av uttalandet från EU och Turkiet. Tribunalen biföll därför Europeiska rådets invändning om rättegångshinder på grund av bristande behörighet.

2. BEGREPPET RÄTTSAKT MOT VILKEN TALAN KAN VÄCKAS

I det mål som gav upphov till beslut av den 11 oktober 2017, *Guardian Glass España, Central Vidriera/kommissionen* (T-170/16, [EU:T:2017:722](#)), hade tribunalen anmodats att pröva en talan om ogiltigförklaring av det beslut som påstås ingå i ett dokument som Europeiska kommissionen skickat till de spanska myndigheterna. Denna handling gällde kommissionens bedömning vad avser sökandens påståenden till nämnda myndigheter om att det statliga stöd som företaget hade erhållit i form av skattelättnader var förenligt med den inre marknaden. Målet rörde en situation där de spanska myndigheterna skulle återkräva statligt stöd i form av skattelättnader efter det att kommissionen förklarat att en stödordning var rättsstridig. I det beslut där stödet konstaterades vara rättsstridigt hade kommissionen preciserat att dess bedömning rörde stödordningen och att den "inte utesluter att enskilda stödåtgärder som omfattas av stödordningen och som beviljats vissa företag anses förenliga med den inre marknaden, på grund av deras inneboende natur, antingen inom ramen för ett senare beslut eller genom tillämpning av undantagsbestämmelser". Med anledning av kommissionens beslut sände de spanska myndigheterna ett betalningskrav till sökanden.

Tribunalen förklarade att den omtvistade rättsakten inte har bindande rättsverkningar som kan påverka sökandens intressen genom att väsentligt förändra dennes rättsliga ställning och således inte kan bli föremål för en talan om ogiltigförklaring.

För att komma fram till denna slutsats erinrade tribunalen till att börja med om att när kommissionen har att pröva en stödordning kan den, såsom den hade gjorde i förevarande fall, uttala sig om stödordningens allmänna särdrag, utan att undersöka varje enskild tillämpning av den. Det ankommer på medlemsstaten att kontrollera den individuella situationen för varje företag som berörs av återkravet vid genomförandet av kommissionens beslut. Om medlemsstaten stöter på oförutsedda och oförutsägbara svårigheter, så ska den vända sig till kommissionen med hänvisning till skyldigheten till lojalt samarbete. Kommissionens skrivelser till de nationella myndigheterna inom ramen för ett sådant utbyte är helt utan bindande verkan, eftersom de endast uttrycker kommissionens ståndpunkt i frågan huruvida de genomförandeåtgärder som medlemsstaten föreslår, med hänsyn till unionsrätten, är godtagbara, med tanke på de svårigheter medlemsstaten har stött på.

Tribunalen konstaterade därefter att syftet med utbytet mellan de spanska myndigheterna och kommissionen, såsom det framgår av den angripna rättsakten, ingår som en del i genomförandet av det beslut i vilket stödet förklarats olagligt. I samband med återkravet av stödet hade de spanska myndigheterna nämligen undersökt huruvida villkoret avseende stödets stimulansseffekt var uppfyllt vad gäller det stöd som utbetalats till sökanden och i detta sammanhang frågat kommissionen hur detta villkor i beslutet ska tolkas. Anledningen till att kommissionen författade den angripna akten och översände den till de spanska myndigheterna var emellertid just att besvara denna fråga och ge de spanska myndigheterna upplysningar om hur kravet på stimulansseffekt ska tolkas.

Tribunalen avfärdade vidare sökandens argument att eftersom Konungariket Spanien hade anmält stödet, var kommissionen skyldig att uttala sig i frågan huruvida detta stöd är förenligt med den inre marknaden genom att anta ett beslut. Tribunalen ansåg härvidlag att innehållet i skriftväxlingen mellan de spanska myndigheterna och kommissionen tyder på att dessa myndigheter genom sina förfrågningar önskade få information från kommissionen så att de, i de inlagor som de skulle ge in till de spanska domstolarna, kunde ta ställning till de frågor som uppkommit beträffande vissa stödmottagare som överklagat besluten om återkrav, utan att deras beteende kan anses innebära en anmälan av det stöd som sökanden erhållit, vilken skulle ha medfört en skyldighet för

kommissionen att meddela ett beslut enligt förordning (EG) nr 659/1999¹⁵. Tribunalen förklarade slutligen att den uppfattning som de spanska myndigheterna kan ha haft om den angripna aktens rättsverkningar således, även om det skulle antas att denna uppfattning är styrkt, inte kan ligga till grund för bedömningen av huruvida talan mot denna akt kan tas upp till sakprövning.

3. PART FÖRETRÄDS AV EN ADVOKAT SOM INTE KAN ANSES VARA EN UTO MSTÅENDE PERSON

I det mål som gav upphov till beslut av den 20 november 2017, *BikeWorld/kommissionen* (T-170/15, [EU:T:2017:834](#)), hade tribunalen anmodats att pröva en talan om delvis ogiltigförklaring av kommissionens beslut i vilket ett stöd förklaras olagligt och oförenligt med den inre marknaden. Detta stöd hade beviljats av Förbundsrepubliken Tyskland till förmån för motorsportbanan Nürburgring. Även om kommissionen inte framställde någon formell invändning om rättegångshinder, gjorde den gällande att det förelåg ett rättegångshinder, eftersom talan i målet inte uppfyllde de krav som ställs i artiklarna 19 och 21 i stadgan för Europeiska unionens domstol, eftersom den advokat som företrädde sökanden var den ena av sökandens två delägare och denne följaktligen inte var att anse som självständig i förhållande till sökanden. Sökanden gjorde härvidlag gällande att dess företrädare, när talan väcktes, inte hade någon koppling till sökanden annat än genom att han ägde 10 procent av sökandens kapital. Företrädaren deltog inte på något sätt i sökandens administrativa och ekonomiska ledning och företrädde sökanden endast i sin egenskap av advokat och inte som delägare.

I detta hänseende erinrade tribunalen om att andra parter än medlemsstaterna, Europeiska unionens institutioner, stater utöver medlemsstaterna som är parter i avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES)¹⁶ och Europeiska frihandelssammanslutningens (Efta) övervakningsmyndighet, som omfattas av det avtalet, inte själva får föra talan, utan måste anlita en utomstående person som är behörig att uppträda inför domstol i någon av medlemsstaterna eller i en annan stat som är part i EES-avtalet. Tribunalen påpekade att enligt domstolens fasta praxis är kärnan i detta krav på att en part ska företrädas av en utomstående person dels att förhindra att privatpersoner själva för talan utan att anlita ett ombud, dels att säkerställa att juridiska personers talan förs av en företrädare som är tillräckligt självständig i förhållande till den juridiska person som han eller hon företräder.

Mot bakgrund av dessa kriterier förklarade tribunalen att de personliga band som fanns mellan sökandens advokat och sökanden när talan väcktes och, i synnerhet det faktum att advokaten hade förvärvat 10 procent av sökandens aktiekapital och att denne sedan dess är den ena av bara två delägare i sökanden, var av sådant slag att det fanns risk för att advokaten inte på bästa sätt skulle kunna fylla sin väsentliga funktion som aktör som bistår rättskipningen. Enligt tribunalen hade sökanden och dess advokat inte, med anledning av det rättegångshinder som kommissionen påtalat, anfört någon omständighet som skulle kunna medföra att en sådan risk inte kunde anses föreligga i förevarande fall.

Tribunalen konstaterade att sökandens advokat, när talan väcktes, hade personliga band till sökanden och till det aktuella målet, vilka innebar att han inte kunde anses vara tillräckligt självständig i förhållande till sökanden, i den mening som avses i domstolens praxis, för att kunna företräda sökanden på ett fullständigt oavhängigt sätt, och avvisade talan.

^{15/} Rådets förordning (EG) nr 659/1999 av den 22 mars 1999 om tillämpningsföreskrifter för artikel [108 FEUF] (EGT L 83, 1999, s. 1).

^{16/} Avtalet om Europeiska ekonomiska samarbetsområdet av den 2 maj 1992 (EGT L 1, 1994, s. 3).

II. INSTITUTIONELL RÄTT

det mål som gav upphov till dom av den 3 februari 2017, *Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe/kommissionen* (T-646/13, [EU:T:2017:59](#)), hade tribunalen att pröva en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut om avslag på ansökan om registrering av ett förslaget europeiskt medborgarinitiativ, vars syfte var att uppmana unionen att förbättra skyddet för personer som tillhör nationella och språkliga minoriteter och stärka den kulturella och språkliga mångfalden i unionen. I bilagan till det föreslagna europeiska medborgarinitiativet angavs elva områden på vilka EU-institutionerna borde utarbeta förslag till rättsakter, och i detta syfte gavs detaljerade förslag på vilka typer av rättsakter som borde antas, innehållet i dessa akter och motsvarande rättsliga grunder i EUF-fördraget. I sitt beslut förklarade kommissionen att vissa av de rättsakter som efterfrågades, betraktade var för sig, skulle kunna falla inom kommissionens befogenhet att lägga fram ett förslag till unionsrättsakt, men konstaterade däremot att ansökan om registrering helt skulle avslås, eftersom förordning (EU) nr 211/2011¹⁷ inte föreskriver att en eller flera delar av ett förslag till europeiskt medborgarinitiativ ska kunna registreras.

Tribunalen erinrade härvidlag om att den medborgare som lägger fram ett initiativförslag måste beredas möjlighet att förstå skälen till att detta initiativförslag inte registreras av kommissionen. Det ankommer således på kommissionen att, när den har att pröva ett förslaget medborgarinitiativ, göra en bedömning av förslaget men även att motivera sitt beslut att vägra registrering med hänsyn till beslutets inverkan på det faktiska utövandet av medborgarnas rätt att lämna ett förslag till medborgarinitiativ. Av det omtvistade beslutet framgick emellertid att kommissionen – trots de detaljerade uppgifter som organisatörerna har lämnat beträffande den föreslagna typen av rättsakt, dess rättsliga grund och dess innehåll – varken hade angett vilka av de elva förslag till rättsakter i bilagan till förslaget som den ansåg uppenbart falla utanför dess befogenhet att lägga fram ett förslag till unionsrättsakt, eller motiverat denna bedömning. Under dessa omständigheter hade kommissionen, under alla omständigheter, inte möjliggjort för organisatörerna att identifiera vilka förslag i bilagan till det föreslagna europeiska medborgarinitiativet som enligt kommissionen föll utanför dess befogenheter eller att få kännedom om skälen till denna bedömning. Därför var organisatörerna förhindrade att bestrida kommissionens bedömning i sak. Av samma skäl saknade tribunalen möjlighet att utöva sin kontroll av huruvida kommissionens bedömning är lagenlig.

Tribunalen konstaterade därför, utan att det var nödvändigt att ta ställning i frågan huruvida kommissionen dessutom borde ha motiverat sin tolkning att ett förslag till europeiskt medborgarinitiativ inte kan registreras, att en del av de föreslagna åtgärderna faller utanför institutionens befogenhet. Tribunalen förklarade därför att det omtvistade beslutet inte var tillräckligt motiverat och att det således skulle ogiltigförklaras.

I det mål som gav upphov till dom av den 10 maj 2017, *Efler m.fl./kommissionen* (T-754/14, [EU:T:2017:323](#)), hade tribunalen att pröva lagligheten av kommissionens beslut att avslå ansökan om registrering av det föreslagna europeiska medborgarinitiativet "Stoppa TTIP", vars syfte var att uppmana kommissionen att rekommendera rådet att återkalla den fullmakt som hade utfärdats för förhandlingar om det transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar¹⁸ och i slutändan även att avstå från att ingå det övergripande avtalet om ekonomi och

^{17/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 211/2011 av den 16 februari 2011 om medborgarinitiativet (EUT L 65, 2011, s. 1, och rättelse i EUT L 94, 2012, s. 49).

^{18/} Rådet bemyndigade genom beslut av den 14 juni 2013 kommissionen att inleda förhandlingar med Amerikas förenta stater i syfte att ingå ett frihandelsavtal, benämnt Transatlantiskt partnerskap för handel och investeringar (Transatlantic Trade and Investment Partnership) (TTIP).

handel.¹⁹ Därmed aktualiseras i nämnda mål den helt nya frågan huruvida ett förslaget medborgarinitiativ kan avse en rättsakt genom vilken rådet beslutar att upphäva kommissionens förhandlingsmandat för ingående av ett internationellt avtal med ett tredjeland och huruvida det kan avse en rättsakt genom vilken rådet beslutar att inte godkänna ingåendet av ett sådant avtal eller att inte ingå det. Kommissionen gjorde i sitt beslut gällande att ett förslag till medborgarinitiativ inte kan hänföra sig till sådana akter. Kommissionen anförde dels att akten om att inleda förhandlingar i syfte att ingå ett internationellt avtal är av förberedande karaktär och saknar rättsverkningar utanför institutionerna, dels att det inte krävs att de föreslagna rättsakterna antas "för att tillämpa fördragen".

Tribunalen avfärdade kommissionens argument och förklarade att begreppet rättsakt, i den mening som avses i artikel 11.4 FEU samt artiklarna 2.1 och 4.2 b i förordning nr 211/2011, så länge det inte finns något som tyder på motsatsen, inte kan tolkas så, att detta begrepp endast avser slutgiltiga unionsrättsakter som har rättsverkningar i förhållande till tredje man. Enligt tribunalen kan varken de aktuella bestämmelsernas ordalydelse eller de ändamål som eftersträvas med dem motivera att ett beslut om bemyndigande att inleda förhandlingar i syfte att ingå ett internationellt avtal, som antagits med stöd av artiklarna 207.3, 207.4 och 218 FEUF och som uppenbart utgör ett beslut, i den mening som avses i artikel 288 fjärde stycket FEUF, inte omfattas av begreppet rättsakt när det är fråga om ett europeiskt medborgarinitiativ. Tribunalen förklarade att principen om demokrati liksom det ändamål som särskilt eftersträvas genom det europeiska medborgarinitiativet – som består i att förstärka unionens demokratiska funktion – tvärtom påbjuder att begreppet rättsakt ska tolkas på ett sådant sätt att det inkluderar sådana rättsakter som ett beslut att inleda förhandlingar i syfte att ingå ett internationellt avtal, vilket obestriddligen syftar till att ändra unionens rättsordning. Enligt tribunalen skulle slutsatsen att rådet och kommissionen har en tillräcklig indirekt demokratisk legitimitet för att anta rättsakter som inte har någon rättsverkan i förhållande till tredje man väsentligt begränsa möjligheten att använda sig av det europeiska medborgarinitiativet som ett medel för unionsmedborgarna att delta i den normgivningsverksamhet som unionen utövar genom att ingå internationella avtal. Ett beslut om att återkalla ett bemyndigande att inleda förhandlingar i syfte att ingå ett internationellt avtal, i och med att det leder till att dessa förhandlingar avbryts, kan dessutom, enligt tribunalen, inte betraktas som en förberedande akt utan det har istället en slutgiltig karaktär.

Tribunalen förklarade vidare att det inte finns något i den reglering som avser ett europeiskt medborgarinitiativ som tyder på att det inte är möjligt att tänka sig att medborgarna deltar i syfte att förhindra att en rättsakt antas. Det är förvisso så, att den planerade rättsakten i enlighet med artikel 11.4 FEU och artikel 2.1 i förordning nr 211/2011 ska utgöra en del i att tillämpa fördragen, men så är också fallet när det gäller akter som har till syfte att förhindra att internationella avtal ingås, då dessa syftar till att ändra unionens rättsordning.

Tribunalen angav härvidlag att möjligheten att begära att gällande rättsakter helt eller delvis ändras eller upphävs är en del av målet att öka deltagandet i unionens demokratiska liv, vilket ska uppnås genom de europeiska medborgarinitiativen. Det finns följaktligen inte heller något som motiverar att rättsakter som syftar till att ett beslut om bemyndigande att inleda förhandlingar för att ingå ett internationellt avtal ska återkallas ska hållas utanför den demokratiska debatten. Dessa akter har, i motsats till vad kommissionen har gjort gällande, obestriddligen självständiga rättsverkningar och förhindrar, i förekommande fall, att en planerad ändring av unionsrätten genomförs. Det finns inget som tvingar upphovsmännen till ett förslag till europeiskt medborgarinitiativ att avvakta till dess att ett avtal ingås för att först då bestrida dess lämplighet.

Förslaget till europeiskt medborgarinitiativet utgör dessutom inte alls någon inblandning i ett pågående lagstiftningsförfarande, utan är ett uttryck för unionsmedborgarnas aktiva deltagande i unionens demokratiska liv, och äventyrar inte den institutionella jämvikt som införts genom fördragen.

^{19/} Europeiska unionens råd bemyndigade genom beslut av den 27 april 2009 Europeiska gemenskapernas kommission att inleda förhandlingar med Canada i syfte att ingå ett frihandelsavtal, benämnt Övergripande avtal om ekonomi och handel (Comprehensive Economic and Trade Agreement) (CETA).

I det mål som gav upphov till dom av den 20 november 2017, **Voigt/parlamentet** (T-618/15, [EU:T:2017:821](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av två beslut från parlamentet om dels att inte tillhandahålla sökanden en lokal för att hålla en presskonferens, dels att vägra ryska medborgare tillträde till dess lokaler. Sökanden, som valts in som ledamot av Europaparlamentet på en tysk partilista, hade deltagit i ett politiskt forum i Sankt Petersburg (Ryssland). Med anledning av detta forum ville sökanden anordna en presskonferens och ett arbetsmöte i parlamentets lokaler. Tanken var att medlemmar och anhängare av det ryska partiet Rodina skulle delta i arbetsmötet. Under mellantiden hade parlamentet antagit resolution 2015/2001(INI)²⁰.

Tribunalen prövade först frågan huruvida talan kunde bifallas såvitt avser grunden om åsidosättande av artikel 21 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, eftersom vägran att låta inbjudna ryska medborgare inträda i parlamentet innebär diskriminering på grund av deras etnicitet eller nationalitet. Tribunalen erinrade härvidlag om att en sökande inte har rätt att föra talan som enbart är av intresse för rättstillämpningen eller för institutionernas sak och att denne, inom ramen för en talan om ogiltigförklaring, endast kan åberopa omständigheter som berör denne personligen. Detta krav kan dock inte anses innebära att unionsdomstolen endast kan ta upp en invändning till sakprövning om den enbart har en anknytning till sökandens egen situation. I själva verket kan sökandens invändningar endast tas upp till sakprövning om de kan ligga till grund för en ogiltigförklaring som denne kan dra nytta av. I förevarande fall kunde, enligt tribunalen, den påstådda diskrimineringen av inbjudna ryska medborgare på grund av deras nationalitet eller etniska ursprung hypotetiskt även anses drabba sökanden, eftersom det är han som har bjudit in dem och eftersom han förhindrats att hålla ett arbetsmöte tillsammans med dem i parlamentet.

Tribunalen prövade därefter om denna grund hade stöd i sak. Tribunalen angav härvidlag att medborgarskap är ett rättsligt och politiskt band mellan en individ och en suverän stat, medan begreppet etniskt ursprung grundas på tanken att samhällsgrupper delar känslan av att tillhöra samma nation eller att de tillsammans ingår i en gemenskap där man delar religion, språk, kultur och tradition och livsstil. När det gäller förbudet mot diskriminering på grund av etniskt ursprung konstaterade tribunalen att sökanden endast hänvisat till att hans inbjudna är ryska medborgare och att han inte styrkt att beslutet att vägra de av hans inbjudna som är ryska medborgare tillträde till parlamentet fattats på grund av att de tillhör en viss angiven etnisk grupp. Vad avser förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet erinrade tribunalen om att enligt artikel 6.1 tredje stycket FEU och artikel 52.7 i stadgan om de grundläggande rättigheterna ska förklaringarna avseende stadgan²¹ beaktas vid tolkningen av densamma. Enligt nämnda förklaringar motsvarar emellertid artikel 21.2 i stadgan om de grundläggande rättigheterna "artikel 18 första stycket [FEUF] och bör tillämpas i enlighet med den artikeln".

Tribunalen förklarade därför, mot bakgrund av artikel 18 första stycket FEUF och av den rättspraxis som rör denna bestämmelse, att artikel 21.2 i stadgan om de grundläggande rättigheterna endast avser situationer som omfattas av tillämpningsområdet för unionsrätten i vilka en medborgare i en medlemsstat diskrimineras i förhållande till medborgare i en annan medlemsstat uteslutande på grund av sin nationalitet. Denna artikel kan således inte tillämpas på fall i vilka medborgare i medlemsstaterna särbehandlas i förhållande till medborgare från tredjeland. Sökanden hade således inte grund för sitt påstående att artikel 21.2 i stadgan om de grundläggande rättigheterna åsidosatts vad avser de av hans inbjudna som är ryska medborgare.

Tribunalen prövade slutligen en grund avseende maktmissbruk, varvid den konstaterade att parlamentet inte är skyldigt att ta emot medlemmar i eller sympatisörer till ett parti i tredjeland för att dessa ska kunna uttrycka sina åsikter i parlamentets lokaler. Systematiken i fördragen och de texter som antagits för genomförande av fördragen innebär nämligen, tillsammans med nödvändigheten att säkerställa att parlamentet kan utöva sina tilldelade befogenheter, att parlamentet inte är en plats där vem som helst har full frihet att uttrycka sig.

^{20/} Europaparlamentets resolution av den 10 juni 2015 om läget i förbindelserna mellan EU och Ryssland (2015/2001(INI)) (EUT 2016, C 407, s. 35).

^{21/} Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna (EUT C 303, 2007, s. 17).

III. KONKURRENSREGLER

TILLÄMPLIGA PÅ FÖRETAG

1. RÄTTSPRAXIS PÅ OMRÅDET FÖR ARTIKLARNA 101 OCH 102 FEUF

I det mål som gav upphov till domen av den 10 november 2017, *Icap m.fl./kommissionen* (T-180/15, [EU:T:2017:795](#)), hade tribunalen att pröva en talan om ogiltigförklaring av ett beslut i vilket kommissionen konstaterade att sökandena hade deltagit i sex överträdelser av artikel 101 i FEUF avseende manipulation av interbankreferensräntorna London Interbank Offered Rate (LIBOR, interbankreferensränta som tillämpas i London) och Tokyo Interbank Offered Rate (TIBOR, interbankreferensränta som tillämpas i Tokyo) på marknaden för räntederivat i japanska yen, överträdelser som redan tidigare konstaterats genom ett beslut från 2013²². De ageranden sökandena kritiserades för bestod i "underlättande" av sex överträdelser, nämligen "UBS/RBS-överträdelser 2007", "UBS/RBS-överträdelser 2008" och "UBS/DB-överträdelser", "Citi/RBS-överträdelser", "Citi/DB-överträdelser" och "Citi/UBS-överträdelser". I 2013 års beslut som antagits inom ramen för förlikningsförfarandet enligt artikel 10a i förordning (EG) nr 773/2004²³, i dess lydelse enligt förordning (EG) nr 622/2008²⁴, medgav Citigroup Inc., Citigroup Global Markets Japan Inc., Deutsche Bank Aktiengesellschaft, UBS AG, UBS Securities Japan och The Royal Bank of Scotland (RBS) att de deltagit i de aktuella överträdelserna. Sökandena hade valt att inte delta i förlikningsförfarandet. Följaktligen hade det normala förfarandet tillämpats på sökandena och de hade ålagts böter på 14 960 000 euro.

Tribunalen konstaterade att sökandena hade valts ut på grundval av deras deltagande i de konkurrensbegränsande beteenden som konstaterats av kommissionen och som denna institution kvalificerat som "underlättande". Tribunalen prövade först huruvida sökandena genom sitt eget beteende avsåg att bidra till att uppnå de gemensamma mål som samtliga deltagare eftersträvade, och att de hade kännedom om de konkreta beteenden som planerades eller som genomfördes av andra företag i samma syfte eller att företagen rimligen kunde förutse dem och att de var berett att godta den risk som detta innebar. I detta avseende hävdade sökandena att kommissionen inte lyckats visa att sökandena hade kännedom om att det förekom samverkan mellan de berörda bankerna med avseende på "UBS/RBS-överträdelser 2007", "UBS/RBS-överträdelser 2008", "Citi/DB-överträdelser" och "Citi/UBS-överträdelser". Tribunalen anslöt sig till denna uppfattning, men endast i fråga om en av de aktuella överträdelserna i fråga (närmare bestämt "UBS/RBS-överträdelser 2008"). Tribunalen fann att kommissionen inte hade inkommit med bevisning som skulle kunna styrka att sökandena haft kännedom om RBS roll i överträdelserna, och ogiltigförklarade det angripna beslutet såvitt avsåg sökandenas deltagande i denna överträdelser.

När det gäller frågan om kommissionens bevisbörda för överträdelser och deras varaktighet erinrade tribunalen om att kommissionen, under omständigheter där en fortsättning av avtal eller samordnade förfarande kräver att bestämda positiva åtgärder vidtas, inte kan presumera att en konkurrensbegränsande samverkan fortsätter såvitt det inte finns bevis för att sådana åtgärder har vidtagits. Av detta följer att styrkandet av att sökandena

^{22/} Kommissionens beslut C(2013) 8602 final av den 4 december 2013 om ett förfarande enligt artikel 101 FEUF och artikel 53 i EES-avtalet (ärende AT.39861 – Räntederivat i yen).

^{23/} Kommissionens förordning (EG) nr 773/2004 av den 7 april 2004 om kommissionens förfaranden enligt artiklarna [101] och [102 FEUF] (EUT L 123, 2004, s. 18).

^{24/} Kommissionens förordning (EG) nr 622/2008 av den 30 juni 2008 om ändring av förordning (EG) nr 773/2004 med avseende på förlikningsförfaranden i kartellärenden (EUT L 171, 2008, s. 3).

deltagit i överträdelser, som var och en utgjorde en enda, fortlöpande överträdelse, och det ansvar som sökandena ådragit sig för samtliga överträdelseperioder, förutsatte att kommissionen gjorde gällande att sökandena hade vidtagit positiva åtgärder dagligen eller på ett sätt som varit tillräckligt begränsat i tiden. I annat fall ankom det på kommissionen att konstatera förekomsten av överträdelser, som var och en utgjorde en enda, upprepad överträdelse, och att i de överträdelseperioder som gjordes gällande mot sökanden inte inbegripa de intervall som kommissionen inte hade något bevis för att sökandena deltagit i. I detta hänseende fann tribunalen att den bevisning som åberopats av kommissionen inte motiverar hela överträdelseperioden som fastställts för "UBS/RBS-överträdelsen 2007", "Citi/RBS-överträdelsen" och "Citi/DB och Citi/UBS-överträdelsen".

Vidare hade tribunalen att pröva sökandenas invändning att det angripna beslutet, som antogs år 2015, skulle ogiltigförklaras på grund av åsidosättande av principen om oskuldspresumtion, eftersom hänvisningar till deras beteende skett från och med 2013 års beslut. I detta sammanhang erinrade tribunalen om att medan principen om oskuldspresumtion har stadfäst i artikel 48 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, som enligt artikel 6 FEU ska ha samma värde som fördragen, har förlikningsförfarandet för sin del sin grund i en förordning som endast antagits av kommissionen enligt artikel 33 i förordning nr 1/2003²⁵, nämligen förordning nr 622/2008, och nämnda förfarande är dessutom frivilligt för såväl kommissionen som de berörda företagen. De krav som avser iakttagandet av principen om oskuldspresumtion kan följaktligen inte påverkas av bedömningar som har samband med säkerställandet av målen avseende snabbhet och effektivitet i förlikningsförfarandet, hur lovvärda dessa mål än är. Det ankommer tvärtom på kommissionen att tillämpa sitt förlikningsförfarande på ett sätt som är förenligt med kraven i artikel 48 i stadgan om de grundläggande rättigheterna. Genomförandet av ett sådant förlikningsförfarande i hybridform ska således ske med iakttagande av presumtionen att det företag som har beslutat att inte ingå förlikning är oskyldigt. Om kommissionen anser att den inte är i stånd att pröva ansvaret för de företag som deltagit i förlikningen utan att också pröva deltagandet i överträdelsen av det företag som har beslutat att inte ingå förlikning, ankommer det på kommissionen att vidta nödvändiga åtgärder – däribland det eventuella antagandet samma dag av beslut som omfattar samtliga företag som berörs av kartellen – som gör det möjligt att säkerställa nämnda oskuldspresumtion. Tribunalen fann mot denna bakgrund att kommissionen vid antagandet av 2013 års beslut åsidosatte presumtionen att sökandena var oskyldiga. Tribunalen påpekade emellertid att detta åsidosättande inte kan ha någon direkt inverkan på det angripna beslutets lagenlighet, med hänsyn till att de förfaranden som ledde till dessa två beslut är olika och självständiga.

Avslutningsvis konstaterade tribunalen att kommissionen i det angripna beslutet inte hade förklarat den metod som den använt sig av för att fastställa storleken på de böter som ålagts. Följaktligen ogiltigförklarade tribunalen, på grund av otillräcklig motivering, den del av det angripna beslutet som gällde fastställandet av böterna.

I det mål som gav upphov till domen av den 16 maj 2017, *Agria Polska m.fl./kommissionen* (T-480/15, överklagad till domstolen²⁶, EU:T:2017:339), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut genom vilket klagomålen från sökandena – företag verksamma inom parallellhandel med växtskyddsmedel – avslogs vad gällde påstådda överträdelser av artikel 101 FEUF och/eller artikel 102 FEUF, väsentligen begångna av tretton företag som tillverkar och distribuerar växtskyddsmedel med hjälp av eller genom förmedling av fyra yrkessammanslutningar och en advokatbyrå. Vid kommissionen hade sökandena gjort gällande att de enheter som klagomålet avsåg hade använt sig av förfaranden gentemot dem som innebar överträdelser av unionens konkurrensrätt. Dessa förfaranden hade huvudsakligen formen av avtal och/eller samordnade förfaranden mellan enheterna och bestod i obehöriga angivelser vilka framfördes på ett samordnat sätt till österrikiska och polska förvaltningsmyndigheter och brottmålsdomstolar.

25/ Rådets förordning (EG) nr 1/2003 av den 16 december 2002 om tillämpning av konkurrensreglerna i artiklarna [101] och [102] FEUF (EGT L 1, 2003, s. 1).

26/ Mål C-373/17 P, *Agria Polska m.fl./kommissionen*.

Tribunalen påpekade härvidlag att artikel 101 FEUF visserligen utgör ett klart hinder för alla direkta eller indirekta kontakter mellan sådana aktörer, som har till syfte eller resultat att antingen påverka en aktuell eller potentiell konkurrents marknadsbeteende eller att för en sådan konkurrent avslöja hur den berörde aktören själv har beslutat att agera eller planerar att agera på marknaden. De ekonomiska aktörerna behåller likväl sin rätt att på ett klokt sätt anpassa sig till konkurrenternas konstaterade eller förväntade beteende. Företagen kan således agera till försvar för sina legitima intressen när deras konkurrenter eventuellt åsidosätter tillämpliga bestämmelser, såsom i det aktuella fallet bestämmelserna om handel med växtskyddsmedel. Det var således utan att göra en uppenbart oriktig bedömning som kommissionen i det angripna beslutet ansåg att de i klagomålet angivna enheterna hade rätt att informera de nationella myndigheterna om sökandenas påstådda åsidosättanden av tillämplig lagstiftning och att vid behov samarbeta med dessa myndigheter i samband med de kontroller som dessa företag.

I detta sammanhang konstaterade tribunalen att beslut meddelade av behöriga nationella myndigheter att företa en skattekontroll eller en inspektion och att inleda administrativa förfaranden och brottmålsförfaranden mot sökandena kunde tillskrivas nämnda nationella myndigheter som handlar i det allmännas intresse och vilkas beslut därför ingår i deras befogenhet att göra en skönsmässig bedömning. Tribunalen fann att sådant agerande och sådana beslut av medlemsstaternas myndigheter, och särskilt deras samverkan i syfte att fullgöra sitt övervakningsuppdrag, inte omfattas av tillämpningsområdet för artiklarna 101 och 102 FEUF, eftersom dessa artiklar endast är avsedda att reglera företags agerande. Vidare fann tribunalen det uteslutet att sökandenas inlämnande av klagomål kunde omfattas av begreppet "missbruk av administrativa förfaranden" eller begreppet "trakasserier" i den mening som följer av domarna *ITT Promedia/kommissionen*²⁷ och *AstraZeneca/kommissionen*²⁸, särskilt med hänsyn till de nationella myndigheternas utrymme för skönsmässig bedömning i sina beslut att ombesörja kontroller och/eller påföra påföljder efter dessa angivelser.

Slutligen angav tribunalen att det inte skulle vara förenligt med syftet med artikel 13.2 i förordning nr 1/2003, nämligen att fördela resurserna effektivt inom det europeiska konkurrensnätverket, att godta sökandenas synpunkt enligt vilken kommissionen systematiskt borde inleda en undersökning när ett klagomål som är analogt med det som förelagts kommissionen redan tidigare eventuellt felaktigt har avslagits av en medlemsstats konkurrensmyndighet med en motivering som rör preskription. Vidare erinrade tribunalen om att det är främmande för det förfarande som föreskrivs i artikel 7 i förordning nr 1/2003 att konstatera eventuella åsidosättanden från de nationella myndigheternas sida, inklusive domstolarna, eftersom detta hänför sig till förfarandet angående fördragsbrott i artikel 258 FEUF.

2. RÄTTSPRAXIS PÅ OMRÅDET FÖR KONCENTRATIONER

I det mål som gav upphov till domen av den 7 mars 2017, *United Parcel Service/kommissionen* (T-194/13, överklagad till domstolen²⁹, [EU:T:2017:144](#)), prövade tribunalen en talan mot det beslut genom vilket kommissionen förklarat en koncentration inbegripande United Parcel Service, Inc (UPS) och TNT Express N.V. (TNT) – två bolag som finns på marknaderna för internationella tjänster för expressleverans av mindre paket – vara oförenlig med den inre

27/ Dom av den 17 juli 1998, T-111/96, [EU:T:1998:183](#).

28/ Dom av den 1 juli 2010, T-321/05, [EU:T:2010:266](#).

29/ Mål C-265/17 P, *kommissionen/United Parcel Service*.

marknaden och EES-avtalet, i enlighet med artikel 8.3 i förordning (EG) nr 139/2004³⁰. Detta beslut grundades på konstaterandet att UPS övertagande av TNT skulle ha begränsat konkurrensen i femton medlemsstater i EES vad gällde expressleverans av mindre paket till andra europeiska länder. I dessa medlemsstater skulle förvärvet ha minskat antalet stora aktörer på denna marknad till tre eller till och med endast två, vilket ibland skulle ha inneburit att DHL vore det enda alternativet till UPS. Enligt kommissionen skulle koncentrationen därför ha varit skadlig för kunderna på grund av de prisökningar som den sannolikt medfört.

Som svar på den grund som sökanden UPS hade åberopat, vilken avsåg åsidosättande av dess rätt till försvar, erinrade tribunalen om att iakttagandet av rätten till försvar, och i synnerhet principen om ett kontradiktoriskt förfarande, förutsätter att det berörda företaget har getts tillfälle att under det administrativa förfarandet på ett ändamålsenligt sätt framföra sina synpunkter på huruvida de påstådda omständigheterna och förhållandena verkligen föreligger och är relevanta och på de handlingar som kommissionen har lagt till grund för sina påståenden. Härvidlag påpekade tribunalen att den av kommissionen använda ekonometriska analysen grundades på en annan ekonometrisk modell än den som hade varit föremål för kontradiktoriska diskussioner under det administrativa förfarandet. Kommissionen hade nämligen gjort betydande ändringar av den analys som tidigare diskuterats med sökanden. Mot bakgrund av dessa förändringar fann tribunalen att kommissionen var skyldig att delge sökanden den slutliga modellen av den ekonometriska analysen före antagandet av det angripna beslutet. Genom att inte göra detta har kommissionen åsidosatt sökandens rätt till försvar. Tribunalen fann att sökanden utan detta förfarandefel skulle ha kunnat ha en chans, om än liten, att försvara sig bättre om den före antagandet av det angripna beslutet hade haft tillgång till den slutliga versionen av den ekonometriska analys som kommissionen gjort, och tribunalen ogiltigförklarade det angripna beslutet utan att pröva de övriga grunder som sökanden hade åberopat.

I det mål som gav upphov till domen av den 26 oktober 2017, **KPN/kommissionen** (T-394/15, ej publicerad, [EU:T:2017:756](#)), hade tribunalen att pröva en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att förklara koncentrationen bestående i att den internationella kabeloperatören Liberty Global plc tog kontrollen i företaget Ziggo NV förenlig med den inre marknaden. Sökanden hade till stöd för sin talan bland annat åberopat ett åsidosättande av motiveringsskyldigheten, eftersom kommissionen inte hade motiverat avsaknaden av analys av de möjliga vertikala konkurrensbegränsande effekterna av koncentrationen på marknaden för sportinriktade betaltv-kanaler.

I detta avseende påpekade tribunalen att kommissionen i det angripna beslutet inte har analyserat transaktionens effekter på en eventuell grossistmarknad för försäljning och förvärv av sportinriktade betaltv-kanaler, på vilken de enda två kanalerna skulle vara Sport1, som ägs av Liberty Global, och Fox Sports, som ägs av en tredje part. Även om det angripna beslutet förvisso flera gånger nämner Sport1 och Fox Sports innehåller det dock inte någon analys av de vertikala effekterna till följd av den föreslagna koncentrationen om den relevanta produktmarknaden skulle definieras som grossistmarknaden för försäljning och förvärv av sportinriktade betaltv-kanaler. Tribunalen noterade att kommissionen i detta avseende medgett att grossistmarknaden för försäljning och förvärv av betaltv-kanaler kan delas upp ytterligare beroende på om det rör sig om filmkanaler eller sportkanaler. Kommissionen angav även i det angripna beslutet att denna fråga "kan lämnas öppen, eftersom bedömningen av den föreslagna transaktionen skulle förbli densamma". Av detta följer att kommissionen har lämnat öppet exakt hur den relevanta produktmarknaden ska definieras, eftersom koncentrationen kunde förklaras vara förenlig med den inre marknaden även om det gjordes en ytterligare uppdelning, eftersom det inte fanns några konkurrensproblem.

Enligt tribunalen krävde detta tillvägagångssätt, som består i inte ta ställning till den exakta definitionen av den relevanta marknaden i fråga, att kommissionen att förklarade, om så bara kortfattat, varför den föreslagna

^{30/} Rådets förordning (EG) nr 139/2004 av den 20 januari 2004 om kontroll av företagskoncentrationer ("EG:s koncentrationsförordning") (EUT L 24, 2004, s. 1), såsom denna har tillämpats genom kommissionens förordning (EG) nr 802/2004 av den 7 april 2004 (EUT L 133, 2004, s. 1).

transaktionen inte gav upphov till några konkurrensproblem, inbegripet de vertikala effekterna för en eventuell grossistmarknad för försäljning och förvärv av sportinriktade betaltv-kanaler, på ett sådant sätt att de som berörs därav kan få kännedom om skälen för denna inställning och så att unionsdomstolen ges möjlighet att pröva kommissionens bedömning. Eftersom det angripna beslutet inte innehöll några uttryckliga argument i detta avseende fann tribunalen att det inte uppfyllde kraven på motivering enligt artikel 296 FEUF.

I domen av den 26 oktober 2017, **Marine Harvest/kommissionen** (T-704/14, överklagad till domstolen³¹, [EU:T:2017:753](#)), prövade tribunalen lagenligheten av det beslut genom vilket kommissionen ålade sökanden böter för genomförande av en koncentration i strid med artikel 4.1 och artikel 7.1 i förordning nr 139/2004.

Målet gällde sökandebolagets förvärv av kontroll över Morpol ASA, avseende vilket avtalet ingicks den 18 december 2012. Den 21 december 2012 översände sökandebolaget en begäran till kommissionen om att denna skulle utse en arbetsgrupp för att handlägga bolagets ärende och underrättade kommissionen om att bolaget inte skulle utöva sin rösträtt innan kommissionen antagit sitt beslut. Den 15 januari 2013 lade sökandebolaget ett offentligt bud på resterande aktier i Morpol. Efter anmälan av transaktionen den 9 augusti 2013 godkände kommissionen den 30 september 2013 transaktionen, på vissa villkor. Den 23 juli 2014 antog kommissionen det angripna beslutet, i vilket den konstaterade att sökandebolaget hade genomfört en företagskoncentration av gemenskapsdimension under perioden från den 18 december 2012 till den 30 september 2013, innan åtgärden hade anmälts och förklarats förenlig med den inre marknaden, i strid med de ovannämnda artiklarna. Detta mål gav tribunalen tillfälle att klargöra tolkningen av bestämmelserna om uppskjutande av en koncentration enligt artikel 7 i förordning nr 139/2004, begreppet "en enda koncentration", principen *ne bis in idem* och reglerna som reglerar sammanträffande av överträdelser.

Vad för det första beträffar tolkningen av artikel 7 i förordning nr 139/2004 påpekade tribunalen till att börja med att eftersom sökandebolaget erhöll kontroll över Morpol tack vare förvärvet i december 2012, borde det i princip, enligt artiklarna 4.1 första stycket och 7.1 i förordning nr 139/2004, ha anmält denna koncentration till kommissionen innan den genomfördes i stället för att genomföra den innan den hade förklarats förenlig med den inre marknaden av kommissionen. Sökandebolaget hävdade att det undantag som föreskrivs i artikel 7.2 i förordning nr 139/2004 var tillämpligt, men tribunalen fann att så inte var fallet. Härvidlag noterade tribunalen att det i det första typfall som nämns i artikel 7.2 i förordning nr 139/2004 vad gäller ett offentligt erbjudande om köp eller byte under vissa omständigheter är möjligt att genomföra ett offentligt bud före anmälan och godkännande, även om detta innebär en koncentration av gemenskapsdimension. Enligt artikelns ordalydelse är det dock inte tillåtet att genomföra ett privat förvärv. I det aktuella fallet hade kommissionen inte konstaterat att sökandebolaget hade åsidosatt artikel 7.1 i förordning nr 139/2004 genom att genomföra ett offentligt bud. Kommissionen konstaterade att sökandebolaget hade åsidosatt artiklarna 7.1 och 4.1 i förordning nr 139/2004 genom förvärvet i december 2012, som föregick det offentliga budet. Följaktligen var enligt dess ordalydelse det första typfall som nämns i artikel 7.2 i förordning nr 139/2004 inte är tillämpligt i det aktuella målet. Vad beträffar den andra situation som beskrivs i artikel 7.2 i förordningen, det vill säga genomförandet av en rad transaktioner med värdepapper genom vilket kontroll förvärvas från flera säljare, konstaterade tribunalen att sökandebolaget i det aktuella fallet förvärvade kontroll över Morpol via en enda säljare genom en enda värdepapperstransaktion, närmare bestämt förvärvet i december 2012. Kontroll förvärvades således varken via flera säljare eller genom en rad transaktioner. Härav följer att det andra typfall som anges i artikel 7.2 i förordning nr 139/2004 enligt sin lydelse inte heller är tillämpligt.

Vad slutligen gällde begreppet en enda koncentration fann tribunalen att det inte är ämnat att tillämpas i ett fall där kontroll i faktisk mening över det enda målföretaget förvärvas från en enda säljare enbart genom en första privat transaktion, även om denna åtföljs av ett obligatoriskt offentligt bud. Resultatet av sökandebolagets resonemang, enligt vilket ett förvärv av kontroll via en enda privat transaktion som åtföljs av ett obligatoriskt

31/ Mål C-10/18 P, **Marine Harvest/kommissionen**.

offentligt bud utgör en enda koncentration, skulle bli att tillämpningsområdet för undantaget i artikel 7.2 i förordning nr 139/2004 utvidgades för mycket. Tribunalen underströk även att den omständigheten att kommissionen kan besluta om stränga sanktioner för en överträdelse av konkurrensrätten inte påverkar det faktum att undantagsbestämmelser ska tolkas restriktivt. Även om det antas att de böter som ålagts i enlighet med artikel 14 i förordning nr 139/2004 är av straffrättslig art, är det i det aktuella fallet inte möjligt att anse att kommissionen har tillämpat straffrätten extensivt till nackdel för den tilltalade. Kommissionen har nämligen endast vägrat att utvidga tillämpningsområdet för det undantag som föreskrivs i artikel 7.2 i förordning nr 139/2004 utöver dess ordalydelse.

Vad slutligen gällde principen *ne bis in idem* och de regler som gäller för sammanträffande av överträdelser, fann tribunalen att om ett företag åsidosätter skyldigheten att i enlighet med artikel 4.1 i förordning nr 139/2004 anmäla en koncentration innan den genomförs, får detta till följd att företaget överträder förbudet mot att genomföra en koncentration innan den anmäls och tillstånd beviljats enligt artikel 7.1 i den förordningen. Principen *ne bis in idem* var emellertid inte tillämplig i det aktuella fallet då påföljderna ålades av samma myndighet i ett och samma beslut. Härvidlag angav tribunalen att när flera bestämmelser åsidosätts till följd av ett agerande för vilket påföljden är böter, hänför sig frågan om flera böter kan åläggas i ett och samma beslut i realiteten inte till principen *ne bis in idem* utan till de principer som reglerar sammanträffande av överträdelser. Sökanden hade gjort gällande att när ett agerande förefaller omfattas av två lagbestämmelser utesluter den bestämmelse som är "primärt tillämplig" alla andra bestämmelser. Tribunalen konstaterade att lagstiftaren inte har definierat någon av de aktuella överträdelserna såsom allvarligare än den andra, då båda omfattas av samma högsta tillåtna procenttal enligt artikel 14.2 a och b i förordning nr 139/2004. Det finns således ingen anledning att betrakta den ena av dessa bestämmelser som "primärt tillämplig". Tribunalen fann således att det var med rätta som kommissionen ålade sökandebolaget påföljder för åsidosättande av två bestämmelser.

IV. STATLIGT STÖD

1. UPPTAGANDE TILL PRÖVNING

I domen av den 6 april 2017, **Regione autonoma della Sardegna/kommissionen** (T-219/14, [EU:T:2017:266](#)), och domen av den 6 april 2017, **Saremar/kommissionen** (T-220/14, [EU:T:2017:267](#)), hade tribunalen i respektive mål att pröva en talan om ogiltigförklaring av det beslut genom vilket kommissionen hade funnit att stödåtgärder genomförda av den autonoma regionen Sardinien till förmån för ett bolag som ombesörjer allmänna färjeförbindelser var oförenliga med den inre marknaden och förordnat att dessa stöd ska återkrävas. Kommissionen gjorde gällande att eftersom nämnda bolag försatts i likvidation hade bolagets och den autonoma regionen Sardinien intresse av att få saken prövad upphört under förfarandet.

Vad för det första gäller det överklagande som ingetts av det bolag som är i fråga i det mål som gav upphov till domen av den 6 april 2017, **Saremar/kommissionen** (T-220/14, [EU:T:2017:267](#)), började tribunalen med att pröva huruvida bolaget hade behållit sin partshabilitet under förfarandets gång, eftersom en eventuell förlust av partshabiliteten gör att frågan huruvida bolaget har ett berättigat intresse av att få saken prövad inte längre är aktuell. I detta hänseende fann tribunalen att eftersom sökanden enligt nationell lagstiftning bibehåller rätten att i eget namn föra talan i domstol och delta i tvister för att skydda sina tillgångar hade sökanden, trots att bolaget försatts i likvidation, inte förlorat sin partshabilitet under förfarandets gång. Vidare konstaterade tribunalen att det angripna beslutet, i den del kommissionen slog fast att stöden till sökanden var oförenliga med den inre marknaden och olagliga och förordnade att stöden skulle återkrävas, gick sökanden emot vid tidpunkten för väckandet av talan. Enligt tribunalen innebar den omständigheten att sökandebolaget försatts

i likvidation inte att det angripna beslutet hade upphört att ha rättsverkningar för bolaget. För det första har den autonoma regionen Sardinien fortfarande inte kunnat erhålla betalning av den del av det omtvistade stödet som ännu inte har genomförts. Vad för det andra gäller den del av det omtvistade stödet som redan betalats ut undergräver inte den omständigheten att sökanden försatts i likvidation principen att stödet ska återkrävas, vilket i förekommande fall kan ske genom att fordran på återbetalning av stöden i fråga tas upp bland företagets skulder. Tribunalen fann således att sökandens berättigade intresse av att få saken prövad inte hade upphört under förfarandets gång.

Vad därefter beträffar den talan som väckts av den autonoma regionen Sardinien i det mål som gav upphov till domen av den 6 april 2017, **Regione autonoma della Sardegna/kommissionen** (T-219/14, [EU:T:2017:266](#)), ansåg tribunalen att regionen hade talerätt i den mån, för det första, det omtvistade beslutet direkt kan påverka regionens rättigheter och skyldigheter vad gäller det omtvistade stödet och, för det andra, stödet beviljades på regionens initiativ och inom ramen för dess egen behörighet. När det gäller huruvida den autonoma regionen Sardinien hade ett berättigat intresse av att få saken prövad fann tribunalen – efter att ha angett att det inte ankommer på tribunalen att uttala sig om den kompetensfördelning som görs mellan olika nationella enheter och de skyldigheter som åligger dem – att vid tidpunkten för talans väckande kunde ogiltigförklaringen av det angripna beslutet medföra fördelar för sökanden, och dess rättsliga situation hade nödvändigtvis förändrats av en ogiltigförklaring. Enligt tribunalen innebär likvidationen av det berörda bolaget under förfarandet inte att denna slutsats kan ifrågasättas, och den innebär därmed inte heller att sökandens berättigade intresse av att få saken prövad har upphört.

2. DET ADMINISTRATIVA FÖRFARANDET

I domen av den 17 november 2017, **Gmina Miasto Gdynia och Port Lotniczy Gdynia Kosakowo/kommissionen** (T-263/15, [EU:T:2017:820](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av en rad bestämmelser i ett beslut från kommissionen i vilket Republiken Polens statliga stöd, som genomförts genom offentlig finansiering som kommunerna Gdynia (Polen) och Kosakowo (Polen) beviljat till förmån för flygplatsen Gdynia-Kosakowo, förklarades oförenligt med den inre marknaden. Investeringsprojektet finansierades genom kapitaltillskott från kommunerna Gdynia och Kosakowo. Nämda kapitaltillskott skulle täcka såväl investeringskostnader (investeringsstöd) som driftskostnader för flygplatsen under den inledande verksamhetsfasen (driftstöd). Det angripna beslutet ersätter ett tidigare beslut i vilket kommissionen redan dragit samma slutsats, eftersom det under det interimistiska förfarande som genomförts vid tribunalen framkommit att det statliga stöd som förklarats oförenligt med den inre marknaden omfattar vissa investeringar som enligt beslutet om att inleda förfarandet inte utgjorde statligt stöd, eftersom nämnda investeringar ingick i den offentliga sektorns ansvarsområde. Kommissionen ansåg att det inte var nödvändigt att inleda ett nytt granskningsförfarande eftersom alla uppgifter som krävdes för bedömningen av åtgärden i fråga redan fanns i akten.

Härvidlag erinrade tribunalen om att det följer av artikel 108.2 FEUF och artikel 1 h i förordning nr 659/1999 att kommissionen, under granskningsfasen måste ge berörda parter, inbegripet det eller de berörda företagen samt den underordnade statliga enhet som har beviljat stödet, tillfälle att yttra sig. Denna regel utgör en väsentlig formföreskrift. Vidare ska beslutet att inleda den formella granskningsfasen göra det möjligt för berörda parter att delta på ett verksamt sätt i det formella granskningsförfarandet, under vilket de ska ha möjlighet att lägga fram sina synpunkter. Det är i synnerhet nödvändigt att kommissionen noga har angett ramarna för granskningen för att de berörda parternas rätt att yttra sig inte ska förlora sin betydelse. I det aktuella fallet hade kommissionen såväl i beslutet om inledande som i det ursprungliga beslutet gjort en bedömning av huruvida driftstödet var

förenligt med den inre marknaden, med beaktande av riktlinjerna för statligt regionalstöd³² och artikel 107.3 a FEUF.

Tribunalen konstaterade att kommissionen i det angripna beslutet företog en ändring av bestämmelserna om prövning av driftstödet förenlighet. Närmare bestämt grundade sig kommissionen inte längre på riktlinjerna för statligt regionalstöd, vilket den hade gjort inom ramen för beslutet om inledande och det ursprungliga beslutet, när den prövade huruvida stödet var förenligt med den inre marknaden, utan på de principer som anges i riktlinjerna om stöd som beviljats flygplatser och flygbolag³³. Kommissionen genomförde även en ändring med avseende på det undantag som hade analyserats i förhållande till artikel 107.3 FEUF, vilket i det angripna beslutet ansågs falla under artikel 107.3 c FEUF medan det inledningsvis ansetts falla under artikel 107.3 a FEUF. Tribunalen fann således att de nya bestämmelser som kommissionen tillämpade i det angripna beslutet skulle anses innehålla väsentliga ändringar i förhållande till de bestämmelser som tidigare var i kraft och som beaktades i beslutet om inledande och i det ursprungliga beslutet.

Vidare påpekade tribunalen att även om det antogs att återkallandet av det ursprungliga beslutet innebar att det formella granskningsförfarandet lämnades öppet, hade de berörda parterna inte haft möjlighet att yttra sig. Tribunalen underströk att de berörda parternas rätt att ges möjlighet att yttra sig utgör en väsentlig formföreskrift, vars åsidosättande, vilket var fastställt i det aktuella fallet, medför ogiltigförklaring av den rättsakt som är behäftad med felet, utan att det är nödvändigt att visa förekomsten av en skada för den part som har åberopat ett sådant åsidosättande, eller att det administrativa förfarandet skulle ha kunnat leda till ett annat resultat. I detta sammanhang påpekade tribunalen att det inte är möjligt att förutse effekterna av de yttranden som de berörda parterna skulle ha kunnat inkomma med. Slutligen noterade tribunalen att även om stödet i fråga i själva verket består i två slags finansiering, nämligen investeringsstöd och driftstöd, har kommissionen analyserat dessa olika finansieringar tillsammans för att bland annat beteckna dem som statligt stöd. Under dessa omständigheter kan artikeldelen i det angripna beslutet inte tolkas så, att den avser investeringsstödet och driftstödet betraktade var för sig.

3. TJÄNSTER AV ALLMÄNT EKONOMISKT INTRESSE

I domen av den 1 mars 2017, *SNCM/kommissionen* (T-454/13, [EU:T:2017:134](#)), prövade tribunalen frågan om lagenligheten av det kommissionsbeslut i vilket den ekonomiska ersättning som Republiken Frankrike betalat till två franska rederier, för sjötransporttjänster som tillhandahålls mellan Marseille (Frankrike) och Korsika (Frankrike) under åren 2007–2013 inom ramen för ett avtal om uppdrag för allmän trafik, förklarades utgöra statligt stöd och den ersättning som utbetalats till ett av dessa företag för tjänster som det hade tillhandahållit under perioderna med högtrafik förklarades vara oförenlig med den inre marknaden.

Tribunalen erinrade om att för att ersättning för allmän trafik inte ska betraktas som statligt stöd måste, i enlighet med domen *Altmark Trans och Regierungspräsidium Magdeburg*³⁴, ett antal kriterier vara uppfyllda, inbegripet att det mottagande företaget faktiskt har ålagts skyldigheten att tillhandahålla allmännyttiga tjänster. Vad gäller detta kriterium underströk tribunalen att medlemsstaterna har ett omfattande utrymme för skönsässig bedömning när det gäller att bestämma vad de anser vara tjänster av allmänt ekonomiskt intresse och att en medlemsstats definition av dessa tjänster följaktligen inte kan ifrågasättas av kommissionen annat än om ett

^{32/} Riktlinjer för nationellt regionalstöd för 2007–2013 (EUT C 54, 2006, s. 13).

^{33/} Riktlinjer för statligt stöd till flygplatser och flygbolag (EUT C 99, 2014, s. 3).

^{34/} Dom av den 24 juli 2003, C-280/00, [EU:C:2003:415](#).

uppenbart fel har begåtts. Tribunalen förtydligade dock härvidlag att medlemsstaternas befogenhet att definiera vad som utgör tjänster av allmänt ekonomiskt intresse likväl inte är obegränsad och den får inte utövas på ett godtyckligt sätt endast i syfte att förhindra att konkurrensreglerna tillämpas på en särskild sektor. I synnerhet när det finns särskilda unionsbestämmelser som reglerar definitionen av innehållet och omfattningen av tjänster av allmänt ekonomiskt intresse, är dessa bindande för medlemsstaternas bedömning. I förevarande fall fanns det sådana bestämmelser, nämligen bestämmelserna i förordning (EEG) nr 3577/92³⁵. Tribunalen delade således kommissionens bedömning att de franska myndigheternas utrymme för skönsmässig bedömning i förevarande mål begränsades av bestämmelserna i nämnda förordning.

Enligt tribunalen kunde dessutom det resonemang som domstolen förde i domen *Analir m.fl.*³⁶ – som grundar sig på en tolkning av förordning nr 3577/92 mot bakgrund av dess grundläggande syfte, nämligen att garantera friheten att tillhandahålla sjötransporttjänster och följaktligen att enbart godta begränsningar av denna frihet på mycket strikta villkor – överföras fullt ut på det aktuella fallet. Härav följer att, under sådana omständigheter som i det aktuella målet, de nationella myndigheterna inte kan befrias från att visa att det saknas privata initiativ, eftersom, såsom klart framgår av nämnda dom, ett faktiskt behov av allmän trafik fastställs på grundval av ett sådant konstaterande att privata initiativ saknas.

V. IMMATERIALRÄTT

1. ÖVERKLAGANDENÄMNDENS SAMMANSÄTTNING EFTER ÅTERFÖRVISNING

I domen av den 16 februari 2017, *Antrax It/EUIPO – Vasco Group (Termosifoner till radiatorer)* (T-828/14 och T-829/14, [EU:T:2017:87](#)), hade tribunalen att ta ställning till frågan huruvida artikel 1d i förordning (EG) nr 216/96³⁷ är förenlig med kravet på opartisk handläggning från administrationens sida i den mening som avses i artikel 41 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, i den del det i nämnda artikel 1d inte föreskrivs att överklagandenämndens sammansättning ska ändras om ett ärende till följd av en ogiltigförklaring av ett beslut återförvisas till samma överklagandenämnd.³⁸

Tribunalen påpekade att det i artikel 1d i förordning nr 216/96 föreskrivs att om det till följd av ett beslut av unionsdomstolen, som helt eller delvis ogiltigförklarar ett beslut av en överklagandenämnd eller stornämnden, blir nödvändigt att ompröva ärendet i någon av överklagandenämnderna, ska presidiet bestämma om ärendet ska handläggas av den nämnd som fattade beslutet, av en annan nämnd eller av stornämnden. Om ärendet underställs en annan nämnd, får inte någon av de ledamöter som fattade det ursprungliga beslutet ingå. Denna bestämmelse är inte tillämplig om ärendet underställs stornämnden.

^{35/} Rådets förordning (EEG) 3577/92 av den 7 december 1992 om tillämpning av principen om frihet att tillhandahålla tjänster på sjötransportområdet inom medlemsstaterna (cabotage) (EGT L 364, 1992, s. 7; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 203).

^{36/} Dom av den 20 februari 2001, C-205/99, [EU:C:2001:107](#).

^{37/} Kommissionens förordning (EG) nr 216/96 av den 5 februari 1996 om processordningen för överklagningsnämnderna vid Byrån för harmonisering inom den inre marknaden (varumärken och mönster) (EGT L 28, 1996, s. 11).

^{38/} Se även redogörelsen för denna dom under "3 Formgivningar – Mättat konstnärligt utrymme"

Enligt tribunalen framgår det inte av denna lydelse att presidiet, om ärendet underställs den nämnd som fattade det ogiltigförklarade beslutet, är skyldigt att sätta samman överklagandenämnden på ett sådant sätt att ingen av de ledamöter som fattade nämnda beslut ingår. Förfarandet vid överklagandenämnderna vid Europeiska unionens immaterialrättsmyndighet (EUIPO) är inte ett domstolsförfarande utan ett administrativt förfarande. Tribunalen erinrade om att det inte finns någon rättsregel eller princip som förbjuder en förvaltning att ge samma medarbetare i uppgift att göra en förnyad prövning av ett ärende till verkställande av en dom i vilken beslutet ogiltigförklarats, och att det utifrån skyldigheten att förhålla sig opartisk inte kan uppställas någon allmän princip om att en administrativ eller rättslig myndighet skulle vara skyldig att hänvisa ett ärende till en annan myndighet eller ett annat organ som är sammansatt på annat sätt än myndigheten.

Administrationens skyldighet att handlägga ett ärende opartiskt, i den mening som avses i artikel 41.1 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, åsidosätts följaktligen inte om presidiet i enlighet med artikel 1d i förordning nr 2016/96 beslutar att ett ärende efter en ogiltigförklaring ska handläggas av samma överklagandenämnd som den som tidigare prövade ärendet.

2. EU-VARUMÄRKEN

a. Omfattningen och arten av överklagandenämndernas prövning

I domen av den 6 april 2017, *Nanu-Nana Joachim Hoepf/EUIPO – Fink (NANA FINK)* (T-39/16, [EU:T:2017:263](#)), uttalade sig tribunalen om lagenligheten av det beslut som meddelades av EUIPO:s första överklagandenämnd, där denna avslag klagandens överklagande av invändningsenhetens beslut att endast delvis lämna bifall till klagandens invändning. Till stöd för sitt yrkande vid tribunalen gjorde klaganden gällande att överklagandenämnden hade underlåtit att ta ställning till vissa av de varor för vilka invändningen hade avslagits. Denna omständighet borde enligt klaganden leda till ogiltigförklaring av det överklagade beslutet. I detta mål hade tribunalen bland annat tillfälle att ta ställning till följderna av överklagandenämndens underlåtenhet att pröva hela överklagandet.

Tribunalen påpekade att föremålet för klagandens överklagande till överklagandenämnden var invändningsenhetens beslut i dess helhet, i den del invändningen hade avslagits. Tribunalen konstaterade att eftersom överklagandenämnden hade underlåtit att avgöra överklagandet i den del det avsåg avslag på invändningen beträffande "ädla metaller och deras legeringar" hade överklagandenämnden åsidosatt sin skyldighet enligt förordning (EG) nr 207/2009³⁹ (som ersatts av förordning (EU) 2017/1001⁴⁰), särskilt artikel 64.1 första meningen i förordning nr 207/2009 (nu artikel 71.1 första meningen i förordning 2017/1001 att avgöra överklaganden som ges in till den. Den skyldigheten ska förstås så, att överklagandenämnden är skyldig att pröva samtliga yrkanden som framställts i deras helhet, och bifalla, avvisa eller ogilla överklagandet. Eftersom underlåtenhet att fullgöra denna skyldighet kan inverka på innehållet i överklagandenämndens beslut, är det fråga om en väsentlig formföreskrift. Förstainstansrätten får ex officio pröva om denna väsentliga formföreskrift har åsidosatts.

Domen av den 21 juni 2017, *GP Joule PV/EUIPO – Green Power Technologies (GPTech)* (T-235/16, [EU:T:2017:413](#)), gav tribunalen tillfälle att på nytt klargöra omfattningen av det utrymme för skönsmässig bedömning som EUIPO:s överklagandenämnder förfogar över när de beaktar bevis som åberopats till stöd för en invändning men som inte framlagts inom den föreskrivna fristen. Klaganden hade kritiserat överklagandenämnden för att inte ha

^{39/} Rådets förordning (EG) nr 207/2009 av den 26 februari 2009 om EU-varumärken (EUT L 78, 2009, s. 1).

^{40/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2017/1001 av den 14 juni 2017 om EU-varumärken (EUT L 154, 2017, s. 1).

beaktat bevis som lagts fram för första gången vid överklagandenämnden. Bevisningen avsåg den omständigheten att klaganden var innehavare av licenser för de båda äldre varumärken som invändningen grundades på. Genom att på detta sätt underlåta att beakta bevisningen hade överklagandenämnden fastställt invändningsenhetens beslut att avslå invändningen enligt regel 20 punkt 1 i förordning (EG) nr 2868/95⁴¹ (nu artikel 8.1 och artikel 7 i den delegerade förordningen (EU) 2017/1430⁴²) av det skälet att klaganden inte i rätt tid hade visat att den hade rätt att framställa invändningen.

Tribunalen angav att förordning nr 207/2009 uttryckligen föreskriver att överklagandenämnden, när den prövar ett överklagande av ett beslut från en invändningsenhet, förfogar över det utrymme för skönsmässig bedömning som följer av regel 50.1 tredje stycket i förordning nr 2868/95 och artikel 76.2 i förordning nr 207/2009 (nu artikel 95.2 i förordning 2017/1001) när det gäller att besluta huruvida ytterligare eller kompletterande sakförhållanden och bevis som inte har åberopats respektive ingetts inom de tidsfrister som fastställts av invändningsenheten ska beaktas. Regel 50 i förordning nr 2868/95 får emellertid inte tolkas så, att den utökar överklagandenämndernas bedömningsbefogenheter till att omfatta nya bevis, utan endast så kallad "ytterligare" bevisning som "kompletterar" relevanta bevis som ingetts inom den fastställda fristen.

När någon bevisning inte lagts fram för klagandens rätt att framställa invändning inom den frist som EUIPO har fastställt kan sådan bevisning – när den åberopas för första gången inför överklagandenämnden – inte anses som "kompletterande" eller "ytterligare" bevis i den mening som avses i regel 50.1 tredje stycket i förordning nr 2868/95 och artikel 76.2 i förordning nr 207/2009. Även om det antogs att den bevisning som klaganden lagt fram för första gången vid överklagandenämnden skulle kunna anses som "kompletterande" eller "ytterligare" bevisning hade överklagandenämnden likväl använt sitt utrymme för skönsmässig bedömning enligt artikel 76.2 i förordning nr 207/2009 korrekt. Överklagandenämnden hade således gjort en riktig bedömning när den beslutade att inte beakta nämnda bevisning, som lagts fram efter utgången av den frist som invändningsenheten fastställt, av det skälet att det inte förelåg sådana omständigheter som kunde motivera att klaganden lade fram bevisningen för sent. Överklagandenämnden kunde komma fram till detta resultat utan att pröva huruvida bevisningen var relevant och tillräcklig.

Frågan om överklagandenämndernas utrymme för skönsmässig bedömning när de avgör huruvida bevisning till stöd för en invändning som inte lagts fram inom fristen ska beaktas var även aktuell i domen av den 12 oktober 2017, **Moravia Consulting/EUIPO – Citizen Systems Europe (SDC-554S)** (T-316/16, [EU:T:2017:717](#)). I det målet hade klaganden framställt en invändning mot en ansökan om registrering av ett varumärke med åberopande av en påstådd äldre rättighet i en medlemsstat till följd av ett icke registrerat ordmärke. Klaganden hade emellertid inte lagt fram någon bevisning angående den tillämpliga nationella lagstiftningen, varför invändningsenheten hade avslagit invändningen. Under förfarandet vid överklagandenämnden hade klaganden tillhandahållit upplysningar om relevant nationell varumärkeslagstiftning.

Tribunalen erinrade om att det förvisso föreskrivs i regel 50.1 tredje stycket i förordning nr 2868/95 att när överklagandet gäller ett beslut av invändningsenheten, ska nämnden begränsa prövningen av överklagandet till de omständigheter och de bevis som läggs fram inom de tidsfrister som fastställts av invändningsenheten, såvida inte nämnden anser att ytterligare eller kompletterande omständigheter och bevis bör beaktas enligt artikel 76.2 i förordning nr 207/2009. Den regeln får emellertid inte tolkas på så sätt att den utvidgar överklagandenämndens utrymme för skönsmässig bedömning till att omfatta ny bevisning.

^{41/} Kommissionens förordning (EG) nr 2868/95 av den 13 december 1995 om genomförande av rådets förordning (EG) nr 40/94 om gemenskapsvarumärke (EGT L 303, 1995, s. 1).

^{42/} Kommissionens delegerade förordning (EU) 2017/1430 av den 18 maj 2017 om komplettering av förordning nr 207/2009 och om upphävande av förordningarna (EG) nr 2868/95 och (EG) nr 216/96 (EUT L 2017, 205, s. 1).

I det aktuella fallet hade klaganden inte lagt fram någon bevisning under invändningsförfarandet angående innehållet i den nationella lagstiftningen och hade inte heller angett något godtagbart skäl för sitt beteende. Det enda bevis som klaganden hade lämnat för att bevisa förekomsten, giltigheten och omfattningen av skyddet för det oregistrerade äldre varumärket innehöll inga uppgifter om användningen av det äldre varumärke som åberopades och inte heller några uppgifter om de villkor som måste vara uppfyllda enligt den nationella lagstiftningen. Mot denna bakgrund fann tribunalen att de hänvisningar till bestämmelser i den nationella lagstiftningen som klaganden lämnat för första gången vid överklagandenämnden inte utgjorde "ytterligare" eller "kompletterande" bevisning i förhållande till den som hade ingetts till invändningsenheten. Överklagandenämnden hade följaktligen inte gjort sig skyldig till felaktigt rättstillämpning när den konstaterade att den inte hade något utrymme för skönsmässig bedömning när det gäller att tillåta bevis som ingavs för första gången till nämnden, eftersom dessa bevis ingetts för sent.

b. Utomobligatoriskt skadeståndsansvar

I domen av den 17 februari 2017, *Novar/EUIPO* (T-726/14, [EU:T:2017:99](#)), prövade tribunalen ett yrkande om ersättning för ekonomisk skada som klaganden i målet påstod sig ha lidit på grund av de advokatkostnader denna haft i samband med ett överklagande av ett beslut från EUIPO:s invändningsenhet. Klaganden påstod att invändningsenheten hade fattat sitt beslut i strid med bland annat regel 19 punkt 2 a i förordning nr 2868/95 (nu artikel 7.2 a i den delegerade förordningen 2017/1430).

Tribunalen erinrade till att börja med om att det krävs att tre kumulativa villkor är uppfyllda för att unionen ska ådra sig utomobligatoriskt skadeståndsansvar för rättsstridigt handlande av dess institutioner eller organ. Det krävs således att det kritiserade handlandet är rättsstridigt, att det verkligen föreligger en skada och att det finns ett orsakssamband mellan handlandet och den åberopade skadan. Därefter inledde tribunalen sin prövning med att undersöka huruvida det fanns ett orsakssamband mellan EUIPO:s påstått rättsstridiga handlande och den åberopade skadan.

I det avseendet framgår det av fast rättspraxis att när det under ett administrativt förfarande inte är obligatoriskt att låta sig företrädas av en advokat eller ett ombud, föreligger det inte något orsakssamband mellan den påstådda skadan (det vill säga kostnaderna för att anlita advokaten eller ombudet) och institutionens eller organets eventuellt klandervärda handlande. Visserligen kan det inte vara förbjudet för den berörda personen att konsultera en advokat redan under detta skede, men det handlar om personens eget val och den berörda institutionen eller enheten kan således inte tillskrivas ansvaret för det. Tribunalen påpekade att det framgår av artikel 92 i förordning nr 207/2009 (nu artikel 119 i förordning 2017/1001) att en part, såsom klaganden, inte är skyldig att låta sig företrädas av en advokat inför EUIPO. Således var de advokatkostnader som hade uppkommit för klaganden ett resultat av klagandens egna val och EUIPO kunde alltså inte direkt hållas ansvarig för dessa. Det förelåg därmed inget orsakssamband mellan EUIPO:s påstått rättsstridiga handlande och de advokatkostnader som klaganden haft under överklagandeförfarandet.

c. Absoluta registreringshinder

Domen av den 21 juni 2017, *M/S Indeutsch International/EUIPO – Crafts Americana Group (återgivning av bågar mellan två parallella linjer)* (T-20/16, [EU:T:2017:410](#)), rörde en ansökan om ogiltighetsförklaring av ett varumärke bestående av ett upprepat geometriskt mönster för vilket registrering söktes för "stickor" och "virknålar". Överklagandenämnden hade bifallit överklagandet av annulleringsenhetens beslut att avslå ansökan om ogiltighetsförklaring. Enligt överklagandenämnden saknade det omstridda varumärket särskiljningsförmåga i den mening som avses i artikel 7.1 b i förordning nr 207/2009 (nu artikel 7.1 b i förordning 2017/1001). Den centrala

frågan i målet var huruvida överklagandenämnden, vid bedömningen av varumärkets särskiljningsförmåga, rätteligen kunde grunda sig på det omstridda varumärket, inte såsom det hade registrerats, utan på de former i vilka överklagandenämnden ansåg att varumärkets faktiska användning kom till uttryck.

Tribunalen angav härvidlag att mot bakgrund av det tvingande behovet av rättssäkerhet, vilket unionens varumärkesregister står som garant för, ska bedömningen av ett varumärkes särskiljningsförmåga ske med beaktande av varumärket såsom det har registrerats eller såsom det har framställts i registreringsansökan, oberoende av hur det används. Om EU-varumärken, vid en tillämpning av artiklarna 7 och 8 i förordning nr 207/2009 (artikel 8 är numera artikel 8 i förordning 2017/1001), inte beaktades såsom de framställts i registreringsansökan eller såsom de har blivit registrerade, utan såsom de används, skulle nämligen registrets funktion som garant för den visshet som ska råda med avseende på exakt vilka rättigheter det är avsett att skydda gå om intet. Härav följer att när det sökta eller registrerade varumärket utgörs av en tvådimensionell eller tredimensionell återgivning av den vara det avser, beror dess särskiljningsförmåga på huruvida det i betydande mån avviker från normen eller från vad som är sedvanligt i branschen, och sålunda uppfyller sin grundläggande funktion att ange varans ursprung. När det gäller varumärken som utgörs av formen på en konkret vara och inte av en abstrakt form, får den behöriga myndigheten identifiera deras utmärkande egenskaper genom att undersöka själva varan. I det aktuella fallet hade det omstridda varumärket, såsom det har registrerats, karaktären av en abstrakt geometrisk form som utgjordes av ett upprepat mönster bestående av klart avgränsade bågar mellan två parallella linjer, alltsammans i svartvitt. Därav drog tribunalen slutsatsen att ett beaktande, under de aktuella omständigheterna, av att ytan på klagandens varor uppvisar ett mönster i form av flerfärgade bågar vid bedömningen av de utmärkande egenskaperna hos utseendet på dessa varor enligt artikel 7.1 b i förordning nr 207/2009, i stället för en bedömning som utgår från det omtvistade varumärket såsom det registrerats, inte ingår, i motsats till vad överklagandenämnden kommit fram till, som ett led i identifieringen av varumärkets utmärkande egenskaper utan utgör en tydlig ändring av nämnda egenskaper. Följaktligen hade det skett ett åsidosättande av artikel 7.1 b i förordning nr 207/2009.

I domen **bet365 Group/EUIPO – Hansen (BET365)** (T-304/16, [EU:T:2017:912](#)), som meddelades den 14 december 2017, hade tribunalen tillfälle att pröva lagenligheten av femte överklagandenämndens beslut innebärande att ordkännetecknet BET365, för vilket klaganden hade ansökt om registrering, inte hade förvärvat särskiljningsförmåga på en betydande del av det relevanta området där det inte hade någon ursprunglig särskiljningsförmåga.

Tribunalen erinrade om att enligt artikel 7.2 och 7.3 i förordning nr 207/2009 (nu artikel 7.2 och 7.3 i förordning 2017/1001) kan extrapolering av förvärvet av särskiljningsförmåga till följd av användning i vissa medlemsstater till andra medlemsstater inte uteslutas, såvida det finns objektiva och trovärdiga omständigheter som ger vid handen att dessa marknader är jämförbara när det gäller omsättningskretsens uppfattning av det omstridda varumärket. Därefter slog tribunalen fast att överklagandenämnden inte hade gjort fel då den fann att prövningen av om det omstridda varumärket förvärvat särskiljningsförmåga till följd av användning endast borde avse de medlemsstater i unionen där en stor del av konsumenterna talar eller förstår engelska, och därmed är i stånd att förstå betydelsen av uttrycket "bet365". Däremot fann tribunalen att överklagandenämnden hade gjort fel i att undanta Cypern och Malta från det relevanta området, eftersom många talar eller förstår engelska i dessa länder och de redan var medlemmar i Europeiska gemenskapen när ansökan om registrering av det omstridda varumärket gavs in.

Därefter påpekade tribunalen att det inte nödvändigtvis krävs att ett varumärke använts på ett självständigt sätt för att det ska kunna förvärva särskiljningsförmåga till följd av användning; det kan nämligen förvärva särskiljningsförmåga genom att det använts som en del av ett annat registrerat varumärke eller att det använts i kombination med ett annat registrerat varumärke, förutsatt att omsättningskretsen i båda fallen till följd av denna användning uppfattar att de varor eller tjänster som endast vore försedda med det aktuella varumärket kommer från ett visst företag som använder det som en del av ett annat varumärke eller i kombination med ett annat varumärke. Det kan således inte anses att de olika sätt som beståndsdelen bet365 används på inte kan utgöra en del i bevisningen till styrkande av att det omstridda varumärket förvärvat särskiljningsförmåga till följd av användning; denna bedömning gör sig särskilt gällande då det omstridda varumärket är ett ordmärke och då

det ligger i sakens natur att det inte går att på förhand säga hur det kommer att återges eller användas, såvitt denna återgivning eller användning omfattas av användning av det omstridda kännetecknet såsom varumärke.

Därutöver fann tribunalen att det var fel av överklagandenämnden att på ett allmänt sätt slå fast att användningen av det omstridda varumärket som domännamn på internet inte kunde utgöra användning "såsom varumärke". Det kan rimligen anses att – bortsett från vissa oerfarna spelare som spelar för första gången – en kund som kopplar upp sig på klagandens webbplats på www.bet365.com inte gör detta av en slump; han eller hon använder det omstridda varumärket eller därifrån härledda varumärken såsom ett identifikationsmedel för klagandens tjänster och för att inte använda sig av de tjänster som erbjuds av klagandens konkurrenter, på samma sätt som en kund som går in i en affär med det näringskännetecknet som motsvarar varumärket för de varor eller tjänster som kunden letar efter och som säljs där. Uppgifter om hur många uppkopplingar som görs på klagandens webbplats, uppgifter om hur denna webbplats rangordnas i termer av antal besök i olika länder eller uppgifter om hur många sökningar som gjorts på sökmotorer på internet beträffande det omstridda varumärket eller därifrån härledda varumärken kan således utgöra en del i bevisningen till styrkande av att det omstridda varumärket förvärvat särskiljningsförmåga till följd av användning. Samma sak gäller utdrag från klagandens webbplats eller från andra webbplatser, på olika språk, där det omstridda varumärket eller därifrån härledda varumärken förekommer, såvitt de åberopade omständigheterna kan anses illustrera att det omstridda varumärket använts i betydande omfattning såsom varumärke. Tribunalen framhöll vidare att den omständigheten att beståndsdelen "bet365" hade använts i media med inriktning på idrott eller i media med inriktning på vadslagning och hasardspel, exempelvis vid sidan av odds, jämförelser med tjänster som erbjuds av olika företag eller i sponsring av idrottsevenemang med vadhållning, tydligt visar att denna beståndsdelen använts såsom varumärke för att ange ursprunget för erbjudna eller nämnda tjänster, för att särskilja dessa från tjänster som erbjuds av till klaganden konkurrerande företag, eller, i förekommande fall, för att göra reklam för klagandens tjänster. Överklagandenämnden gjorde således fel vid den rättsliga kvalificeringen av de aktuella omständigheterna genom att slå fast att de av klaganden åberopade pressklipp, åtminstone en del av dessa, inte kunde visa att det omstridda varumärket hade använts såsom varumärke.

Mot bakgrund av att det omstridda varumärket och de från detta varumärke härledda varumärkena är de enda som klaganden använde som varumärken för att rent allmänt identifiera sina vadslagnings- och hasardspeltjänster så ska, om den genererade omsättningen – det vill säga vadhållningsbelopp eller reklaminvesteringar – rimligen och i huvudsak kan anses hänföra sig till vadslagning och hasardspel, dessa varumärken beaktas för dessa tjänster. Överklagandenämnden gjorde således även fel vid den rättsliga kvalificeringen av de aktuella omständigheterna, genom att slå fast att dessa uppgifter inte skulle ingå i bedömningsunderlaget. Mot bakgrund av bedömningskriterierna för frågan huruvida ett varumärke förvärvat särskiljningsförmåga till följd av användning, och med beaktande av överklagandenämndens felaktiga bedömningar eller felaktiga rättsliga kvalificeringar, jämte de många uppgifter som klaganden åberopat vid överklagandenämnden och som har bevisvärde i frågan huruvida det omstridda varumärket förvärvat särskiljningsförmåga till följd av användning i det relevanta området men som överklagandenämnden inte beaktat i detta avseende, finner tribunalen att överklagandenämnden i det överklagade beslutet inte lämnat tillräckliga beslutsskäl för själva avgörandet när det gäller vadslagnings- och hasardspeltjänsterna.

d. Relativa registreringshinder

I målet **Coca-Cola/EUIPO – Mitico (Master)** (T-61/16, [EU:T:2017:877](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TJ/?uri=CELEX:2017:877)), där dom meddelades den 7 december 2017, prövade tribunalen ett överklagande av beslutet från EUIPO:s fjärde överklagandenämnd att avslå överklagandet av invändningsenhetens beslut om avslag på invändningen mot registrering av figurkännetecknet Master som varumärke. Detta avgörande var en fortsättning på den tvist som hade avgjorts genom domen

Coca-Cola/EUIPO – Mitico (Master).⁴³ I den domen hade tribunalen ogiltigförklarat ett första beslut av överklagandenämnden där denna hade avslagit överklagandet på invändningsenhetens beslut att avslå invändningen. I den aktuella domen hade tribunalen bland annat, i samband med bedömningen av "risken för snyltning" på det äldre varumärket, att ta ställning till beaktandet av användning av det sökta varumärket utanför Europeiska unionen mot bakgrund av territorialitetsprincipen, och även till möjligheten att styrka en sådan risk på grundval av logiska slutledningar.

Vad för det första gäller beaktandet av användningen av det sökta varumärket utanför unionen, erinrade tribunalen om att territorialitetsprincipen, på varumärkesområdet, innebär att villkoren för skyddet regleras i lagstiftningen i den stat – eller i den union av stater – där skydd begärs för ett varumärke. Eftersom intervenienten hade ingett en ansökan om registrering av EU-varumärke är det enligt territorialitetsprincipen unionsrätten som reglerar villkoren för detta skydd. Tribunalen angav att territorialitetsprincipen på varumärkesområdet inte utesluter att man beaktar användning av det sökta varumärket utanför Europeiska unionen för att göra en logisk slutledning avseende den sannolika kommersiella användningen av det sökta varumärket i unionen, i syfte att slå fast om det föreligger risk för att det dras otillbörlig fördel i unionen av ett äldre EU-varumärkes renommé i den mening som avses i artikel 8.5 i förordning nr 207/2009 (nu artikel 8.5 i förordning 2017/1001). Härav följer i förevarande fall att territorialitetsprincipen inte utgör hinder för att beakta bevisning som rör den faktiska kommersiella användningen av det sökta varumärket Master (i kombination med ordet "cola") i Syrien och Mellanöstern, såsom utskrifter från webbplatsen "www.mastercola.com" som huvudsakligen är avfattad på arabiska, i syfte att fastställa om det föreligger risk för att användningen av nämnda varumärke i unionen medför att det dras otillbörlig fördel av de fyra äldre EU-varumärkena Coca-Colas renommé.

Vad vidare gäller bedömningen av logiska slutledningar i fråga om förekomsten av en risk för snyltning i unionen fann tribunalen att man av en ansökan om registrering av EU-varumärke i princip kan göra den logiska slutledningen att innehavaren har för avsikt att saluföra sina varor eller tjänster unionen. I förevarande fall kan man således logiskt sett förutse att intervenienten, förutsatt att det sökta varumärket registreras, anpassar sin webbplats efter avsikten att saluföra sina varor under det varumärket i unionen. Webbplatsen "www.mastercola.com" är nämligen inte oföränderlig utan kan ändras så att den riktar sig till konsumenterna i unionen, bland annat genom att lägga till text på ett eller flera av unionens officiella språk. I avsaknad av särskilda omständigheter som pekar på intervenientens kommersiella avsikter i unionen ansåg tribunalen att de utskrifter från webbplatsen "www.mastercola.com" som klaganden hade gett in och som avsåg intervenientens faktiska användning av det sökta varumärket utanför unionen kunde göra det möjligt att vid första påseendet dra slutsatsen att det förelåg en framtida icke hypotetisk risk för att det dras otillbörlig fördel i unionen. Tribunalen påpekade även att det saknade betydelse att intervenienten inte hade inkommit med några specifika uppgifter beträffande eventuella kommersiella avsikter i unionen som skiljer sig från de kommersiella avsikterna med avseende på tredjeländer. Följaktligen drog tribunalen slutsatsen att intervenientens faktiska användning av det sökta varumärket, med en särskild och avsiktlig utvald utformning utanför unionen, kunde utmytna i den logiska slutledningen att det förelåg en allvarlig risk för att det sökta varumärket användes på samma sätt inom unionen som i de tredjeländerna, särskilt som intervenienten i ansökan om registrering av det sökta varumärket uttryckligen hade angett att användningen skulle ske i unionen.

I målet **JT/EUIPO – Carrasco Pirard (QUILAPAYÚN)** (T-249/15, [EU:T:2017:885](#)), där dom meddelades den 11 december 2017, prövade tribunalen ett överklagande av ett beslut av EUIPO:s överklagandenämnd där denna hade upphävt invändningsenhetens beslut och avslagit invändningen med motiveringen att klaganden inte hade styrkt att denna var den "reella" innehavaren av det äldre varumärke som åberopats till stöd för invändningen. Upprinnelsen till målet var ett invändningsförfaranden som grundades på ett äldre icke registrerat figurmärke (QUILAPAYÚN) och som riktades mot ansökan om registrering av ett varumärke som var identiskt med det äldre

^{43/} Dom av den 11 december 2014, T-480/12, [EU:T:2014:1062](#).

icke registrerade figurmärket. I detta mål hade tribunalen tillfälle att ta ställning till den hittills aldrig uppkomna frågan om det räcker att vara samägare till ett varumärke för att framställa en invändning.

Enligt tribunalen följer det av artikel 8.1 a och b och 8.2 c i förordning nr 207/2009 (nu artikel 8.1 a och b och 8.2 c i förordning 2017/1001), artikel 41.1 a i förordning nr 207/2009 (nu artikel 46.1 a i förordning 2017/1001), regel 19.2 och regel 20.1 i förordning nr 2868/95, att invändaren – för att framställa en invändning i den mening som avses i artikel 8.1 i förordning nr 207/2009 med stöd av ett varumärke som är välkänt i den mening som avses i artikel 8.2 c i förordningen – ska visa att varumärket är välkänt i en medlemsstat, i den mening som avses i artikel 6 bis i Pariskonventionen,⁴⁴ samt att han eller hon är innehavare av nämnda varumärke. I det avseendet erinrade tribunalen om att bevisningen till styrkande av innehav av ett icke-registrerat varumärke ska uppfylla vissa särskilda krav. Klaganden kan antagligen inte inkomma med något intyg om att han ansökt om registrering av det varumärke som ligger till grund för invändningen, eller om att märket har registrerats, för att bevisa att han är innehavare av varumärket. Klaganden måste bevisa att han till följd av användning har förvärvat rättigheterna till det äldre icke-registrerade varumärket.

Enligt tribunalen framgår det inte av någon av de ovannämnda bestämmelserna att en invändare, enligt artikel 8.2 c i förordning nr 207/2009, måste visa att han eller hon är [exklusiv] innehavare av det äldre, icke-registrerade och välkända varumärke som läggs till grund för invändningen. Det kan utläsas av bestämmelserna i artikel 41 i förordning nr 207/2009, regel 19.2 och i regel 20.1 i förordning nr 2868/95 att invändaren är skyldig att styrka att han eller hon förvärvat tillräckliga rättigheter till det äldre, icke-registrerade och välkända varumärket i den mening som avses i artikel 8.2 c i förordning nr 207/2009 för att kunna anses vara innehavare av varumärket, men detta innebär inte att invändaren måste visa att han eller hon är exklusiv innehavare av märket. I regel 15.1 i förordning nr 2868/95 (nu artikel 2.1 i den delegerade förordningen 2017/1430) föreskrivs för övrigt att "[o]m ett äldre varumärke eller en äldre rättighet har mer än en innehavare (samägande), kan invändningen lämnas in av en av dem eller av alla", vilket innebär att var och en av samägarna till ett äldre varumärke får framställa en invändning mot ett sökt varumärke.

Vad gäller det aktuella fallet påpekade tribunalen att om det krävdes exklusivt innehav av det äldre varumärket, så skulle varken klaganden eller varumärkessökandena kunna framställa någon invändning mot en tredje mans ansökan om registrering av det aktuella kännetecknet om inte alla gemensamt var med på invändningen, eftersom de alla påstår sig vara innehavare av kännetecknet. Klagandens förvärv av rättigheter till det äldre icke-registrerade varumärket innebär emellertid att han får framställa invändning mot registrering av det sökta varumärket, oavsett om även andra – däribland varumärkessökandena – förvärvat rättigheter till märket till följd av deras eventuella användning därav. Mot denna bakgrund fann tribunalen att överklagandenämnden gjorde en felaktig rättstillämpning då den krävde att klaganden skulle styrka att han var exklusiv innehavare av det äldre varumärket, utan att därvid pröva om det inte räckte att han var samägare.

3. FORMGIVNINGAR

I domen av den 16 februari 2017 *Antrazlt/EUIPO (Termosifoner till radiatorer)* (T-828/14 och T-829/14, [EU:T:2017:87](#)),⁴⁵ gavs tribunalen tillfälle att precisera i förhållande till vilken tidpunkt det ska bedömas om en formgivning har särprägel och om det eventuellt föreligger en mättnad av det konstnärliga utrymmet på så sätt som avses i

^{44/} Pariskonventionen för industriellt rättsskydd av den 20 mars 1883, i dess reviderade och ändrade lydelse.

^{45/} Se även redogörelsen för denna dom under "V. Immaterialrätt – 1. Överklagandenämndens sammansättning efter återförvisning."

artikel 6.1 i förordning nr 6/2002.⁴⁶ Klaganden i målet gjorde gällande att överklagandenämnden hade gjort en oriktig bedömning beträffande mättnaden av det konstnärliga utrymmet när den utgick från tidpunkten då de angripna besluten fattades. Bedömningen borde ha avsett den tidpunkt då ansökan om registrering av de omstridda formgivningarna ingavs.

I det avseendet angav tribunalen att det är då en ansökan om registrering av en omstridd formgivning inges som det i enlighet med artikel 6.1 i förordning nr 6/2002 ska prövas om formgivningen har särprägel och fastställas om det konstnärliga utrymmet eventuellt är mättat. Tribunalen konstaterade följaktligen att överklagandenämnden hade valt fel tidpunkt för bedömningen av huruvida det konstnärliga utrymmet var mättat.

Den 13 juni 2017 meddelade tribunalen domen, **Ball Beverage Packaging Europe/EUIPO – Crown Hellas Can (burkar)** (T-9/15, [EU:T:2017:386](#)). I den domen preciserade tribunalen arten av förfarandet för registrering av gemenskapsformgivning, begreppet produkt i den mening som avses i artikel 3 a i förordning nr 6/2002 och innebörden av den beskrivning av den omstridda formgivningen som ska ges i registreringsansökan enligt artikel 36.3 a i samma förordning.

Tribunalen angav inledningsvis att eftersom frågan vad som utgjorde skyddsomfånget för den omstridda formgivningen var en del av den materiella prövningen av registreringen av denna formgivning, kunde ett eventuellt ställningstagande av EUIPO i denna fråga under registreringsförfarandet inte vara bindande för överklagandenämnden med hänsyn till att den kontroll som EUIPO gör under detta registreringsförfarande väsentligen är av formell och summarisk art.

Därefter underkände tribunalen anmärkningen att överklagandenämnden hade gjort en oriktig bedömning när den fann att den omstridda formgivningen, det vill säga återgivningen av tre dryckesburkar i olika storlekar, inte utgjorde en produkt i den mening som avses i artikel 3 a i förordning nr 6/2002. Tribunalen påpekade att en formgivning endast kan bestå av ett enda föremål, eftersom det i nämnda artikel uttryckligen anges att det är fråga om "en produkts" utseende. Vidare kan en kombination av artiklar utgöra "en produkt" i den mening som avses i den ovannämnda bestämmelsen, om artiklarna är estetiskt sammanförda, har ett funktionellt samband med varandra och normalt säljs som en enda produkt. Tribunalen fann således att det i det aktuella fallet var uppenbart att de tre burkar som återges i den omstridda formgivningen inte fyller en gemensam funktion i den meningen att de inte fyller en funktion som inte kan fyllas av var och en av dem separat, såsom är fallet med till exempel bordsbestick eller ett schackbräde och schackpjäser.

Slutligen påpekade tribunalen att en eventuell beskrivning i registreringsansökan inte kan påverka de materiella bedömningarna av huruvida den aktuella formgivningen uppfyller kraven på nyhet och särprägel. Beskrivningen har inte heller någon betydelse för frågan vad som utgör den aktuella formgivningens skyddsomfång, vilken obestridligen är knuten till bedömningarna av om formgivningen uppfyller kraven på nyhet och särprägel.

^{46/} Rådets förordning (EG) nr 6/2002 av den 12 december 2001 om gemenskapsformgivning (EGT L 3, 2002, s.1).

4. VÄXTFÖRÄDLARRÄTT

Målet *Aurora/OCVV – SESVanderhave (M 02205)* (T-140/15, [EU:T:2017:830](#)), där tribunalen meddelade dom den 23 november 2017 rörde ett överklagande av ett beslut som meddelats av överklagandenämnden vid Gemenskapens växtsortsmyndighet (CPVO). Genom beslutet avslogs klagandens ansökan om ogiltighetsförklaring av växtförädlarrätten för sockerbetsorten M 02205. Till stöd för ansökan hade anförts att växtsorten M 02205 inte uppfyllde kravet på särskiljbarhet i den mening som avses i artikel 7.1 i förordning (EG) nr 2100/94.⁴⁷

Tribunalen erinrade till att börja med om att växtsortsmyndigheten har ett stort utrymme för skönsmässig bedömning beträffande ogiltigförklaringen av en växtförädlarrätt. Det är därför endast allvarliga tvivel – med avseende på huruvida de relevanta villkoren var uppfyllda när den prövning som avses i förordning nr 2100/94 utfördes – som kan motivera en omprövning av den skyddade sorten i enlighet med ett ogiltighetsförfarande på grundval av artikel 20 i samma förordning. Enligt tribunalen framgår det av relevanta bestämmelser att uttrycksgraderna i den jämförande särskiljbarhetsförteckningen, på grundval av vilka den sökta växtsortens särskiljbarhet fastställs, måste motsvara den uttrycksgrad som kunnat konstateras efter jämförande odlingsförsök under två årliga växtcykler som följer efter ansökan om gemenskapens växtförädlarrätt för den sökta växtsorten. I det sammanhanget angav tribunalen att klaganden på goda grunder kunde åberopa, vid överklagandenämnden, de flertaliga felaktigheter som fanns i den jämförande särskiljbarhetsförteckningen, som hade rättats vid flera tillfällen. Tribunalen ansåg således att klaganden i överklagandenämnden hade lagt fram tillräckligt många väsentliga faktiska omständigheter för att ge upphov till allvarliga tvivel beträffande frågan huruvida uppgifterna avseende den ena av de båda referenssorterna hade förts över från den officiella beskrivningen av den sorten.

Tribunalen angav vidare att principen om prövning av sakförhållanden på eget initiativ gäller i ett förfarande vid överklagandenämnden och överklagandenämnden är bunden av principen om god förvaltningssed, enligt vilken det ankommer på nämnden att omsorgsfullt och opartiskt pröva samtliga faktiska och rättsliga omständigheter i det ärende som den har att pröva. Enligt tribunalen ankom det på överklagandenämnden att tillförsäkra sig om att den vid tidpunkten för antagandet av det överklagade beslutet hade tillgång till samtliga relevanta omständigheter, det vill säga resultaten från de odlingsförsök i jämförelsesyfte som hade genomförts, för att kunna avgöra huruvida bedömningen av särskiljbarheten hos sorten M 02205 hade gjorts i enlighet med tillämpliga tekniska regler. Växtsortsmyndigheten hade emellertid medgett att överklagandenämnden, vid tidpunkten för antagandet av det överklagade beslutet, inte hade tillgång till dessa resultat. Tribunalen fann följaktligen att överklagandenämnden inte på ett riktigt sätt hade fullgjort sina skyldigheter genom att inte göra en ordentlig prövning för att försäkra sig om att sorten M 02205:s särskiljbarhet hade fastställts på grundval av uppgifter som härrörde från odlingsförsök i jämförelsesyfte.

VI. GEMENSAM UTRIKES OCH SÄKERHETSPOLITIK – RESTRIKTIVA ÅTGÄRDER

I likhet med tidigare år berikades rättspraxis på området för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken ytterligare under år 2017. Flera avgöranden förtjänar särskild uppmärksamhet.

1. UKRAINA

I domen av den 15 juni 2017, Kiselev/rådet (T-262/15, [EU:T:2017:392](#)), prövade tribunalen beslutet att medta chefen för Ryska federationens statliga nyhetsbyrå, utnämnd genom presidentdekret, på förteckningarna över personer som omfattas av de restriktiva åtgärder mot åtgärder som undergräver eller hotar Ukrainas territoriella integritet, suveränitet och oberoende med motiveringen att han var en central person i regeringspropagandan till stöd för utplaceringen av ryska styrkor i Ukraina.

Efter att ha konstaterat att de restriktiva åtgärderna i fråga var förenliga med undantagen rörande säkerhet i artikel 99.1 d i avtalet om partnerskap och samarbete mellan Europeiska gemenskaperna och deras medlemsstater, å ena sidan, och Ryska federationen, å andra sidan,⁴⁸ övergick tribunalen till att pröva huruvida tillämpningen på hans situation av det kriterium för upptagande i förteckningen som anges i de tillämpliga unionsbestämmelserna⁴⁹ – det vill säga kriteriet avseende personer som aktivt stöder åtgärder eller politik som undergräver eller hotar Ukrainas territoriella integritet, suveränitet och oberoende, eller stabilitet eller säkerhet i denna stat – utgjorde en kränkning av hans rätt till yttrandefrihet.

Tribunalen betonade för det första att alla inskränkningar av yttrandefriheten måste föreskrivas i lag, och påpekade därefter att de aktuella restriktiva åtgärderna stadgas i rättsakter som bland annat har en allmän giltighet och för det första tydligt anger den unionsrättsliga grunden, nämligen artikel 29 FEU och artikel 215 FEUF, och för det andra innehåller en tillräcklig motivering av såväl dess räckvidd som de skäl som motiverar att de ska tillämpas på sökanden. Med tanke på den betydelsefulla roll som medierna och särskilt audiovisuella medier spelar i dagens samhälle, kunde det enligt tribunalen förutses att medialt stöd till den ryska regeringens handlingar och politik som destabiliserar Ukraina, bland annat i form av mycket populära sändningar, från en person som genom presidentdekret utnämnts till chef för Ryska federationens statliga nyhetsbyrå kan omfattas av det kriterium som bygger på begreppet "aktivt stöd", förutsatt att de begränsningar av yttrandefriheten som detta medför iakttar övriga villkor som krävs för att denna frihet lagligen ska kunna begränsas.

För det andra, vad beträffar frågan huruvida de antagna åtgärderna eftersträvar ett av unionen erkänt mål av allmänt samhällsintresse, är rådets syfte med dessa åtgärder bland annat med tillämpning av det aktuella kriteriet om aktivt stöd att utöva påtryckningar mot de ryska myndigheterna för att få dem att avbryta sina handlingar

^{48/} Avtalet om partnerskap och samarbete som upprättar ett partnerskap mellan Europeiska gemenskaperna och deras medlemsstater, å ena sidan, och Ryska federationen, å andra sidan (EGT L 327, 1997, s. 3). I den aktuella bestämmelsen föreskrivs ett undantag som en part ensidigt får åberopa för att vidta åtgärder som den anser nödvändiga för att kunna skydda sina väsentliga säkerhetsintressen, i synnerhet "i händelse av krig eller allvarlig internationell spänning som innebär krigsfara eller för att fullgöra de skyldigheter de har tagit på sig i syfte att bevara fred och internationell säkerhet".

^{49/} Artikel 1.1 a och artikel 2.1 a i rådets beslut 2014/145/Gusp av den 17 mars 2014 om restriktiva åtgärder mot åtgärder som undergräver eller hotar Ukrainas territoriella integritet, suveränitet och oberoende (EUT L 78, 2014, s. 16), i ändrad lydelse, artikel 3.1 a i rådets förordning (EU) nr 269/2014 av den 17 mars 2014 om restriktiva åtgärder med avseende på åtgärder som undergräver eller hotar Ukrainas territoriella integritet, suveränitet och oberoende (EUT L 78, 2014, s. 6), i ändrad lydelse.

och sin politik som destabiliserar Ukraina. Detta svarar mot ett av målen med den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken (Gusp).

Vad för det tredje och sista gäller frågan om de restriktiva åtgärderna är nödvändiga och proportionerliga, erinrade tribunalen om sin liksom om domstolens rättspraxis rörande proportionalitetsprincipen och rörande begränsningar av yttrandefriheten och i synnerhet om de principer som identifierats i praxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Sökanden har i sin roll som journalist, vilken inte kan skiljas från rollen som chef för Ryska federationens statliga nyhetsbyrå, vid ett flertal tillfällen uttalat sig om den situation som den ryska regeringen orsakat i Ukraina. Enligt tribunalen är det allmänt känt att den ryska regeringens handlingar och politik som destabiliserar Ukraina åtnjuter en mycket omfattande mediabevakning i Ryssland och i propagandan mycket ofta framställs för det ryska folket som fullt berättigade. Under dessa omständigheter, och med beaktande av den bevisning som rådet förfogade över med avseende på sökandens uttalanden, fann tribunalen att antagandet av restriktiva åtgärder avseende sökanden till följd av dennes propaganda till förmån för den ryska regeringens handlingar och politik som destabiliserar Ukraina inte kunde anses vara en oproportionerlig begränsning av hans yttrandefrihet. Tribunalen noterade vidare att sökanden är medborgare i ett tredjeland, Ryska federationen, och bor och utövar sin yrkesverksamhet där. De restriktiva åtgärderna – som föreskriver restriktioner avseende inresa till eller transitering genom medlemsstaternas territorier och samt frysning av hans penningmedel i EU – kränker därmed inte kärnan i sökandens rätt att utöva sin yttrandefrihet bland annat inom ramen för sin yrkesverksamhet inom mediesektorn, i det land där han bor och arbetar.

I domen av den 7 juli 2017, Azarov/rådet (T-215/15, överklagad till domstolen⁵⁰, [EU:T:2017:479](#)), prövade tribunalen en talan väckt av den tidigare ukrainska premiärministern mot rättsakter genom vilka rådet hade beslutat att bibehålla sökandens namn på förteckningen över personer som omfattas av restriktiva åtgärder mot personer som har fastställts som ansvariga för förskingring av ukrainska offentliga medel.⁵¹ Sökanden hävdade bland annat att rådet hade gjort en uppenbart oriktig bedömning när det beslutade att förlänga de restriktiva åtgärderna i fråga, eftersom motiveringarna i de angripna rättsakterna var mycket kortfattade och allmänt hållna. Rådet borde därför ha lagt fram fler och mer konkreta uppgifter.

Tribunalen erinrade härvidlag om att rådet inte är skyldigt att ex officio och på ett systematiskt vis företa egna undersökningar eller genomföra kontroller för att erhålla ytterligare uppgifter, när det grundar sig på uppgifter som tillhandahålls av myndigheterna i ett tredjeland för att vidta restriktiva åtgärder gentemot personer från detta land som är föremål för rättsliga förfaranden i det landet. I det nu aktuella fallet var det viktigt att rådet kontrollerade dels i vilken mån handlingarna på vilka rådet avsåg att grunda sig gjorde det möjligt att fastställa att sökanden, som anges i de skäl till uppförandet av sökandens namn på den aktuella förteckningen, var föremål för utredning av de ukrainska myndigheterna för handlingar som kunde hänföra sig till förskingring av offentliga medel, dels att förfarandena i fråga gjorde det möjligt att kvalificera sökandens handlande i enlighet med det ovan angivna relevanta kriteriet. Det är endast om dessa kontroller inte skulle leda någonstans som det ankommer på rådet att göra ytterligare kontroller. Emellertid ankommer det på rådet att, utifrån omständigheterna i det aktuella fallet, bedöma huruvida det är nödvändigt att företa ytterligare kontroller, i synnerhet att begära ytterligare bevisning av de ukrainska myndigheterna om den som redan lagts fram visar sig otillräcklig eller inkonsekvent. Inom ramen för den möjlighet som måste beredas personer som omfattas av åtgärderna att yttra sig över de skäl som rådet avser att använda som grund för ett bibehållande av deras namn på den aktuella förteckningen,

50/ Mål C-530/17 P, *Azarov/rådet*.

51/ Rådets beslut (Gusp) 2015/364 av den 5 mars 2015 om ändring av beslut 2014/119/Gusp om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Ukraina (EUT L 62, 2015, s. 25), och rådets genomförandeförordning (EU) 2015/357 av den 5 mars 2015 om genomförande av förordning (EU) nr 208/2014 om restriktiva åtgärder mot vissa personer, enheter och organ med hänsyn till situationen i Ukraina (EUT L 62, 2015, s. 1).

kan dessa personer för övrigt lägga fram sådana uppgifter, till och med uppgifter som friar dem, som gör att rådet måste företa ytterligare kontroller.

Vad beträffar det argument som grundas på domen i det ovannämnda målet LTTE/rådet⁵² – enligt vilket det ankommer på rådet, innan det låter ett beslut vila på upplysningar som tillhandahållits av ett tredjeland, att noggrant kontrollera att relevant lagstiftning i den staten säkerställer rätten till försvar och rätten till ett effektivt domstolsskydd som motsvarar vad som gäller i unionen – noterade tribunalen för det första att i det mål som avgjordes genom den ovannämnda domen hade de restriktiva åtgärderna antagits med stöd av gemensam ståndpunkt 2001/931/Gusp,⁵³ som antagits inom ramen för kampen mot terrorismen, i vilket det fastställs en mekanism som gör det möjligt för rådet att föra upp en person på en förteckning över personer vars tillgångar ska frysas på grundval av ett beslut som fattats av en nationell myndighet, i förekommande fall i ett tredjeland.

I förevarande mål var inte ett redan fattat beslut av de ukrainska myndigheterna ett av de kriterier som utgör villkor för antagandet av de aktuella restriktiva åtgärderna. De utredningar som inlett av nämnda myndigheter utgjorde endast en faktisk omständighet som låg till grund för dessa åtgärder.

Tribunalen noterade för det andra att det är stor skillnad mellan sådana restriktiva åtgärder som rör kampen mot terrorism, och sådana åtgärder som är ett led i ett samarbete mellan unionen och de nya myndigheterna i ett tredjeland, i detta fall Ukraina. Kampen mot terrorism, till vilken rådet bidrar genom att anta restriktiva åtgärder gentemot vissa personer eller enheter, ligger nämligen inte nödvändigtvis inom ramen för samarbetet med myndigheterna i ett tredjeland som genomgått ett regimskifte och som rådet har beslutat att stödja, såsom är fallet här.

Om rådets i högsta grad politiska val att samarbeta med de nya ukrainska myndigheterna för att de bland annat ska kunna få tillbaka offentliga medel som kan ha förskingrats "för att befästa och stödja rättsstaten" i Ukraina hade varit underordnat villkoret att den ukrainska staten, trots den omständigheten att landet är medlem av Europarådet och har ratificerat Europakonventionen, omedelbart efter regimskiftet ska garantera en likvärdig nivå på skyddet för de grundläggande rättigheterna som unionen ger sina medlemsstater, skulle detta undergräva rådets stora utrymme för skönsässig bedömning när det gäller att fastställa allmänna kriterier för att avgränsa den krets av personer som kan bli föremål för restriktiva åtgärder i syfte att stödja dessa nya myndigheter.

I utövandet av detta stora utrymme för skönsässig bedömning måste det således stå rådet fritt att anse att de ukrainska myndigheterna, efter regimskiftet, förtjänar stöd i den mån de förbättrar det demokratiska klimatet och respekten för rättsstaten i Ukraina jämfört med den situation som rådde tidigare och att ett sätt att befästa och stödja rättsstaten kan vara att frysa tillgångarna för de personer som har fastställts vara ansvariga för förskingring av den ukrainska statens tillgångar. Det är således endast om rådets politiska val att stödja den nya ukrainska regimen, bland annat genom det samarbete som följer av de aktuella restriktiva åtgärderna, visade sig uppenbart oriktigt, i synnerhet om de grundläggande rättigheterna i detta land kränks systematiskt efter regimskiftet som en eventuell avsaknad av överensstämmelse mellan skyddet för de grundläggande rättigheterna i Ukraina och det som finns i unionen skulle kunna påverka lagenligheten i bibehållandet av de restriktiva åtgärderna gentemot sökanden.

52/ Dom av den 16 oktober 2014, T-208/11 och T-508/11, [EU:T:2014:885](#).

53/ Rådets gemensamma ståndpunkt av den 27 december 2001 om tillämpning av särskilda åtgärder i syfte att bekämpa terrorism (EGT L 344, 2001, s. 93).

2. REPUBLIKEN TUNISIEN

I det mål som avgjordes genom domen av den 5 oktober 2017, *Mabrouk/Conseil* (T-175/15, [EU:T:2017:694](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av rådets beslut att låta sökanden kvarstå i förteckningen över restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter med tanke på situationen i Tunisien.⁵⁴ Till stöd för sin talan gjorde sökanden bland annat gällande att de tunisiska myndigheterna åsidosatt sökandens rätt att få sin sak prövad inom skälig tid inom ramen för det rättsliga förfarande som utgjorde grunden för rådets beslut att låta sökandens namn kvarstå i nämnda förteckning samt åsidosättande av rådet självt av sökandens rätt att få sin sak prövad inom skälig tid.

Tribunalen noterade i detta avseende att det ankommer på de tunisiska myndigheterna att uttala sig om huruvida principen om att få saken prövad inom skälig tid eventuellt har åsidosatts inom ramen för det rättsliga förfarande som sökanden är föremål för. Dock påpekade tribunalen att unionen ska iaktta rättsstatsprincipen och principen om respekt för de mänskliga rättigheterna liksom människans värdighet vid alla åtgärder från unionens sida, även på området för den gemensamma utrikes- och säkerhetspolitiken. Principen om att få saken prövad inom skälig tid utgör en del av rätten till en rättvis rättegång, vilken skyddas genom bestämmelser i ett flertal bindande folkrättsliga instrument. De angripna besluten har emellertid antagits inom ramen för en politik som ska stödja Tunisien och som bland annat grundar sig på ändamålet att främja respekt för de mänskliga rättigheterna och rättsstatsprincipen. Tribunalen drar härav slutsatsen att det inte kan uteslutas att för det fall att rådet har tillgång till objektiva, trovärdiga, precisa och samstämmiga uppgifter som kan ge upphov till rimliga tvivel angående huruvida sökandens rätt att få sin sak prövad inom skälig tid av de tunisiska myndigheterna har iakttagits ska rådet utföra de kontroller som krävs. Tribunalen fann emellertid att detta villkor inte var uppfyllt i förevarande fall.

Vidare underkände tribunalen sökandens argument som grundar sig på att rådet åsidosatt artikel 47 i stadgan om de grundläggande rättigheterna, med motiveringen att rådet åsidosatt hans rätt att få sin sak prövad inom skälig tid på grund av att det inte har vidtagit nödvändiga åtgärder för att säkerställa att de rättsliga förfaranden han var föremål för i Tunisien inte skulle överstiga en rimlig tidsfrist. Enligt tribunalen är artikel 47 i stadgan om de grundläggande rättigheterna endast tillämplig på unionsdomstolarnas prövning av frysningen av de omtvistade tillgångarna. Nämnda bestämmelse är dock inte tillämplig på de rättsliga förfarandena i Tunisien, vilka inte omfattas av unionsrättens tillämpningsområde, eller på det angripna beslutet, som inte har utfärdats av en domstol och som till sitt föremål saknar rättslig karaktär. Tribunalen preciserade att även om denna argumentation skulle kunna tolkas så, att den avser åsidosättande av principen om god förvaltningssed, har sökanden under alla omständigheter inte styrkt att de rättsliga förfarandena i Tunisien hade överskridit en rimlig tidsfrist, varför han inte kunnat påvisa att frysningen av hans tillgångar i unionen också varat under orimligt lång tid.

Vad gäller sökandens argument att rådet gjorde en uppenbart oriktig bedömning beträffande utvecklingen av den demokratiska processen i Tunisien och behovet av att anta restriktiva åtgärder gentemot medborgare från detta tredjeland som är ansvariga för förskingring av tunisiska offentliga medel, erinrade tribunalen om att rådet inom detta område har ett stort utrymme för skönsässig bedömning, med följden att det endast är om en åtgärd på detta område är uppenbart olämplig som dess lagenlighet kan påverkas. Den juridiska, konstitutionella och valrelaterade utvecklingen sökanden har hänvisat till visar inte att rådet gjorde en uppenbart oriktig bedömning beträffande denna process. Även om denna utveckling tyder på att framsteg har gjorts, kan den nämligen inte på ett uppenbart sätt leda till slutsatsen att denna process har fullbordats, då det som villkor här för bland annat krävs att rättsstatsprincipen och de demokratiska landvinningarna befästs i Tunisien nya konstitution. Ett

^{54/} Rådets beslut 2011/72/Gusp av den 31 januari 2011 om restriktiva åtgärder mot vissa personer och enheter med tanke på situationen i Tunisien (EUT L 28, 2011, s. 62), rådets beslut (Gusp) 2015/157 av den 30 januari 2015 om ändring av beslut 2011/72 (EUT L 2015, 26, s. 29), och rådets beslut (Gusp) 2016/119 av den 28 januari 2016 om ändring av beslut 2011/72 (EUT L 23, 2016, s. 65).

eventuellt upphävande av de omtvistade restriktiva åtgärderna är enligt tribunalen, under alla omständigheter, enbart beroende av att de rättsliga förfaranden som ligger till grund för dessa åtgärder avslutas, och inte av att den demokratiska övergångsprocessen i Tunisien avslutas, då stödet för denna process endast utgör ett slutgiltigt ändamål för den politik som denna frysning av tillgångar utgör en del utav – och inte ytterligare ett villkor som ska vara uppfyllt för att frysningen ska kunna upprätthållas.

VII. EKONOMISK, SOCIAL OCH TERRITORIELL SAMMANHÅLLNING

I domen **Green Source Poland/kommissionen** (T-512/14, [EU:T:2017:299](#)), som meddelades den 4 maj 2017, tog tribunalen, för första gången, ställning till frågan huruvida den kunde ta upp till prövning en talan som väckts av ett företag som ansvarade för genomförandet av ett större projekt mot ett beslut av kommissionen att inte bekräfta för en medlemsstat att kommissionen skulle bevilja ett finansiellt bidrag från Europeiska regionala utvecklingsfonden (Eruf) för nämnda projekt.

Vad för det första gäller villkoret direkt berörd, det vill säga kravet att den ifrågasatta unionsrättsakten ska ha direkt inverkan på den enskildes rättsliga ställning, angav tribunalen att det framgår av de relevanta bestämmelserna i förordning (EG) nr 1083/2006⁵⁵ att det endast är inom ramen för förbindelserna mellan kommissionen och medlemsstaten som insatserna, i syfte att kommissionen ska bedöma och eventuellt ge en medlemsstat bekräftelse på ett ekonomiskt bidrag från Eruf till ett större projekt, äger rum. Detta är förenligt med det faktum att stöd från Eruf är utformat som en ordning mellan kommissionen och den berörda medlemsstaten. Det framgår dessutom av dessa bestämmelser att det är medlemsstaterna som är ansvariga för urvalet av insatser, inklusive större projekt. Kommissionen gör inte något urval bland de större projekt som sökandena har föreslagit för de nationella myndigheterna, utan gör endast, och enbart gentemot medlemsstaterna, en bedömning av bland annat projektets förenlighet och bidrag i fråga om de större projekt som de nationella myndigheterna redan har valt ut och som har lagts fram för kommissionen, för att bekräfta huruvida ett ekonomiskt bidrag från Eruf kommer att beviljas. I det avseendet preciserade tribunalen att resonemanget i domen **Consortio gruppo di azione locale "Murgia Messapica"/kommissionen**⁵⁶ inte kan tillämpas på det aktuella fallet, eftersom det inte är kommissionen som väljer ut projekten utan enbart medlemsstaterna.

Det följer vidare av fast rättspraxis att den omständigheten att ett organ, i ett beslut om beviljande av finansiellt unionsstöd från Eruf, utses som ansvarig myndighet för genomförandet av projektet inte innebär att detta organ självt har rätt till stödet. Det är medlemsstaten, i egenskap av mottagare av beslutet att bevilja finansiellt stöd från Eruf, som ska anses ha rätt till det ifrågavarande stödet. Detta gäller än mer när medlemsstaten ännu inte har beviljats stödet från Eruf och följaktligen när sambandet mellan, å ena sidan, det organ som har angetts som ansvarigt för genomförandet av projektet, ansvarigt för ansökan eller som mottagare av stödet, och, å andra sidan, stödet från Eruf är än mer indirekt.

I det aktuella målet hade sökanden hävdade att den gått miste om de medel som krävs för att genomföra projektet, att det var omöjligt att fortsätta projektet och att sökanden varit skyldig att bära förlusterna till följd av de utgifter som redan hade uppkommit. Med avseende på dessa omständigheter angav tribunalen att de, även om det

^{55/} Rådets förordning (EG) nr 1083/2006 av den 11 juli 2006 om allmänna bestämmelser för Europeiska regionala utvecklingsfonden, Europeiska socialfonden och Sammanhållningsfonden samt om upphävande av förordning (EG) nr 1260/1999 (EUT L 210, 2006, s. 25).

^{56/} Dom av den 19 maj 1994, T-465/93, [EU:T:1994:56](#).

antogs att de var styrkta, varken följer av själva det angripna beslutet eller av de bestämmelser i unionsrätten som är avsedda att reglera dess verkningar, utan av de konsekvenser som de nationella myndigheterna och sökanden, inom ramen för avtalet om beviljande av stöd för att genomföra detta projekt, har gett nämnda beslut. De konsekvenser och de skyldigheter som följer av avtalet träder följaktligen emellan sökandens rättsliga ställning och det angripna beslutet. Sökanden skulle således, i enlighet med tillämplig nationell rätt, bland annat ha kunnat vid behörig nationell domstol angripa upphävandet av avtalet eller den återbetalning som de polska myndigheterna krävde enligt avtalet, genom att göra gällande att det angripna beslutet, som utlöste dessa krav, är ogiltigt.

Vad vidare gäller det andra kriteriet för att en sökande ska vara direkt berörd, det vill säga att den ifrågasatta unionsrättsakten inte lämnar något utrymme för skönmässig bedömning för dem till vilka den riktar sig, och som ska genomföra den, konstaterade tribunalen att den berörda medlemsstatens genomförande av det angripna beslutet inte får några följder för sökanden, varken enligt det angripna beslutet självt eller enligt de bestämmelser i unionsrätten som är avsedda att reglera dess verkan, eftersom beslutets verkningar endast är begränsade till förbindelserna mellan unionen, i synnerhet Eruf, och denna medlemsstat. Mot denna bakgrund fann tribunalen sammanfattningsvis att sökanden inte var direkt berörd av det angripna beslutet, eftersom det endast hade inverkan på rättsförhållandet mellan kommissionen och den berörda medlemsstaten.

VIII. HÄLSOSKYDD

I domen av den 26 januari 2017, **GGP Italy/kommissionen** (T-474/15, [EU:T:2017:36](#)), väcktes talan vid tribunalen om ogiltigförklaring av kommissionens beslut att förklara en åtgärd som vidtagits av lettiska myndigheter enligt direktiv 2006/42/EG⁵⁷, befogad. Åtgärden avsåg utsläppande på marknaden av en gräsklippare som tillverkas av sökanden. Ovannämnda direktiv ingår bland de direktiv som avspeglar ett nytt "tillvägagångssätt" och vilkas syfte är att främja den fria rörligheten för varor genom att harmonisera de grundläggande hälso- och säkerhetskraven för arbetstagare. I detta mål har tribunalen bland annat klargjort omfattningen av kommissionens prövning när den skyddsklausul som föreskrivs i artikel 11 i direktiv 2006/42 har aktiverats och vilka åtgärder som kan vidtas i detta avseende. De lettiska myndigheterna ansåg att den ifrågavarande gräsklipparen inte uppfyllde de grundläggande säkerhetskrav som anges i direktiv 2006/42 av det skälet att maskinen inte överensstämde med den harmoniserade standarden för år 2010. Sökanden gjorde gällande att gräsklipparen överensstämde med 2006 års version av denna standard, vilken sökanden ansåg sig kunna hänvisa till fram till den 31 augusti 2013. Den marknadsförda modellen skulle således fram till det datumet presumeras överensstämma med de grundläggande kraven i direktiv 2006/42.

Tribunalen påpekade inledningsvis, vad gäller omfattningen av kommissionens prövning, att inom ramen för ett sådant beslut som det angripna beslutet, antaget på grundval av artikel 11.3 i direktiv 2006/42, ankommer det inte på kommissionen att ur alla aspekter pröva lagenligheten av de nationella åtgärder som leder fram till att den skyddsklausul som föreskrivs i denna artikel aktiveras. I artikel 20 i direktiv 2006/42 hänvisas uttryckligen till de rättsmedel som står till buds enligt medlemsstatens gällande lagstiftning. Härav framgår dels att denna artikel avser de nationella åtgärder som vidtagits på grundval av direktivet, dels att kontrollen av dessa åtgärder ankommer på de nationella domstolarna. Denna artikel ger således inte upphov till några skyldigheter för kommissionen. Vid genomförandet av artikel 11.3 i direktiv 2006/42 är kommissionens uppgift i första hand att pröva huruvida de lämpliga åtgärder som har anmälts till den av en medlemsstat var rättsligt och faktiskt befogade för att undvika att en maskin skulle kunna komma att äventyra, såsom anges i artikel 11.1 i direktiv 2006/42, hälsa

⁵⁷ Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/42/EG av den 17 maj 2006 om maskiner och om ändring av direktiv 95/16/EG (omarbetning) (Text av betydelse för EES) (EUT. L 157, 2006, s. 24).

och säkerhet för personer eller, i förekommande fall husdjur, egendom eller miljön. Tribunalen har vidare bedömt att det inte finns något som hindrar att de "lämpliga åtgärder" som en medlemsstat är skyldig att anta och underrätta kommissionen om enligt skydds klausulen i artikel 11 i direktiv 2006/42 om maskiner har formen av icke ensidiga åtgärder eller åtgärder som inte är direkt tvingande. En underrättelse till kommissionen, som i förevarande fall, om att distributören till följd av ett ingripande av nationella myndigheter frivilligt har vidtagit åtgärder för att dra tillbaka maskinen i fråga från marknaden och se till att den inte släpps ut på marknaden, utgör sålunda otvivelaktigt en sådan underrättelse om en lämplig åtgärd som kan medföra att kommissionen antar ett beslut med stöd av artikel 11.3 i direktiv 2006/42.

Tribunalen angav därefter, vad gäller den rättsliga statusen av 2006 års version av den harmoniserade standarden, att det framgår av artikel 7 i direktiv 2006/42 om maskiner att det är kommissionens offentliggörande i Europeiska unionens officiella tidning av referensen till en harmoniserad standard som ger denna standard en rättslig status som innebär att maskintillverkarna eller deras befullmäktigade representanter kan förlita sig på att det föreligger en presumtion om överensstämmelse med de grundläggande krav som anges i detta direktiv och som omfattas av denna offentliggjorda harmoniserade standard. Härav följer att offentliggöranden av harmoniserade standarder är att betrakta såsom av unionens institutioner antagna rättsakter med allmän giltighet. Enligt tribunalen åsyftar artikel 7 i direktiv 2006/42 utan förbehåll harmoniserade standarder vars referenser har offentliggjorts i den offentliga tidningen. Denna artikels räckvidd och innehåll begränsas därvid inte till att omfatta enbart harmoniserade standarder vars referenser har offentliggjorts inom ramen för detta direktiv. Den innebär sålunda att de offentliggöranden av referenser till harmoniserade standarder som gjordes inom ramen för direktiv 98/37/EG⁵⁸, inte underförstått kan anses ha upphävts samtidigt som detta direktiv upphävdes. Härav följer att harmoniserade standarder, vars referenser har offentliggjorts inom ramen för direktiv 98/37, omfattas av tillämpningsområdet för artikel 7 i direktiv 2006/42 under förutsättning att det beslut genom vilket dessa standarder tillerkänns en rättslig status som medför en presumtion om överensstämmelse med de grundläggande hälso- och säkerhetskraven i det direktiv som var tillämpligt vid tidpunkten för utsläppandet på marknaden eller idrifttagandet av maskinen i fråga – det vill säga offentliggörandet i EUT av deras referens – inte uttryckligen har upphävts. Tribunalen har således slagit fast att sökanden hade fog för sitt påstående att det förelåg en presumtion för att den ifrågakvarande gräsklipparen överensstämde med de grundläggande hälso- och säkerhetskraven i direktiv 2006/42.

IX. TULLUNIONEN

I det mål som gav upphov till domen av den 11 december 2017, *Léon Van Parys/kommissionen* (T-125/16, [EU:T:2017:884](#)), hade tribunalen att pröva en talan mot ett kommissionsbeslut om avslag på en ansökan om eftergift av importtullar från en importör av bananer från Ecuador. Detta avgörande tillkom efter en delvis ogiltigförklaring, i domen *Firma Van Parys/kommissionen*⁵⁹, av ett tidigare beslut från kommissionen, varigenom denna hade förklarat att det inte fanns skäl att bevilja sökanden eftergift av importtullar enligt artikel 239 i förordning (EEG) nr 2913/92⁶⁰. Tribunalen hade i sistnämnda dom nämligen kommit fram till att kommissionen inte hade visat att sökanden hade visat brist på omsorg. Med anledning av denna dom ansåg kommissionen att det var nödvändigt att inhämta ytterligare upplysningar från tullmyndigheterna och informerade sökanden om

^{58/} Europaparlamentets och rådets direktiv 98/37/EG av den 22 juni 1998 om tillnärmning av medlemsstaternas lagstiftning om maskiner (EGT L 207, 1998, s. 1).

^{59/} Dom av den 19 mars 2013, T-324/10, [EU:T:2013:136](#).

^{60/} Rådets förordning (EEG) nr 2913/92 av den 12 oktober 1992 om inrättandet av en tullkodex för gemenskapen (EGT L 302, 1992, s. 1; svensk specialutgåva, område 2, volym 16, s. 4).

att tidsfristen på nio månader, som föreskrivs i artikel 907 i förordning (EEG) nr 2454/93⁶¹, för behandlingen av ansökan om eftergift av tullar, förlängts med den tid som gått fram till dess att nämnda upplysningar mottogs. Kommissionen antog därefter det angripna beslutet om avslag på sökandens ansökan om eftergift av tullar. Sökanden invände i sin talan mot hur kommissionen hade verkställt domen **Firma Van Parys/kommissionen**⁶². Sökanden hävdade närmare bestämt att även om kommissionen har haft skälig tid för att följa domen, så kan denna period under inga omständigheter vara längre än en ny preskriptionstid på nio månader som föreskrivs i artikel 907 i förordning nr 2454/93.

Vad gäller grunden avseende ett åsidosättande av principen om god förvaltningssed konstaterade tribunalen inledningsvis att till följd av domen **Firma Van Parys/kommissionen**⁶³, var artikel 907 i förordning nr 2454/93 inte längre tillämplig i det förfarande som återupptagits i syfte att anta det angripna beslutet, vilket skulle ersätta det första beslutet. Istället skulle en rimlig tidsfrist tillämpas i enlighet med rättspraxis. Med hänsyn till den typ av åtgärder som skulle vidtas och omständigheterna i fallet, ansågs att kommissionen hade åsidosatt sin skyldighet att iaktta en rimlig tidsfrist i förfarandet som föregick antagandet av det angripna beslutet. I detta hänseende förklarade tribunalen att det var tillräckligt att konstatera att även om det antogs att de framställningar med begäran om upplysningar som kommissionen skickade till de nationella tullmyndigheterna kunde tillfälligt avbryta tidsfristen på nio månader – vilket inte kan vara fallet eftersom den mekanism som föreskrivs i artikel 907 i förordning nr 2454/93 inte kan vara tillämplig på nytt –, hade förflutit mer än tio månader mellan svaret från dessa myndigheter och antagandet av det angripna beslutet. Tribunalen ansåg att ingen åtgärd som ska vidtas eller som har vidtagits av kommissionen, kan motivera att det går så lång tid. Även om det är korrekt att domen **Firma Van Parys/kommissionen**⁶⁴ innebär att kommissionen var skyldig att göra en ny bedömning av omständigheterna i ärendet, ansåg tribunalen emellertid att det ingalunda förefaller som om kommissionen efter nämnda dom har påbörjat ett nytt ärende, än mindre att den har åberopat eller funnit nya faktiska omständigheter.

När det gäller frågan huruvida den omständigheten att principen om en rimlig tidsfrist har åsidosatts kan leda till en ogiltigförklaring av det angripna beslutet, påpekade tribunalen att förordning nr 2454/93 bland annat syftar till att förtydliga vissa föreskrifter för att uppnå större rättssäkerhet vid deras tillämpning, vilket återspeglas i skälen, och att förordningen föreskriver strikta tidsfrister – som ska iakttas av både sökanden och kommissionen – beträffande en ansökan om eftergift av importtullar. Tribunalen påpekade i detta sammanhang att det framgår av artikel 907 i förordning nr 2454/93 att även om den dag då den tidsfrist på nio månader inom vilken kommissionen ska anta sitt beslut börjar löpa kan skjutas upp under vissa villkor, ska beslutet om ansökan om eftergift av tullar ske inom den tidsfrist som fastställs i artikel 907 andra stycket i förordning nr 2454/93, varvid det anges att om kommissionen inte svarar inom denna tidsfrist ska det anses att ansökan har godkänts av den behöriga myndigheten, i enlighet med artikel 909 i samma förordning. Tribunalen underströk vidare att även om kommissionen i det aktuella fallet hade agerat inom ramen för förordning nr 2454/93 skulle dess beslut, som meddelades efter utgången av preklusionsfristen på nio månader som föreskrivs i artikel 907 i förordningen, ha inneburit att tullmyndigheten skulle anses ha godtagit sökandens ansökan. Tribunalen konstaterade att det visserligen är riktigt att det befintliga systemet, och i synnerhet den tidsfrist på nio månader som föreskrevs enligt artikel 907 i förordning nr 2454/93, inte längre var bindande för kommissionen inom ramen för det förfarande som inleddes med tillämpning av artikel 266 FEUF. Tribunalen noterade emellertid att faktum kvarstår att kommissionen genom att anta det angripna beslutet, utan att iaktta en rimlig tidsfrist, har åsidosatt de garantier som föreskrivs i förordning nr 2454/93 och berövat sökanden denna förordnings ändamålsenliga verkan, möjligheten att erhålla

61/ Kommissionens förordning (EEG) nr 2454/93 av den 2 juli 1993 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EEG) nr 2913/92 om inrättandet av en tullkodex för gemenskapen (EGT L 253, 1993, s. 1; svensk specialutgåva, område 2, volym 10, s. 1).

62/ Dom av den 19 mars 2013, T-324/10, [EU:T:2013:136](#).

63/ Dom av den 19 mars 2013, T-324/10, [EU:T:2013:136](#).

64/ Dom av den 19 mars 2013, T-324/10, [EU:T:2013:136](#).

ett beslut inom de fastställda tidsfristerna och garantin att erhålla ett gynnande beslut i avsaknad av ett svar inom denna tidsfrist. Kommissionen hade följaktligen åsidosatt principen om en rimlig tidsfrist, vilket, mot bakgrund av de särskilda omständigheterna i det aktuella fallet, utgör ett skäl för att ogiltigförklara det angripna beslutet.

X. DUMPING

I det mål som gav upphov till domen av den 1 juni 2017, *Changmao Biochemical Engineering/rådet* (T-442/12, [EU:T:2017:372](#)), prövade tribunalen ett yrkande om ogiltigförklaring av rådets genomförandeförordning (EU) nr 626/2012⁶⁵, i den del den är tillämplig på sökanden, som är ett företag med hemvist i Kina och som tillverkar och exporterar vinsyra. Unionens institutioner hade ursprungligen beviljat sökanden marknadsekonomisk status i den ursprungliga undersökningen, men avtog sökandens ansökan om sådan status i samband med interimsoversynen av den angripna förordningen. Sökanden gjorde gällande att den angripna förordningen strider mot artikel 11.3 i grundförordningen⁶⁶, eftersom omständigheterna inte hade ändrats påtagligt och varaktigt mellan den ursprungliga undersökningen och interimsoversynen. I detta sammanhang hade tribunalen bland annat att pröva huruvida institutionerna, i samband med en interimsoversyn, ska konstatera att det objektivt sett skett en förändring av de faktiska omständigheterna eller om de kan göra en annan bedömning på grundval av de redan existerande omständigheterna mot bakgrund av att parterna framfört nya argument och lagt fram ny bevisning.

Tribunalen erinrade om att det av artikel 11.3 i grundförordningen framgår att vid undersökningar som genomförs i samband med en interimsoversyn kan kommissionen bland annat överväga om de omständigheter som rör dumpning och skada har ändrats väsentligt eller om gällande åtgärder leder till det avsedda resultatet att undanröja den skada som tidigare konstaterats enligt artikel 3 i nämnda förordning. I detta sammanhang ska alla relevanta och dokumenterade bevis beaktas vid det slutliga fastställandet.

I förevarande fall konstaterade tribunalen att rådet tycks ha gjort en annan bedömning, utan att de underliggande omständigheterna nödvändigtvis ändrats, när rådet kom fram till att villkoren i artikel 2.7 c i grundförordningen för att sökanden ska anses ha marknadsekonomisk status inte var uppfyllda. Tribunalen påpekade härvidlag att institutionerna, i samband med den efterhandsanalys och den framtidsprognos som de ska göra i samband med översynen, kan göra en annan bedömning av omständigheterna. Det vore nämligen ologiskt om institutionerna var skyldiga att tillämpa artikel 2.7 c i grundförordningen på ett sätt som visat sig vara felaktigt mot bakgrund av den bevisning som lagts fram i samband med interimsoversynen, endast av det skälet att en sådan tillämpning gjordes vid den ursprungliga undersökningen. Eftersom den bedömningen som gjordes i den angripna förordningen i förvarande fall grundades på faktiska omständigheter som var varaktiga och inte tillfälliga, bland annat snedvridningen av priset på bensen och det förhållandet att mervärdesskatten på 17 procent på export av bensen inte återbetalades fann tribunalen att den angripna förordningen inte strider mot artikel 11.3 i grundförordningen.

^{65/} Rådets genomförandeförordning (EU) nr 626/2012 av den 26 juni 2012 om ändring av genomförandeförordning (EU) nr 349/2012 om införande av en slutgiltig antidumpningstull på import av vinsyra med ursprung i Folkrepubliken Kina (EUT L 182, 2012, s. 1).

^{66/} Rådets förordning (EG) nr 1225/2009 av den 30 november 2009 om skydd mot dumpad import från länder som inte är medlemmar i Europeiska gemenskapen (EUT L 343, 2009, s. 51).

I det mål som gav upphov till domen av den 10 oktober 2017, *Kolachi Raj Industrial/kommissionen* (T-435/15, överklagad till domstolen⁶⁷, [EU:T:2017:712](#)), fick tribunalen tillfälle att förtydliga sin praxis avseende antidumpning, närmare bestämt vad avser villkoren för tillämpning av artikel 13.2 i grundförordningen, i vilken det fastställs under vilka omständigheter en hopsättningsverksamhet ska anses utgöra kringgående av de gällande åtgärderna. Sökanden hade deklarerat att denne köpt cykeldelar från Sri Lanka och Kina för att sedan sätta ihop cyklarna i Pakistan. Kommissionen hade förklarat att det ursprungsintyg/formulär A som utfärdats av Sri Lankas myndigheter och som sökanden tillhandahållit saknade tillräckligt bevisvärde. Kommissionen hade därför analogt tillämpat kriterierna i artikel 13.2 b i grundförordningen för att kontrollera dessa delars ursprung, på grundval av produktionskostnaderna för desamma.

Vad, för det första, avser frågan vad begreppen "kommer från" respektive "ursprung" spelar för roll vid tolkningen av artikel 13.2 i grundförordningen grundade sig tribunalen på domen *Starway/rådet*⁶⁸. Med utgångspunkt från denna dom kom tribunalen fram till att det i allmänhet visserligen är tillräckligt att vid tillämpningen av artikel 13.2 b i grundförordningen helt enkelt hänvisa till var de delar som används vid montering av en slutprodukt "kommer från", men att det ibland kan visa sig nödvändigt, vid tvivel, att kontrollera om inte delarna som "kommer från" ett tredjeland i själva verket har sitt ursprung i ett annat land. På grundval av de olika språkversionerna av grundförordningen slog tribunalen fast att begreppet "kommer från", i den mening som avses i artikel 13.2 a i grundförordningen, ska förstås som en hänvisning till den ifrågavarande importen och följaktligen till det exporterande landet.

Tribunalen angav, för det andra, att ursprungsintyg/formulär A visserligen kan anses ha ett bevisvärde vad avser ursprunget för de varor som det avser, men att detta bevisvärde ändå inte är absolut. Ett sådant intyg, som upprättats av ett tredjeland, binder nämligen inte unionen vad gäller ursprunget hos dessa varor eller förhindrar den att göra andra slags kontroller när det finns allvarliga och samstämmiga indicier som ger upphov till tvivel vad gäller det faktiska ursprunget hos de varor som intyget avser. Det följer i detta avseende av rättspraxis att efterkontrollerna i stor utsträckning skulle bli meningslösa om användningen av sådana intyg i sig berättigade till eftergift av tullen. Tribunalen underströk dessutom att det följer av artikel 6.8 i grundförordningen att utom i fall av bristande samarbete, ska i görligaste mån riktigheten av de uppgifter som lämnas av berörda parter, och som läggs till grund för de avgöranden som träffas, undersökas. Även denna bestämmelse legitimerar således inte bara möjligheten utan också skyldigheten för kommissionen att undersöka de handlingar som den fått in. Denna skyldighet inverkar naturligtvis inte på de särskilda förfaranden som föreskrivs för tullmyndigheterna i antidumpningssammanhang.

För det tredje och slutligen fann tribunalen att kommissionen, genom att analogt tillämpa artikel 13.2 b i grundförordningen, i själva verket hade undersökt huruvida tillverkningen av cykeldelar i Sri Lanka utgjorde ett kringgående av de antidumpningsåtgärder som påförts cykeldelar från Kina, vilket emellertid inte var föremålet för undersökningen. Det framgår nämligen av själva lydelsen i artikel 13.2 b i grundförordningen att denna är tillämplig på "hopsättningsverksamhet", och att regeln med 60 procent däri således avser det sammanlagda värdet av delarna i "den sammansatta produkten". Det är emellertid utrett att föremålet för undersökningen i förevarande fall inte var "hopsättning" av cyklar i Sri Lanka och att undersökningen över huvud taget inte avsåg cyklar som "satts ihop" i detta land. För övrigt är artikel 13.2 b i grundförordningen inte en ursprungsregel, varför den inte kan tillämpas analogt för att avgöra en varas ursprung, särskilt inte som kriterierna i artikel 13.2 b i grundförordningen är fundamentalt annorlunda än de kriterier som avser ursprung. Av detta följer att kommissionen i förevarande fall gjorde sig skyldig till felaktig rättstillämpning när den tillämpade artikel 13.2 i grundförordningen analogt.

^{67/} Mål C-709/17 P, *kommissionen/Kolachi Raj Industrial*.

^{68/} Dom av den 26 september 2000, T-80/97, [EU:T:2000:216](#).

XI. TILLSYN ÖVER FINANSSEKTORN

I domen av den 16 maj 2017, *Landeskreditbank Baden-Württemberg/ECB* (T-122/15, överklagad till domstolen⁶⁹, [EU:T:2017:337](#)), bekräftade tribunalen lagenligheten av det beslut genom vilket Europeiska centralbanken (ECB), i enlighet med bestämmelserna i artikel 6.4 i grundförordningen⁷⁰, betecknade sökanden, som är delstaten Baden-Württembergs (Tyskland) investerings- och utvecklingsbank, som en "betydande enhet". Denna klassificering medförde att nämnda bank omfattades av ensam tillsyn från ECB, istället för gemensam tillsyn inom ramen för den gemensamma tillsynsmekanismen (SSM). Sökanden ifrågasatte detta beslut.

Tribunalen förklarade, för det första, att det framgår av grundförordningens systematik att rådet har tilldelat ECB exklusiv behörighet avseende de uppgifter som avses i artikel 4.1 i den förordningen. Enligt tribunalen syftar artikel 6 i grundförordningen enbart till att göra det möjligt för de nationella myndigheterna att, inom ramen för SSM, och under ECB:s kontroll, på ett decentraliserat sätt genomföra dessa uppgifter avseende mindre betydande enheter och i fråga om de uppgifter som avses i artikel 4.1 b och 4.1 d-i) i grundförordningen.

Tribunalen underströk, för det andra, att det framgår av artikel 6.4 andra stycket i grundförordningen att klassificeringen av en enhet som "betydande" kan underlåtas i fall av "särskilda omständigheter", eftersom detta begrepp enligt artikel 70.2 i ramförordningen om SSM⁷¹, ska tolkas restriktivt. Då det i artikel 70.1 i nämnda förordning hänvisas till "särskilda och faktiska omständigheter som gör att det är olämpligt att klassificera en enhet som står under tillsyn som betydande med hänsyn till [grundförordningens] mål och principer", hänvisas det med nödvändighet enbart till det fallet att ECB:s direkta tillsyn, som aktualiseras genom klassificeringen av en enhet som "betydande", är mindre väl ägnad att uppnå grundförordningens mål än direkt tillsyn genom nationella myndigheter. Det följer däremot inte av en bokstavstolkning av artikel 70.1 i ramförordningen om SSM utifrån dess lydelse att den omfattar det fallet att en enhet omklassificeras från "betydande" till "mindre betydande" av det skälet att en direkt tillsyn genom nationella myndigheter inom ramen för SSM skulle vara lika väl ägnad att uppnå grundförordningens mål som en tillsyn som enbart utförs av ECB.

För det tredje och avslutningsvis påpekade tribunalen att tolkningen av artikel 70.1 i ramförordningen om SSM, mot bakgrund av de krav som följer av subsidiaritetsprincipen och proportionalitetsprincipen, inte heller kan leda till denna slutsats, eftersom de nationella myndigheterna genom SSM uppträder inom ramen för ett decentraliserat utövande av unionens exklusiva behörighet är den enda behörighet som kan påverkas av en direkt tillsyn av ECB medlemsstaternas principiella behörighet avseende genomförande av unionsrätten i sin egen rättsordning, vilken understryks i artikel 291.1 FEUF. Denna behörighets bevarande leder emellertid inte till en sådan tolkning av artikel 70.1 i ramförordningen om SSM, det vill säga att föreskriva en skyldighet att när en enhet som omfattas av villkoren för att klassificeras som betydande i artikel 6.4 i grundförordningen, från fall till fall pröva, huruvida den förordningens mål lika väl kan uppnås genom direkt tillsyn av nationella myndigheter. En sådan prövning skulle nämligen stå i direkt strid med två faktorer som har en grundläggande roll i uppbyggnaden av artikel 6.4 i grundförordningen, nämligen, dels principen att betydande enheter enbart står under ECB:s tillsyn, dels förekomsten av specifika villkor som gör det möjligt att klassificera betydelsen av ett finansinstitut. Tribunalen

^{69/} Mål C-450/17 P, *Landeskreditbank Baden-Württemberg*.

^{70/} Rådets förordning (EU) nr 1024/2013 av den 15 oktober 2013 om tilldelning av särskilda uppgifter till Europeiska centralbanken i fråga om politiken för tillsyn över kreditinstitut (EUT L 287, 2013, s. 63).

^{71/} Förordning (EU) nr 468/2014 av den 16 april 2014 om upprättande av ramen för samarbete inom den gemensamma tillsynsmekanismen mellan Europeiska centralbanken och nationella behöriga myndigheter samt med nationella utsedda myndigheter (nedan kallad ramförordningen om SSM) (EUT L 141, 2014, s. 1).

konstaterade därför att ECB agerade korrekt när den klassificerade sökanden som en "betydande enhet". Tribunalen ogillade således talan.

I de mål som gav upphov till domen av den 13 december 2017, *Crédit Mutuel Arkéa/ECB* (T-712/15, [EU:T:2017:900](#)), och dom av den 13 december 2017, *Crédit Mutuel Arkéa/ECB* (T-52/16, [EU:T:2017:902](#)), hade tribunalen tillfälle att pröva yrkanden om ogiltigförklaring av beslut som meddelats av ECB den 5 oktober 2015, om tillsynskraven avseende Crédit Mutuel, och av den 4 december 2015, om inrättande av nya tillsynskrav som gäller för denna grupp liksom de enheter som ingår i den. Sökanden bestred användningen av en gruppbaserad tillsyn av gruppen Crédit Mutuel via Confédération nationale du Crédit mutuel (nedan kallad CNCM) på grund av att denna inte är ett kreditinstitut, att det inte existerar någon "Crédit mutuel-grupp" och att ECB inte kan införa ytterligare kapitalkrav.

När det gäller yrkandena om ogiltigförklaring av beslutet av den 5 oktober 2015 ansåg tribunalen att sökanden fortfarande har rätt att väcka talan mot detta beslut, i syfte att undvika att en eventuell ogiltigförklaring av det beslut som upphävt det. Om beslutet av den 4 december 2015 ogiltigförklaras, ska parterna nämligen försättas i samma situation som före beslutets ikraftträdande, vilken på nytt skulle regleras av det angripna beslutet.

I de två målen yrkades att beslutet av den 5 oktober 2015 och beslutet av den 4 december 2015 skulle ogiltigförklaras. Tribunalen påpekade härvidlag att artikel 2.21 c i ramförordningen om SSM och de villkor som föreskrivs i artikel 10.1 i förordning (EU) nr 575/2013⁷² till vilka denna förstnämnda artikel hänvisar, ska tolkas på ett sätt som beaktar lagstiftarens avsikt att tillåta ECB att ha en global överblick över samtliga risker som kan påverka ett kreditinstitut och att undvika en uppdelning av tillsynen mellan ECB och de nationella myndigheterna, detta för att beakta syftet med grundförordningen. När det gäller själva syftet med artikel 10.1 i förordning nr 575/2013 påpekade tribunalen att denna förordning rör de tillsynskrav som är tillämpliga på kreditinstitut. I detta hänseende framgår syftet med artikel 10.1 i förordning nr 575/2013 tydligt av dess lydelse. De behöriga myndigheterna får härvidlag helt eller delvis bevilja undantag från förordningens krav för ett eller flera kreditinstitut i samma medlemsstat som permanent underställts ett centralt organ som övervakar dem och som är etablerat i samma medlemsstat. På samma sätt gör artikel 10.2 i förordning 575/2013 det möjligt att, på individuell basis, undanta det centrala organet från tillämpningen av samma tillsynskrav. I förevarande fall är villkoren i artikel 10.1 i förordning nr 575/2013 emellertid inte tillämpliga, enligt denna förordning, vid bedömningen av huruvida det finns en möjlighet till undantag från iakttagandet av kraven på individuell grund, utan är tillämpliga genom den hänvisning som görs i artikel 2.21 c i ramförordningen om SSM i syfte att kontrollera huruvida det föreligger en grupp som är underställd tillsyn. Av det ovan angivna följer i förevarande fall att endast syftena i artikel 2.21 c i ramförordningen om SSM är relevanta när det gäller tolkningen av denna förordning, oberoende av hänvisningen i denna till artikel 10.1 i förordning nr 575/2013.

Vad beträffar påståendet att CNCM inte är ett kreditinstitut förklarade tribunalen att det inte framgår av unionslagstiftningen angående tillsyn att begreppet "centralt organ" ska tolkas så, att det innefattar egenskapen av kreditinstitut. Tribunalen konstaterade vidare att Crédit Mutuel, via CNCM, uppfyller samtliga villkor som uppställs i unionslagstiftningen angående tillsyn för att kunna kvalificeras som "grupp", i den mening som avses i denna förordning. Tribunalen ansåg slutligen att ECB inte gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att ålägga sökanden ytterligare kapitalkrav med utgångspunkt från möjligheten att sökanden lämnar gruppen Crédit Mutuel.

^{72/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 575/2013 av den 26 juni 2013 om tillsynskrav för kreditinstitut och värdepappersföretag och om ändring av förordning (EU) nr 648/2012 (EUT L 176, 2013, s. 1, rättelser i EUT L 208, 2013, s. 68 och EUT L 321, 2013, s. 6).

Tribunalen avfärdade sammanfattningsvis sökandens argument om att CNCM inte är ett kreditinstitut, att det inte föreligger en grupp som står under tillsyn, i den mening som avses i artikel 2.21 led c i ramförordningen om SSM och i artikel 10 i förordning nr 575/2013, och om att det inte är möjligt att ålägga ytterligare kapitalkrav. Tribunalen ogillade därför helt talan i båda målen.

XII. UNIONSINSTITUTIONERNAS UPPHANDLINGAR

I domen av den 4 juli 2017, *European Dynamics Luxembourg m.fl./Europeiska unionens järnvägsbyrå* (T-392/15, [EU:T:2017:462](#)), preciserade tribunalen räckvidden dels av principerna om fri bevisföring och fri bevisprövning, dels av den upphandlande myndighetens motiveringsskyldighet när den finner att en anbudsgivarens anbud inte verkar vara onormalt lågt.

För det första erinrade tribunalen om att principen om fri bevisföring gäller i unionsrätten och att principen om fri bevisprövning är en naturlig följd av den förstnämnda principen. Den fria bevisprövningen innebär att parterna har möjlighet att vid unionsdomstolen lägga fram alla former av bevismedel som de erhållit på laglig väg och som de anser relevanta för att underbygga sina ståndpunkter. Principerna om fri bevisprövning och fri bevisföring ska emellertid förenas med de grundläggande principerna i unionsrätten såsom rätten till en rättvis rättegång och parternas likställdhet i processen. Den fria bevisföringen ska således förenas med rätten för var och en av parterna att försvara sina intressen oberoende av all yttre påverkan, särskilt från allmänhetens sida, och att skyddas mot att handlingarna i målet används på ett otillbörligt sätt. Av detta drog tribunalen slutsatsen att det följer av principen om fri bevisföring att en part vid tribunalen i princip har rätt att som bevisning åberopa handlingar som getts in i ett annat domstolsförfarande i vilket parten själv är part. Dessutom får det inte vara ett villkor att den part från vilken handlingen härrör först ger sitt samtycke för att en handling från ett annat mål vid tribunalen ska kunna tillåtas. Att den part från vilken handlingen härrör ger sitt samtycke kan visserligen vara relevant för att avgöra om användningen därav är tillbörlig, men att kräva att detta samtycke ska ges innan handlingen ges in till tribunalen, vid äventyr av att den annars inte kan tillåtas, ger den part från vilken handlingen härrör en rätt att undanta handlingen och därmed att frånta tribunalen möjligheten att uttala sig om huruvida användningen är tillbörlig och, följaktligen, uppfylla sin skyldighet att ge varje part en rimlig möjlighet att lägga fram sin sak, och sin bevisning, på villkor som inte ger denna part väsentliga nackdelar gentemot motparten, vilken ligger till grund för principen om parternas likställdhet i processen. Det ankommer således på tribunalen att varje gång göra en avvägning mellan den fria bevisföringen och skyddet mot otillbörlig användning av parternas rättegångshandlingar.

I det aktuella fallet hade svaranden bestritt att sökandena hade rätt att som bevisning åberopa en kopia av en rapport från Europeiska läkemedelsmyndighetens (EMA) utvärderingskommitté. Tribunalen konstaterade att sökandena innehade rapporten på grund av att de hade lämnat in ett anbud till följd av en anbudsinfördan avseende en offentlig upphandling som genomfördes av läkemedelsmyndigheten och att de, i egenskap av bortvalda anbudsgivare, hade efterfrågat skälen till att deras anbud förkastats. Sökandena hade följaktligen erhållit denna rapport på laglig väg. Den omständigheten att rapporten därefter hade utgjort en rättegångshandling i det mål som avgjordes genom en dom från tribunalen och att sökandena inte inhämtat EMA:s samtycke till att använda rapporten i det nu aktuella målet, gav inte stöd för att kvalificera dess användning som otillbörlig. Mot bakgrund av innehållet i denna handling och sökandenas fria bevisföring hade EMA dessutom inga skäl att motsätta sig att svaranden fick ta del av rapporten. Det skulle således ha stridit mot en god rättskipning om det inte hade tillåtits att handlingen åberopades, eftersom det på ett oskäligt sätt skulle ha begränsat sökandenas fria bevisföring.

Vidare framhöll tribunalen att den upphandlande myndighetens bedömning av huruvida det föreligger onormalt låga anbud ska göras i två steg. Först ska den upphandlande myndigheten bedöma huruvida anbud som getts

in "verkar vara" onormalt låga, det vill säga om det finns något som ger skäl att misstänka att så är fallet. Det förhåller sig i synnerhet så när priset i ett anbud är avsevärt lägre än priserna i de övriga anbud som lämnats in eller det normala marknadspriset. Om de inlämnade anbuden inte innehåller något som tyder på detta och således inte verkar vara onormalt låga, får den upphandlande myndigheten gå vidare med bedömningen av detta anbud och med upphandlingsförfarandet. Om det däremot finns något som ger skäl att misstänka att ett anbud kan vara onormalt lågt, ska den upphandlande myndigheten därefter kontrollera anbudets sammansättning för att försäkra sig om att det inte är onormalt lågt. I och med att kravet på motivering i synnerhet ska bedömas mot bakgrund av de tillämpliga rättsreglerna påverkar förekomsten av denna prövning i två steg räckvidden av den upphandlande myndighetens motiveringsskyldighet. När en upphandlande myndighet väljer ett anbud är den således inte skyldig att uttryckligen ange varför den inte anser att det valda anbudet verkar vara onormalt lågt varje gång en begäran om motivering ges in i enlighet med artikel 113.2 i budgetförordningen.⁷³ Om den upphandlande myndigheten väljer nämnda anbud innebär det indirekt men nödvändigtvis att den upphandlande myndigheten funnit att det inte fanns några tecken på att nämnda anbud var onormalt lågt. Sådana skäl ska däremot läggas fram för den anbudsgivare som inte valts ut och som uttryckligen begärt upplysningar därom.

XIII. SKILJEDOMSKLAUSUL

I domen av den 4 juli 2017, *Systema Teknolotzis/kommissionen* (T-234/15, [EU:T:2017:461](#)), väckte förmånstagaren för ett unionsfinansierat projekt talan vid tribunalen om ogiltigförklaring av ett av kommissionens beslut som var verkställbart för indrivning av felaktigt utbetalda belopp. Kommissionen hävdade att sökandens talan inte kunde tas upp till sakprövning av den anledningen att det angripna beslutet är ett bekräftande beslut i förhållande till kommissionens tidigare beslut att inte bevilja sökanden betalningslättnader.

Tribunalen erinrade om att när det finns ett bindande avtal mellan sökanden och en av unionsinstitutionerna kan talan väckas vid unionsdomstolarna enligt artikel 263 FEUF endast om den angripna akten är avsedd att ha bindande rättsverknningar som ligger utanför avtalsförhållandet mellan parterna och som uppkommer med anledning av myndighetsutövning som den avtalslutande institutionen anförtrots i egenskap av administrativ myndighet. Om unionsdomstolen förklarade sig behörig att pröva talan om ogiltigförklaring av sådana rent avtalsrättsliga akter, skulle den nämligen riskera inte bara att urholka artikel 272 FEUF, som gör det möjligt att ge unionsdomstolarna domsrätt genom en skiljedomsklausul, utan också, i de fall där avtalet inte innehåller en sådan klausul, att utvidga domsrätten utanför de gränser som fastställs i artikel 274 FEUF, som ger nationella domstolar ordinarie behörighet att döma i tvister i vilka unionen är part.

Talan kan väckas enligt artikel 263 FEUF mot verkställbara beslut i den mening som avses i artikel 299 FEUF, såsom det ifrågavarande beslutet i förevarande fall, på så sätt att det endast är vid den domstol som prövar talan om ogiltigförklaring som det kan bestridas att ett sådant beslut är välgrundat. Tribunalen har även bedömt att det i synnerhet förhåller sig så när ett verkställbart beslut har antagits i syfte att kräva in en fordran som uppkommit genom ett avtal som ingåtts med en institution. Antagandet av ett verkställbart beslut utgör nämligen ett uttryck för kommissionens myndighetsutövning och innebär ett slutgiltigt fastställande av dess avsikt att fullfölja indrivningen av sina fordringar.

För att det angripna beslutet i förevarande fall ska kunna anses vara enbart bekräftande, är det enligt tribunalen bland annat av betydelse att de akter som kommissionen tidigare har antagit kan kvalificeras som beslut mot vilka talan om ogiltigförklaring kan väckas. Dessa beslut av kommissionen att inte bevilja sökanden betalningslättnader,

^{73/} Europaparlamentets och Rådets förordning (EU, Euratom) nr 966/2012 av den 25 oktober 2012 om finansiella regler för unionens allmänna budget och om upphävande av rådets förordning (EG, Euratom) nr 1605/2002 (UT L 298, 2012, s. 1).

vilka i förevarande fall utgör de akter som kommissionen tidigare har antagit, har emellertid inga bindande rättsverkningar som ligger utanför avtalsförhållandet mellan kommissionen och sökanden. Dessa avslagsbeslut har inte heller tillkommit genom myndighetsutövning som kommissionen anförtrotts i egenskap av administrativ myndighet. Avslagsbesluten kan således inte kvalificeras som tidigare antagna rättsakter i enlighet med den rättspraxis som gäller rent bekräftande rättsakter. Det kan slutligen inte vara fråga om ett kringgående av fristen för att väcka talan om ogiltigförklaring, eftersom de aktuella avslagsbesluten hänför sig till avtalsförhållandena mellan kommissionen och sökanden och eftersom bestridanden som görs vid unionsdomstolen, enligt artikel 272 FEUF, av rättigheter och skyldigheter enligt avtal inte omfattas av samma talfrist. Kommissionen hade således inte fog för sitt påstående att sökandens talan inte kunde tas upp till sakprövning.

XIV. TILLGÅNG TILL INSTITUTIONERNAS HANDLINGAR

Under år 2017 fick tribunalen möjlighet att meddela flera viktiga domar om tillgång till handlingar. Tribunalen uttalade sig bland annat angående villkoren för tillgång till handlingar i ett ärende gällande missbruk av dominerande ställning och handlingar som upprättats av en medlemsstat inom ramen för en fördragsbrottstalan. Tribunalen uttalade sig även gällande tillgång till handlingar som innehas av Europeiska kemikaliemyndigheten (Echa) i ett tillståndsförfarande gällande ett kemiskt ämne och handlingar gällande anbudsfrågningar avseende samtliga delar som avses med en anbudsinfordran.

1. HANDLINGAR I ETT ÄRENDE GÄLLANDE MISSBRUK AV DOMINERANDE STÄLLNING

I målet som ledde till domen av den 28 mars 2017, *Deutsche Telekom/Commission* (T-210/15, [EU:T:2017:224](#)), prövade tribunalen lagenligheten av kommissionens beslut om att avslå sökandens begäran om tillgång till samtliga handlingar i det ärende som hade inletts gällande sökandens eventuella missbruk av sin dominerande ställning. Kommissionen motiverade sitt avslag med att det förelåg en allmän presumtionsregel enligt vilken åtgärden att lämna ut sådana handlingar i princip skadar de berörda företagens affärsintressen och utredningens syften.

Tribunalen angav att den rättspraxis som har utvecklats i fråga om tillgång till handlingar i ärenden som har inletts i ett förfarande om en konkurrensbegränsande samverkan, ska tillämpas analogt och av samma skäl på tillgång till handlingar i ett ärende som inletts i ett förfarande om missbruk av dominerande ställning. Enligt denna rättspraxis hade kommissionen, utan att göra en individuell och konkret prövning av var och en av dessa handlingar, rätt att presumera att ett utlämnande av dem i princip skulle undergräva såväl skyddet för syftet med inspektioner och utredningar som skyddet för de inblandade företagens affärsintressen. Det saknade betydelse att det var fråga om såväl handlingar som kommissionen hade utväxlat med parter i förfarandet eller med tredje part, som interna handlingar som kommissionen hade upprättat för att handlägga det aktuella ärendet.

Vad gäller förfarandena för tillämpning av artikel 102 FEUF kunde en sådan allmän presumtionsregel enligt tribunalen nämligen grundas på de bestämmelser i förordning nr 1/2003 och förordning nr 773/2004 som specifikt reglerar rätten till handlingar i kommissionens ärenden avseende dessa förfaranden. Om en generell rätt till tillgång till handlingar, som utväxlats i ett ärende enligt artikel 102 FEUF mellan kommissionen och de företag

som berördes av förfarandet eller tredje man, beviljades med stöd av förordning nr 1049/2001⁷⁴, skulle det under dessa omständigheter riskera att äventyra den balans som unionslagstiftaren har velat säkerställa i förordningarna nr 1/2003 och nr 773/2004 mellan, å ena sidan, de berörda företagens skyldighet att förse kommissionen med potentiellt känsliga affärsuppgifter och, å andra sidan, tillförsäkrandet av ett förstärkt skydd för de till kommissionen ingivna upplysningar som är sekretessbelagda eller utgör affärshemligheter. Med beaktande av det slags intressen som skyddas måste det dessutom anses att en allmän presumptionsregel gör sig gällande oavsett om ansökan avser ett avslutat eller pågående förfarande. Tribunalen bedömde således i det förevarande fallet att talan skulle ogillas.

2. HANDLINGAR SOM UPPRÄTTATS AV EN MEDLEMSSTAT I SAMBAND MED ETT FÖRDRAGSBROTTSFÖRFARANDE

I målet som ledde till domen av den 28 april 2017, *Gameart/Commission* (T-264/15, [EU:T:2017:290](#)), prövade tribunalen för första gången frågan huruvida handlingar som har upprättats av en medlemsstat avseende ett fördragsbrottsförfarande, kunde anses utgöra handlingar som härrör från en institution i den mening som avses i artikel 5 i förordning nr 1049/2001, på så sätt att denna institution skulle vara behörig att pröva en ansökan om tillgång till dessa handlingar, som har hänskjutits av en medlemsstat på de villkor som föreskrivs i andra stycket i denna artikel. Bakgrunden till målet var en ansökan som sökanden hade lämnat in till det polska utrikesministeriet om tillgång till handlingar rörande de förfaranden som kommissionen hade inlett för att utreda huruvida den polska lagen om hasardspel stred mot unionsrätten. Vidare hade sökanden begärt att få tillgång till kopior, som utrikesministeriet innehade, av skrivelser som Republiken Polen tillställt kommissionen inom ramen för samma förfaranden. Efter det att utrikesministeriet hade hänskjutit denna ansökan till kommissionen, avlog denna institution ansökan om tillgång till de begärda handlingarna och grundade sig härvidlag på det undantag som föreskrivs i artikel 4.2 tredje strecksatsen i förordning nr 1049/2001 avseende skyddet för syftet med inspektioner, utredningar och revisioner. Sökanden bestred detta avslag och gjorde gällande att kommissionen saknade behörighet att fatta beslut om sökandens ansökan om tillgång till de omtvistade handlingarna, eftersom de inte omfattades av tillämpningsområdet för förordning nr 1049/2001. Sökanden anförde i synnerhet att artikel 5 andra stycket i denna förordning inte kan tillämpas på de aktuella handlingarna, eftersom bestämmelsen endast gällde unionsinstitutionernas handlingar.

Tribunalen angav i detta avseende att med undantag för de fall som särskilt föreskrivs i artikel 5 i förordning nr 1049/2001 och då detta dikteras av de krav som följer av skyldigheten till lojalt samarbete enligt artikel 4.3 FEU, regleras ansökningar om tillgång till handlingar som nationella myndigheter innehar, även då sådana handlingar härrör från unionsinstitutionerna, även fortsättningsvis av de nationella bestämmelser som är tillämpliga på de nämnda myndigheterna, utan att bestämmelserna i förordning nr 1049/2001 ersätter dessa. Tribunalen noterar emellertid att artikel 5 i förordning nr 1049/2001 inte föreskriver någon möjlighet att hänskjuta en ansökan om tillgång till handlingar som härrör från en medlemsstat till kommissionen. Det följer nämligen uttryckligen av bestämmelsens ordalydelse att dess materiella tillämpningsområde är begränsat till handlingar "som härrör från" unionens institutioner. Kommissionen saknade därmed behörighet att pröva ansökan om tillgång till de omtvistade handlingarna.

Denna bedömning vederlades enligt tribunalen inte av kommissionens och intervenienternas argument att kommissionen var behörig att pröva en ansökan om tillgång till handlingar som härrör från Republiken Polen på grund av att dessa handlingar innehades av kommissionen, i den mening som avses i artikel 2.3 i förordning

^{74/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1049/2001 av den 30 maj 2001 om allmänhetens tillgång till Europaparlamentets, rådets och kommissionens handlingar (EGT 2001, L 145, s. 43).

nr 1049/2001. För att kommissionen skulle vara behörig att anta ett beslut att bevilja eller neka tillgång till en handling som den innehar krävs det att nämnda institution har mottagit en ansökan om tillgång till denna handling och att ansökan framställts i vederbörlig ordning på de villkor som föreskrivs i artiklarna 2.4 och 6 i förordning nr 1049/2001 av en sådan fysisk eller juridisk person som avses i artikel 2.1 och 2.2 i samma förordning eller att ansökan har hänskjutits i vederbörlig ordning av en medlemsstat på de villkor som föreskrivs i artikel 5 i nämnda förordning. I förevarande fall hade kommissionen emellertid inte mottagit någon ansökan i vederbörlig ordning, varken av sökanden eller av Republiken Polen.

3. HANDLINGARNA SOM INNEHAS AV KEMIKALIEMYNDIGHETEN I ETT TILLSTÅNDSFÖRFARANDE GÄLLANDE ETT KEMISKT ÄMNE

I målet som ledde till domen av den 13 januari 2017, *Deza/Echa* (T-474/14, [EU:T:2017:4](#)), väcktes talan vid tribunalen om ogiltigförklaring av ett beslut av Europeiska kemikaliemyndigheten (Echa) att medge tredje parter tillgång till vissa handlingar som sökanden hade gett in i samband med ett ärende enligt förordning (EG) nr 1907/2006⁷⁵, gällande tillstånd att använda ett kemiskt ämne. Till stöd för sin talan hade sökanden bland annat gjort gällande att det förekommer en generell presumtion för att den information som framställs inom ramen för tillståndsförfarandet enligt nämnda förordning är konfidentiell.

Tribunalen påpekade i detta avseende att i motsats till de situationer i vilka domstolen och tribunalen har slagit fast att de allmänna presumptionerna om nekad tillgång till handlingarna var tillämpliga, regleras emellertid i förordning nr 1907/2006 uttryckligen förhållandet mellan denna förordning och förordning nr 1049/2001. I artikel 118 i förordning nr 1907/2006 föreskrivs att förordning nr 1049/2001 ska tillämpas på handlingar som Echa förfogar över. I förordningen regleras inte restriktivt hanteringen av handlingarna i ett tillståndsförfarande gällande ett kemiskt ämne. Någon generell presumptionsregel om nekad tillgång till de ifrågavarande handlingarna följer således inte av bestämmelserna i förordning nr 1907/2006. Följaktligen kan det inte fastställas att de handlingar som utlämnats till Echa inom ramen för ett tillståndsförfarande enligt förordning nr 1907/2006, i deras helhet ska betraktas som uppenbart innefattade i undantaget för skydd för tillståndssökandenas affärsintressen. Även om detta undantag, i förekommande fall, var tillämpligt på vissa av de handlingar som lämnats ut till Echa, var detta inte nödvändigtvis fallet för alla handlingarna eller för dessa handlingar i deras helhet. Det ankom i vart fall på Echa att försäkra sig om att så är fallet genom att göra en konkret och faktisk prövning av varje handling, vilket krävs enligt artikel 4.2 första strecksatsen i förordning nr 1049/2001.

Tribunalen erinrade dessutom om att även om principen att allmänheten ska ha största möjliga tillgång till handlingar ska iakttas vad gäller handlingar som Echa innehar, är denna princip föremål för vissa begränsningar som grundar sig på hänsyn till allmänna eller privata intressen. Tribunalen ansåg emellertid att utlämnandet i förevarande fall av de omtvistade handlingarna som endast bestod i en ansamling av beskrivande uppgifter, vilka var tillgängliga för allmänheten, inte föreföll kunna räkna för att skada sökandens kommersiella intressen. Enligt tribunalen var det endast om dessa bedömningar som gjorts av tillståndssökanden vid detta sammanställningsarbete hade inneburit ett mervärde – det vill säga att de, exempelvis, hade utgjort nya vetenskapliga slutsatser eller överväganden avseende en nytänkande strategi som kunde ge företaget en kommersiell fördel framför dess konkurrenter – som de skulle ha omfattats av de affärsintressen vars skydd säkerställs genom artikel 4.2 i förordning nr 1049/2001.

^{75/} Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1907/2006 av den 18 december 2006 om registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach), inrättande av en europeisk kemikaliemyndighet, ändring av direktiv 1999/45/EG och upphävande av rådets förordning (EEG) nr 793/93 och kommissionens förordning (EG) nr 1488/94 samt rådets direktiv 76/769/EEG och kommissionens direktiv 91/155/EEG, 93/67/EEG, 93/105/EG och 2000/21/EG (EUT L 396, 2006, s. 1, och rättelse i EUT L 136, 2007, s. 3).

4. HANDLINGAR GÄLLANDE ANBUDSFÖRFRÅGNINGAR AVSEENDE SAMTLIGA DELAR SOM AVSES MED EN ANBUDSINFORDRAN

I målet som ledde till domen av den 14 december 2017, *Evropaïki Dynamiki/parlamentet* (T-136/15, [EU:T:2017:915](#)), prövade tribunalen lagenligheten av parlamentets beslut att neka sökanden tillgång till dess handlingar gällande anbudsfrågor avseende samtliga delar som avsågs med en anbudsinfordran som denna institution hade utlyst. Parlamentet hade avslagit sökandens begäran med hänvisning till undantaget från rätten till tillgång till handlingar med hänsyn till skyddet för affärsintressen.

När det gäller detta undantag har tribunalen påpekat att det visserligen är riktigt att domstolen i flera mål har erkänt att det finns en generell presumtion för sekretess avseende vissa kategorier av handlingar på grund av deras karaktär, bland annat när det gäller anbud som anbudsgivare lämnat inom ramen för genomförandet av offentlig upphandling⁷⁶. Med avseende på anbudsfrågor kan emellertid en allmän presumtion om undergrävande av skyddet för affärsintressen inte grundas vare sig på rättspraxis om tillgång till anbudsgivares anbud, eller, mera allmänt, på ett resonemang som är analogt med resonemanget i domen *kommissionen/Technische Glaswerke Ilmenau*⁷⁷, avseende granskningsförfaranden gällande statliga stödåtgärder, och domen *kommission/Éditions Odile Jacob*⁷⁸, rörande en företagskoncentration. De mål som avgjordes genom dessa båda domar har nämligen ett gemensamt särdrag, närmare bestämt förekomsten av specifika bestämmelser, som var klart avgränsade från förordning nr 1049/2001, vilka just begränsade tillgången till den akt eller de handlingar som hade efterfrågats, vad gällde såväl personerna som uppgifterna. Till skillnad från ett meddelande om upphandling och ett meddelande om avslutad upphandling, omfattas inte en anbudsfråga som den upphandlande myndigheten har utformat i syfte att genomföra ett ramkontrakt av någon särskild bestämmelse i budgetförordningen eller i delegerade förordningen (EU) nr 1268/2012⁷⁹ som skulle definiera eller precis avgränsa vilka uppgifter däri som den upphandlande myndigheten ska eller kan lämna ut till anbudsgivare eller andra anbudssökande. Budgetförordningen och delegerade förordningen kan följaktligen inte anses innehålla precisa bestämmelser om utlämnande av uppgifter i anbudsfrågor som den upphandlande myndigheten har utformat i syfte att genomföra ett ramkontrakt.

Tribunalen har vidare angett att med beaktande av arten av och syftet med en anbudsfråga som den upphandlande myndigheten har utformat i syfte att genomföra ett ramkontrakt, kan det inte presumeras att en sådan handling innehåller ekonomiska och tekniska uppgifter vilka avser kontraktsparten eller redogör i detalj för kontraktspartens specifika know-how. Det är tvärtom så, att en anbudsfråga som kommer från den upphandlande myndigheten, och inte från dess kontraktsparter, som regel innehåller en beskrivning av de uppgifter som den upphandlande myndigheten önskar få utförda enligt det ramkontrakt som myndigheten har ingått med kontraktsparten. Det är i princip endast i svaret på denna anbudsfråga som kontraktsparten ger detaljerad information om de tjänster som den anser sig kunna tillhandahålla den upphandlande myndigheten, profilen på de experter som den kan ställa till förfogande och kostnaden för sina tjänster. Parlamentet kunde för övrigt inte göra gällande att utlämnandet av anbudsfrågorna skulle undergräva dess egna intressen på så sätt att det skulle kunna avslöja dess "upphandlarprofil" på marknaden. Parlamentet kunde följaktligen inte åberopa det undantag från rätten till tillgång som föreskrivs i artikel 4.2 första strecksatsen i förordning nr 1049/2001,

^{76/} Se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 januari 2013, *Cosepuri/EFSA*, T-339/10 och T-532/10, [EU:T:2013:38](#), punkt 101, och dom av den 21 september 2016, *Secolux/kommissionen*, T-363/14, [EU:T:2016:521](#), punkt 59.

^{77/} Dom av den 29 juni 2010, C-139/07 P, [EU:C:2010:376](#).

^{78/} Dom av den 28 juni 2012, C-404/10 P, [EU:C:2012:393](#).

^{79/} Kommissionens delegerade förordning (EU) nr 1268/2012 av den 29 oktober 2012 om tillämpningsföreskrifter för budgetförordningen (EUT L 2012, 362, s. 1).

avseende skyddet för affärsintressen, till stöd för beslutet att inte genomföra en konkret och individuell prövning av de begärda handlingarna.

Vad gäller frågan huruvida avsteg från skyldigheten att göra en konkret och individuell prövning av de begärda handlingarna kan tolereras på grund av förekomsten av en orimlig arbetsbörda, ska tribunalen pröva om de tre kumulativa villkor som har fastställts i rättspraxis är för handen. För det första ska tribunalen pröva om den arbetsbörda som den konkreta och individuella prövningen av de begärda handlingarna innebär är orimlig, för det andra om parlamentet har försökt samråda med sökandebolaget och för det tredje om parlamentet konkret har övervägt de alternativa lösningar som är mindre ingripande än en konkret och individuell prövning av handlingarna. Tribunalen bedömde att parlamentet – under de mycket speciella omständigheterna i förevarande fall samt med beaktande av den arbetsinsats som krävdes, det förslag som parlamentet hade formulerat och sökandebolagets attityd – kunde åberopa en orimlig arbetsbörda till stöd för sitt beslut att inte göra någon konkret och individuell prövning av samtliga begärda handlingar utan att därvid vara skyldigt att, i avsaknad av andra tänkbara alternativ, i sitt beslut i detalj ange skälen för att dessa andra alternativ också skulle innebära en orimlig arbetsbörda. Parlamentet kunde följaktligen avslå ansökan om tillgång till dessa handlingar i dess helhet, utan att det var nödvändigt att anmoda parlamentet att förete en kopia av de handlingar som det faktiskt hade prövat.

XV. PERSONALMÅL

Under år 2017 genomgick rättspraxis på personalmålsområdet en genomgripande utveckling.

I det mål som avgjordes genom dom av den 24 april 2017, **HF/parlamentet** (T-584/16, [EU:T:2017:282](#)), skulle tribunalen ta ställning till en talan om ogiltigförklaring av parlamentets beslut att inte förnya sökandens avtal om kontraktsanställning för övriga uppgifter.

Tribunalen slog i detta avseende fast att för att den myndighet som är behörig att ingå anställningsavtal på Europaparlamentets vägnar (nedan kallad anställningsmyndigheten) ska kunna anses ha fattat ett beslut om förnyelse av ett avtal, måste det vara resultatet av anställningsmyndighetens omprövning av tjänstens och den berörda personens intressen. Anställningsmyndigheten måste ha gjort en ny bedömning utifrån lydelsen i det ursprungliga avtalet där det redan angavs när avtalet skulle upphöra att gälla. Ett dylikt beslut kan endast tillskrivas administrationen om det antagits efter ett förfarande som uttryckligen föreskrivs, eller som svar på en begäran enligt artikel 90.1 i tjänsteföreskrifter för tjänstemän i Europeiska unionen (nedan kallade tjänsteföreskrifterna) som sökanden framställt i egenskap av person som omfattas av tjänsteföreskrifterna.

Tribunalen konstaterade vidare att i en situation där anställningsmyndigheten beslutar att inte utnyttja sin rätt enligt anställningsvillkoren för övriga anställda i Europeiska unionen (nedan kallade anställningsvillkoren) att förlänga en anställds anställningsavtal, såvitt en sådan rätt föreskrivs i anställningsvillkoren, så får ett sådant beslut att inte förnya avtalet endast fattas efter det att den berörda personen beretts tillfälle att framföra sin ståndpunkt, eventuellt genom en enkel underrättelse från anställningsmyndigheten till vederbörande om att nämnda rätt inte utnyttjas samt skälen härför. Denna underrättelse kan ske skriftligen eller muntligen och kan vara kortfattad. Skriftväxlingen eller samtalet ska initieras av anställningsmyndigheten, som har bevisbördan härför. I förevarande fall konstaterade tribunalen att anställningsmyndigheten åsidosatt sökandens rätt att yttra sig. Även om sökanden hade hörts formellt innan det angripna beslutet fattades, anser tribunalen, mot bakgrund av de argument som sökanden anfört i domstolsförfarandet, att fullgörandet av denna formalitet inte skulle ha kunnat leda till något annat resultat vad beträffar förnyelsen av hennes avtal.

I det mål som avgjordes genom dom av den 24 april 2017, **HF/parlamentet** (T-570/16, [EU:T:2017:283](#)), prövade tribunalen en talan väckt mot ett påstått tyst beslut av administrationen (i det här fallet ånyo parlamentets

anställningsmyndighet) att avslå en begäran om bistånd på grund av mobbning enligt artikel 24 i tjänsteföreskrifterna. Målet gav tribunalen tillfälle att klargöra räckvidden av ett administrativt beslut att inleda en administrativ utredning som svar på en begäran enligt artikel 90.1 i tjänsteföreskrifterna, där det anges att administrationen ska lämna svar inom en tidsfrist på fyra månader.

Efter att ha erinrat om den rättspraxis enligt vilken administrationen ska agera skyndsamt om det föreligger tillräckliga bevis för att mobbning förekommit, i syfte att utreda de påstådda omständigheterna⁸⁰, fann tribunalen att när anställningsmyndigheten inte besvarar en ansökan om bistånd inom den tidsfrist på fyra månader som föreskrivs i artikel 90.1 i tjänsteföreskrifterna, finns det anledning att anse att denna myndighet har fattat ett tyst beslut om avslag på nämnda ansökan om bistånd. I ett sådant fall får det nämligen presumeras att denna myndighet inte ansett att det som den berörde anfört till stöd för sin ansökan om bistånd utgör tillräckliga prima facie-bevis för att de omständigheter som gjorts gällande verkligen förevarit, med följderna att biståndsplikten inträder, varvid detta, i förevarande fall skulle innebära att artikel 12a i tjänsteföreskrifterna åsidosatts.

En sådan situation skiljer sig emellertid enligt tribunalen från den som föreligger i förevarande mål där anställningsmyndigheten, som svar på en ansökan om bistånd, förklarar sig ha fått prima facie-bevis av sådan art att den anser att en administrativ utredning måste inledas för att avgöra huruvida de påstådda omständigheterna verkligen utgjorde mobbning eller sexuella trakasserier, i den mening som avses i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna. I en sådan situation måste denna utredning verkligen fullföljas, så att administrationen, med ledning från utredningsrapportens slutsatser, slutligen kan ta ställning i frågan, och antingen besluta att avskryva ansökan om bistånd eller, när påståendena om de faktiska omständigheterna visar sig stämma och dessa omständigheter omfattas av tillämpningsområdet för artikel 12a i tjänsteföreskrifterna, exempelvis inleda ett disciplinförfarande för att i förekommande fall vidta disciplinåtgärder mot den påstådde mobbaren. Syftet med den administrativa utredningen är enligt tribunalen emellertid att bekräfta eller vederlägga att det förekommit mobbning, i den mening som avses i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna, varför anställningsmyndigheten inte får föregå utredningens resultat. Den ska således inte ta ställning, ens underförstått, i frågan huruvida mobbning förekommit på det sätt som påstås innan den fått del av resultatet av den administrativa utredningen. Tribunalen preciserade härvidlag att administrationen i ett sådant fall förblir skyldig att verkligen slutföra den administrativa utredningen, och detta även i ett fall där den påstådda mobbningen under mellantiden har upphört, och till och med om den som ingett ansökan om bistånd eller den påstådde mobbaren har lämnat institutionen. Till skillnad från vad som är fallet vad avser disciplinärenden finns det emellertid i tjänsteföreskrifterna ingen särskild bestämmelse om tidsfrister för administrationens genomförande av en administrativ utredning, däribland vad gäller fall av mobbning. Den omständigheten att en administrativ utredning, som inletts som svar på en ansökan om bistånd inom fyra månader efter denna ansökan, fortfarande pågår fyra månader efter ansökan ska således inte tolkas så, att administrationen fattat ett tyst beslut varigenom anställningsmyndigheten förnekat att de omständigheter som gjorts gällande i ansökan om bistånd verkligen förevarit eller varigenom denna förklarar att nämnda omständigheter inte ska betecknas som mobbning, i den mening som avses i artikel 12a i tjänsteföreskrifterna.

I det mål som avgjordes genom dom av den 14 september 2017, **Bodson m.fl./EIB** (T-504/16 och T-505/16, [EU:T:2017:603](#)), prövade tribunalen ett yrkande från sökandena – anställda vid Europeiska investeringsbanken (EIB) – om ogiltigförklaring av de beslut som framgår av sökandens lönespecifikationer avseende februari år 2013 och följande månader, vilka med avseende på sökandena utgjorde tillämpning av EIB:s styrelses beslut av den 18 december 2012 och EIB:s direktions beslut av den 29 januari 2013. Sökandena framställde en invändning om att nämnda beslut, vilka tillämpades genom de beslut som framgår av de omtvistade lönespecifikationerna, var rättsstridiga. Denna rättsstridighet grundar sig på att besluten inte gjorde det möjligt att tillämpa den metod

^{80/} Dom av den 26 januari 1989, **Koutchoumoff/kommissionen**, 224/87, [EU:C:1989:38](#), punkterna 15 och 16; dom av den 25 oktober 2007, **Lo Giudice/kommissionen**, T-154/05, [EU:T:2007:322](#), punkt 136, och dom av den oktober 2015, **CH/parlamentet**, F-132/14, [EU:F:2015:115](#), punkt 87.

som införts genom beslutet av EIB:s styrelse av den 22 september 2009, som var avsett att täcka en period på sju år, enligt vilken metod den årliga anpassningen av grundlöneskalan var resultatet av en beräkning på grundval av inflationstakten i Luxemburg.

Tribunalen påpekade inledningsvis att EIB förvisso inte bestritt att en tillämpning av 2009 års metod borde ha medfört en större ökning av grundlönen än den som sökandena faktiskt hade erhållit men att banken bland annat gjort gällande att denna metod inte var bindande, och att den under alla omständigheter hade ändrats genom de beslut som angripits genom invändningen.

Tribunalen underkände emellertid dessa argument. Vad för det första gäller den bindande karaktären av 2009 års metod, erinrade tribunalen om att EIB förfogar över ett utrymme för skönsmässig bedömning för att ensidigt fastställa och ändra de olika delarna av de anställdas lön, och därmed för att fastställa och uppdatera skalan för de anställdas grundlön. Tribunalen betonade emellertid att när EIB använder detta utrymme för skönsmässig bedömning kan den besluta att i ett första skede och för en viss tidsperiod anta förutbestämda kriterier, som i ett andra skede reglerar hur de regelbundna uppdateringarna av skalan för de anställdas grundlön ska genomföras, och därmed åta sig en skyldighet att under nyssnämnda tidsperiod iaktta dessa kriterier vid de årliga anpassningarna av nämnda skala. Mot denna bakgrund fann tribunalen att EIB, genom att anta beslutet av den 22 september 2009, har åtagit sig genom ett självständigt beslut att under beslutets giltighetstid, det vill säga sju år, iaktta 2009 års metod vid utövandet av sitt utrymme för skönsmässig bedömning. Följaktligen kan EIB inte göra gällande att den, inom ramen för den årliga anpassningen av skalan för grundlön, förfogade över ett utrymme för skönsmässig bedömning som gick utöver de kriterier som fastställdes genom nämnda metod.

Vad, för det andra, gäller den ändring av beräkningsmetoden för 2009 som gjordes genom de beslut vilka angripits med stöd av en invändning, noterade tribunalen att beslutet av den 18 december 2012 inte innehåller någon bestämmelse varigenom beslutet om införande av 2009 års metod upphävts, avbrutits eller ändrats. Det innehåller inte ens någon hänvisning till detta beslut. Tribunalen noterade vidare att även om båda dessa beslut antagits av samma organ och enligt samma förfarande, skiljer de sig till natur och syfte. Beslutet av den 22 september 2009 antogs förvisso inom ramen för budgetförfarandet för år 2010, men uppvisar likväl kännetecknen av en flerårig regleringsåtgärd då det inför en metod som för flera år reglerar den årliga anpassningen av en del av personalens lön, det vill säga skalan för grundlön. Beslutet av den 18 december 2012 är däremot en huvudsakligen budgetär rättsakt varigenom EIB:s verksamhetsplan för åren 2013–2015 antogs och inom ramen härför fastställdes ökningstakten för budgeten för personalkostnader för personal i aktiv tjänst för ett visst år, i förevarande fall år 2013. Det har inte heller hävdats att nyssnämnda beslut innehöll bestämmelser som reglerade EIB:s anställdas löner. Vid dessa förhållanden kan beslutet av den 18 december 2012 inte anses ha ändrat 2009 års metod. Detsamma gäller av samma skäl och i än högre grad beslutet av den 29 januari 2013, eftersom det härrör från direktionen och inte från styrelsen.

Tribunalen drog följaktligen slutsatsen att besluten av den 18 december 2012 och den 29 januari 2013 åsidosatte beslutet av den 22 september 2009 och därför är rättsstridiga. Detta gäller också för de beslut som återfinns i sökandenas lönespecifikationer för februari 2013 och efterföljande månader och som fattas på grundval av dessa beslut.

I domen av den 26 oktober 2017, **Paraskevaidis/Cedefop** (T-601/16, [EU:T:2017:757](#)), prövade tribunalen en talan med yrkande dels om ogiltigförklaring av det beslut som fattades av direktören för Det europeiska centrumet för utveckling av yrkesutbildning (Cedefop) den 4 november 2015 att inte befordra sökanden till lönegrad AD 12 under befordringsförfarandet 2015, dels om ersättning för den skada som sökanden påstått sig ha lidit till följd av detta beslut. Sökanden gjorde bland annat gällande att det omtvistade beslutet var behäftat med en bristfällig motivering. Sökanden menade att beslutet endast innehåller en förteckning med namn på befordrade tjänstemän. Han anförde vidare att då avslaget på hans klagomål skett genom ett tyst beslut saknade det helt motivering.

Tribunalen erinrade om att den myndighet som är behörig att sluta anställningsavtal (nedan kallad tillsättningsmyndigheten) visserligen inte är skyldig att motivera ett beslut om befordran, vare sig för den som beslutet riktar sig till eller för de tjänstemän som inte befordrats, men att den är skyldig att motivera ett beslut om avslag på ett klagomål som en icke befordrad tjänsteman har anfört enligt artikel 90.2 i tjänsteföreskrifterna. Motiveringen till beslutet om avslag ska nämligen sammanfalla med motiveringen till det beslut som klagomålet avser. Motiveringen ska således ges senast i samband med att klagomålet avslås. Tribunalen påpekade vidare att ett beslut ska anses tillräckligt motiverat när det tillkommit i en kontext som var känd av den berörde tjänstemannen och som ger vederbörande möjlighet att förstå omfattningen av det beslut som fattats avseende honom eller henne. Med hänsyn till motiveringsskyldighetens betydelse för rätten till försvar, är det endast i undantagsfall som den kontext som kringgärdat tillkomsten av ett beslut att inte befordra en person – vilket sedan underförstått fastställts efter klagomål – kan anses utgöra en början till motivering av detta beslut. En början till motivering kan inte anses föreligga om tillsättningsmyndigheten underlåtit att lämna några upplysningar alls avseende sökandens specifika situation och jämförelsen av hans kvalifikationer med övriga befordringsbara tjänstemäns kvalifikationer med avseende på de kriterier som föreskrivs i artikel 45 i tjänsteföreskrifterna.

I förevarande fall anser tribunalen att enbart det förhållandet att viss kritik riktades mot sökanden i hans betygsrapporter, e-postmeddelanden och skrivelser, ibland mycket gamla, inte räckte för att han skulle ha haft möjlighet att förstå hur kriterierna i artikel 45 i tjänsteföreskrifterna hade tillämpats på hans situation för att – sedan en jämförelse av befordringsbara tjänstemäns kvalifikationer gjorts såvitt avser befordringsförfarandet 2015 – motivera beslutet att inte befordra sökanden. Tvärtom var det först sedan sökanden väckt talan som han fick möjlighet att – vid genomläsningen av de förklaringar som gavs i Cedefops svaromål – förstå på vilket sätt denna kritik beaktats vid tillämpningen på hans situation av de kriterier för att bedöma kvalifikationer som föreskrivs i artikel 45 i tjänsteföreskrifterna. Det sammanhang som det angripna beslutet tillkommit i kan följaktligen inte betraktas som en motivering, om än bristfällig, av det nämnda beslutet. Följaktligen ogiltigförklarade tribunalen det angripna beslutet på grund av bristande motivering; en sådan rättstridighet kan nämligen inte åtgärdas under det rättsliga förfarandet.

När det gäller yrkandet om skadestånd för den skada som sökanden påstår sig ha lidit till följd av antagandet av det angripna beslutet ansåg sig tribunalen, eftersom beslutet är behäftat med en bristfällig motivering och ska ogiltigförklaras av denna anledning, inte ha möjlighet att bedöma huruvida detta beslut är välgrundat utifrån en prövning av grunderna avseende beslutets interna rättsstridighet. Tribunalen ansåg sig vidare inte kunna dra slutsatsen att det verkligen förelåg en säker skada som en följd av att sökanden nekats befordran. Vad därefter gäller den del av den ideella skadan som följer av att det angripna beslutet saknar motivering ansåg tribunalen att sökanden försatts i en situation där han svävade i okunnighet om skälen till att han inte befordrats under en betydligt längre period än den tidsfrist inom vilken hans klagomål skulle besvaras, vilket tvingat honom att inleda ett rättsligt förfarande för att få en förklaring till detta. Den känsla av orättvisa, av att inte förstå och till och med av frustration som sökanden sålunda förorsakats har orsakat sökanden en särskild ideell skada som inte kan gottgöras på lämpligt sätt genom enbart ogiltigförklaring av det angripna beslutet. Efter att i överensstämmelse med rätt och billighet (*ex aequo et bono*) ha uppskattat den skada som sökanden lidit, fann tribunalen att 2 000 euro var en lämplig ersättning för den del av den ideella skadan som är resultatet av att det angripna beslutet saknar motivering som sökanden åberopat.

I det mål som avgjordes genom dom av den 5 december 2017, **Tuerck/kommissionen** (T-728/16, [EU:T:2017:865](#)), prövade tribunalen en talan om ogiltigförklaring av kommissionens beslut om fastställelse av överföringen till unionens pensionssystem av de pensionsrättigheter som sökanden förvärvat innan hon trädde i unionens tjänst. Målet gav tribunalen tillfälle att precisera beräkningsmetoden för det kapital som ska beaktas vad gäller erkännande, i unionens pensionssystem, av de pensionsrättigheter som en tjänsteman tidigare förvärvat i ett nationellt system.

Sökanden gjorde i huvudsak gällande att kommissionens Byrå för löneadministration och individuella ersättningar (PMO) inte hade rätt att, som den gjorde, från det av Deutsche Rentenversicherung Bund (federalt pensionsförsäkringsorgan, Tyskland) överförda kapitalet göra ett avdrag för enkel ränta på 3,1 procent per år som

förflutit från dagen för ansökan om överföring till dagen för den faktiska överföringen. Sökanden hävdade härvidlag att enligt artikel 7.1 i de allmänna genomförandebestämmelserna för artiklarna 11 och 12 i bilaga VIII i tjänsteföreskrifterna⁸¹, kan avdrag med det belopp som motsvarar värdeökningen av kapitalet från dagen för ansökan om överföring till dagen för den faktiska överföringen endast göras med ett "schablonbelopp" i en situation där det organ hos vilket de tidigare pensionsrättigheterna förvärvats inte kan upplysa om värdet på de nämnda rättigheterna den dag då ansökan om överföring registrerades. Enligt sökanden hade det nationella organet dock underrättat PMO om värdet på hennes pensionsrättigheter den dag då ansökan om överföring registrerades.

Tribunalen anser att det framgår av den klara och precisa ordalydelsen i de tillämpliga bestämmelserna – det vill säga artikel 11.2 i bilaga VIII i tjänsteföreskrifterna och artikel 7.1 i de allmänna genomförandebestämmelserna för artiklarna 11 och 12 i bilaga VIII i tjänsteföreskrifterna – att beslut om erkännande av att pensionsgrundande tjänsteår ska tillgodoräknas, ska grundas på det kapital som är överförbart den dag då ansökan registreras, såsom det delges tillsättningsmyndigheten av de behöriga nationella eller internationella organen, efter avdrag i förekommande fall för ett belopp som motsvarar värdeökningen från dagen för registrering av begäran om överföring till dagen för den faktiska överföringen. Det framgår dessutom av nämnda bestämmelser att det endast är i de fall där det är omöjligt för det behöriga nationella eller internationella organet att upplysa om vilket värde pensionsrättigheterna hade den dag då ansökan registrerades, som ett avdrag ska göras för enkel ränta på 3,1 procent från det uppräknade kapital som faktiskt överförts. I en situation där de behöriga nationella eller internationella myndigheterna har upplyst tillsättningsmyndigheten om pensionsrättigheternas värde på dagen för registreringen av anmälan, kan denna således inte göra något som helst avdrag från detta belopp och beräkningen av pensionsgrundande tjänsteår enligt tjänsteföreskrifterna måste då ske på grundval av hela detta belopp. Det enda avdrag som det enligt tjänsteföreskrifterna finns en skyldighet att göra, är avdraget med det belopp som motsvarar värdeökning av kapitalet mellan dagen för ansökan om överföring och dagen för den faktiska överföringen av det kapital som uppräknats denna dag. I vart fall ankommer det inte på kommissionen att avgöra eller att "uppräknas" det kapital som motsvarar de pensionsrättigheter som förvärvats på dagen för registreringen av ansökan om överföring, i samband med den berörda tjänstemannens tidigare verksamhet. Kommissionen gjorde följaktligen en felaktig rättstillämpning genom att från det uppräknade kapital som faktiskt hade överförts göra ett avdrag för enkel ränta på 3,1 procent per år som förflutit från dagen för ansökan om överföring till dagen för den faktiska överföringen, trots att under de särskilda omständigheterna i förevarande mål, inte var omöjligt för det berörda nationella försäkringsorganet att upplysa kommissionen om värdet på de pensionsrättigheter som sökanden förvärvat på dagen för registreringen av hennes ansökan.

I det mål som avgjordes genom dom av den 13 december 2017, *Arango Jaramillo m.fl./EIB* (T-482/16 RENV, [EU:T:2017:901](#)), prövade tribunalen sökandenas talan om ogiltigförklaring av EIB:s beslut, som återfinns i sökandenas lönebesked för februari år 2010, att öka deras bidrag till pensionssystemet. Målet gällde uttrycket "rimlig tidsfrist" för att väcka talan som är tillämpligt på tvister mellan EIB och dess anställda. Målet är en följd av domen *Omprövning Arango Jaramillo m.fl./EIB*⁸², i vilken domstolen hade upphävt domen i målet *Arango Jaramillo m.fl./EIB*⁸³. Domstolen ansåg att sistnämnda dom undergrävde konsekvensen i unionsrätten, eftersom tribunalen har tolkat begreppet rimlig tidsfrist såsom en tremånadersfrist vilken, om den överskrids, automatiskt medför att talan anses väckt för sent och ska avvisas utan att unionsdomstolen är skyldig att beakta omständigheterna i det enskilda fallet.

^{81/} Allmänna genomförandebestämmelser till artiklarna 11 och 12 i bilaga VIII till tjänsteföreskrifterna, vilka antogs genom kommissionens beslut K(2011) 1278 av den 3 mars 2011 och publicerades i Administrativa meddelanden nr°17-2011 av den 28 mars 2011.

^{82/} Dom av den 28 februari 2013, C-334/12 RX-II, [EU:C:2013:134](#).

^{83/} Dom av den 19 juni 2012, T-234/11 P, [EU:T:2012:311](#).

Tribunalen började härvidlag med att erinra om att även om ingen bestämmelse i unionsrätten innehåller några uppgifter om tidsfristen för att väcka talan vid tvister mellan EIB och dess anställda, krävs för att förena rätten till ett effektivt domstolsskydd å ena sidan och kravet på rättssäkerhet å andra sidan att dessa tvister väcks vid unionsdomstolarna inom en skälig tidsfrist. Därefter prövade tribunalen om talan kunde anses väckt inom en rimlig tidsfrist, och fann – med beaktande av dels de särskilda omständigheterna i det fallet, dels rättspraxis enligt vilken det föreligger en stark presumtion till sökandenas fördel om att en tremånadersfrist för att väcka talan, förlängd med en schablonmässig frist med hänsyn till avstånd på 10 dagar, utgör en rimlig tidsfrist – att sökandenas talan som väckts inom tre månader och elva dagar ska anses väckt inom en rimlig tidsfrist. Tribunalen preciserade vidare att den frist på tre månader för att väcka talan, som framgår av rättspraxis, förlängd med tio dagar med hänsyn till avstånd, kan inte tillämpas i detta fall såsom en preklusionsfrist, utan endast kan utgöra en relevant jämförelse. I detta sammanhang konstaterade tribunalen att EIB inte anfört några argument som visar att ett överskridande av denna frist med en dag (eller till och med några sekunder natten mellan den 25 och 26 maj 2010) var tillräckligt för att fristen inte skulle anses som "rimlig", på så sätt att skillnaden verkligen kunde äventyra kravet på rättssäkerhet som innebär att rättsakter som antagits av unionens olika instanser vinner laga kraft när en viss tidsfrist förflutit.

XVI. TALAN OM SKADESTÅND

I de mål som gav upphov till dom av den 10 januari 2017, *Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen* (T-577/14, överklagad till domstolen⁸⁴, [EU:T:2017:1](#)), dom av den 1 februari 2017, *Aalberts Industries/Europeiska unionen* (T-725/14, [EU:T:2017:47](#)), dom av den 1 februari 2017, *Kendrion/Europeiska unionen* (T-479/14, överklagad till domstolen⁸⁵, [EU:T:2017:48](#)), och dom av den 17 februari 2017, *ASPLA och Armando Álvarez/Europeiska unionen* (T-40/15, överklagad till domstolen⁸⁶, [EU:T:2017:105](#)), uttalade sig tribunalen om ett antal fall av talan med stöd av artikel 268 FEUF med yrkande om ersättning för den skada som sökandena påstod sig ha lidit till följd av den långa handläggningstiden vid tribunalen. Målen rörde tillämpningen av artikel 101 FEUF.

Tribunalen påpekade till att börja med att unionens utomobligatoriska skadeståndsansvar kan göras gällande när tre kumulativa villkor är uppfyllda, nämligen att det agerande som läggs den berörda institutionen till last är rättsstridigt, att det verkligen föreligger en skada och att det finns ett orsakssamband mellan det påstådda agerandet och den åberopade skadan.

Vad gäller det första villkoret ansåg tribunalen, i domen av den 10 januari 2017, *Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionens* (T-577/14, överklagad till domstolen⁸⁷, [EU:T:2017:1](#)), att rätten att få sin sak prövad inom skälig tid hade åsidosatts till följd av förfarandets överdrivna varaktighet i de mål som gav upphov till domarna i målen *Groupe Gascogne/kommissionen och Sachsa Verpackung/kommissionen*⁸⁸. I dessa mål uppgick handläggningstiden nämligen till närmare fem år och nio månader, och de kunde inte motiveras av någon av de

84/ Mål C-138/17 P, *Europeiska unionens råd/Gascogne Sack Deutschland och Gascogne*, och mål C-146/17 P, *Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen*.

85/ Mål C-150/17 P, *Europeiska unionen/Kendrion*.

86/ Mål C-174/17 P, *Europeiska unionen/ASPLA och Armando Álvarez*, och mål C-222/17 P, *ASPLA och Armando Álvarez mot Europeiska unionen*.

87/ Mål C-138/17 P, *Europeiska unionen/Gascogne Sack Deutschland och Gascogne*, och mål C-146/17 P, *Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen*.

88/ Dom av den 16 november 2011, T-72/06, ej publicerad, [EU:T:2011:671](#), och dom av den 16 november 2011, T-79/06, ej publicerad, [EU:T:2011:674](#).

särskilda omständigheterna i nämnda mål. Tribunalen påpekade särskilt att på konkurrensområdet, som är ett område där det krävs mer komplexa bedömningar än i andra typer av mål, måste en tidsutdräkt på femton månader från slutet på den skriftliga delen av förfarandet till början på den muntliga delen av förfarandet i princip anses vara skälig. Emellertid förflöt cirka tre år och tio månader, det vill säga 46 månader, mellan dessa två faser i de aktuella målen. Tribunalen ansåg dock att den parallella handläggningen av konnexa mål kan motivera en förlängning med ytterligare en månad för varje förenat mål. I förevarande fall ansågs det rimligt att handläggningen förlängts med elva månader på grund av att talan väckts i tolv mål mot samma beslut från kommissionen varefter dessa mål handlagts parallellt. Tribunalen ansåg därför att en tidsutdräkt på 26 månader (15 månader plus 11 månader) från slutet på den skriftliga delen av förfarandet till början på den muntliga delen av förfarandet var rimlig i de aktuella målen, eftersom komplexiteten vad gäller de faktiska och de rättsliga omständigheterna och förfarandet i målen inte motiverade en längre handläggningstid än så. Detta innebär enligt tribunalen att den tidsperiod på 46 månader som förflöt mellan avslutningen av den skriftliga delen av förfarandet och inledandet av den muntliga delen av förfarandet tydde på att det förelåg omotiverat inaktiva perioder på 20 månader i vart och ett av de två målen. Handläggningstiden i de mål som gav upphov till domarna i de ovannämnda målen *Groupe Gascogne/kommissionen* och *Sachsa Verpackung/kommissionen*⁸⁹ innebar följaktligen ett åsidosättande av artikel 47 andra stycket i stadgan om de grundläggande rättigheterna, eftersom den överskred en rimlig tidsfrist för dom med 20 månader, vilket utgör en tillräckligt klar överträdelse av en unionsbestämmelse som syftar till att ge enskilda rättigheter.

Efter ett liknande resonemang, bland annat vad gäller tidsutdräkten från slutet på den skriftliga delen av förfarandet till början på den muntliga delen av förfarandet kom tribunalen, i domen av den 1 februari 2017, ***Kendrion/ Europeiska unionen*** (T-479/14, överklagad till domstolen⁹⁰, [EU:T:2017:48](#)), och dom av den 17 februari 2017, ***ASPLA och Armando Álvarez/ Europeiska unionen*** (T-40/15, överklagad till domstolen⁹¹, [EU:T:2017:105](#)), fram till samma konstaterande som i de mål som gav upphov till domen ***Kendrion/kommissionen***⁹², respektive domarna ***ASPLA/ kommissionen och Álvarez/kommissionen***⁹³.

I dom av den 1 februari 2017, ***Aalberts Industries/ Europeiska unionen*** (T-725/14, [EU:T:2017:47](#)), avfärdade tribunalen däremot påståendet att kravet på iakttagande av en skälig frist för att meddela avgörande hade åsidosatts i det mål som gav upphov till domen ***Aalberts Industries m.fl./kommissionen***⁹⁴. Tribunalen medgav att handläggningstiden i det målet, som var mer än 4 år och 3 månader, var mycket lång. Tribunalen underströk emellertid att frågan huruvida förfarandet tagit rimlig tid i anspråk ska bedömas med hänsyn till de särskilda omständigheterna i varje enskilt mål och i synnerhet med hänsyn till tvistens betydelse för den berörde, sakens komplexitet, parternas uppträdande, uppkomsten av rättegångsfrågor under förfarandet, och de behöriga myndigheternas beteende. Tribunalen ansåg därför att den totala handläggningstiden i det aktuella målet var motiverad med hänsyn till omständigheterna i målet, särskilt målets komplexitet såväl rättsligt som med avseende på de faktiska omständigheterna, parternas uppträdande och avsaknaden av omotiverat inaktiva perioder under vart och ett av de olika skedena av förfarandet i det aktuella målet.

^{89/} Dom av den 16 november 2011, T-72/06, ej publicerad, [EU:T:2011:671](#), och dom av den 16 november 2011, T-79/06, ej publicerad, [EU:T:2011:674](#).

^{90/} Mål C-150/17 P, ***Europeiska unionen/Kendrion***.

^{91/} Mål C-174/17 P, ***Europeiska unionen/ASPLA och Armando Álvarez***, och mål C-222/17 P, ***ASPLA och Armando Álvarez/ Europeiska unionen***.

^{92/} Dom av den 16 november 2011, T-54/06, ej publicerad, [EU:T:2011:667](#).

^{93/} Dom av den 16 november 2011, T-76/06, ej publicerad, [EU:T:2011:672](#), och dom av den 16 november 2011, T-78/06, ej publicerad, [EU:T:2011:673](#).

^{94/} Dom av den 24 mars 2011, T-385/06, ej publicerad, [EU:T:2011:114](#).

Vad gäller det andra villkoret för att unionen ska vara ansvarig, förklarade tribunalen i domen av den 10 januari 2017, **Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen** (T-577/14, överklagad till domstolen⁹⁵, [EU:T:2017:1](#)), och dom av den 1 februari 2017, **Kendrion/Europeiska unionen** (T-479/14, överklagad till domstolen⁹⁶, [EU:T:2017:48](#)), att sökandena hade visat att de lidit verklig och säker skada till följd av kostnader för bankgarantier under den period som motsvarar överskridandet av en rimlig frist för dom. Tribunalen ansåg dessutom att sökandena hade lidit en ideell skada.

När det slutligen gäller det tredje villkoret ansåg tribunalen att det också var uppfyllt, eftersom det finns ett tillräckligt direkt orsakssamband mellan överskridandet av den rimliga fristen för dom och sökandenas kostnader för bankgarantier under den period som motsvarar varaktigheten av nämnda överskridande. Tribunalen preciserade dessutom att den omständigheten att den rimliga fristen för meddelande av dom har överskritt var ägnad att försätta sökandena i ett tillstånd av osäkerhet som gick utöver den osäkerhet som ett domstolsförfarande i allmänhet föranleder. Detta långvariga tillstånd av osäkerhet påverkade nödvändigtvis företagets beslutsplanering och förvaltning och medförde således en ideell skada, vilken också måste ersättas. Tribunalen tillerkände därför sökandena en ersättning som motsvarade kostnaderna för de bankgarantier som de betalat och en ersättning för den ideella skada de lidit till följd av det långvariga tillstånd av osäkerhet som de hade befunnit sig i.

Frågan om ersättning för den skada som en sökande påstår sig ha lidit till följd av överdrivet långa handläggningstider behandlades också i domen av den 7 juni 2017, **Guardian Europe/Europeiska unionen** (T-673/15, överklagad till domstolen⁹⁷, [EU:T:2017:377](#)). Målet rörde handläggningstiden vid tribunalen i ett mål avseende tillämpningen av artikel 101 i FEUF, som gav upphov till tribunalens dom **Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen**⁹⁸.

Tribunalen resonerade på ett liknande sätt som i domen av den 10 januari 2017, **Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen** (T-577/14, överklagad till domstolen⁹⁹, [EU:T:2017:1](#)), och kom fram till att det förfarande som följts i målet Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen innebar ett åsidosättande av artikel 47 andra stycket i stadgan om de grundläggande rättigheterna, eftersom tiden för förfarandet överskred en rimlig tidsfrist för dom med 26 månader, vilket utgör en tillräckligt klar överträdelse av en unionsbestämmelse som syftar till att ge enskilda rättigheter. Enligt tribunalen finns det ett tillräckligt direkt orsakssamband mellan överskridandet av den rimliga fristen för dom i det aktuella målet och den skada som sökanden kommer att lida fram till dess att dom meddelas i det aktuella fallet och som utgörs av kostnaderna för bankgarantin för den period som motsvarar överskridandet av den rimliga tidsfristen. Sökanden tillerkändes därför ett belopp på 654 523,43 euro som ersättning för den ekonomiska skada denne orsakats på grund av åsidosättande av kravet på en skälig handläggningstid i nämnda mål.

95/ Mål C-138/17 P, **Europeiska unionen/Gascogne Sack Deutschland och Gascogne**, och mål C-146/17 P, **Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen**.

96/ Mål C-150/17 P, **Europeiska unionen/Kendrion**.

97/ Mål C-447/17 P, **Europeiska unionens råd/Guardian Europe**, och mål C-479/17 P, **Guardian Europe/Europeiska unionen**.

98/ Dom av den 27 september 2012, **Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen**, T-82/08, [EU:T:2012:494](#).

99/ Mål C-138/17 P, **Europeiska unionen/Gascogne Sack Deutschland och Gascogne**, och mål C-146/17 P, **Gascogne Sack Deutschland och Gascogne/Europeiska unionen**.

I det mål som gav upphov till dom av den 7 juni 2017, **Guardian Europe/Europeiska unionen** (T-673/15, överklagad till domstolen¹⁰⁰, [EU:T:2017:377](#)), fick tribunalen dessutom ta ställning till sökandens begäran om ersättning för den skada som sökanden påstod sig ha lidit till följd av att principen om likabehandling åsidosatts i det beslut genom vilket kommissionen hade ålagt sökanden böter för överträdelse av konkurrensreglerna¹⁰¹ och i domen **Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen**¹⁰².

Vad för det första avser förekomsten av en tillräckligt klar överträdelse av likabehandlingsprincipen i det beslut genom vilket kommissionen ålade sökanden böter för överträdelse av konkurrensreglerna, ansåg tribunalen att sökanden inte med rätta kunde göra gällande att dess kostnader för bankgarantin var en direkt följd av att beslutet var rättsstridigt. Den skada som sökanden påstod sig ha åsamkats berodde nämligen direkt, och på ett avgörande sätt, på det val som sökanden själv gjort, efter det att beslutet meddelats, att inte fullgöra sin skyldighet att betala böterna fullt ut. Det fanns således inte något tillräckligt direkt orsakssamband mellan den påstådda tillräckligt klara överträdelsen av likabehandlingsprincipen i beslutet och sökandens betalning av bankgarantiavgifter. Tribunalen påpekade vidare att det av de handlingar som sökanden gett in framgår att sökanden inte själv burit bördan av att betala de böter som ålagts genom det aktuella beslutet. Det var därför uppenbarligen så, att sökanden inte kunde påstå sig ha åsamkats en faktisk och säker skada som skulle bestå i skillnaden mellan, å ena sidan, den ränta som kommissionen betalat på den del av böterna som av domstolen befunnits vara felaktig i domstolens dom **Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen**¹⁰³, och, å andra sidan, den inkomst som sökanden hade kunnat få om den hade investerat beloppet i sin verksamhet, istället för att betala det till kommissionen. Vad gäller den ideella skada som sökanden påstod sig ha lidit, ansåg tribunalen att även om det antas att kommissionens påstådda tillräckligt klara överträdelse av likabehandlingsprincipen i dess beslut skadat sökandens renommé, vilket inte bevisats vara fallet, så kvarstår ändå faktum att mot bakgrund av överträdelsens natur och allvar, har den ideella skada som sökanden åsamkats ersatts i tillräcklig utsträckning i och med att beslutet ogiltigförklarades och i och med att böterna sattes ned i domstolens dom **Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen**¹⁰⁴.

Vad för det andra gäller det påstådda åsidosättandet av principen om likabehandling i domen av den 27 september 2012, **Guardian Industries och Guardian Europe/kommissionen** (T-82/08, [EU:T:2012:494](#)), förklarade tribunalen att unionen inte kan ådra sig skadeståndsansvar för innehållet i ett domstolsavgörande som inte meddelats av en unionsdomstol i sista instans och som därför kan överklagas. Tribunalen påpekade vidare att det fel som tribunalen gjort i sin dom hade rättats till i domstolens dom med anledning av att sökanden hade överklagat tribunalens dom. Tribunalen tillade att denna bedömning inte påverkar en sökandes möjlighet att i synnerliga fall göra gällande unionens skadeståndsansvar på grund av grova funktionella brister vid rätten, särskilt när det gäller procedur- eller handläggningsfrågor, som påverkar verksamheten vid en unionsdomstol. Några sådana funktionella brister hade emellertid inte gjorts gällande av sökanden i det aktuella målet, vilket rörde innehållet i ett domstolsavgörande. Tribunalen ogillade därför yrkandet om ersättning för skada som sökanden påstod sig ha åsamkats med anledning av att tribunalen gjort en klar överträdelse av likabehandlingsprincipen.

100/ Mål C-447/17 P, **Europeiska unionen/Guardian Europe**, och mål C-479/17 P, **Guardian Europe/Europeiska unionen**.

101/ Kommissionens beslut K(2007) 5791 slutlig av den 28 november 2007 om ett förfarande enligt artikel [101 FEUF] och artikel 53 i EES-avtalet (ärende COMP/39165 – Planglas)

102/ Dom av den 27 september 2012, T-82/08, [EU:T:2012:494](#).

103/ Dom av den 12 november 2014, C-580/12 P, [EU:C:2014:2363](#).

104/ Dom av den 12 november 2014, C-580/12 P, [EU:C:2014:2363](#).

XVII. ÖVERKLAGANDEN

Bland de beslut som meddelats av tribunalens avdelning för överklaganden under år 2017 förtjänar två domar ett särskilt omnämnande.

I den första av dessa två domar, nämligen dom av den 27 juni 2017, **Ruiz Molina/EUIPO** (T-233/16 P, [EU:T:2017:435](#)), förklarade tribunalen att det inte finns något hinder för att en rättsstridig eller lagenlig administrativ rättsakt, som i första hand går emot den som den är riktad till eller i andra hand skapar rättigheter till dennes fördel, ska kunna återkallas om detta inte innebär en kränkning av vederbörandes berättigade förväntningar och om rättssäkerhetsprincipen inte åsidosätts. Tribunalen konstaterade till att börja med att beslutet att säga upp sökandens kontrakt som tillfälligt anställd huvudsakligen utgör en administrativ rättsakt som går en anställd emot och att detta beslut i andra hand skapar rättigheter till dennes fördel, varefter tribunalen förklarade att den anställde, genom att ingå en överenskommelse om återinträde, uttryckt sitt godkännande av återkallelsen av beslutet om uppsägning. Följaktligen var den aktuella återkallelsen förenlig med principen om skydd för berättigade förväntningar och med rättssäkerhetsprincipen. Personaldomstolen hade följaktligen gjort en korrekt bedömning när den ansåg att beslutet om uppsägning hade återkallats. Vad gäller de rättsliga konsekvenserna av återkallelsen ansåg tribunalen att eftersom beslutet om uppsägning skulle anses aldrig ha existerat, gjorde personaldomstolen rätt när den ansåg att den anställdes återinträde hade som verkan att retroaktivt återinsätta denne i den situation denne befann sig i när dennes avtal om tillfällig anställning för viss tid sades upp och att det inte var nödvändigt med en andra förnyelse av detta avtal.

Tribunalen ansåg vidare, i domen av den 7 december 2017, **Missir Mamachi di Lusignano m.fl./kommissionen** (T-401/11 P-RENV-RX, [EU:T:2017:874](#)), att för det fall att en institution är ansvarig för en underlåtenhet att uppfylla en skyddsskyldighet och detta bidragit till att orsaka den specifika skadan som nämnda skyldighet är tänkt att förhindra, ska denna underlåtenhet, även om det inte kan betraktas som den enda orsaken till denna skada, anses kunna bidra till skadan på ett tillräckligt direkt sätt. Vad tredje man, på ett förutsebart eller oförutsebart sätt, har gjort kan unionsdomstolen således inte betrakta som något som gör att orsakssambandet är brutet eller som en omständighet som helt befriar institutionen från dess ansvar, eftersom det i båda fallen, det vill säga institutionens fel och tredje mans beteende, är fråga om omständigheter som bidragit till att samma skada uppstod. Mot bakgrund av dessa överväganden ansåg tribunalen, i egenskap av domstol i andra instans, att personaldomstolen i det aktuella fallet, utan att göra sig skyldig till felaktig rättstillämpning, hade tillämpat betingelse teorin samt att det orsakssamband som personaldomstolen i domen i första instans konstaterat föreligga mellan kommissionens fel och skadan inte ifrågasatts av kommissionen. Tribunalen ansåg att personaldomstolen således inte hade gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att förklara att med hänsyn till den vårdslösa underlåtenhetens art, nämligen ett åsidosättande av skyddsskyldigheten, vilket bidragit till att en skada uppstått som just denna skyldighet var tänkt att förhindra, ska kommissionen och tredje man tillsammans anses ha vållat samma skada, även om institutionen inte kan betraktas som ansvarig för skadan. För det andra ansåg tribunalen att det ur medlemsstaternas rättsordningar går att utläsa en allmän och gemensam princip som går ut på att den nationella domstolen, i situationer som liknar den här aktuella, kan förklara att medvållande personer är solidariskt ansvariga för samma skada, eftersom det anses som rimligt att den drabbade inte ska behöva avgöra till vilken del respektive medvållande är ansvarig och bära risken för att någon av de medvållande är insolvent. Tribunalen konstaterade därför att personaldomstolen gjort sig skyldig till felaktig rättstillämpning genom att begränsa kommissionens andel av ersättningen för den ekonomiska skada som vållats de fyra barnen till en tjänsteman som avlidit på grund av att kommissionen underlåtit att uppfylla sin skyddsskyldighet till 40 procent. Tribunalen förpliktade därför kommissionen att solidariskt betala ett belopp på 3 000 000 euro, med avdrag för de förmåner enligt tjänsteföreskrifterna som ingår i detta belopp och som betalats eller ska betalas till den avlidne tjänstemannens fyra barn. För det tredje slog tribunalen fast att det ur medlemsstaternas rättsordningar inte går att utläsa en allmän princip som innebär att en nationell domstol, under liknande omständigheter som de här aktuella, ska besluta att ersättning ska utgå för den ideella skada som den avlidne

tjänstemannen påstås ha lidit. För det fjärde konstaterade tribunalen att det ur medlemsstaternas rättsordningar kan utläsas en allmän och gemensam rättsprincip med innebörden att, under liknande omständigheter som de här aktuella, utgör förekomsten av ett system som garanterar automatisk betalning av förmåner till en avlidne tjänstemans rättsinnehavare (efterlevande i rakt nedstigande led) inte ett hinder mot att dessa rättsinnehavare, om de anser att skadan inte täcks eller inte fullt täcks av detta system, även erhåller ersättning för sin ideella skada genom att väcka talan vid en nationell domstol. Ur medlemsstaternas rättsordningar går det även att utläsa en allmän och gemensam rättsprincip med innebörden att en ideell skada inte kan ersättas två gånger. Det ankommer således på domstolen att utreda i vilken mån ett system som garanterar automatisk betalning av förmåner även, helt eller delvis, täcker den ideella skada som rättsinnehavarna orsakats, innan domstolen bestämmer ersättningens belopp. Slutligen framgår det av medlemsstaternas rättsordningar att principen om solidariskt ansvar för den ekonomiska skadan under liknande omständigheter som de här aktuella även är tillämplig på den ideella skadan. Tribunalen förklarade att detta resonemang även gäller för den avlidne tjänstemannens släktingar i rakt uppstigande led.

XVIII. ANSÖKNINGAR OM INTERIMISTISKA ÅTGÄRDER

Under år 2017 tog tribunalen emot 47 ansökningar om interimistiska åtgärder, vilket är en betydande ökning jämfört med antalet sådana ansökningar som ingavs under år 2016 (34). På samma sätt har antalet meddelade beslut och avslutade mål ökat avsevärt. Under år 2017 antogs 56 beslut¹⁰⁵, jämfört med 25 år 2016 och 53 mål avslutades, vilket kan jämföras med 20 mål under år 2016. I 8 mål meddelade tribunalen beslut om uppskov med verkställighet enligt artikel 157.2 i rättegångsreglerna.

Besluten rör ett brett spektrum av ämnen, däribland främst konkurrensrätt och statligt stöd (fyra mål), restriktiva åtgärder (åtta mål), offentlig upphandling (sex mål) och institutionell rätt (elva mål). När det gäller tvister i frågor av institutionell rätt, bör det noteras att ett relativt stort antal ärenden har rört Europaparlamentets ledamöters ställning¹⁰⁶ och om finansieringen av europeiska stiftelser eller politiska partier¹⁰⁷.

105/ Detta antal motsvarar samtliga beslut som antagits av domstolen med behörighet att besluta om interimistiska åtgärder, med undantag för beslut om att anledning att döma i saken saknas och avskrivningsbeslut, men inkluderar beslut som meddelats med stöd av artikel 157.2 i rättegångsreglerna samt beslut som antagits av vice ordföranden för tribunalen när denne ersätter tribunalens ordförande i enlighet med artikel 157.4 i rättegångsreglerna, jämförd med artikel 11 i rättegångsreglerna, det vill säga, beslut av den 10 april 2017, *Exaa Abwicklungsstelle für Energieprodukte/ACER* (T-123/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:277](#)), beslut av den 21 april 2017, *Post Telecom/EIB* (T-158/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:281](#)), och beslut av den 26 september 2017, *Wall Street Systems UK/ECB* (T-579/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:668](#)) – överklagad till domstolen, mål C-576/17 P(R), *Wall Street Systems UK/ECB*.

106/ Beslut av den 16 februari 2017, *Troszczynski/parlamentet* T-626/16 R, ej publicerat, [EU:T:2017:92](#), beslut av den 16 februari 2017, *Le Pen/parlamentet*, T-140/16 R II, ej publicerat, [EU:T:2017:93](#); beslut av den 16 februari 2017, *Gollnisch/parlamentet*, T-624/16 R, ej publicerat, [EU:T:2017:94](#); beslut av den 6 april 2017, *Le Pen/parlamentet*, T-86/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:270](#), beslut av den 26 juni 2017, *Jalkh/parlamentet*, T-27/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:431](#), och beslut av den 26 juni 2017, *Jalkh/parlamentet*, T-26/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:432](#).

107/ Beslut av den 14 mars 2017, *ADDE/parlamentet*, T-48/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:170](#), och beslut av den 4 juli 2017, *Institute for Direct Democracy in Europe/parlamentet*, T-118/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:465](#).

Tribunalens ordförande biföll två ansökningar om uppskov med verkställighet genom beslut av den 18 maj 2017, **RW/kommissionen** (T-170/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:351](#))¹⁰⁸, och beslut av den 25 augusti 2017, **Malta/kommissionen** (T-653/16 R, ej publicerat, [EU:T:2017:583](#)).

Genom beslut av den 18 maj 2017, **RW/kommissionen** (T-170/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:351](#))¹⁰⁹, beslutade tribunalens ordförande om uppskov med verkställigheten av kommissionens beslut genom vilket sökanden, som var en 63-årig tjänsteman, i enlighet med artikel 42c i tjänsteföreskrifterna hade entledigats i tjänstens intresse, samtidigt som vederbörande automatiskt pensionerats.

Artikel 42c infördes i tjänsteföreskrifterna vid den senaste reformen genom förordning (EU, Euratom) nr 1023/2013¹¹⁰. Tribunalens ordförande prövade huruvida villkoret att ansökan vid första påseendet måste framstå som faktiskt och rättsligt befogad (*fumus boni juris*) var uppfyllt och kom fram till att sökanden hade styrkt att det föreligger en betydande rättslig och faktisk tvist vars lösning inte är självklar och som kräver en ingående undersökning i materiellt hänseende. Vid första anblicken talar nämligen ordalydelsen i artikel 42c i tjänsteföreskrifterna och hänsyn till den allmänna systematiken i de bestämmelser som reglerar pensionering och uppsägning för en tolkning av artikel 42c i tjänsteföreskrifterna med innebörden att en tjänsteman som redan uppnått lägsta pensionsålder enligt artikel 23 i bilaga XIII till tjänsteföreskrifterna kan entledigas i tjänstens intresse, samtidigt med den obligatoriska pensioneringen.

Genom beslut av den 25 augusti 2017, **Malta/kommissionen** (T-170/16 R, ej publicerat, [EU:T:2017:583](#)), beslutade tribunalens ordförande om uppskov med verkställigheten av kommissionens beslut genom vilket denna, på grundval av förordning nr 1049/2001 och med anledning av Greenpeaces bekräftande ansökan, beviljat tillgång till handlingar som härrör från Republiken Malta rörande fiske av blåfenad tonfisk.

Tribunalens ordförande prövade huruvida villkoret avseende *fumus boni juris* var uppfyllt och kom fram till att sökanden hade styrkt att det föreligger en betydande rättslig och faktisk tvist vars lösning inte är självklar och som kräver en ingående undersökning i materiellt hänseende.

I sin analys avfärdade tribunalens ordförande till att börja med kommissionens argument att Republiken Maltas yrkanden skulle avvisas på grund av att de inte hänförde sig till de materiella undantag från rätten till tillgång till handlingar som anges i artikel 4.1–4.3 i förordning nr 1049/2001. Tribunalens ordförande påpekade härvidlag att kommissionens ståndpunkt skulle innebära att dess beslut om tillgång till handlingar skulle undgå rättslig granskning och ett sådant resultat vid en första anblick förefaller kunna vara förenligt med domstolens fasta rättspraxis, enligt vilken Europeiska unionen är en union som grundar sig på rättsstatsprincipen i vilken alla akter som utfärdas av unionens institutioner måste vara förenliga med bland annat fördragen och de allmänna rättsprinciperna samt de grundläggande rättigheterna.

Vad gäller anmärkningen om överträdelse av artikel 113 i förordning (EG) nr 1224/2009¹¹¹ om en del av de handlingar som avsågs i det angripna beslutet konstaterade tribunalens ordförande att artikel 113 i förordning nr 1224/2009 inte innehåller någon hänvisning till förordning nr 1049/2001 och att det i artikel 113.2 och 113.3 i

108/ Överklagandet ogillades genom beslut av den 10 januari 2018, **kommissionen/RW**, (C-442/17 P(R), ej publicerat, [EU:C:2018:6](#)).

109/ *Ibidem*.

110/ Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) nr 1023/2013 av den 22 oktober 2013 om ändring av tjänsteföreskrifterna för tjänstemän i Europeiska unionen och anställningsvillkoren för övriga anställda i Europeiska unionen (EUT L 287, 2013, s. 15).

111/ Rådets förordning (EG) nr 1224/2009 av den 20 november 2009 om införande av ett kontrollsystem i gemenskapen för att säkerställa att bestämmelserna i den gemensamma fiskeripolitiken efterlevs, om ändring av förordningarna (EG) nr 847/96, (EG) nr 2371/2002, (EG) nr 811/2004, (EG) nr 768/2005, (EG) nr 2115/2005, (EG) nr 2166/2005, (EG) nr 388/2006, (EG) nr 509/2007, (EG) nr 676/2007, (EG) nr 1098/2007, (EG) nr 1300/2008, (EG) nr 1342/2008 och upphävande av förordningarna (EEG) nr 2847/93, (EG) nr 1627/94 och (EG) nr 1966/2006 (EUT L 342, 2009, s. 1).

nämnda förordning anges att de uppgifter som utväxlas mellan medlemsstaterna och kommissionen inte får lämnas vidare till andra personer än de personer vars uppgifter i medlemsstaterna eller unionens institutioner kräver att de har tillgång därtill, och inte få användas för andra ändamål än dem som anges i denna förordning. Tribunalens ordförande förklarade därför att det inte var klart hur förordning nr 1224/2009 och förordning nr 1049/2001 ska sammanjämkas, och detta särskilt som artikel 113 i förordning nr 1224/2009 utgör en sektorspecifik regel, som antogs flera år efter ikraftträdandet av förordning nr 1049/2001.

Vad avser argumentet att kommissionen inte med erforderlig omsorg prövat innebörden av ansökan om tillgång till handlingar och att kommissionen i samband med den bekräftande ansökan identifierat 121 handlingar som omfattas av denna begäran, förklarade tribunalens ordförande att det inte kunde uteslutas att översändandet av alla handlingar som härrör från Republiken Malta om blåfenad tonfisk går utöver innehållet i ansökan om tillgång till handlingar och därmed visade att det fanns en viktig faktisk tvist vars lösning inte var självklar och som krävde en närmare prövning som inte kunde genomföras av domaren med behörighet att besluta om interimistiska åtgärder, utan krävde materiell prövning.

Bland de mål där ansökan om interimistiska åtgärder avslogs vill tribunalen nämna en rad mål som rörde anställning av assistenter till ledamöter av Europaparlamentet och de ett antal mål som rörde utauktionering av gasledningen Opals transportkapacitet.

I de mål som gav upphov till beslut av den 16 februari 2017, *Troszczynski/parlamentet* (T-626/16 R, ej publicerat, [EU:T:2017:92](#)), beslut av den 16 februari 2017, *Le Pen/parlamentet* (T-140/16 R II, ej publicerat, [EU:T:2017:93](#)), beslut av den 16 februari 2017, *Gollnisch/parlamentet* (T-624/16 R, ej publicerat, [EU:T:2017:94](#))¹¹², och beslut av den 6 april 2017, *Le Pen/parlamentet* (T-86/17 R, ej publicerat, [EU:T:2017:270](#)), hade olika parlamentsledamöter begärt uppskov med verkställigheten av parlamentets generalsekreterares beslut varigenom denne anmodat ledamöterna att återbetala belopp som felaktigt utbetalats till dem för assistentstöd, närmare bestämt ett månatligt avdrag av 50 procent av ledamotens arvode, ett avdrag på 100 procent av ersättningen för allmänna utgifter och 50 procent av dagtraktamentet.

För att visa att kravet på skyndsamhet var uppfyllt, angav sökandena bland annat att en återvinning genom avräkning skulle göra det omöjligt för dem att effektivt och självständigt utöva sitt parlamentariska uppdrag.

Tribunalens ordförande avslag fyra ansökningar om interimistiska åtgärder och konstaterade härvidlag att det inte hade visats att avdragen skulle inverka menligt på ett effektivt utförande av uppdraget som ledamot i Europaparlamentet, varför kravet på skyndsamhet inte var uppfyllt. Kommissionen anförde i detta avseende att det klart och tydligt framgick av både de regler som gäller för ledamöterna och parlamentets praxis att återvinning genom avräkning ska ske på ett sätt som innebär att det görs en avvägning mellan, å ena sidan, institutionens skyldighet att återkräva felaktigt utbetalda belopp och, å andra sidan, skyldigheten att skydda möjligheten för den berörda ledamoten att utöva sitt uppdrag på ett effektivt sätt. Under dessa förhållanden kan den omständigheten att parlamentet verkställde ett återkrav genom avräkning inte i sig anses utgöra en handling som är ägnad att förhindra sökandena från att självständigt och på ett effektivt sätt utöva sina uppdrag som ledamöter.

Tribunalens ordförande påpekade därefter, vad gäller det månatliga avdraget av 50 procent av ledamotsarvodet, att sökandena inte lyckats visa varför denna minskning leder till att de förhindras att helt och fullt utöva sina uppdrag som ledamöter av Europaparlamentet. Vad gäller det månatliga avdraget på 100 procent av ersättningen för allmänna utgifter konstaterade tribunalens ordförande att de berörda ledamöterna (Bruno Gollnisch, Jean-Marie Le Pen och Marine Le Pen) inte hade gjort gällande att det aktuella schablonbeloppet i själva verket delvis är en förtäckt ersättning. Den omständigheten att ledamöterna har rätt till ersättning för faktiska kostnader, vilket garanterar att det inte förekommer något hinder för det effektiva utövandet av deras uppdrag, innebär

^{112/} Överklagandet ogillades genom beslut av den 6 juli 2017, *Gollnisch/parlamentet*, (C-189/17 P(R), ej publicerat, [EU:C:2017:528](#)).

således att man inte kan dra slutsatsen att det månatliga avdraget på 100 procent av ersättningen för allmänna utgifter påverkar utövandet av ledamöternas uppdrag. Den omständigheten att ledamöter har rätt till ersättning för faktiska kostnader låg också till grund för tribunalens ordförande konstaterande att avdraget på 50 procent av dagtraktamentet inte påverkar sökandenas möjlighet att på ett effektivt sätt utöva sina uppdrag som ledamöter av Europaparlamentet.

I de mål som gav upphov till dom av den 21 juli 2017, *Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo/kommissionen* (T-130/17 R, [EU:T:2017:541](#)), samt beslut av den 21 juli 2017, *Polen/kommissionen* (T-883/16 R, EU:T: 2017:542), och beslut av den 21 juli 2017, *PGNiG Supply & Trading/kommissionen* (T-849/16 R, [EU:T:2017:544](#)), prövade tribunalens ordförande ett antal ansökningar om uppskov med verkställigheten av kommissionens beslut att konkurrensutsätta 50 oanvända procent av överföringskapaciteterna hos gasledningen Opal, som utgörs av landsträckan, i öst, av gasledningen Nord Stream 1, som transporterar naturgas från Ryssland till Västeuropa över Östersjön.

Tribunalens ordförande konstaterade att två avtal ingåtts av Gazprom, nämligen ett avtal om transport av naturgas genom den polska delen av gasledningen Yamal–Europe i syfte att försörja de västeuropeiska marknaderna (inklusive Polen) med naturgas, och ett avtal som ingåtts med PGNiG Supply & Trading GmbH för leverans av naturgas. Avtalen gällde fram till år 2020 respektive fram till slutet av år 2022. Tribunalens ordförande konstaterade därefter att utnyttjandet av överföringskapaciteten i den polska delen av gasledningen Yamal–Europe och Gazproms leveranser till den polska marknaden vid första anblicken är säkerställt för dessa år. Till och med i en situation där det hade styrkts att de av Republiken Polen och de två bolagen påstådda skadorna kommer att inträffa, skulle dessa skador först kunna uppstå när de nämnda avtalen löper ut. Mot bakgrund av den genomsnittliga handläggningstiden för förfaranden vid tribunalen kommer domar i dessa mål förmodligen meddelas under år 2019.

Vad gäller argumentet att det angripna beslutet ger möjlighet att ingå privaträttsliga avtal som inte kan ogiltigförklaras ens om beslutet senare ogiltigförklaras, konstaterade tribunalens ordförande att under sådana omständigheter finns det rättsmedel som kan användas mot dessa rättsakters eventuella genomförande.

Tribunalens ordförande avlog således ansökningarna om uppskov med verkställigheten, eftersom sökandena inte hade visat att de inte kan avvakta utgången av talan i huvudsaken utan att utsätta sig för risken för en allvarlig och irreparabel skada.

C/ VERKSAMHETEN VID TRIBUNALENS KANSLI ÅR 2017

Av Emmanuel COULON, JUSTITIESEKRETERARE vid tribunalen

Med sitt arbete i rättsskipningens centrum har tribunalens kansli återigen arbetat för en institution i förändring. Tribunalen växer och förändras allteftersom reformen av Europeiska unionens domstolsstruktur fortskrider. Reformen syftar till att gradvis, i tre etapper, fördubbla antalet domare vid tribunalen till år 2019.¹ De mål som kommer in till tribunalen är av allt mer mångskiftande slag och är i vissa avseenden allt mer komplicerade. Det är mot denna bakgrund som kansliet har genomfört förändringar som ska göra det möjligt för det att även i fortsättningen utföra sitt uppdrag och att genomföra de två första etapperna av reformen.

Resultatet för år 2017 är positivt för tribunalen och den har klarat av att möta utmaningarna i samband med reformens två första etapper har klarats av. Även om antalet inkomna mål (917) är något högre än antalet avgjorda mål (895), vilket förklarar att antalet pågående mål har ökat något (1 508), har den genomsnittliga handläggningstiden fortsatt att minska. Andelen avgöranden som helt eller delvis upphävts av domstolen vittnar om att avgörandenas höga kvalitet har bibehållits.

I egenskap av aktör i rättsskipningen har kansliet strävat efter att använda de 72 budgeterade tjänster som har beviljats sedan den 1 januari 2016 på ett optimalt sätt och har därmed bidragit till institutionens framgång. När nu år 2017 är till ända, kan det med tillfredsställelse konstateras att kansliet har utfört de uppdrag det anförtrotts i olika bestämmelser och av tribunalen, med iakttagande av de krav som hänger samman med rätten till en rättvis rättegång.

Kansliet har ånyo på ett avgörande sätt bistått tribunalen i frågor som rör den dömande verksamheten och i administrativt hänseende genom att:

- ansvara för att förfarandet genomförs på ett korrekt sätt och att akterna i de olika målen är i ordning;
- ombesörja kommunikationen mellan parternas ombud och domarna;
- aktivt bistå domarna och deras medarbetare;
- delta i tribunalens administration under ledning av tribunalens ordförande och med stöd från olika avdelningar inom Europeiska unionens domstol.

Resultatet kan otvivelaktigt tillskrivas det engagemang – vilket verkligen ska framhållas – som de kvinnor och män som arbetar vid kansliet har visat. Kansliets personal har målmedvetet i sitt dagliga arbete lagt ner stor energi för att på ett effektivt sätt arbeta med alla berörda aktörer.

Arbetet på kansliet har utförts rigoröst, med en god känsla för allmänintresset, ambitionen att tillhandahålla en exemplarisk rättsskipning och en ständig önskan att optimera förfarandets tidsåtgång. Kansliet har till exempel alltid vinnlagt sig om att behandla de olika rättegångshandlingarna inom rimlig tid och har infört ett system som gör det möjligt att identifiera oskäligt långa förfaranden och påpeka detta för berörda aktörer i syfte att det ska åtgärdas.

^{1/} Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2015/2422 av den 16 december 2015 om ändring av protokoll nr 3 om stadgan för Europeiska unionens domstol (EUT L 341, 2015, s. 14), och Europaparlamentets och rådets förordning (EU, Euratom) 2016/1192 av den 6 juli 2016 om överföring till Europeiska unionens tribunal av behörigheten att i första instans avgöra tvister mellan Europeiska unionen och dess anställda (EUT L 200, 2016, s. 137).

I. INVERKAN PÅ ORGANISATIONEN MED ANLEDNING AV DE NYA DOMARNAS TJÄNSTETILLTRÄDE

Under år 2017 tillsattes och tillträdde två nya domare vid tribunalen som ett led i reformens andra etapp. Denna andra etapp som omfattade tillsättning av ytterligare sju domare i tribunalen och en överföring av behörigheten att pröva mål mellan Europeiska unionen och dess anställda i första instans till tribunalen, är alltså avslutad. Tillsättning av den domare som fortfarande krävs för att tribunalen ska bestå av 47 domare, i enlighet med vad som föreskrivs i artikel 48 i protokollet till stadgan för Europeiska unionens domstol, kommer att ske vid ett senare tillfälle och då som ett led i den första etappen².

Den irländska och den belgiska domaren tillsattes den 29 mars respektive den 6 september 2017 och avlade ed den 8 juni och den 4 oktober 2017. Dessa utnämningar innebar att antalet domare i tribunalen utökades från 44 till 46.

Även om dessa två nya domares ankomst inte kan jämföras med de 22 nya domares tillträde som skedde under år 2016, var det likväl nödvändigt att vidta vissa åtgärder för att säkerställa att de och deras medarbetare integrerades på ett bra sätt.

Efter vart och ett av dessa tjänstetillträden har tribunalen indelat samtliga nya domare på avdelningar och fördelat nya målportföljer respektive omfördelat mål mellan domare. I enlighet med tribunalens rättegångsregler informerade kansliet parterna i de berörda målen. Alla beslut fattade av tribunalen om domarnas indelning på avdelningarna publicerades i Europeiska unionens officiella tidning³. I samband med målens omfördelning uppdaterade kansliet samtliga interna databaser.

Tillträde och installering av domarna och deras kabinettpersonal i lokaler som inretts för ändamålet ställde stora krav på administrativ assistans från kansliets sida. Arbetet bestod i långtgående förberedelser med olika avdelningar inom Europeiska unionens domstol men även i att välkomna och ta emot dessa personer på ett lämpligt sätt. Härutöver ombesörjde kansliet en noggrann uppföljning av tilldelningen av personal.

II. UPPDRAGET ATT BISTÅ TRIBUNALEN I DESS DÖMANDE VERKSAMHET

Bakgrund

Under år 2017, bistod kansliet tribunalen i dess dömande verksamhet genom att behandla 917 ansökningar genom vilka talan väckts. Med 98 mål – varav de flesta ingår i en grupp mål i vilka lagenligheten av den resolutionsmekanism som införts av en spansk bank, Banco Popular Español, SA, har ifrågasatts – har målen på

^{2/} Den 31 december 2017, återstod en domare att tillsätta av de tolv nya domare som skulle tillsättas under den första etappen.

^{3/} Tribunalens beslut av den 8 juni 2017 (EUT C 213, 2017, s. 2) och av den 4 oktober 2017 (EUT C 382, 2017, s. s. 2) om domarnas indelning på avdelningarna.

bank- och finansområdet detta år kommit att bli den andra största måltypen efter målen om immateriella rättigheter (298 mål). Med 86 mål, har antalet nya personalmål minskat jämfört med föregående år (167 nya mål år 2015 och 117 nya mål år 2016⁴). Vart och ett av dessa tre rättsområden (bland de 45 områden som nu pågående mål gäller) har sina särdrag som föranlett kansliet att behandla dem på ett specifikt sätt under det gångna året.

Vidare registrerade kansliet 55 070 rättegångshandlingar på 22 rättegångsspråk (av de 24 möjliga rättegångsspråk som föreskrivs i rättegångsreglerna), behandlade 4 449 inlagor (annat än ansökningar genom vilka talan väckts) som getts in inom ramen för pågående mål, och verkställde de beslut som tribunalens olika avdelningar fattat om åtgärder för processledning eller åtgärder för bevisupptagning. Kansliet avfattade även 1 485 meddelanden för publicering i Europeiska unionens officiella tidning.

Det är givetvis inte möjligt att här redovisa alla uppgifter som gör det möjligt att få en uppfattning om omfattningen av det arbete som tribunalens kansli har utfört. Att identifiera vissa av dem, i synnerhet statistiska uppgifter, är emellertid tillräckligt för att belysa kansliets omfattande arbetsbörda:

- de 9 756 rättegångshandlingar som lämnats in innehåller 565 ansökningar om att få intervensera (vilket är ett aldrig tidigare skådadt antal i tribunalens historia) och 212 ansökningar om konfidentiell handläggning gentemot parterna eller allmänheten;
- arkiven över pågående mål motsvarar 652 hyllmeter handlingar;
- grupptalan har väckts i flera mål, vilka ibland omfattar 1 000 sökande eller mer, vilket tvingat kansliet att göra ett omfattande kontrollarbete;
- genomförandet av förfaranden som gäller grupptalan eller en serie olika mål har ställt krav på koordination både inom kansliet, med hänsyn till de olika rättegångsspråken, och med de dömande sammansättningarna, för att handlägga ansökningar om förlängda frister, förening av mål, intervention och eventuell konfidentiell handläggning i vart och ett av dessa mål;
- kansliet har medverkat vid förhandlingar i 390 mål, varav vissa ägt rum under en hel dag eller till och med flera dagar;
- kansliet har medverkat vid 405 avdelningssammanträden;
- hundratals åtgärder för processledning och tiotals åtgärder för bevisupptagning har vidtagits och beslutats, såvitt gäller bland annat företeende av handlingar som påståtts vara konfidentiella.

Den logistiska hjälp kansliet tillhandahållit i olika former (samordningshjälp, dokumentation, redovisning av rättspraxis i förfarandefrågor, handhavande av informationssystem, framtagande av statistik) har även detta år gett tribunalen möjlighet att arbeta under bästa möjliga förhållanden. Kansliet har bland annat medverkat till att de beslut ordföranden och de nio avdelningarna fattar är av hög kvalitet och bistått vice ordföranden i hans arbete med att främja enhetlighet i rättspraxis, en uppgift tribunalen anförtrodde honom i september 2016.

Digitalisering av förfarandet i tribunalen

I sitt uppdrag med att bistå tribunalen i dess dömande verksamhet har kansliet under det gångna året fortsatt att dra nytta av att i stort sett samtliga moment i domstolsförfarandet har digitaliserats. Detta gäller såväl internt avseende kommunikationen med domarnas kabinett, som externt vid kommunikation med parternas ombud. Digitaliseringen har under år 2017 utsträckts till att omfatta även översändandet från Europeiska unionens

^{4/} År 2015, väcktes talan i personalmål vid personaldomstolen. År 2016, väcktes talan i denna typ av mål vid personaldomstolen fram till dess att den upplöstes och därefter, från och med den 1 september 2016, vid tribunalen.

immaterialrättsmyndighet (EUIPO) av akten från förfarandet vid överklagandenämnden. Tillhandahållandet av information har vidare förbättrats under året tack vare en moderniserad version av applikationen "Elektronisk fil" för varje mål.

Digitaliseringen av förfarandet har helt klart bidragit till att, i allas intresse, avlasta kansliet en del repetitiva uppgifter vilket i sin tur har frigjort resurser för att ytterligare behovsanpassa de lösningar som förväntas av kansliet men har även gett kansliet möjlighet att använda sina resurser för uppgifter där de verkligen behövs.

När det kommer till kommunikationen mellan kansliet och domarnas kabinett vill jag återigen understryka den framgång de elektroniska formulären⁵ haft efter tre hela års användning. De interna förfarandena har förenklats, arbetsmetoderna rationaliserats och resurser har kunnat sparas. Vidare har det gjorts tidsvinster tack vare kommunikationens omedelbarhet. Den elektroniska överföringen gör det dessutom möjligt att exakt spåra kommunikationens historik och att kvantifiera den. Under år 2017 översände kansliet 12 930 sådana formulär till kabinetten inom ramen för pågående mål. Uppgiften visar i sig på den allt intensivare kommunikationen mellan kansliet och kabinetten, med en ökning på 19 procent jämfört med år 2016.

Kommunikation med parternas ombud sker numera i stor omfattning via applikationen e-Curia⁶, som är gemensam för institutionens båda instanser. Andelen inlagor som inges med denna applikation har ökat konstant sedan den togs i bruk i november 2011, liksom antalet advokater och ombud som har ett användarkonto. År 2017 ingavs 83 procent av alla handlingar till tribunalen elektroniskt (mot 76 procent år 2016), vilket motsvarar 805 768 sidor⁷.

Samtliga medlemsstater och 3 707 advokater och ombud har numera ett användarkonto för e-Curia.

Framgången med applikationen e-Curia kan inte förnekas. Dock inlämnas inte mindre än 17 procent av alla rättegångshandlingar fortfarande i pappersformat vilket innebär att det inte är möjligt att dra alla praktiska fördelar av applikationen, såsom att kansliet undviker att behöva administrera handlingar i pappersform och elektronisk form parallellt. Efter utbildningsinsatser från kansliets sida under år 2017 accepterade Gemensamma resolutionsnämnden (SRB) att ansöka om ett användarkonto för e-Curia vilket gjorde det möjligt att delge hundratals rättegångshandlingar elektroniskt.

Användningen av applikationen e-Curia fortsätter att öka, men ökningen är fortfarande långsam. Tribunalen kommer att fortsätta att vidta nödvändiga åtgärder under år 2018 för att uppnå målsättningen att 100 procent av rättegångshandlingarna ska inges till tribunalen via e-Curia.

5/ Kontakterna mellan tribunalens kansli och domarnas kabinett sker med hjälp av elektroniska formulär som syftar till att informera om eller inhämta ett beslut från behörig myndighet avseende en förfarandefråga. Meddelandena skickas sedan november 2014 i elektronisk form.

6/ Tribunalens beslut av den 14 september 2011 om ingivande av inlagor och om delgivning av inlagor samt domar och beslut med hjälp av datasystemet e-Curia (EUT C 289, 2011, s. 9)

7/ Genom extrapolering kan sägas att de rättegångshandlingar som inkom till tribunalen under år 2017 innehöll närmare en miljon sidor.

Tillämpning av 2015 års nya rättegångsregler

År 2017 var det andra hela året som de rättegångsregler som trädde i kraft den 1 juli 2015 tillämpades.

Det eftersträfvade syftet att förenkla och rationalisera förfarandet kan objektivt sett anses uppnått. De processuella verktyg som tribunalen införde under år 2015 har använts fullt ut och har visat sig vara fullständigt anpassade till de särdrag som kännetecknar målen vid tribunalen.

Värt att nämnda är följande:

- Den betydande minskningen av antalet beslut som förbereds av kansliet håller i sig (317 beslut jämfört med 521 beslut år 2015)⁸, och detta trots att ett stort antal mål fortfarande pågår.
- Möjligheten att avgöra mål om direkt talan genom dom utan förhandling⁹ har utvecklats och användes vid 54 tillfällen (och vid 152 tillfällen i immaterialrättsliga mål).
- Det har bekräftats att de språkregler som är tillämpliga i immaterialrättsliga mål har besparat kansliet ett stort antal ingripanden, liksom beslut av avdelningsordförandena, och har lett till att yttranden över rättegångsspråket i stort sett försvunnit (22 jämfört med 279 år 2015).
- Det kan konstateras att avvecklingen av en andra omgång skriftväxling i immaterialrättsliga mål inte lett till att det begärts muntlig förhandling i ett ökat antal fall. I stället har detta bidragit till att minska den genomsnittliga handläggningstiden i de mål som avgörs genom dom.

Den regel som innebär att tribunalen inte behöver pröva en interventionsansökan så länge den inte fattat beslut om en av svaranden framställd invändning om rättegångshinder eller om bristande behörighet har dessutom inneburit att tribunalen slipper pröva ett stort antal interventionsansökningar i de fall då invändningen har bifallits. Slutligen har tribunalen, inom ett helt annat område, nämligen personalmål, initierat ett stort antal förlikningsförfaranden varav vissa rönt framgång.

Däremot kan det konstateras att antalet ansökningar som behövt korrigeras på grund av att de inte uppfyller formkraven – efter en nedgång under år 2016 – nu åter har ökat. Detta gäller alla måltyper.

Ständigt bistånd som är svårt att kvantifiera

Kansliet har biträtt samtliga dömande sammansättningar i deras dagliga arbete liksom kabinettens personal. Kabinetten har även detta år kunnat räkna med kansliets medarbetare och deras ständiga tillgänglighet, och dra nytta av deras expertis vad gäller förfarandets tekniska aspekter. Det ökade antalet domare och medarbetare som är en följd av att reformen genomförts har inneburit en betydande ökning av antalet interna förfrågningar till kansliet. Samtidigt har kansliet visat prov på flexibilitet och ansträngt sig för att uppnå ytterligare synergieffekter

^{8/} Sedan den 1 juli 2015 fattas vissa beslut som tidigare antogs i form av särskilt uppsatta beslut (vilandeförklaring och återupptagande av förfarandet, förening av mål, intervention utan att sekretess ska gälla för en medlemsstats eller en institutions identitet) i form av formlösa beslut som tas in i akten i målet.

^{9/} Före den 1 juli 2015 var det endast möjligt att avgöra ett mål genom dom utan förhandling i immaterialrättsliga mål och såvitt gäller överklagande av personaldomstolens avgöranden.

och fortsatt sin strävan efter ökad effektivitet genom att anpassa sig till rådande omständigheter och förfina sina arbetsmetoder.

Kansliet fortsätter genom sina medarbetares försorg att bistå tribunalens kommitté med ansvar för förfarandefrågor, liksom övriga kommittéer och organ utifrån arbetets behov och art.

III. UPPDRAGET ATT BISTÅ TRIBUNALEN I DESS ADMINISTRATIVA VERKSAMHET

I sin egenskap av administrativt organ har kansliet även detta år svarat på ett antal olika externa förfrågningar. Åtgärder har vidtagits i samarbete med andra olika administrativa aktörer vid tribunalen i syfte att:

- Uppfylla nya krav på miljöskydd som ställs i olika bestämmelser ("EMAS" -systemet – Eco-Management and Audit Scheme) genom olika informationskampanjer och en rad konkreta åtgärder, bland annat ska handlingar som kansliet framställt inte längre distribueras i pappersform (olika statistiska uppgifter och tribunalens agenda) utan i elektronisk form.
- Säkerställa att det system som inrättats för att skydda extremt känsliga uppgifter i mål som inkommit till tribunalen ges full och ändamålsenlig verkan (det rör sig om uppgifter som, om de lämnades ut, skulle undergräva säkerheten i unionen eller i en eller flera medlemsstater eller skada deras internationella relationer).
- Se till att reglerna om skydd för personuppgifter efterlevs.

Kansliets funktion och dess uppföljning av olika mål har vidare varit föremål för Europeiska revisionsrättens intresse inom ramen för en effektivitetsrevision av handläggningen av mål vid Europeiska unionens domstol. Revisorerna kontrollerade framför allt huruvida befintliga förfaranden främjar en effektiv hantering av anhängiggjorda mål och huruvida tidsåtgången för att avgöra målen skulle kunna förkortas. En särskild rapport antogs av Revisionsrätten i september 2017, och diskuterades sedan inför Europaparlamentet och Europeiska unionens råd.

Som förslag på förbättringar tog revisionsrätten upp möjligheten att inrätta ett integrerat system för att stödja handläggningen av mål. Såsom Europeiska unionens domstol angav i sitt yttrande emottogs förslaget att undersöka möjligheten att utveckla, och senare att införa, ett integrerat it-system som beaktar den dömande verksamhetens särdrag och varje instans specifika egenskaper väl. Tribunalens kansli är å sin sida en stödjande avdelning med en önskan om att fullt ut genomföra digitaliseringen av domstolsförfarandet för att kunna dra alla förväntade fördelar härav. Kansliet kommer således att fortsätta samarbetet under år 2018 med olika avdelningar inom Europeiska unionens domstol och kommer även att fortsätta sina ansträngningar för att integrera digitaliseringen vid målhandläggningen och för att modernisera kommunikationssystemet med parterna.

Vidare har kansliet vidtagit en rad olika åtgärder för att samarbeta i en atmosfär som präglas av dialog och lyhörddhet. I oktober 2017 anordnades således ett möte som uppföljning av det utbyte som påbörjades juni 2014 med representanter för tribunalens kansli och för kansliet vid immaterialrättsmyndighetens (EUIPO) överklagandenämnder samt med representanter för it-avdelningarna. Mötet gav inte bara deltagarna möjlighet

till ett intensivt och gott utbyte av idéer utan även att avsluta projekt som parterna kommit överens om vid tidigare möten och utveckla teman för framtida diskussioner.

I samma anda har kansliet även hämtat inspiration från aktörer inom andra domstolar. En delegation från tribunalens kansli har till exempel besökt kansliet vid Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna för att öka sin förståelse för denna domstols sätt att fungera, i synnerhet vad gäller de it-verktyg den använder.

Kansliet är slutligen naturligtvis en lyhörd avdelning som är tillgänglig för parternas ombud, advokater samt medlemsstaternas och institutionernas ombud, med vilka kansliet för en direkt och daglig dialog.

Kansliets arbetsbörda kan väntas öka som ett resultat av det utökade antalet domare under åren 2016 och 2017, av målens utveckling och av antalet nu pågående mål. Detta oberoende av följderna av en eventuell överföring av viss behörighet från domstolen till tribunalen, något den rapport som överlämnades den 14 december 2017 till Europaparlamentet, rådet och kommission¹⁰ inte verkar främmande för. Kansliet kommer därför att fortsätta att organisera sig och anpassa sig för att kunna se dessa framtida utmaningar an med tillförlit.

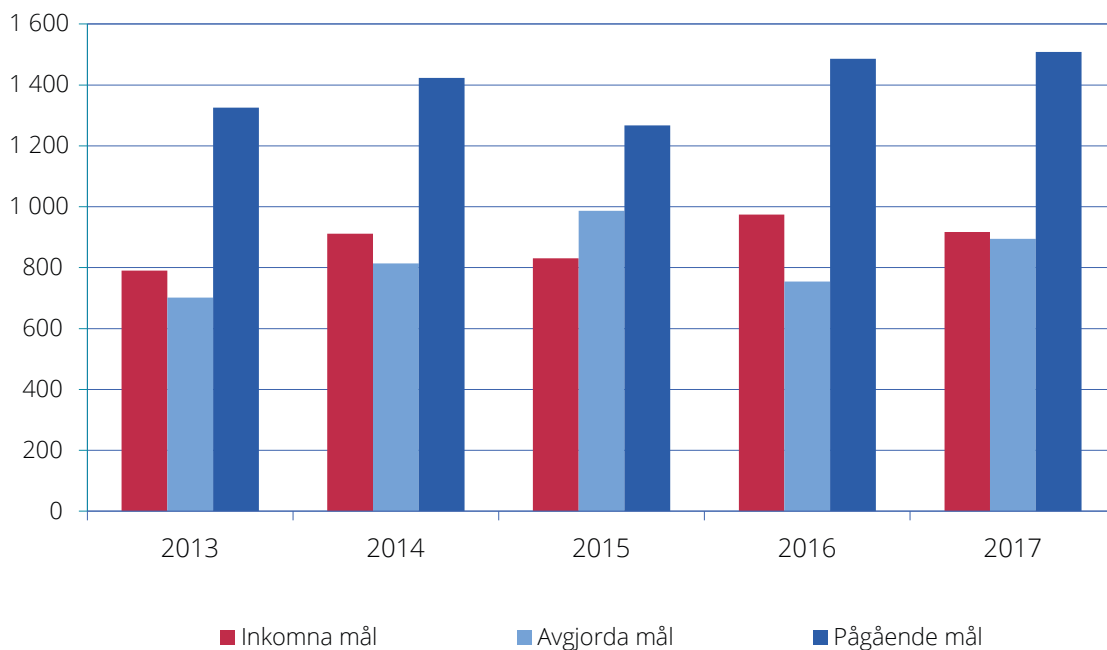
10/ Rapport om möjliga ändringar av behörighetsfördelningen vad gäller förhandsavgöranden i enlighet med artikel 267 i fördraget om europeiska unionens fördragssätt, framställd i enlighet med artikel 3.2 i förordning 2015/2422.

D/ TRIBUNALENS VERKSAMHETSSTATISTIK

I. Tribunalens allmänna verksamhet – Inkomna, avgjorda och pågående mål (2013–2017)	209
II. Inkomna mål – Typ av förfarande (2013–2017)	210
III. Inkomna mål – Form av talan (2013–2017)	211
IV. Inkomna mål – Berört rättsområde (2013–2017)	212
V. Avgjorda mål – Typ av förfarande (2013–2017)	213
VI. Avgjorda mål – Berört rättsområde (2017)	214
VII. Avgjorda mål – Berört rättsområde (2013–2017)	215
VIII. Avgjorda mål – Dömande sammansättning (2013–2017)	216
IX. Avgjorda mål – Handläggningstid i månader (2013–2017)	217
X. Handläggningstid i månader (2013–2017)	218
XI. Pågående mål per den 31 december – Typ av förfarande (2013–2017)	219
XII. Pågående mål per den 31 december – Berört rättsområde (2013–2017)	220
XIII. Pågående mål per den 31 december – Dömande sammansättning (2013–2017)	221
XIV. Övrigt – Interimistiska beslut (2013–2017)	222
XV. Övrigt – Skyndsam handläggning (2013–2017) ¹	223
XVI. Övrigt – Avgöranden av tribunalen som har överklagats till domstolen (1990–2017)	224
XVII. Övrigt – Fördelning av överklagandena på typ av förfarande (2013–2017)	225
XVIII. Övrigt – Utgången i överklagade mål (2017)	226
XIX. Övrigt – Utgången i överklagade mål (2013–2017)	227
XX. Övrigt – Allmän utveckling (1989–2017)	228
XXI. Verksamheten vid tribunalens kansli (2015–2017)	229
XXII. Sätt på vilka inlagor ges in till tribunalen	230
XXIII. Antal sidor som getts in via e-curia (2013–2017)	231
XXIV. Meddelanden i Europeiska unionens officiella tidning (2013–2017)	232
XXV. Antal mål i vilka muntlig förhandling hållits (2013–2017)	233

I. TRIBUNALENS ALLMÄNNA VERKSAMHET – INKOMNA, AVGJORDA OCH PÅGÅENDE MÅL (2013–2017)^{1 2}

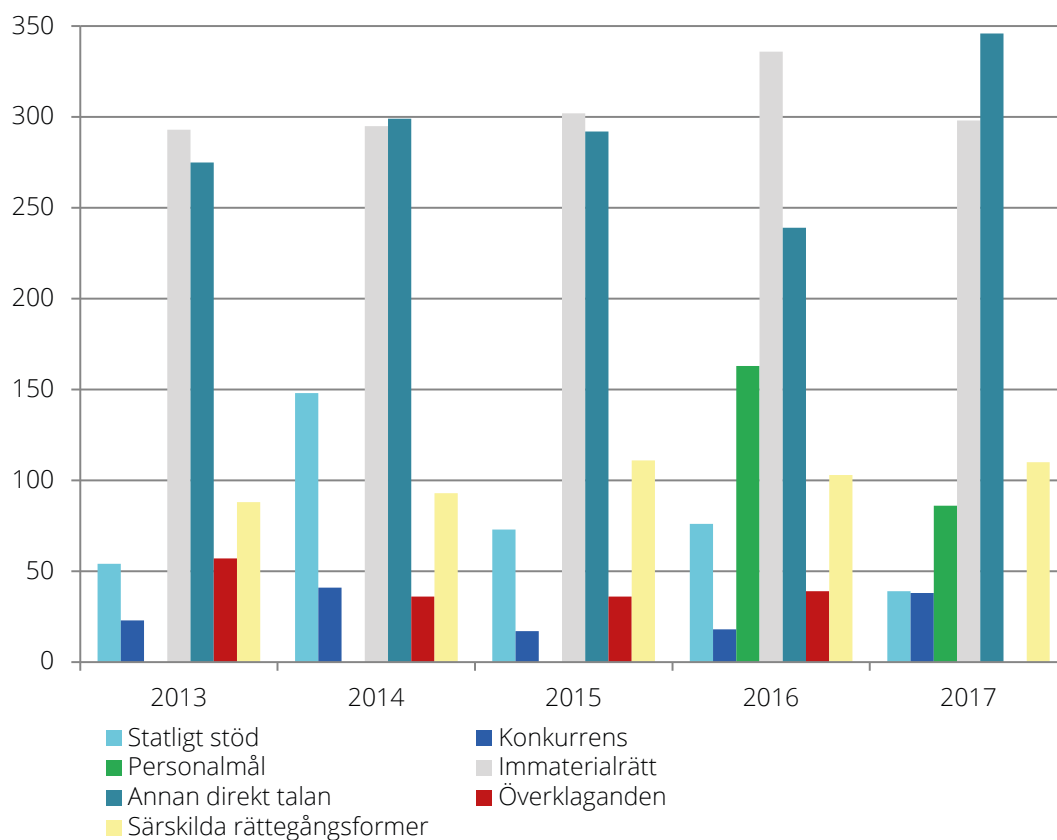

	2013	2014	2015	2016	2017
Inkomna mål	790	912	831	974	917
Avgjorda mål	702	814	987	755	895
Pågående mål	1 325	1 423	1 267	1 486	1 508

1/ Om inget annat anges beaktas särskilda rättegångsformer i denna tabell och i tabellerna på följande sidor. Följande förfaranden anses vara "särskilda rättegångsformer": återvinning av tredskodom (artikel 41 i domstolens stadga; artikel 166 i tribunalens rättegångsregler), tredjemanstalan (artikel 42 i domstolens stadga; artikel 167 i tribunalens rättegångsregler), tolkning av dom eller särskilt uppsatt beslut (artikel 43 i domstolens stadga; artikel 168 i tribunalens rättegångsregler), resning (artikel 44 i domstolens stadga; artikel 169 i tribunalens rättegångsregler), rättshjälp (artikel 148 i tribunalens rättegångsregler), rättelse (artikel 164 i tribunalens rättegångsregler), underlåtelse att pröva ett yrkande eller fatta beslut om rättegångskostnaderna (artikel 165 i tribunalens rättegångsregler) och tvist om de ersättningsgilla rättegångskostnaderna (artikel 170 i tribunalens rättegångsregler).

2/ Om inget annat anges beaktas inte interimistiska förfaranden i denna tabell eller i tabellerna på följande sidor.

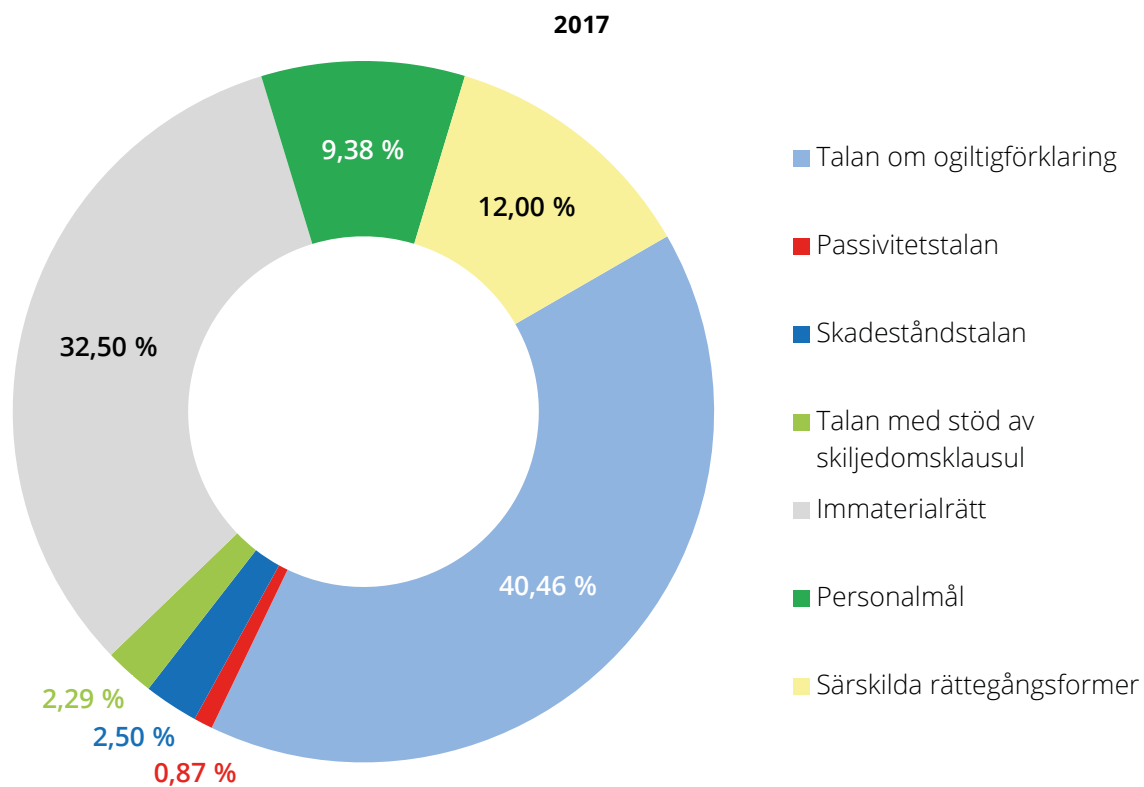
II. INKOMNA MÅL – TYP AV FÖRFARANDE (2013–2017)

	2013	2014	2015	2016 ¹	2017
Annan direkt talan	275	299	292	239	346
Immaterialrätt	293	295	302	336	298
Konkurrens	23	41	17	18	38
Överklaganden	57	36	36	39	
Personalmål				163	86
Särskilda rättegångsformer	88	93	111	103	110
Statligt stöd	54	148	73	76	39
Totalt	790	912	831	974	917

1/ Den 1 september 2016 överfördes 123 personalmål och 16 särskilda förfaranden på det området till tribunalen.

III. INKOMNA MÅL – FORM AV TALAN (2013–2017)

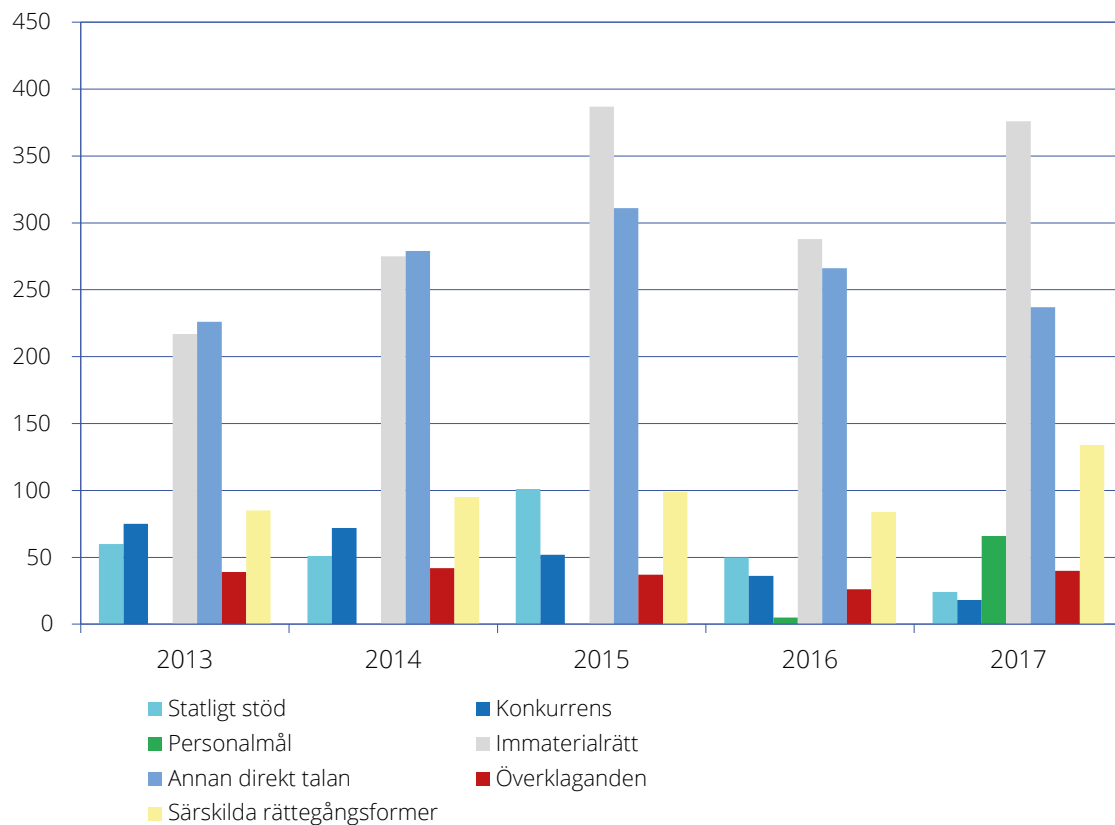

	2013	2014	2015	2016	2017
Talan om ogiltigförklaring	319	423	332	297	371
Passivitetstalan	12	12	5	7	8
Skadeståndstalan	15	39	30	19	23
Talan med stöd av skiljedomsklausul	6	14	15	10	21
Immaterialrätt	293	295	302	336	298
Personalmål				163	86
Överklaganden	57	36	36	39	
Särskilda rättegångsformer	88	93	111	103	110
Totalt	790	912	831	974	917

IV. INKOMNA MÅL – BERÖRT RÄTTSSOMRÅDE (2013–2017)

	2013	2014	2015	2016	2017
Anslutning av nya stater	1				
Associering av utomeuropeiska länder och territorier	1				
Beskattning	1	1	1	2	1
Bolagsrätt		1	1		
Ekonomisk och monetär politik	15	4	3	23	98
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	3	3	5	2	3
Energi	1	3	3	4	8
Etableringsfrihet		1			
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	6	1		7	
Europeiska unionens yttre åtgärder		2	1	2	2
Finansiella bestämmelser (budget, budgettram, egna medel bedrägeribekämpning)		4	7	4	5
Folkhälsa	5	11	2	6	5
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	5	2	10	8	2
Fri rörlighet för kapital			2	1	
Fri rörlighet för personer			1	1	1
Fri rörlighet för varor	1		2	1	
Frihet att tillhandahålla tjänster		1		1	
Gemensam fiskeripolitik	3	3		1	2
Handelspolitik	23	31	6	17	14
Immateriellrätt och industriell äganderätt	294	295	303	336	298
Industripolitik		2			
Institutionell rätt	44	67	53	52	65
Jordbruk	27	15	37	20	22
Konkurrens	23	41	17	18	38
Konsumentskydd	1	1	2	1	
Kultur	1			1	
Miljö	11	10	5	6	8
Offentlig upphandling	15	16	23	9	19
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	12	3	5	6	10
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	41	69	55	28	27
Skiljedoms klausul	6	14	15	10	21
Social trygghet för migrerande arbetstagare	1				
Socialpolitik		1		1	
Statligt stöd	54	148	73	76	39
Sysselsättning	2				
Tillgång till handlingar	20	17	48	19	25
Tillnärmning av lagstiftning	13		1	1	5
Transeuropeiska nät	3				2
Transport	5	1			
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	1	8		3	1
Turism	2				
Unionsmedborgarskap		1			
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	2		3	1	
Utrikes- och säkerhetspolitik	2			1	
Totalt EG/FEUF-fördraget	645	777	684	669	721
Särskilda rättegångsformer	88	93	111	103	110
Tjänsteföreskrifterna	57	42	36	202	86
TOTALT	790	912	831	974	917

V. AVGJORDA MÅL – TYP AV FÖRFARANDE (2013–2017)

	2013	2014	2015	2016	2017
Annan direkt talan	226	279	311	266	237
Immateralrätt	217	275	387	288	376
Konkurrens	75	72	52	36	18
Överklaganden	39	42	37	26	40
Personalmål				5	66
Statligt stöd	60	51	101	50	24
Särskilda rättegångsformer	85	95	99	84	134
Totalt	702	814	987	755	895

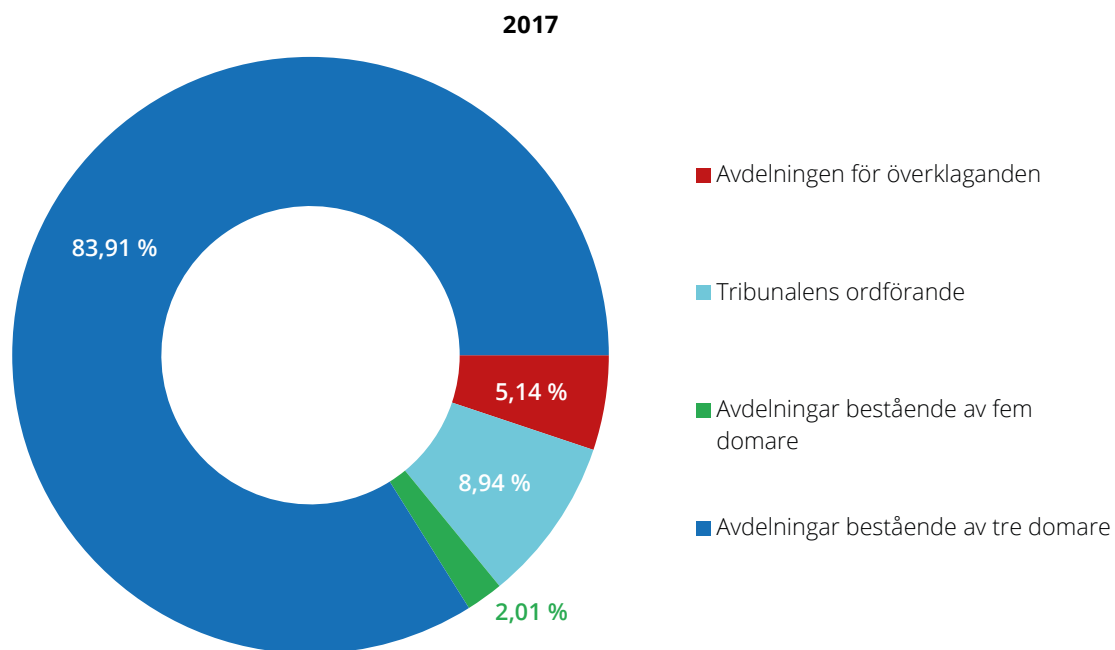
VI. AVGJORDA MÅL – BERÖRT RÄTTSOMRÅDE (2017)

	Domar	Beslut	Totalt
Beskattning		3	3
Ekonomisk och monetär politik	3	3	6
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	2	10	12
Energi	1	2	3
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa		5	5
Europeiska unionens yttre åtgärder	1	3	4
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel bedrägeribekämpning)	2	3	5
Folkhälsa		3	3
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	5	7	12
Fri rörlighet för personer		2	2
Gemensam fiskeripolitik		2	2
Handelspolitik	13	2	15
Immaterialrätt och industriell äganderätt	272	104	376
Institutionell rätt	25	29	54
Jordbruk	14	7	21
Konkurrens	11	7	18
Konsumentskydd	1		1
Kultur		1	1
Miljö		3	3
Offentlig upphandling	12	4	16
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	3	1	4
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	22	4	26
Skiljedomsklausul	11	6	17
Statligt stöd	13	11	24
Tillgång till handlingar	7	7	14
Tillnärmning av lagstiftning		2	2
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	3	2	5
Totalt EG/FEUF-fördraget	421	233	654
Särskilda rättegångsformer	1	133	134
Tjänsteföreskrifterna	70	37	107
TOTALT	492	403	895

VII. AVGJORDA MÅL – BERÖRT RÄTTSOMRÅDE (2013–2017) (DOMAR OCH BESLUT)

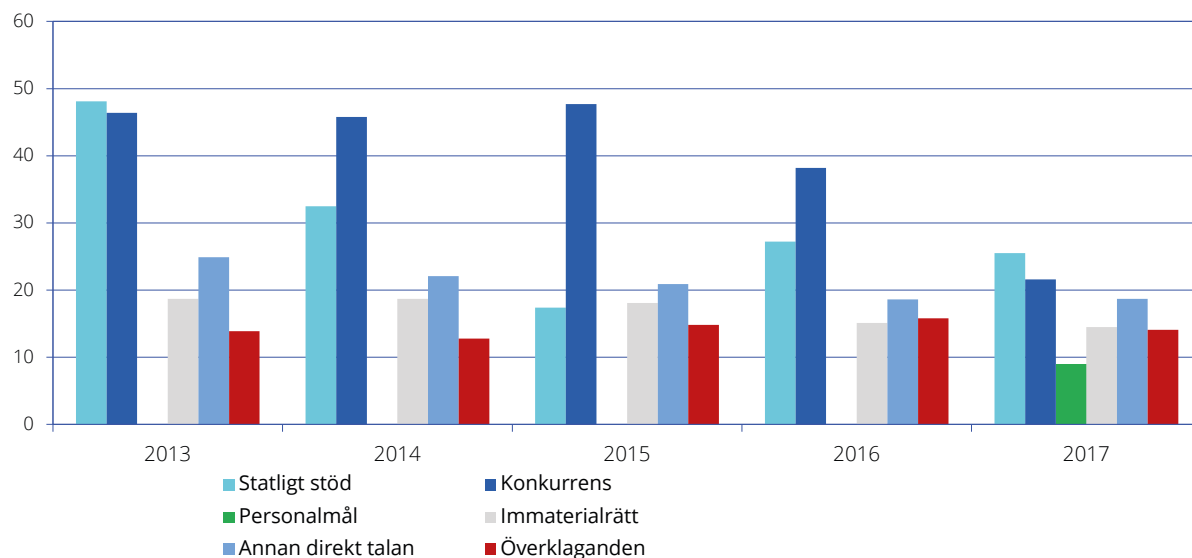
	2013	2014	2015	2016	2017
Anslutning av nya stater			1		
Associering av utomeuropeiska länder och territorier		1			
Beskattning		2	1		3
Bolagsrätt			1		
Ekonomisk och monetär politik	1	13	9	2	6
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	14	1	6	1	12
Energi	1	3	1	3	3
Etableringsfrihet			1		
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa	7	1			5
Europeiska unionens yttre åtgärder	2		2		4
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel bedrägeribekämpning)			5	1	5
Folkhälsa	4	10	15	3	3
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	4	1	2	6	12
Fri rörlighet för kapital			2	1	
Fri rörlighet för personer			1		2
Fri rörlighet för varor	1		2	1	
Frihet att tillhandahålla tjänster		1		1	
Gemensam fiskeripolitik	2	15	3	2	2
Handelspolitik	19	18	24	21	15
Immaterialrätt och industriell äganderätt	218	275	388	288	376
Industripolitik			2		
Institutionell rätt	35	33	58	46	54
Jordbruk	16	15	32	34	21
Konkurrens	75	72	52	36	18
Konsumentskydd			2	1	1
Kultur				1	1
Miljö	6	10	18	4	3
Offentlig upphandling	21	18	22	20	16
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	6	3	9	8	4
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	40	68	60	70	26
Skiljedomsklausul	8	10	2	17	17
Social trygghet för migrerande arbetstagare	1				
Socialpolitik	4			1	
Statligt stöd	59	51	101	50	24
Sysselsättning	2				
Tillgång till handlingar	19	23	21	13	14
Tillnärmning av lagstiftning		13		1	2
Transeuropeiska nät		1		2	
Transport		3	3		
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	9	6	4	3	5
Turism	1	1			
Unionsmedborgarskap		1			
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	1	2		1	
Utrikes- och säkerhetspolitik		2	1		
Totalt EG/FEUF-fördraget	576	673	851	638	654
Totalt EKSG-fördraget	1				
Särskilda rättegångsformer	85	95	99	84	134
Tjänsteföreskrifterna	40	46	37	33	107
TOTALT	702	814	987	755	895

VIII. AVGJORDA MÅL – DÖMANDE SAMMANSÄTTNING (2013–2017)

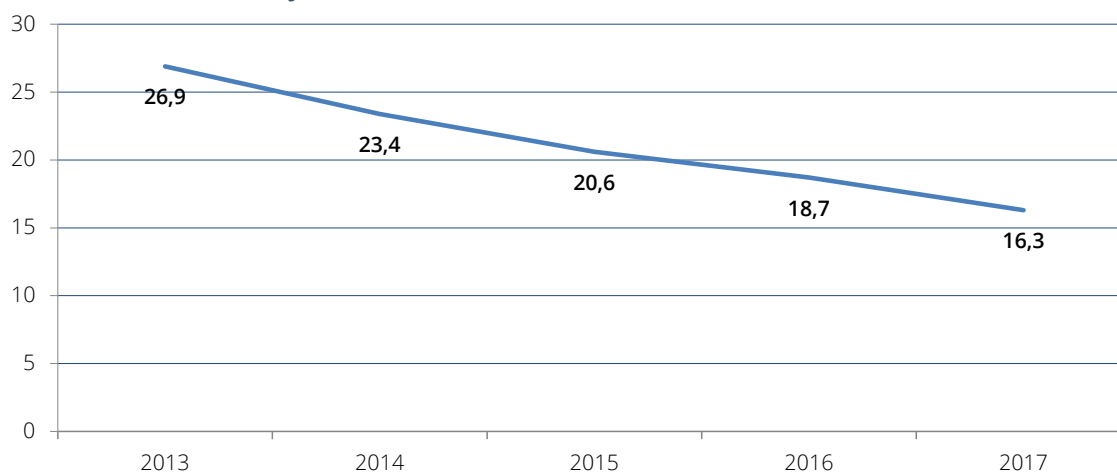
	2013			2014			2015			2016			2017		
	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt	Domar	Beslut	Totalt
Avdelningen för överklaganden	13	47	60	21	32	53	23	14	37	25	13	38	29	17	46
Tribunalens ordförande		38	38		46	46		44	44		46	46		80	80
Avdelningar bestående av fem domare	7	1	8	9	7	16	8	3	11	10	2	12	13	5	18
Avdelningar bestående av tre domare	378	218	596	398	301	699	538	348	886	408	246	654	450	301	751
Ensamdomare							1	8	9	5		5			
Totalt	398	304	702	428	386	814	570	417	987	448	307	755	492	403	895

IX. AVGJORDA MÅL – HANDLÄGGNINGSTID I MÅNADER (2013–2017)¹ (DOMAR OCH BESLUT)

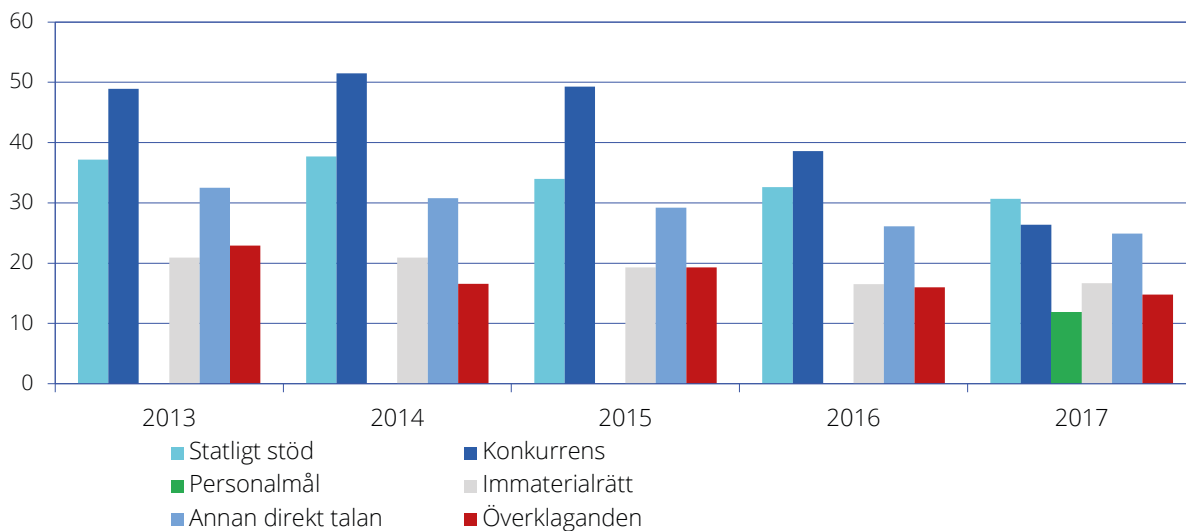
	2013	2014	2015	2016	2017
Annan direkt talan	24,9	22,1	20,9	18,6	18,7
Immaterialrätt	18,7	18,7	18,1	15,1	14,5
Konkurrens	46,4	45,8	47,7	38,2	21,6
Överklaganden	13,9	12,8	14,8	15,8	14,1
Personalmål					8,9
Statligt stöd	48,1	32,5	17,4	27,2	25,5
Samtliga mål	26,9	23,4	20,6	18,7	16,3

HANDLÄGGNINGSTID (I MÅNADER) SAMTLIGA MÅL SOM AVGJORTS GENOM DOM ELLER SÄRSKILT UPPSATT BESLUT

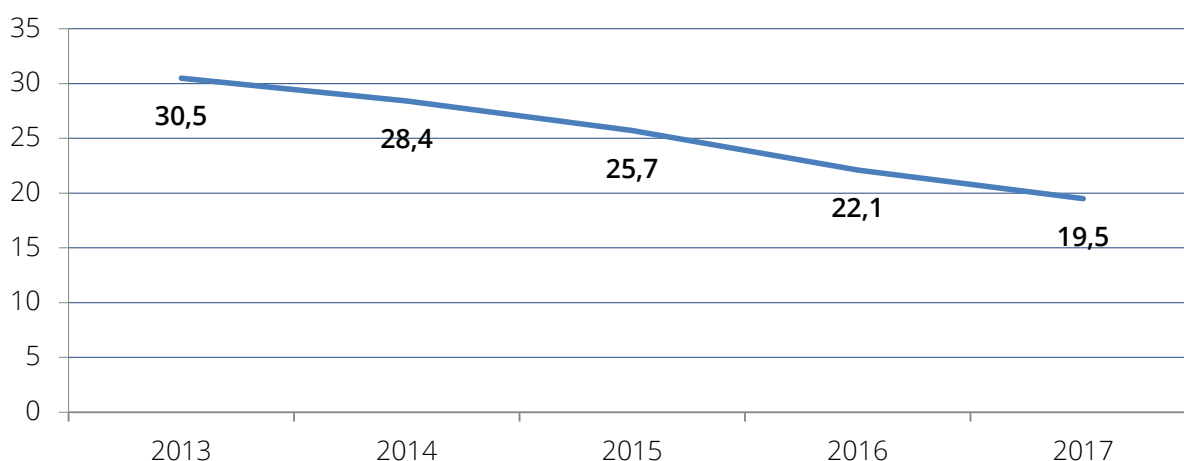
1/ Handläggningstiden uttrycks i månader och tiondels månader. Följande typer av mål omfattas inte av beräkningen av genomsnittliga handläggningstider: mål som innehåller en mellandom, särskilda rättegångsformer, överklaganden av beslut om interimistiska åtgärder eller intervention, personalmål som den 1 september 2016 överförts till tribunal en. Den genomsnittliga handläggningstiden för personalmål som överförts till tribunalen den 1 september 2016 och som avgjorts genom dom eller särskilt uppsatt beslut är 19,7 månader (varvid handläggningen både vid personaldomstolen och tribunalen beaktas).

X. HANDLÄGGNINGSTID I MÅNADER (2013–2017)¹ (DOMAR)

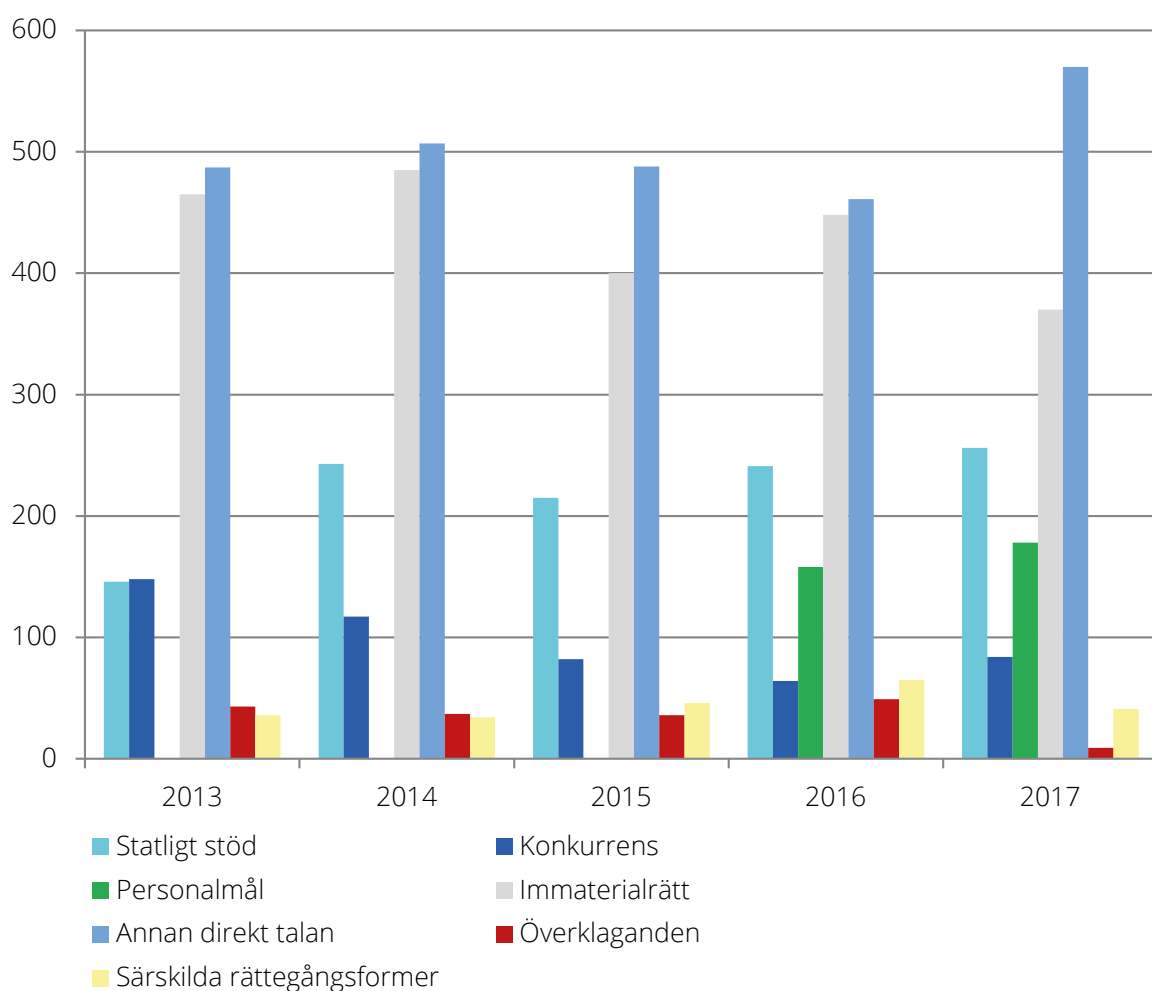
	2013	2014	2015	2016	2017
Annan direkt talan	32,5	30,8	29,2	26,1	24,9
Immaterialrätt	20,9	20,9	19,3	16,5	16,7
Konkurrens	48,9	51,5	49,3	38,6	26,4
Överklaganden	22,9	16,6	19,3	16	14,8
Personalmål					11,9
Statligt stöd	37,2	37,7	34	32,6	30,7
Samtliga mål	30,5	28,4	25,7	22,1	19,5

HANDLÄGGNINGSTID (I MÅNADER) SAMTLIGA MÅL SOM AVGJORTS GENOM DOM ELLER SÄRSKILT UPPSATT BESLUT

^{1/} Handläggningstiden uttrycks i månader och tiondels månader. Följande typer av mål omfattas inte av beräkningen av genomsnittliga handläggningstider: mål som innehåller en mellandom, särskilda rättegångsformer, överklaganden av beslut om interimistiska åtgärder, personalmål som den 1 september 2016 överförts till tribunalen. Den genomsnittliga handläggningstiden för personalmål som den 1 september 2016 överförts till tribunalen och som avgjorts av tribunalen genom dom är 21 månader (varvid handläggningen både vid personaldomstolen och tribunalen beaktas).

XI. PÅGÅENDE MÅL PER DEN 31 DECEMBER – TYP AV FÖRFARANDE (2013–2017)

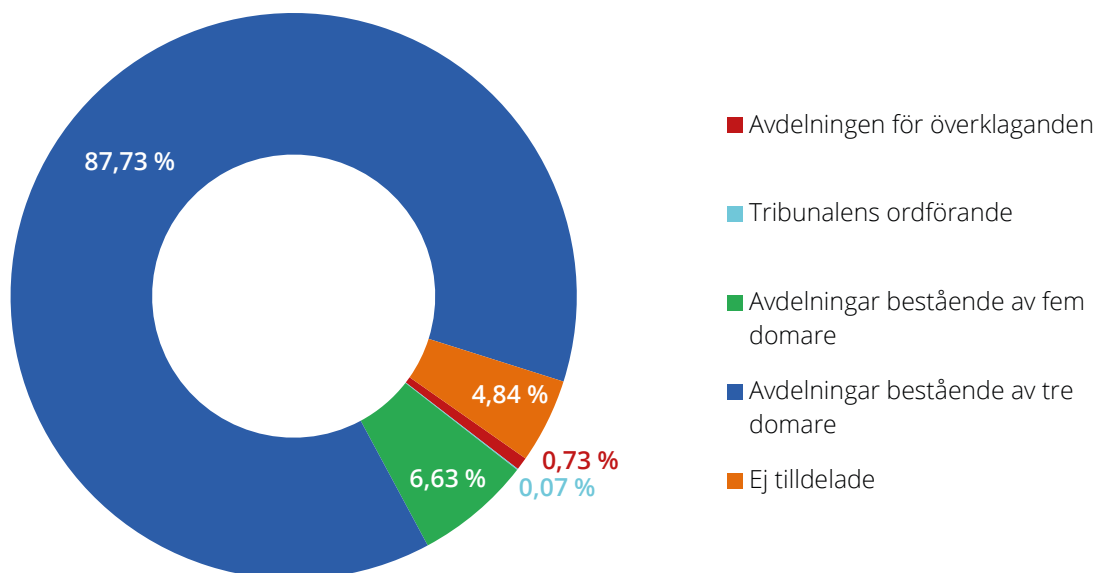
	2013	2014	2015	2016	2017
Annan direkt talan	487	507	488	461	570
Immaterialrätt	465	485	400	448	370
Konkurrens	148	117	82	64	84
Överklaganden	43	37	36	49	9
Personalmål				158	178
Särskilda rättegångsformer	36	34	46	65	41
Statligt stöd	146	243	215	241	256
Totalt	1 325	1 423	1 267	1 486	1 508

XII. PÅGÅENDE MÅL PER DEN 31 DECEMBER – BERÖRT RÄTTSOMRÅDE (2013–2017)

	2013	2014	2015	2016	2017
Anslutning av nya stater	1	1			
Associering av utomeuropeiska länder och territorier	1				
Beskattning	1			2	
Bolagsrätt		1	1	1	1
Ekonomisk och monetär politik	18	9	3	24	116
Ekonomisk, social och territoriell sammanhållning	13	15	14	15	6
Energi	1	1	3	4	9
Etableringsfrihet		1			
Ett område med frihet, säkerhet och rättvisa				7	2
Europeiska unionens yttre åtgärder	1	3	2	4	2
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel bedrägeribekämpning)	1	5	7	10	10
Folkhälsa	16	17	4	7	9
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	8	9	17	19	9
Fri rörlighet för personer				1	
Gemensam fiskeripolitik	17	5	2	1	1
Handelspolitik	45	58	40	36	35
Immaterialrätt och industriell äganderätt	465	485	400	448	370
Industripolitik		2			
Institutionell rätt	50	84	79	85	96
Jordbruk	51	51	56	42	43
Konkurrens	148	117	82	64	84
Konsumentskydd	1	2	2	2	1
Kultur	1	1	1	1	
Miljö	18	18	5	7	12
Offentlig upphandling	36	34	35	24	27
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	14	14	10	8	14
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	107	108	103	61	62
Skiljedomsklausul	13	17	30	23	27
Socialpolitik		1	1	1	1
Statligt stöd	146	243	215	241	256
Tillgång till handlingar	38	32	59	65	76
Tillnärmning av lagstiftning	13		1	1	4
Transeuropeiska nät	3	2	2		2
Transport	5	3			
Tullunionen och gemensamma tulltaxan	7	9	5	5	1
Turism	1				
Utbildning, yrkesutbildning, ungdomsfrågor och idrott	2		3	3	3
Utrikes- och säkerhetspolitik	3	1		1	1
Totalt EG/FEUF-fördraget	1 245	1 349	1 182	1 213	1 280
Särskilda rättegångsformer	36	34	46	65	41
Tjänsteföreskrifterna	44	40	39	208	187
TOTALT	1 325	1 423	1 267	1 486	1 508

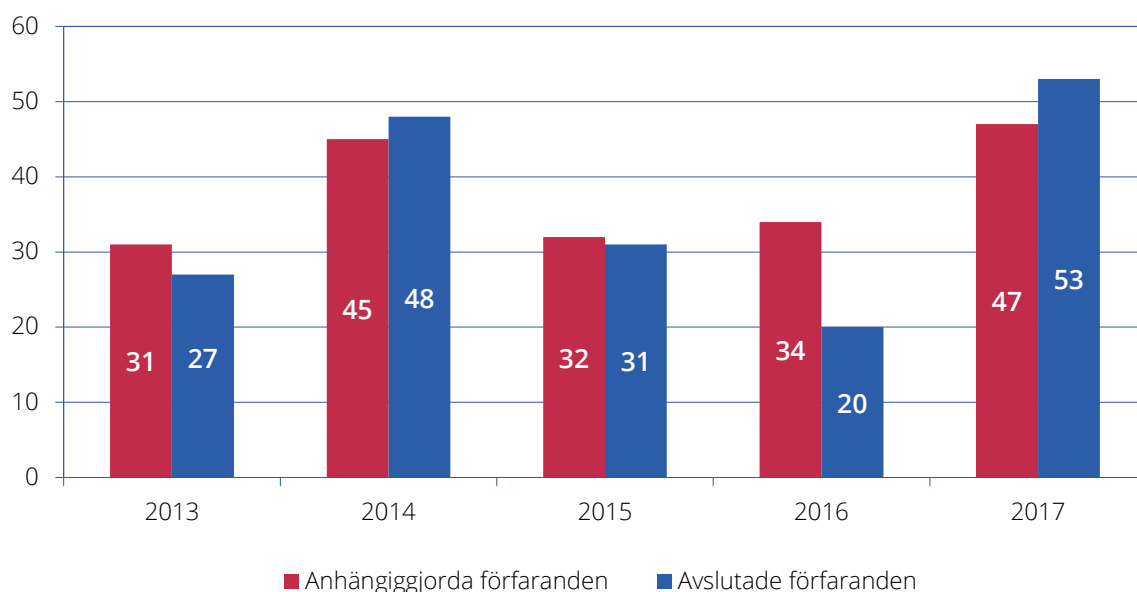
XIII. PÅGÅENDE MÅL PER DEN 31 DECEMBER – DÖMANDE SAMMANSÄTTNING (2013–2017)

2017

	2013	2014	2015	2016	2017
Avdelningen för överklaganden	51	37	48	51	11
Tribunalens ordförande	1	1	12	12	1
Avdelningar bestående av fem domare	12	15	6	23	100
Avdelningar bestående av tre domare	1 146	1 272	1 099	1 253	1 323
Ensamdomare			1		
Ej tilldelade	115	98	101	147	73
Totalt	1 325	1 423	1 267	1 486	1 508

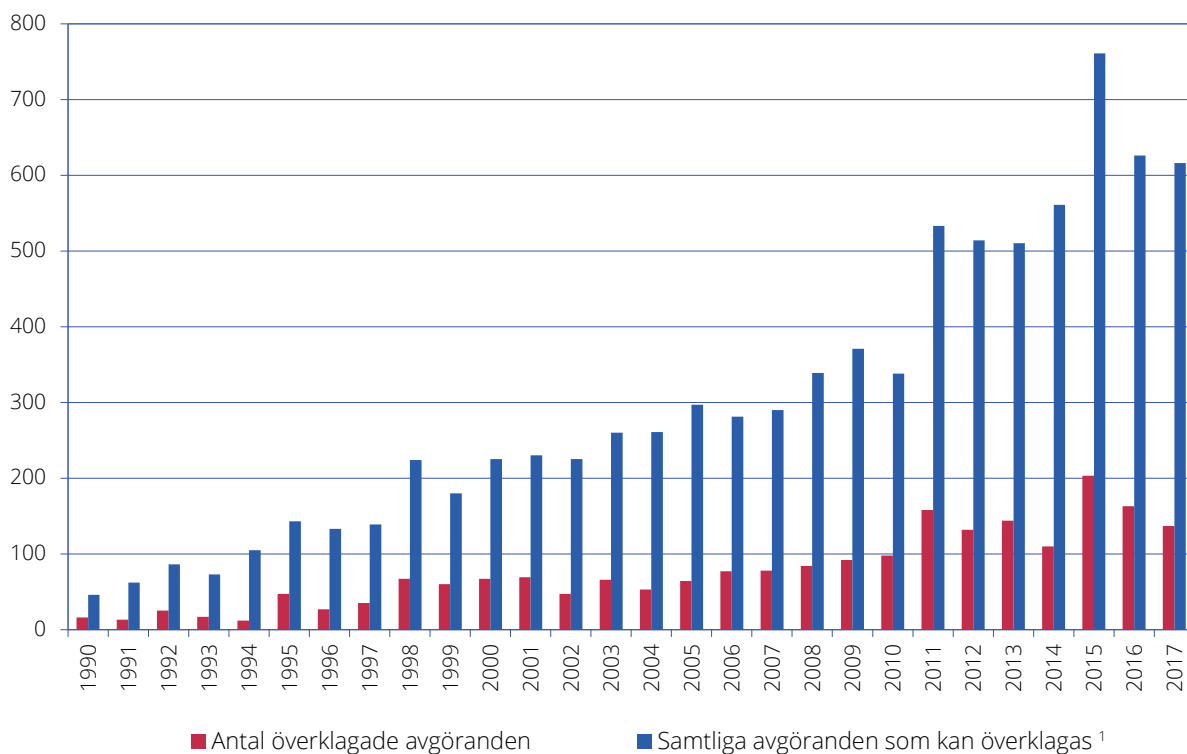
XIV. ÖVRIGT – INTERIMISTISKA BESLUT (2013–2017)

2017

	Inkomna ansökningar om interimistiska åtgärder	Avslutade interimistiska förfaranden	Utgången i målen		
			Bifall	Avskrivning/ Anledning saknas att döma i saken	Avslag
Beskattning	1	1		1	
Ekonomisk och monetär politik		1			1
Energi	2	4			4
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel, bedrägeribekämpning)	1				
Folkhälsa	2	1		1	
Forskning och teknisk utveckling samt rymden		1		1	
Gemensam fiskeripolitik	3	3			3
Institutionell rätt	8	11			11
Jordbruk	3				
Konkurrens	2	3		1	2
Miljö	1	1			1
Offentlig upphandling	6	6			6
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	1	3			3
Restriktiva åtgärder (yttre åtgärder)	8	8			8
Skiljedomsklausul	1	3			3
Statligt stöd	4	2			2
Tillgång till handlingar	2	2	1	1	
Tjänsteföreskrifterna	2	3	1		2
Totalt	47	53	2	5	46

XVI. ÖVRIGT – AVGÖRANDE AV TRIBUNALEN SOM HAR ÖVERKLAGATS TILL DOMSTOLEN (1990–2017)

	Antal överklagade avgöranden	Samtliga avgöranden som kan överklagas ¹	Andelen överklagade avgöranden i procent
1990	16	46	35 %
1991	13	62	21 %
1992	25	86	29 %
1993	17	73	23 %
1994	12	105	11 %
1995	47	143	33 %
1996	27	133	20 %
1997	35	139	25 %
1998	67	224	30 %
1999	60	180	33 %
2000	67	225	30 %
2001	69	230	30 %
2002	47	225	21 %
2003	66	260	25 %
2004	53	261	20 %
2005	64	297	22 %
2006	77	281	27 %
2007	78	290	27 %
2008	84	339	25 %
2009	92	371	25 %
2010	98	338	29 %
2011	158	533	30 %
2012	132	514	26 %
2013	144	510	28 %
2014	110	561	20 %
2015	203	761	27 %
2016	163	626	26 %
2017	137	616	22 %

1/ Samtliga avgöranden som kan överklagas – domar, interimistiska beslut och beslut att avslå en interventionsansökan, samt alla beslut genom vilka tribunalen skiljer sig från målet med undantag för beslut om avskrivning och beslut att överföra målet – där tidsfristen för överklagande har löpt ut eller där överklagande har skett.

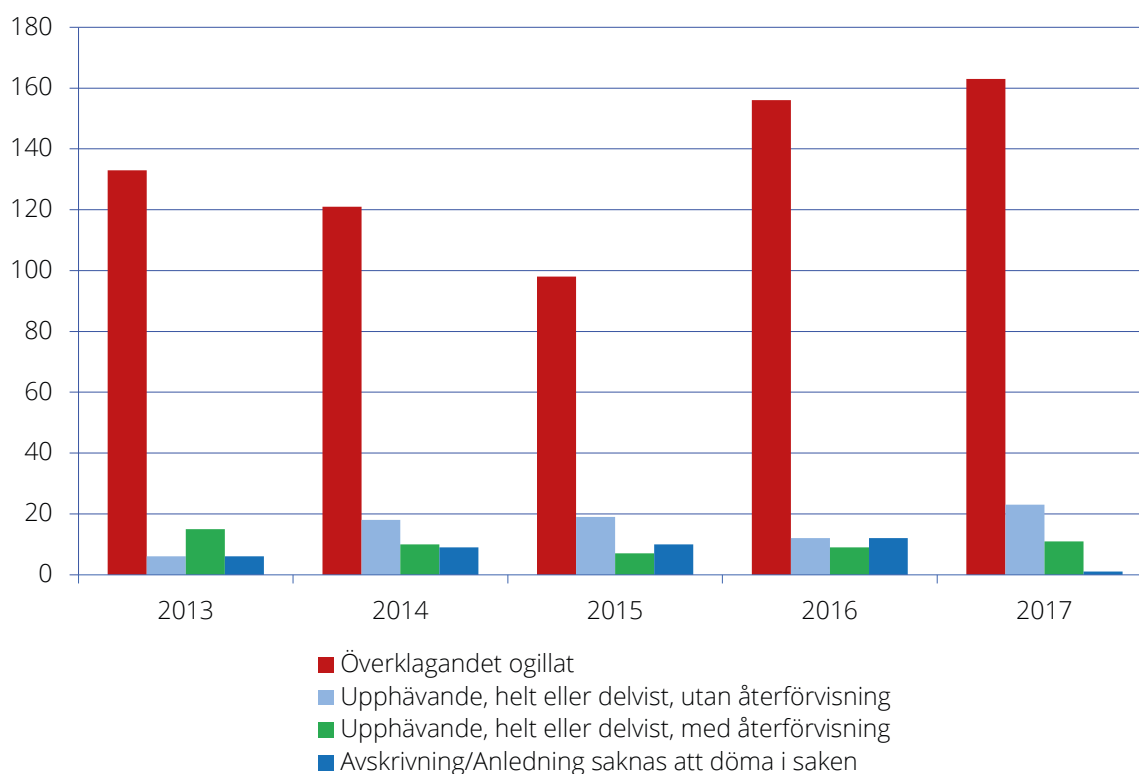
**XVII. ÖVRIGT –
FÖRDELNING AV ÖVERKLAGANDENA PÅ TYP AV FÖRFARANDE
(2013–2017)**

	2013			2014			2015			2016			2017		
	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent	Överklagade avgöranden	Avgöranden som kan överklagas	Överklaganden i procent
Annan direkt talan	62	202	31 %	47	231	20 %	85	290	29 %	75	253	30 %	61	236	26 %
Immaterialrätt	38	183	21 %	33	209	16 %	64	333	19 %	48	276	17 %	52	298	17 %
Konkurrens	28	73	38 %	15	44	34 %	32	61	52 %	17	41	41 %	5	17	29 %
Överklaganden								2							
Personalmål													8	37	22 %
Särskilda rättegångsformer													3	3	100 %
Statligt stöd	16	52	31 %	15	77	19 %	22	75	29 %	23	56	41 %	8	25	32 %
Totalt	144	510	28 %	110	561	20 %	203	761	27 %	163	626	26 %	137	616	22 %

**XVIII. ÖVRIGT –
UTGÅNGEN I ÖVERKLAGADE MÅL (2017)
(DOMAR OCH BESLUT)**

	Överklagandet ogillat	Upphävande, helt eller delvist, utan återförvisning	Upphävande, helt eller delvist, med återförvisning	Avskrivning/Anledning saknas att döma i saken	Totalt
Ekonomisk och monetär politik	1				1
Energi			1		1
Finansiella bestämmelser (budget, budgetram, egna medel bedrägeribekämpning)	3				3
Folkhälsa	3	1			4
Forskning och teknisk utveckling samt rymden	2				2
Gemensam fiskeripolitik	1				1
Handelspolitik	8	4			12
Immateriell rätt och industriell äganderätt	39	2	1		42
Institutionell rätt	17	2			19
Jordbruk	8	1	2		11
Konkurrens	36	6	3		45
Konsumentskydd	1				1
Miljö	1				1
Offentlig upphandling		1			1
Processuella frågor	3				3
Registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach-förordningen)	6				6
Statligt stöd	15	5	3	1	24
Tillgång till handlingar	8	1			9
Tillnärmning av lagstiftning	1				1
Tjänsteföreskrifterna	1				1
Unionsrättsliga principer	1				1
Utrikes- och säkerhetspolitik	7		1		8
Transport	1				1
Totalt	163	23	11	1	198

XIX. ÖVRIGT – UTGÅNGEN I ÖVERKLAGADE MÅL (2013–2017) (DOMAR OCH BESLUT)

	2013	2014	2015	2016	2017
Överklagandet ogillat	133	121	98	156	163
Upphävande, helt eller delvist, utan återförvisning	6	18	19	12	23
Upphävande, helt eller delvist, med återförvisning	15	10	7	9	11
Avskrivning/Anledning saknas att döma i saken	6	9	10	12	1
Totalt	160	158	134	189	198

**XX. ÖVRIGT –
ALLMÄN UTVECKLING (1989–2017)
INKOMNA, AVGJORDA OCH PÅGÅENDE MÅL**

	Inkomna mål ¹	Avgjorda mål ²	Pågående mål per den 31 december
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
2010	636	527	1 300
2011	722	714	1 308
2012	617	688	1 237
2013	790	702	1 325
2014	912	814	1 423
2015	831	987	1 267
2016	974	755	1 486
2017	917	895	1 508
Totalt	14 374	12 866	

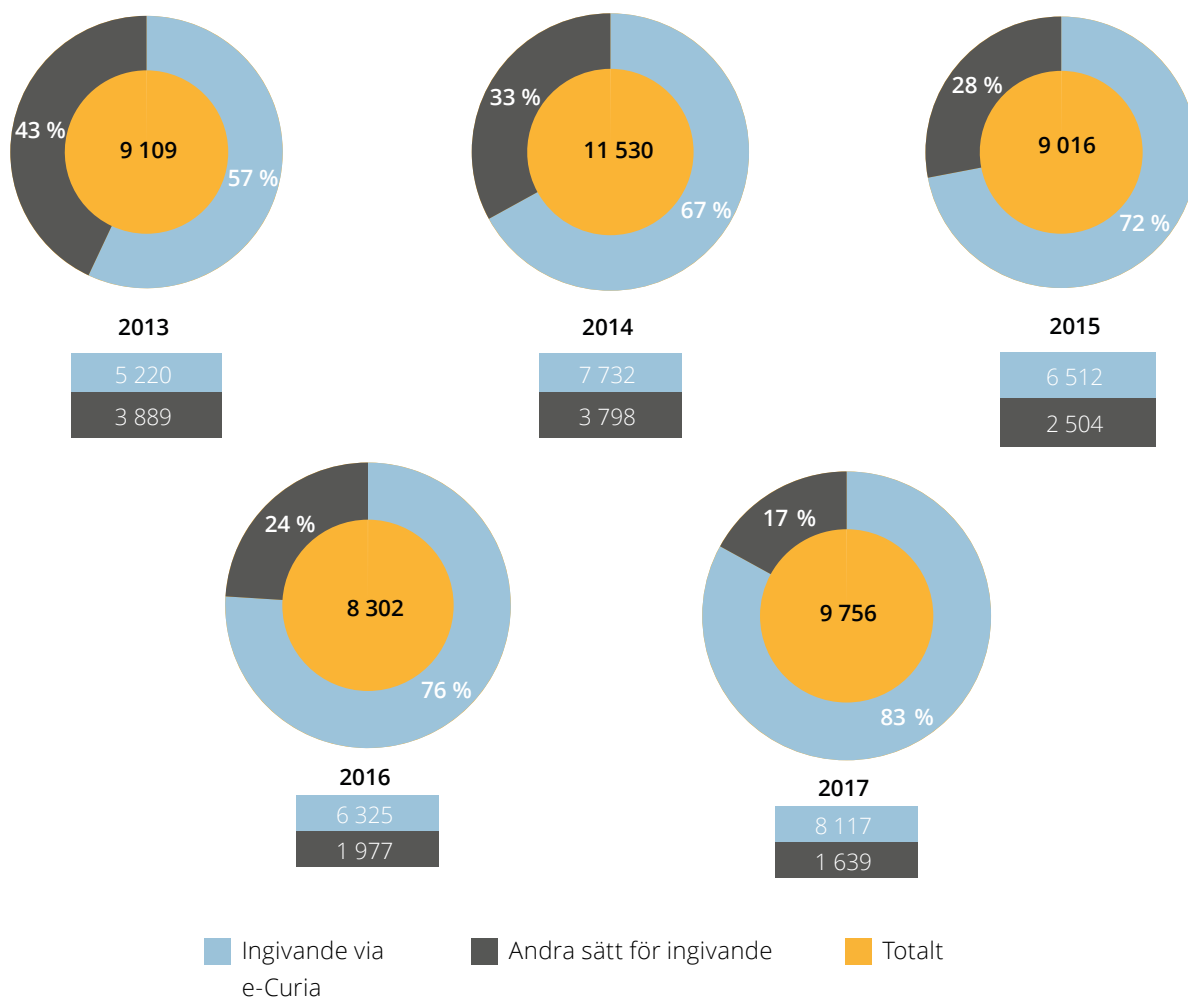
- 1/ 1989: Domstolen överlämnade 153 mål till den nyinrättade tribunalen.
1993: Domstolen överlämnade 451 mål till följd av den första utvidgningen av tribunalens behörighet.
1994: Domstolen överlämnade 14 mål till följd av den andra utvidgningen av tribunalens behörighet.
2004–2005: Domstolen överlämnade 25 mål till följd av den tredje utvidgningen av tribunalens behörighet.
2016: Den 1 september 2016 överfördes 139 mål från personaldomstolen till tribunalen.
- 2/ 2005–2006: Tribunalen överlämnade 118 mål till den nyinrättade personaldomstolen.

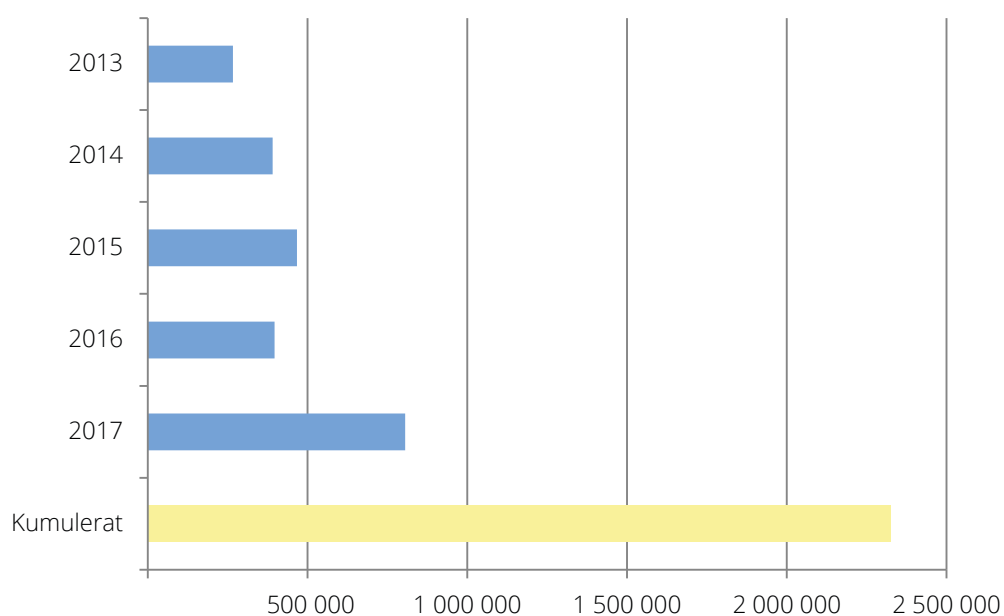
XXI. VERKSAMHETEN VID TRIBUNALENS KANSLI (2015-2017)

Form av intervention	2015	2016	2017
Antal inlagor som förts in i kansliets register ¹	46 432	49 771	55 070
Antal ansökningar varigenom talan väckts ²	831	835	917
Antal personalmål som överförts till tribunalen ³	-	139	-
Andel ansökningar i vilka brister åtgärdats ⁴	42,50 %	38,20 %	41,20 %
Antal inlagor (utöver ansökningar)	4 484	3 879	4 449
Antal interventionsansökningar	194	160	565
Antal ansökningar om konfidentiell behandling (av uppgifter i inlagorna) ⁵	144	163	212
Utkast till beslut som utarbetats av kansliet ⁶ (avvisning av uppenbara skäl före delgivning, vilandeförklaring/ återupptagande, förening av mål, beslut att en invändning om rättegångshinder ska prövas i samband med avgörandet i sak, obestridd interventionsansökan, avskrivning, beslut att anledning saknas att döma i immaterialrättsliga mål, återupptagande av det muntliga förfarandet och rättelser)	521	241	317
Antal avdelningsmöten (med kansliet)	303	321	405
Antal förhandlingsprotokoll och protokoll om avkunnande av dom	873	637	812

- 1/ Detta antal är en indikator på kansliets arbetsbörda, eftersom varje rättegångshandling som kommer in eller lämnar kansliet förs in i registret. Antalet registrerade inlagor ska bedömas med beaktande av arten av de mål som tribunalen handlägger. Antalet rättegångsdeltagare i målet är begränsat vid direkt talan (sökande, svarande och, i förekommande fall, intervenient(er)) och delgivning sker således endast med dessa rättegångsdeltagare.
- 2/ Alla inlagor som ges in (inklusive ansökan varigenom talan väcks) ska registreras, föras till akten i målet, vid behov efter avhjälpande av brister, skickas till domarnas kabinett tillsammans med ett i vissa fall utförligt följebrev, eventuellt översäntas och därefter tillställas parterna.
- 3/ Den 1 september 2016.
- 4/ När en ansökan varigenom talan väcks (detta gäller även alla andra inlagor) inte uppfyller vissa krav ska kansliet se till att bristen avhjälpas i enlighet med rättegångsreglernas föreskrifter.
- 5/ Antalet ansökningar om konfidentiell behandling inkluderar inte antalet uppgifter i en eller flera inlagor i fråga om vilka konfidentiell behandling begärts.
- 6/ Sedan den 1 juli 2015 då tribunalens nya rättegångsregler trädde i kraft, kan vissa åtgärder (vilandeförklaring/återupptagande, förening av mål, intervention av en medlemsstat eller en institution utan konfidentialitet) - vilka tidigare krävde ett särskilt uppsatt beslut - vidtas genom ett formlost beslut som förs till akten i målet.

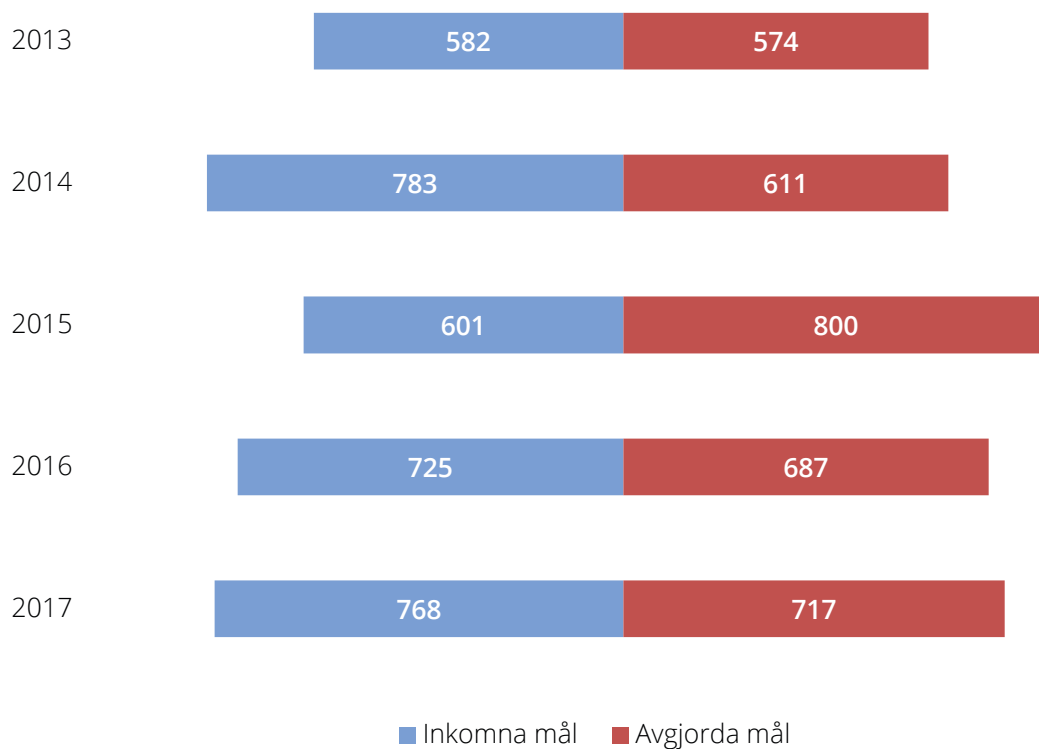
XXII. SÄTT PÅ VILKA INLAGOR GES IN TILL TRIBUNALEN

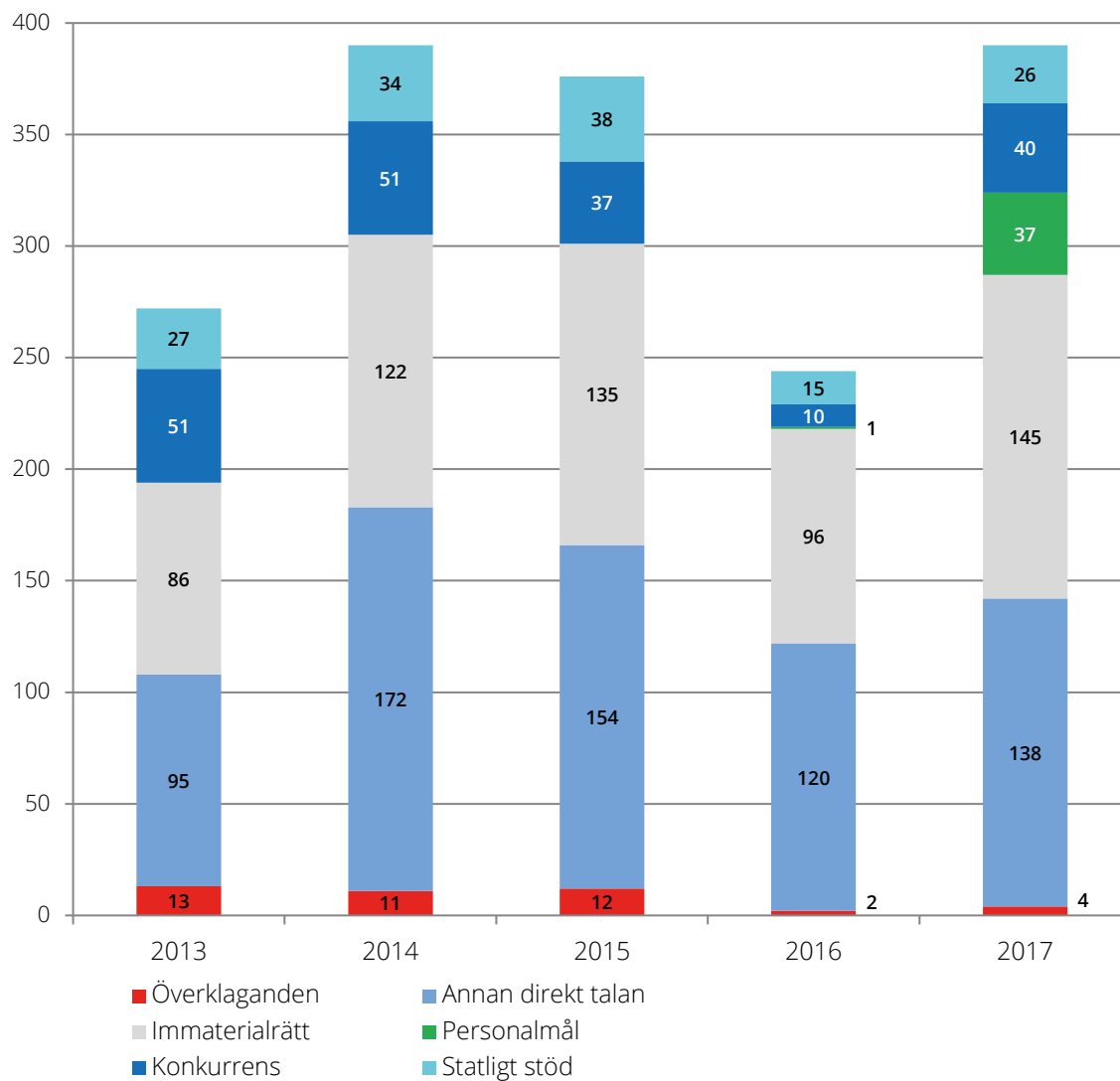
XXIII. ANTAL SIDOR SOM GETTS IN VIA E-CURIA (2013–2017)¹

	2013	2014	2015	2016	2017	Kumulerat
Antal sidor som getts in via e-curia	266 048	390 892	466 875	396 072	805 768	2 325 655

1/ För åren 2013–2016 inkluderar uppgifterna inte antalet sidor i ansökningarna varigenom talan väckts.

**XXIV. MEDDELANDE I EUROPEISKA UNIONENS OFFICIELLA TIDNING
(2013–2017)**

XXV. ANTAL MÅL I VILKA MUNTLLIG FÖRHANDLING HÅLLITS (2013–2017)

	2013	2014	2015	2016	2017
Totalt	272	390	376	244	390

E/ TRIBUNALENS SAMMANSÄTTNING

(Protokollär ordning den 31 december 2017)

Första raden från vänster till höger:

Domare I. Labucka, avdelningsordförandena A.M. Collins, G. Berardis, H. Kanninen, M. Prek, tribunalens vice ordförande M. van der Woude, tribunalens ordförande M. Jaeger, avdelningsordförandena I. Pelikánová, S. Frimodt Nielsen, D. Gratsias, V. Tomljenović och S. Gervasoni, domare S. Papasavvas

Andra raden från vänster till höger:

Domarna C. Iliopoulos, L. Madise, V. Kreuschitz, E. Buttigieg, J. Schwarcz, A. Dittrich, M. Kancheva, E. Bieliūnas, I. Ulloa Rubio, I. S. Forrester och L. Calvo-Sotelo Ibáñez-Martín

Tredje raden från vänster till höger:

Domarna P. Nihoul, R. Barents, I. Reine, P. G. Xuereb, N. Pótorak, V. Valančius, D. Spielmann, Z. Csehi, A. Marcoulli, F. Schalin, E. Perillo och R. da Silva Passos

Fjärde raden från vänster till höger:

Domarna G. De Baere, A. Kornezov, J. Passer, O. Spineanu-Matei, J. Svenningsen, B. Berke, U. Öberg, M. J. Costeira, K. Kowalik-Bańczyk, C. Mac Eochaidh, justitiesekreterare E. Coulon

1. FÖRÄNDRINGAR I TRIBUNALENS SAMMANSÄTTNING ÅR 2017

Förordnandet för Emmanuel Coulon, som är tribunalens justitiesekreterare sedan den 6 oktober 2005, skulle löpa ut den 5 oktober 2017. Den 16 november 2016 beslutade tribunalen att förlänga hans förordnande för perioden den 6 oktober 2017 till den 5 oktober 2023.

HÖGTIDLIG SAMMANKOMST DEN 8 JUNI 2017

Företrädarna för regeringarna i Europeiska unionens medlemsstater har, genom beslut av den 29 mars 2017, utnämnt Colm Mac Eochaidh till domare i tribunalen för perioden den 2 april 2017 till den 31 augusti 2019.

En högtidlig sammankomst hölls vid domstolen den 8 juni 2017 i samband med att den nya domaren avlade ed och tillträdde sin tjänst vid tribunalen.

Högtidlig sammankomst den 4 oktober 2017

Företrädarna för regeringarna i Europeiska unionens medlemsstater har, genom beslut av den 6 september 2017, utnämnt Geert De Baere till domare i tribunalen för perioden den 15 september 2017 till den 31 augusti 2022.

En högtidlig sammankomst hölls vid domstolen den 4 oktober 2017 i samband med att den nya domaren avlade ed och tillträdde sin tjänst vid tribunalen.

2. PROTOKOLLÄR ORDNING

FRÅN DEN 1 JANUARI 2017 TILL DEN 8 JUNI 2017

M. JAEGER, ordförande
M. van der WOUDE, vice ordförande
I. PELIKÁNOVÁ, avdelningsordförande
M. PREK, avdelningsordförande
S. FRIMODT NIELSEN, avdelningsordförande
H. KANNINEN, avdelningsordförande
D. GRATSIAS, avdelningsordförande
G. BERARDIS, avdelningsordförande
V. TOMLJENOVÍĆ, avdelningsordförande
A.M. COLLINS, avdelningsordförande
S. GERVASONI, avdelningsordförande
I. LABUCKA, domare
S. PAPASAVVAS, domare
A. DITTRICH, domare
J. SCHWARCZ, domare
M. KANCHEVA, domare
E. BUTTIGIEG, domare
E. BIELIŪNAS, domare
V. KREUSCHITZ, domare
I. ULLOA RUBIO, domare
L. MADISE, domare
I.S. FORRESTER, domare
C. ILIOPOULOS, domare
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, domare
D. SPIELMANN, domare
V. VALANČIUS, domare
Z. CSEHI, domare
N. PÓŁTORAK, domare
A. MARCOULLI, domare
P. G. XUEREB, domare
F. SCHALIN, domare
I. REINE, domare
E. PERILLO, domare
R. BARENTS, domare
R. da SILVA PASSOS, domare
P. NIHOUL, domare
B. BERKE, domare
J. SVENNINGSSEN, domare
U. ÖBERG, domare
O. SPINEANU-MATEI, domare
M.J. COSTEIRA, domare
J. PASSER, domare
K. KOWALIK-BAŃCZYK, domare
A. KORNEZOV, domare

E. COULON, justitiesekreterare

FRÅN DEN 8 JUNI 2017 TILL DEN 4 OKTOBER 2017

M. JAEGER, ordförande
M. van der WOUDE, vice ordförande
I. PELIKÁNOVÁ, avdelningsordförande
M. PREK, avdelningsordförande
S. FRIMODT NIELSEN, avdelningsordförande
H. KANNINEN, avdelningsordförande
D. GRATSIAS, avdelningsordförande
G. BERARDIS, avdelningsordförande
V. TOMLJENOVIĆ, avdelningsordförande
A.M. COLLINS, avdelningsordförande
S. GERVASONI, avdelningsordförande
I. LABUCKA, domare
S. PAPASAVVAS, domare
A. DITTRICH, domare
J. SCHWARCZ, domare
M. KANCHEVA, domare
E. BUTTIGIEG, domare
E. BIELIŪNAS, domare
V. KREUSCHITZ, domare
I. ULLOA RUBIO, domare
L. MADISE, domare
I.S. FORRESTER, domare
C. ILIOPOULOS, domare
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, domare
D. SPIELMANN, domare
V. VALANČIUS, domare
Z. CSEHI, domare
N. PÓŁTORAK, domare
A. MARCOULLI, domare
P.G. XUEREB, domare
F. SCHALIN, domare
I. REINE, domare
E. PERILLO, domare
R. BARENTS, domare
R. da SILVA PASSOS, domare
P. NIHOUL, domare
B. BERKE, domare
J. SVENNINGSEN, domare
U. ÖBERG, domare
O. SPINEANU-MATEI, domare
M.J. COSTEIRA, domare
J. PASSER, domare
K. KOWALIK-BAŃCZYK, domare
A. KORNEZOV, domare
C. MAC ECHADH, domare

E. COULON, justitiesekreterare

FRÅN DEN 4 OKTOBER 2017 TILL DEN 31 DECEMBER 2017

M. JAEGER, ordförande
M. van der WOUDE, vice ordförande
I. PELIKÁNOVÁ, avdelningsordförande
M. PREK, avdelningsordförande
S. FRIMODT NIELSEN, avdelningsordförande
H. KANNINEN, avdelningsordförande
D. GRATSIAS, avdelningsordförande
G. BERARDIS, avdelningsordförande
V. TOMLJENOVIĆ, avdelningsordförande
A.M. COLLINS, avdelningsordförande
S. GERVASONI, avdelningsordförande
I. LABUCKA, domare
S. PAPASAVVAS, domare
A. DITTRICH, domare
J. SCHWARCZ, domare
M. KANCHEVA, domare
E. BUTTIGIEG, domare
E. BIELIŪNAS, domare
V. KREUSCHITZ, domare
I. ULLOA RUBIO, domare
L. MADISE, domare
I.S. FORRESTER, domare
C. ILIOPOULOS, domare
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, domare
D. SPIELMANN, domare
V. VALANČIUS, domare
Z. CSEHI, domare
N. PÓŁTORAK, domare
A. MARCOULLI, domare
P.G. XUEREB, domare
F. SCHALIN, domare
I. REINE, domare
E. PERILLO, domare
R. BARENTS, domare
R. da SILVA PASSOS, domare
P. NIHOUL, domare
B. BERKE, domare
J. SVENNINGSSEN, domare
U. ÖBERG, domare
O. SPINEANU-MATEI, domare
J. COSTEIRA, domare
J. PASSER, domare
K. KOWALIK-BAŃCZYK, domare
A. KORNEZOV, domare
C. MAC EOCHADH, domare
G. DE BAERE, domare

E. COULON, justitiesekreterare

3. TRIBUNALENS TIDIGARE MEDLEMMAR (EFTER TJÄNSTETILLTRÄDE)

DOMARE

Donal Patrick Michael BARRINGTON (1989–1996) (†)
Antonio SAGGIO (1989–1998), ordförande (1995–1998) (†)
David Alexander Ogilvy EDWARD (1989–1992)
Heinrich KIRSCHNER (1989–1997) (†)
Christos YERARIS (1989–1992)
Romain Alphonse SCHINTGEN (1989–1996)
Cornelis Paulus BRIËT (1989–1998)
José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995), ordförande (1989–1995)
Bo VESTERDORF (1989–2007), ordförande (1998–2007)
Rafael GARCÍA-VALDECASAS Y FERNÁNDEZ (1989–2007)
Jacques BIANCARELLI (1989–1995)
Koen LENAERTS (1989–2003)
Christopher William BELLAMY (1992–1999)
Andreas KALOGEROPOULOS (1992–1998)
Virpi TIILI (1995–2009)
Pernilla LINDH (1995–2006)
Josef AZIZI (1995–2013)
André POTOCKI (1995–2001)
Rui Manuel GENS de MOURA RAMOS (1995–2003)
John D. COOKE (1996–2008)
Jörg PIRRUNG (1997–2007)
Paolo MENGOZZI (1998–2006)
Arjen W. H. MEIJ (1998–2010)
Mihalis VILARAS (1998–2010)
Nicholas James FORWOOD (1999–2015)
Hubert LEGAL (2001–2007)
Maria Eugénia MARTINS de NAZARÉ RIBEIRO (2003–2016)
Franklin DEHOUSSE (2003–2016)
Ena CREMONA (2004–2012)
Ottó CZÚCZ (2004–2016)
Irena WISZNIEWSKA-BIAŁECKA (2004–2016)
Daniel ŠVÁBY (2004–2009)
Vilėnas VADAPALAS (2004–2013)
Küllike JÜRIMÄE (2004–2013)
Verica TRSTENJAK (2004–2006)
Enzo MOAVERO MILANESI (2006–2011)
Nils WAHL (2006–2012)
Teodor TCHIPEV (2007–2010)
Valeriu M. CIUCĂ (2007–2010)
Santiago SOLDEVILA FRAGOSO (2007–2013)
Laurent TRUCHOT (2007–2013)
Kevin O'HIGGINS (2008–2013)

Andrei POPESCU (2010–2016)
Carl WETTER (2013–2016)

ORDFÖRANDE

José Luis da CRUZ VILAÇA (1989–1995)
Antonio SAGGIO (1995–1998) (†)
Bo VESTERDORF (1998–2007)

JUSTITIESEKRETERARE

Hans JUNG (1989–2005) (†)

ACCVRIA